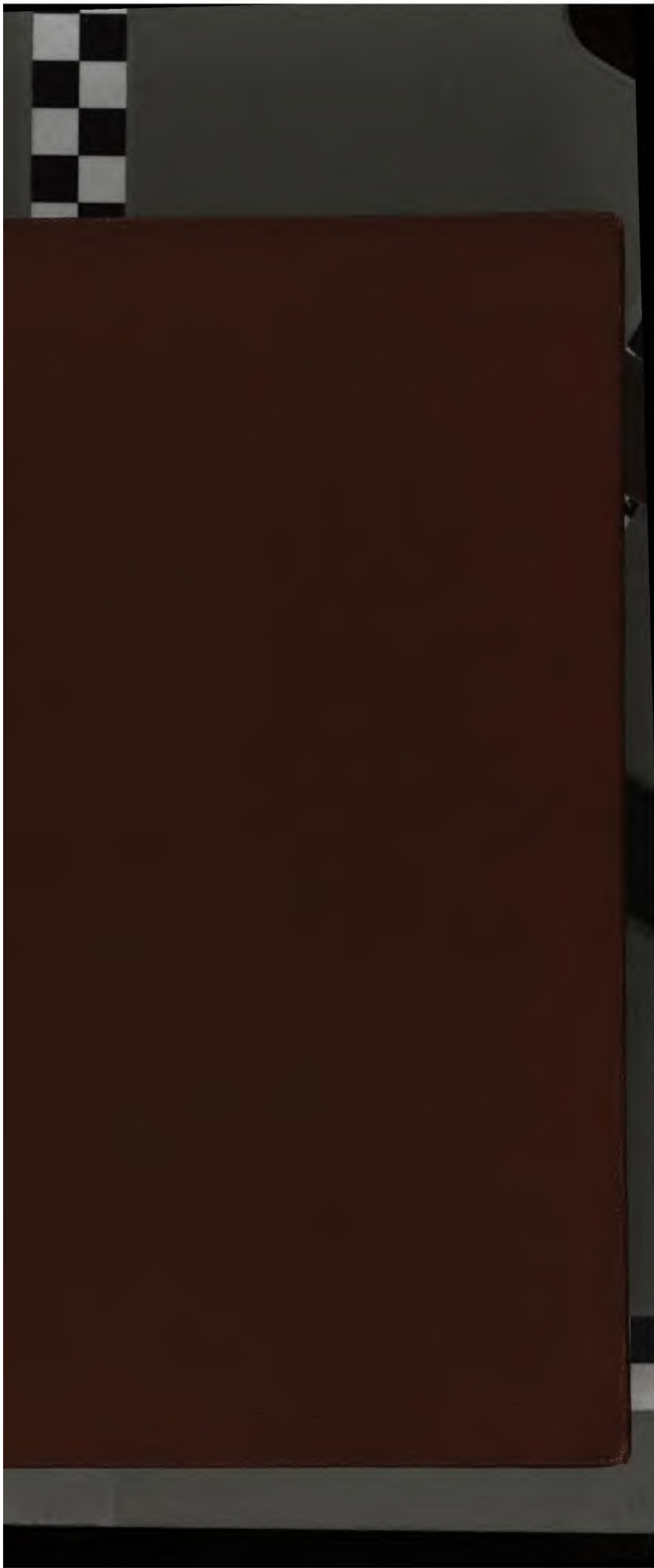

Taylor

VERHANDELINGEN,

RAAKENDE DEN

NATUURLYKEN EN *GEOPENBAARDEN*

GODSDIENST,

UITGEGEEVEN DOOR

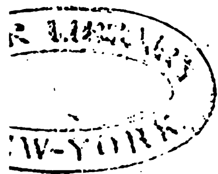
TEYLER'S

GODGELEERD GENOOTSCHAP.

I. DEEL.

TE HAARLEM
by JOH. ENSCHEDÉ en Zoonen
en J. VAN WALRÉ junior,
MDCCLXXXI.

VOORREDEN.

Een ieder, die het woord GODSDIENST, op eene verstandige wyze, bezigt, bezeft terstond, dat het eene werkzaamheyd aanduydt, die op kennis gegrond is. Het vervat in zig het denkbeeld van een dienst, door een daadlyk bedryf, 't zy door gedagten, woorden of werken, aan Gode beweezen; in het overtuygde bezef, dat hy waardig is gediend te worden (*); en dat men weete, op hoedanig eene wyze men dat Weezen kan dienen. By mangel der overtuyginge van het eerste, kan het in geen verstandig Mensch opkomen, God te willen dienen; en by gebrek der kennisse van het laatste, loopt men gevaar, van hem op eene verkeerde wyze te dienen. Kennis van God en zynen Dienst is des de grondslag van alle Godsdienstigheyd; 't zy men alleen onder het Licht der Rede, of ook onder dat der Openbaaringe leeve; en deeze Godsdienstigheyd moet dan gevolglyk, uyt eygen aart, ook des te zuyverer en ernstiger worden, naar maate dat die Kennis meer onderscheydend, meer overtuygend zy. De Kennis, immers, van Gods Eygenschappen en Werken, inzonderheyd met betrekkinge tot ons Menschen; (waarop ons denkbeeld steunt, dat hy waardig is van ons gediend te worden;) heeft natuurlyk een minder of meerder invloed op onzen Wil, om dien over te haalen, om hem te willen dienen; naar evenredigheyd dat dezelve ons

(*) Het zal niet noodig zyn, met veele woorden te melden, dat de spreekmanier van God te dienen, en hem een dienst te bewyzen, niet insluyt het denkbeeld van hem eenige nuttigheyd toe te brengen, gelyk men menschen dienst doet. 't Is toch bekend, dat men, zig dus uytdrukkende, oogt op een Eerdienst; en dat God te dienen, in de Heylige Schrift, zo veel zegt, als hem, in- en uytwendig, te eeren.

ons klaarer denkbeelden en vaster gronden van zekerheyd aan de hand geeve. Op die kennis ruſt ook voorts, onder het enkele Licht der Rede, het denkbeeld, dat wy ons mogen vormen, nopens de wyze, op welke wy hem kunnen dienen, overmits de hem welbehaagelyke dienſt afhange van zyne Natuur; waarover wy menſchen, in dat geval, moeten oordeelen, uit die kundigheden, welken ons de beſchouwing zyner Eygenſchappen en Werken verleent. Zulks houdt wyders mede ſtand, onder het Licht der Openbaaringe; ſchoon hetzelve ons, benevens de opbelderinge van het kennelyke Gods, ook de wyze van hem te dienen, voordraage: gemerkt de daaromtrent gebruykte ſpreekwyzen, welken ons in het geopenbaarde Woord voorkomen, ſteeds die kundigheden vooronderſtellen, en derhalve overeenkomſtig daarmede verklaard moeten worden: uyt welken hoofde die kennis, zo in 't eene als in 't andere opzigt, noodzaaklyk zy, om zig een recht denkbeeld te vormen, van de wyze, op welke wy hem kunnen dienen. En met deeze kenniſſe van zynen Dienſt, onder welke bedeeling de Mensch ook leeve, is het eveneens geſteld, als met die zyner Eygenſchappen en Werken: naar gerade dat wy een duydelyker begrip hebben, van de wyze, hoe God te dienen, of van de pligten, welken ons ten deezen eynde te betragten ſtaan; naar maate dat wy ons ſterker verzekeren kunnen, dat die wyze van dienſt Gode welbehaagelyk is; naar evenredigheid hiervan, zal die Kennis ook met meerder kragte op onzen Wil werken, om deezen Dienſt Gode daadlyk te bewyzen.

't Is des de pligt van ieder Mensch, die waarlyk Godsdienſtig wenscht te zyn, en daarin ſteeds meerder vordering tragt te maaken, (een ieder naar zyn vermogen en toeſtand in deeze Waereld,) naauwkeurig agt te geeven, op de klaarheyd en gegrondheyd zyner Godsdienſtige kundigheden. 't Is des eene zaak van een weezenlyk aanbelang voor ieder Mensche, die ontdekt, dat deeze

of

of geene zyner Godsdienſtige kundigheden ſlegts flaauw of verward zyn; of dat hy, omtrent eenigen van dezelven, by mangel van genoegzaame zekerheyd, als in twyfel hangt; na te gaan, of 'er ook wegen en middelen zyn, om dat duysters op te helderen, of die twyfeling uyt te rooijen. En zulks gewaar wordende, of ten minſte hoopende, zou hy zig aan een onverſchoonlyk pligtverzuym ſchuldig maaken, wanneer hy moedwillig naliet, die wegen in te ſlaan, en die middels aan te wenden, welken hem daartoe bevorderlyk zouden mogen zyn. Dus doende toch zou hy, door eygen ſchuld, averechtſche denkbeelden van den Godsdienst kunnen voeden, en in der zelver betragtinge kunnen vertraagen; daar hy gelegenheyd had, om zyne Godsdienſtigheyd zuyverer en ernſtiger te maaken; door 't verkrygen van meer onderſcheyden denkbeelden, die tevens magtig waren, om met een meer overtuygenden nadruk te werken.

't Geen ons Menſchen hieromtrent veelal het meeste hindert; (want in deeze Voorreden over allerleije beletzelen desaangaande te ſpreeken, zou buyten ons oogmerk zyn, en te breedvoerig worden, waarom wy ons hierover niet zullen uytlaaten; dit ééne gewigtige zy thans genoeg;) 't Geen ons menſchen hieromtrent veelal het meeste hindert is het Vooroordeel, geſterkt door de hoogagting voor Menschlyk Gezag. Van kindsheen af worden ons gewoonlyk, zo door de Opvoeding in 't algemeen, als door een gezet Onderwys in 't byzonder, verſcheyden Godsdienſtige kundigheden ingeprent. By het toeneemen der jaaren ontvangen we, meerendeels, een uitgebreyder Onderwys, dat die zelfde kundigheden verſterkt, of 'er nu en dan, hier of daar in, tegen aanloopt. Niet zelden voeden we zeer veel agting voor die Mannen, welken ons dat laatere Onderwys verleenen; van waar we hunne gevoelens dikwils gereedlyk toeſtemmen; terwyl egter ook ettelyken dier kundigheden, welken ons al vroeger ingeprent zyn, ons hyblyven; dat wel eens

eene verwarring van denkbeelden veroorzaakt. In 't vervolg van tyd, byaldien men volhardt in zig te oefenen, leest men veelal byzonderlyk zulke Schriften, die meest met onze tot dus ver gewoone denkwyze overeenkomen; terwyl men geen smaak heeft in, ja zomtyds zel's gansch afkeerig is van, 't leezen van zulke Schriften, die in eene andere denkwyze geschreeven zyn. Een aantal van menschen bezit voor die kundigheden, welken hun dus ingeprent zyn, en welker indrukzels zy in dier voege nog sterker gemaakt hebben, zo gunstige gedagten, dat ze nimmer tot een onzydig onderzoek dier kundigheden komen; of het in overweeging neemen, om de gegrondheyd of ongegrondheyd dier kundigheden na te vorschen. En zulks heeft plaats, gelyk de ondervinding leert, niet alleen by die of deeze, maar by alle Gezintheden der Christenen; zelfs in haare onderdeelingen, in welken zy maar al te jammerlyk gesplitst zyn. — Inmiddels is het blykbaar, dat alle zodanige kundigheden, op die wyze aangenomen en gevestigd, zonder eenig verder onderzoek, meer gegrond zyn op Vooroordeel, dan op eygen Overtuyging.

Eenige dier denkbeelden zyn denzulken ingeprent, toen hun Verstand, als 't ware, geheel lydelyk was, voor alle indrukzels van die natuur: anderen hebben zy overgenomen op het gezag dier Mannen, welken zy met hoogagtinge beschouwden; en de overige oefening heeft alleen gediend, om deezen indruk te versterken. Deeze denkbeelden nu kunnen waar of valsch, gegrond of ongegrond zyn; zulks is tot nog niet onderzogt De valschen kunnen sterk, en de waaren slegts flaauw werken; dit gevaar ontdekt men niet. De verschillende kundigheden, met de Opvoedinge, en door laater Onderwys verkreegen, die wel eens eenige verwarring van denkbeelden veroorzaaken, blyven ligtlyk, door de kragt van 't Vooroordeel ter wederzyde, in die verwarringe werken, en hebben dan meermaals een verwarrenden invloed op onze denkwy-

wyze, door geheel ons leeven. Het gevolg van dit alles is, dat Menschen van dien stempel, gewoonlyk, geen recht onderscheydene kundigheden bezitten, of dat het hun, ten minsten, aan eene welgegronde overtuyginge mangelt. En uyt dit hun gunstig Vooroordeel, jegens die kundigheden, welken zy voornaamlyk aan de Opvoedinge en 't laatere Onderwys verschuldigd zyn, ontstaat dan tevens, dat zy, hoe meer ze zig daarin gevestigd hebben, des te onbekwaamer worden, tot derzelver onbevooroordeeld onderzoek; waardoor dan de denkbeelden, die men zig in vroegere jaaren eygen gemaakt heeft, nooit zuyverer worden, noch immer eene weezenlyk overtuygender kragt verkrygen.

Dit heeft natuurlyk plaats in alle omstandigheden, en 't moet bovenal ten sterkste op veeler gemoederen werken, wanneer 'er nog bykomt; dat Ouders omtrent hunne Kinders, Voogden omtrent hunne Minderjaarigen, Vrienden en Maagen omtrent hunne Nabestaanden, eene soort van drangmiddelen, van voor- of nadeel, (die 't niet noodig is op te noemen,) bezigen; dat Mannen, van minder of meerder gezag, hun aanzien en vermogen, dat ze by en op zodanige Menschen hebben, in 't werk stellen; wanneer 'er dus nog bykomt, dat zodanige Persoonen, een ieder in zynen staat, en naar zyne omstandigheden, dat slag van kundigheden, en 't daaromtrent opgevatte Vooroordeel, door eenigerleije soort van Dwang, Overheersching en Vervolgzugt, poogen te onderschraagen. — In gevallen van dien aart worden veelen, boven den invloed van al het voorgaande, nog kragtdaadig afgeschrikt van den weg van een onzydig onderzoek in te slaan: terwyl tevens anderen, uyt tydlyke inzigten, genoopt worden, om zelfs hunne Vooroordeelen uytwendig te loochenen; en zig, zonder eenig onderzoek, op eene huychelagtige wyze, te vereenigen, met die party, welke hun de voordeeligste toeschynt. — Wanneer dit onder eene Natie stand grypt, wordt wel dra alle zuyvering van Godsdienstige kun-

beden veronagtzaamd; alle overtuyging verdwynt trapswyze; en alles, wat waarlyk Godsdienſtigheyd genoemd zou mogen worden, zal 'er eerlang naauwlyks te vinden zyn.

Als de zaak van den Godsdienst ons recht ernst is, kunnen wy deezen voortgang van 't Vooroordeel, en die ſchadelyke uytwerkzels deezer ſlaafſche involginge, niet dan met een innerlyken afkeer beſchouwen. Hoe meer iemand het gewigt van dit ſtuk bezeft, des te ſterker moet hy zig, ongetwyfeld, verpligt oordeelen, om alles aan te wenden, wat in zyn vermogen is, ten eynde dien invloed te ſtuyten, en die gevolgen, zo niet geheel, altbans grootlyks voor te komen; ten minſten, zo hy al geenen invloed op anderen mogte hebben, in zyn eygen perſoon Ja 't kan, op een leevendig gezigt hier van, niet wel anders zyn, of hy moet zig ten ernſtigſte gedrongen voelen, om zig, zo veel in hem zy, uit die ſlaavernye van 't Vooroordeel te redden; om dat ſchadelyke juk van Menschlyk Gezag, in den Godsdienſte, van zynen halze te werpen; en voortaan, in de kenniſſe van God en zynen Dienst, een vry gebruyk van zyn eygen oordeel te maaken. — Een Mensch van die geestgeſteldheyd, dus getroffen, zal dan zyne kundigheden van den Godsdienst, met de hoogstmogelyke terzydeſtellinge van het Vooroordeel, en afzigte van dat Menschlyke Gezag, met een oprecht waarheydlievend gemoed, toetzen aan de Rede en de Openbaaringe; ten eynde zig, zo veel hem de natuur van 't onderwerp toelaat, van de waarheyd of valschheyd, gegrondheyd of ongegrondheyd, dier kundigheden te verzekeren. Niet anders op het oog hebbende dan de Waarheyd, zal hy niet verzuymen, zig, daar hy 't nuttig oordeelt, te bedienen van allerleije ſoorten van leerzaame Schriften, en onderrigtende Geſprekken, nopens de kennis van God en deszelfs Dienst; zonder zeer in agt te neemen, of derzelver voorſtellingen inſtemmen met, of aanloopen tegen, zyne tot nog gewoone denkwyze. Wordt zulk een arbeyd behoorelyk aan-

aangewend, dezelve moet, uyt eygen aart, ten gevolge hebben, dat zodanig een Waarheyds-onderzoeker zyne denkbeelden allengskens meerder ontwikkelt, en de gronden, waarop dezelve steunen, duydelyker bezeft. Langs deezen weg mag men verwagten, dat zyne kundigheden hem steeds meer onderscheyden, meer overtuygend zullen worden, dan ze voorheenen waren. En zo dra dit plaats heeft, kan 't niet feylen, of zyne Godsdienstigheyd moet, gestadig aan, zuyverer en ernstiger worden: 't welk hem dan te gelyk te kragtiger sterkt, tegen alle verleydingen, om de Waarheid te loochenen; ja als onbekwaam maakt, om den Godsdienst, in welke omstandigheden het zy, ooyt op eene huychelagtige wyze te bezigen, ter bevorderinge zyner tydlyke inzigten. — Wanneer men dit alles opmerkt, bevroedt men, met weynig nadenken, dat de waare Godsdienstigheyd, onder eene Natie, zekerlyk bestendig meerder velds kan winnen, op het Ongeloof, het Bygeloof en de Dweepery, naar maate dat 'er meer verstandige Persoonen onder gevonden worden, die zig, met zulk een onbevooroordeeld onderzoek, toeleggen, op de Kennis van God en zynen Dienst; en dat gevolglyk alle ernstige poogingen, welken daar toe aanleydelyk zyn, met regt lofwaardig genoemd mogen worden.

't Is ook uyt dien hoofde, dat zig TEYLERS Godgeleerd Genootschap voornaamlyk aanpryst, by alle Voorstanders van waare Godsdienstigheyd; daar 't bovenal de uytbreyding hier van bedoelt, agtervolgens de natuur van deszelfs inrigting, naar 't oogmerk van den geagten Insteller, wylen den Heer PIETER TEYLER van der HULST. — Dat men dit genootschap inzonderheyd uyt dat oogpunt hebbe te beschouwen, is ten klaarste te zien, uyt het eerste Berigt deswegens, in 't jaar 1778, gemeen gemaakt; 't welk een duydelyk verslag geeft, van 't hoofdoogmerk, de inrigting en verdere schikkingen van het Genootschap, zo verre derzelver kennis voor het Gemeen van eenig belang kan zyn. Gemerkt dit

Berigt, diestyds als een los Blad op zig zelve uytgegeven, ligtlyk verzwerven kon, hebben wy 't raadzaam geoordeeld, het zelve hier nogmaals, agter deeze Voorreden, te plaatzen (*)*; om den Leezer, by alle voorkomende gelegenheden, te zekerer daar toe te kunnen verwyzen; gelyk wy, ten deezen opzigte, in dit tegenwoordige geval doen; agtende het des verder onnoodig hier van meerder in deeze Voorreden te gewaagen. — Alleenlyk hebben wy den Leezer, by de afgifte van dit Eerste Deel van Uytgekoozene Verbandelingen, nog het eene en andere, daar toe betrekkelyk te melden.*

De Heeren Directeuren der Nalaatenschap, benevens de Leden van het Godgeleerde Genootschap van wylen den Heer PIETER TEYLER van der HULST, hebben met genoegen ondervonden, dat verscheyden Schryvers zig wel hebben willen verledigen, om hunne gedaane Voorstelling, betreffende het onderscheydende kenmerk van den Christelyken Godsdienst, en deszelfs verband, zo met de Mozaïsche Openbaaringe, als met den Natuurlyken Godsdienst, in overweeging te neemen: en 't is hun ten uyterste aangenaam geweest, dat het meerendeel der toegezondene Verhandelingen eene oplettende leezing verdiende. Zulks mogt de bepaalende keuze der Verhandelingen, of de beslissing van derzelver betrekkelyke waarde, naar ons oordeel, eenigzins moeylyker maaken; de arbeyd was intusschen daardoor te gevalliger. Het gevolg hiervan is geweest, dat men, naa herhaalde overleggingen, geoordeeld hebbe, dat de toegezegde Gouden Eerprys (†) *regt-*

(*) *Het Berigt is onveranderd gelaaten; alleen is eene* Nota *bygevoegd, welke wy hoopen, dat in agt genomen zal worden.*

(†) *Eene afbeelding van den vastgestelden Eerprys is te zien op het algemeene Tytelblad deezer Verhandelingen. Van het Opschrift,* (l'Inscription,) *op de Rugzyde, als zigzelve verklaarende, hebben wy niets te zeg-*

regtmaatig toegekend mogte worden, aan den Schryver der Verhandelinge, welke ter Zinspreuke heeft, Nec temere, nec timide; *opgesteld door den Eerwaarden Heer* DANIEL HOVENS, *Bedienaar des Godlyken Woords in de Gemeente der Doopsgezinden te Leyden. Dit afgehandeld zynde kwam het aan, op eene nadere keuze van twee Verhandelingen, die men, boven de anderen, waardig agtte, met de gifte van een Zilveren Eerpenning, van denzelfden stempel als de Gouden, te onderscheyden. En deeze onderscheyding was wel dra het deel, in de eerste plaatse, van de Verhandeling, onder het Devies,* Amicus Socrates, amicus Plato, sed magis amica Veritas, *en vervolgens van de Verhandeling, welker Zinspreuk luydt;* Een Christen naar den styl van 't welbedagt Bereen: *zynde de eerstgenoemde geschreeven door den Geleerden Heer* GERRIT HESSELINK, A. L. M. et Ph. Dr.; *en de laatsgemelde door den Eerwaarden Heer* PETRUS LOOSJES AD^z^., *Christen-Leeraar in*

de

zeggen, dan dat de naam van den geenen, aan welken de Eerpenning afgegeeven staat te worden, als dan geplaatst wordt agter de woorden, toegekend aan. *Wat wyders de Voorzyde betreft, dezelve draagt, in beantwoordinge aan 't hoofdoogmerk van 't Genootschap, ten Omschrifte,* (pour Legende,) *de Spreuk,* Waare Godsdienst-kennis bloeyt door Vryheyd. *Ter zinnebeeldige uytdrukkinge van dit hoofdbedoelde wordt de* Vryheyd *afgebeeld als* leydende de Waarheyd tot den Godsdienst. *Op den voorgrond liggen* een gebroken juk *en* van een gereeten Ketens; *als zinnebeelden der afwendinge van het Vooroordeel en den Geweetensdwang; de hoofdvyanden van waare Godsdienstkennis. In 't verschiet vertoont zig Haarlem; boven het zelve het Wapen van wylen den Heer* PIETER TEYLER *van der* HULST; *en voorts in 't Onderrancje,* (dans l'Exergue,) *het Wapen van Haarlem, tusschen de woorden* Genootf. Aanvang [zo veel als Genootschaps Aanvang.] *en daar onder het jaartal* 1778: *alles ter aanduydinge van den Persoon, door wien het Genootschap is ingesteld; de Stad, waarin het zyn verblyf houdt; en den tyd, wanneer het een aanvang genomen heeft.*

de Doopsgezinde Gemeente, haare Vergadering houdende op het Kleyn Heylige Land te Haarlem. Toen wyders in overweeging genomen, en voorts vastgesteld was, nog twee Verhandelingen, nevens de voorgaande, ter Drukperse te geeven, bepaalde men zig eerlang, eerst tot de Verhandeling, getekend; Non equidem tali me dignor honore: est tamen aliquid principibus posse placere Viris; *en verder tot de Verhandeling, die ten onderschrifte heeft des Heylands woorden,* Het is volbragt: *zynde de eerste vervaardigd door den Eerwaarden Heer* CORNELIS *de* VRIES, *Leeraar der Doopsgezinde Christenen te Utrecht; en de laatste door den Heer* FREDRIK VASTER, *Inspecteur van 's Lands Middelen in 's Hage.*

Ingevolge deezer gemaakte keuze behelst dit Eerste Deel een vyftal van Verhandelingen, over dit Onderwerp, welken ons toegescheenen hebben, der Drukperse, boven de overigen, waardig te zyn. Men zal, by het doorbladeren van dezelven, terstond bespeuren, dat de Heeren Schryvers deezer Verhandelingen op eene verschillende manier denken, en dus het voorgestelde Vraagstuk niet even eens beantwoorden: 't welk, onder anderen, deeze nuttigheyd kan hebben, dat de Leezers daardoor te meerder opgeleyd worden, om ook zelven te denken; de onderscheyden gevoelens, met de daar voor bygebragte bewyzen onderling te vergelyken; en voor zig zelven, omtrent dit Onderwerp, zodanige bepaalingen te maaken, als zy, naa een onpartydig onderzoek, der Waarheyd het naaste oordeelen. — Buyten dat, is het ook, in het uytkiezen der Verhandelingen, best voorgekomen, niet zo zeer het oog te slaan, op dit of dat byzonder gevoelen, raakende het Onderwerp; als wel op de manier, in welke de Heeren Opstellers hun stuk behandelden: en wie hunner dan, daar meer dan één het zelfde of een soortgelyk gevoelen omhelsde, naar ons inzien, zyne gedagten best had voorgedraagen. Langs een anderen weg liepen wy gevaar van

ons,

ons, in zekeren zin, op te werpen als Keurmeesters van waar en valsch; dat niet alleen verre buyten ons oogmerk zou zyn, maar zelfs regelrecht tegen onze eygene denkwyze zou aanloopen; waarmede het veel beter overeenstemde, zulke Verhandelingen uyt te kiezen, welken men oordeelde, dat, verschillende gevoelens handhaavende, de besten in haare soort genoemd mogten worden. — Als zodanigen geeven wy des deeze Verhandelingen in 't licht; zonder hierdoor verder, aan deeze of geene van de daarin beweerde Godsdienstige kundigheden, van onze zyde, eenigen voorrang te verleenen; of dezelven, op eenigerleye wyze, als de onzen voor te staan; laatende integendeel de manier van denken, en de byzondere gevoelens van ieder Schryver, voor deszelfs eygene verantwoordinge.

Wordt hier of daar iemand gevonden, die deeze onze handelwyze wraakt; is hy meer voor een beslisfenden toon, wy laaten het voor zodanig een over, op eene beslisfende manier te zeggen; „dit is alleen het waare gevoelen." Hoedanig een gezag hy ook mogte waanen te hebben, wy zullen hem het meesteragtige woord laaten voeren, zonder ons aan het zelve te kreunen, en voor ons zelven blyven denken. — Even zo staat het by ons vast, om ons, op geenerleye wyze, in eenig twistgeding, in te laaten, indien 'er, ('t geen wy veelligt eerder, dan 't bovengemelde, hebben te verwagten,) de een of ander mogte opkomen, die het oordeel, dat wy in zo verre over deeze Verhandelingen geveld hebben, afkeurde; van gedagten zynde, dat eene andere Verhandeling den Eerprys had behooren weg te draagen; of dat 'er eene andere rangschikking onder de bygevoegde Stukken vereyscht werd. In dit alles ons eygen oordeel, na rype overweeging, gevolgd hebbende, laaten wy voorts ook die vryheyd van oordeelen aan eenen ieder over, zonder ons iemands laster of lof, in dit geval, aan te trekken. De laster, zo dezelve voor den dag kome, zal op onze oprechtheyd moeten afstuyten. En wat den lof betreft, wy hebben in deeze onze keu-

keuze meer beoogd, nuttig te zyn, dan lof te behaalen; en boven al ons niet voorgesteld, iets te doen, of iets te laaten, om roem te verwerven, by een zeker slag van Menschen, door welken we niet gaarne gepreezen zouden zyn; dewyl het ons dan ligtlyk zou doen twyfelen, of ons oordeel wel rechtmaatig ware. — Wy hebben het niet ondienstig geagt, ons, by deeze gelegenheyd, dus over onze handelwyze, in de keuze der Verhandelingen, uyt te laaten: op dit ééns *gezegde, ten dien opzigte, zy* voor altoos *genoeg.*

Ten besluyte wenschen wy den Leezer, gelyk ons zelven, een steeds meer onderscheydenlyk geoefend Verstand ter kennisse, en sterker bewoogen Wil ter betragtinge van den Godsdienst: op dat onze Godsdienstigheyd, bestendig zuyverer en ernstiger wordende, te welbehaagelyker zy, in de oogen van onzen GOD, door zyne genade over ons, in onzen Heere JEZUS CHRISTUS!

BE-

B E R I G T

VAN

T E Y L E R 'S

GODGELEERD GENOOTSCHAP.

Er heerscht ter deezer Eeuwe, in ons Vaderland, by uytſtek blykbaar, eene zugt ter aankweekinge van alle nutte Kunſten en Weetenſchappen. Een aantal van Genootſchappen, van allerleyen aart, dienende, om derzelver handhaaving, door edelmoedige belooningen, ſterk te bevorderen, ſtrekken hier van ten duydelykſten bewyze. Zulks mag eens iemand aanleyding geeven, om, in eene vrolyke luym, te zeggen, dat wy in de Eeuw der Genootſchappen leeven: maar, gelyk een geestige ſlag op zig zelven niets ten kwaade bewyst, en een aartig vernuft zelfs de beste zaaken, in een belachelyk licht, weet te ſtellen, zo kan iets van die natuur, in dit geval, de goede zaak niet benadeelen. Wat men ook moge zeggen, dit egter ſtaat vast, dat alle Genootſchappen van die natuur, uyt eygen aart, van zeer veel nut kunnen zyn: voor zo verre die en deeze daar door genoopt kan worden, om zynen geest, met meerder ingeſpannenheyd, te vestigen, op het eene of andere onderwerp, door zulke

Genootschappen, ter onderzoekinge voorgesteld. Dit kan den zodanigen aanspooren, om zyne ernstige overdenkingen, wegens zulk een stuk, op het papier te brengen; en die den Leden van het Genootschap, ter nadere overweeginge, aan te bieden; om, op derzelver goedkeuring, door de Drukpers, gemeen gemaakt te worden. De ondervinding heeft reeds geleerd, dat 'er, langs dien weg, verscheyden onderwerpen, in 't openbaar, verhandeld zyn, waarover anders, veelligt, niets, met opzet uytgewerkt, te voorschyn gekomen zou zyn. En men zal, hoe men ook over deeze en geene Stukken denke, (die, naar de verscheydenheyd van smaak, zeker verschillend beoordeeld worden,) niet durven beweeren, (des houden wy ons verzekerd,) dat men 'er niet verscheyden Stukken onder vindt, die van eene weezenlyke nuttigheyd zyn. In de overweeginge hier van schroomen wy niet, hoopende ook ten minste van eenige nuttigheyd te zyn, met een nieuw *Godgeleerd Genootschap* voor den dag te komen; en doen zulks te vrymoediger, om dat het een uytwerkzel is van den laatsten Wil van iemand, die, de Kunsten en Weetenschappen ter harte neemende, voor zyn overlyden, daartoe de noodige schikkingen gemaakt heeft: waaraan wy, zo uyt agting voor den overleeden, als uyt besef dat het van dienst zou kunnen zyn, niet hebben mogen nalaaten te beantwoorden.

Wyle de Heer PIETER TEYLER VAN DER HULST, naamlyk, in zyn leeven te *Haarlem* woonagtig, een Beminnaar en Voorstander der beschaavende Weetenschappen zynde, heeft zyne zugt voor dezelven niet bepaald, binnen het enge perk zynes leevens op Aarde, maar die ook, ten nutte der Naakomelingen, naa zynen dood uytgebreyd; en ten deezen eynde, by uyterlten Wille, daaromtrent eenige nuttige inrigtingen bepaald. Hier toe behoort, onder anderen, de oprigting van een *Godgeleerd Genootschap*, onder het opzigt van de Heeren Directeuren van 's Mans naalaatenschap, uyt zes Leden bestaande. Deeze zes Leden, (wordende, by overlyden van één der Leden, binnen korten tyd, weder een nieuw Lid verkoozen,) moeten, naar des Testateurs wil en begeerte, met elkanderen uytmaaken

een

een altoosduurend Genootschap, weeklyks, op Maandag, te vergaderen, ten huyze door hem Testateur laatstmaal bewoond. Het doelwit hunner byeenkomste is, om, met elkanderen, te verhandelen allerleye onderwerpen, tot den Godsdienst, of Godsdienstige Waarheden, en deszelfs Vryheyd in den Burgerstaat, behoorende. Verder beveelt hy Testateur, dat het gemelde Genootschap, jaarlyks, zekere Stoffen, daar toe betrekkelyk, en by deszelfs Leden te verkiezen, aan het Publiek ter verhandelinge zal voorstellen, met toezegginge van een kostbaaren Eerprys. Naar die schikking zal het Genootschap, aan den geenen, die hun, (naar het oordeel, by meerderheid van stemmen, zo der bovengemelde Heeren Directeuren, als der Leden van het Genootschap, naa een naauwkeurig en onpartydig onderzoek, op te maaken,) de beste Verhandeling over zulke Stoffen laat toekomen, vereeren met eene gouden Medaille, boven de kosten van den Stempel, en anderen daar op vallende, ter innerlyke of volkomene waarde van vierhonderd Hollandsche Guldens. En, op dat het oordeelen over zodanige Verhandelingen, met alle onpartydigheyd, zou kunnen en mogen geschieden, zal het, volgens des Testateurs bepaaling, geenen der Heeren Directeuren, of der Leden van dit Genootschap, als mede geenen der Leden van een ander Genootschap, (de Natuur- Dicht- Historie- Teken- en Penningkunde betreffende, insgelyks by 's Mans uytersten Wil opgerigt,) geoorlofd zyn, mede te dingen na den voorgestelden Eerprys. Wyders heeft de Heer Testateur, omtrent zulke Prysverhandelingen, en 't geen daarenboven, door 't Genootschap, ter Drukpersse gebragt zou mogen worden, de noodige schikkingen gemaakt, welken wy, zo verre het Publiek 'er belang in kan hebben, vervolgens zullen melden; ter aanduydinge van 't geen den Schryveren, die na den Eerprys dingen, in agt te neemen staat.

Ingevolge deezer vaststellinge, in 's Mans laatsten Wil uytdrukkelyk bepaald, hebben de Heeren Directeuren zyner naalaatenschap de Leden, door den Testateur daartoe benoemd, zo verre zy nog in leeven waren, hiervan kennis gegeeven; en voorts de vereyschte schik-

ſchikkingen, ten behoeve van dit Genootſchap, beraamd. Daarbenevens is het Genootſchap, nadien 'er reeds één der benoemde Leden aflyvig geworden was, terſtond, door de benoeming van een nieuw Lid, voltallig gemaakt; waarop het Genootſchap zelve een aanvang genomen heeft, met te raadpleegen over 't geen hun, in de eerſte plaatze, te doen ſtond.

De Leden van het Genootſchap, des Testateurs voorſtel, wegens het oogmerk deezer inrigtinge, nagaande, hebben geoordeeld, dat hy bedoelde, dit Genootſchap te ſtigten, ter overweeginge van allerleye onderwerpen, die tot den natuurlyken en geopenbaarden Godsdienst beyden betrekkelyk zyn: waar toe men, volgens de nader bepaalende uytdrukking van den Heer Testateur, ook te brengen heeft, zulke Verhandelingen, die geſchikt zyn, om de Vryheyd van den Godsdienst, tegen alle overheerſching, te verdeedigen; om de vervolgzugt tegen te gaan, en de redenmaatige vryheyd van denken te bevorderen. Derhalven is de taak van het Genootſchap, te overweegen en te behandelen alle zodanige Stoffen, welken dienen kunnen, ter nadere ophelderinge of bevestiginge van allerleye weezenlyke Godsdienſtige kundigheden; mitsgaders van alles, wat ſtrekken kan, om iemand aan te ſpooren, tot een onbevooroordeeld onderzoeken van dezelven; en tot het maaken van een vry gebruyk van zyn eygen oordeel in den Godsdienſte. Het oogmerk van alles moet des zyn, de bevordering van gegronde en overtuygde kundigheden van den Godsdienst; in de handhaavinge van het onſchatbaare voorregt der Vryheyd, om, in afzigte van Menschlyk Gezag, met de Rede en Gods onfeylbaar Woord raad te pleegen, ter oprechter belydeniſſe en betragtinge der Godsdienſtige Waarheden. Overeenkomſtig hier mede, moeten dan ook de Prysvraagen, naar des Testateurs begeerte, aan het Publiek voor te ſtellen, over onderwerpen van die natuur gaan, als men boven aangeduyd vindt: zynde alles betrekkelyk tot eene rechte kennis van den Godsdienst, waartoe een vry onderzoek één der geſchiktſte menschlyke middelen is.

Agtervolgens dit oogmerk van den Heer Testateur, hebben de Leden van het Genootschap hunne byeenkomsten ingerigt. En, in beantwoordinge aan het zelve, hebben zy, in hunne laatste byeenkomste, ter bepaalinge der stoffe tot eene Prysverhandeling, goed gevonden, tot eene aanvanglyke Prysvraag, het volgende Voorstel op te geeven.

Welk is het onderscheydende kenmerk van de Christelyke Openbaaring; en in hoedanig een verband staat dezelve, zo met de Mozaïsche Openbaaringe, als met den Natuurlyken Godsdienst?

Men verstaa hier, naar het bedoelde van de Opstellers deezer Vraage, door *het onderscheydende kenmerk*, dat geene, het welke der Christelyke Openbaaringe byzonder eygen is, en haar, by uytstek, onderscheydt, van de Mozaïsche Openbaaringe, en van den Natuurlyken Godsdienst. — En zo ook, door *het verband*, de betrekking, die de Mozaïsche Openbaaring, en de Natuurlyke Godsdienst, tot de Christelyke Openbaaring, hebben; waardoor derzelver kennis, in de ontvouwinge der Christelyke Openbaaringe, niet weynig in aanmerking komt.

De Liefhebbers van een vry Godsdienstig onderzoek, en beoefening van Godsdienstige Onderwerpen, worden des verzogt hunne opmerking daar over te laaten gaan; en hunne antwoorden, hiertoe genegen zynde, te adresseeren aan *het Fundatie-Huys van wylen den Heer* PIETER TEYLER VAN DER HULST, *by 't Sleepers-Hoofd, te Haarlem*, voor den eersten December 1779.: ten eynde beoordeeld te kunnen worden, vóór den achtsten April 1780. De Heeren Directeuren van 's Mans nalaatenschap, en de Leden van het Genootschap, zullen tegen dien dag, op welken des Testateurs overlyden, in den jaare 1778, is ingevallen, den opgemelden Eerprys, aan de best gekeurde Verhandelinge, toekennen.

Een ieder, die, door het inleveren zyner Verhandelinge, na-

deezen Eerprys zal gelieven te ſtaan, heeft, volgens des Testateurs begeerte, zyne Verhandeling, met een Cachet verzegeld, over te-zenden, alleenlyk met een Devies, of eene Spreuk, ondertekend; met een afzonderlyk daar nevensgaand, insgelyks gecacheteerd, Briefje, dat het zelfde Devies, of de eygenſte Spreuk, ten Opſchrifte heeft, en voorts van binnen des Schryvers Naam en Adres bevat. Verder worden de Aucteurs verzogt, hunne Verhandelingen, in goed leesbaar Schrift, in de Nederduytſche, Latynſche, Franſche of Engelſche Taale, te ſchryven (*): wel verſtaande, dat zy, die in eenige der gemelde buytenlandſche Taalen ſchryven, den Leden van het Genootſchap de vryheyd zullen vergunnen, om die Verhandelingen, wanneer ze, ter verkryginge van den Eerprys, in overweeging komen, in de Nederduytſche Taal te laaten overzetten; op dat dezelven, zo ze de volle goedkeuring mogten wegdraagen, naar des Testateurs uytdrukkelyke vastſtelling, in die Taale, ter Drukperſe bezorgd worden.

Ten aanzien van het toekennen van den Eerprys, aan de best voldoende der ingeleverde Verhandelingen; als mede ten opzigte van het drukken dier best gekeurde Verhandelingen, en andere ingeleverde Schrif-

(*) Nopens dit verzoek van de Verhandelingen *in goed leesbaar ſchrift te ſchryven*, vinden wy ons eenigzins genoodzaakt, ter nadere verklaaringe, te melden, dat wy daaronder ook betrekken, dat de Heeren Aucteurs de goedheyd gelieven te hebben, van zulk kleyn ſchrift te vermyden, dat men 't niet dan met moeyte leezen kunne, en Mannen van jaaren 'er geheel van moeten afzien. Als mede dat wy vriendlyk verzoeken, dat de Verhandelingen met behoorelyke naauwkeurigheyd geſchreeven worden; op dat men niet min of meer als gedrongen zy, om eene nieuwe Copy te vorderen. — Dit verzoek beoogt niet ſlegts ons' gemak, maar tevens het voordeel der Schryveren. Men loopt zomtyds gevaar van ongunſtig te oordeelen, over eene Verhandeling, welke men niet dan bezwaarlyk leest, om dat dezelve 't zy zeer kleyn of onnaauwkeurig geſchreeven is.

Schriften, is des Testateurs wil en begeerte, mitsgaders de verdere schikking van het Genootschap, als volgt. Men zal de toegezonden Papieren, gelyk boven bepaald is, met alle onpartydigheyd, beoordeelen. Dit gedaan zynde, zal men, voor eerst, geene der nevensgaande verzegelde Briefjes openen, dan alleen het Briefje, behoorende tot die Verhandeling, aan welke de Eerprys is toegeweezen: waar van eene openlyke aankondiging, in de *Haarlemsche Courant*, geplaatst zal worden. Hierop zal men deeze Verhandeling ter Drukperse schikken; met andere ingeleverde Verhandelingen der Medeedingeren na den Eerprys, die opgemelde Heeren Directeuren, en de Leden van het Genootschap, der uytgave waardig oordeelen; 't welk dan, met of zonder Naam, onder der Schryveren Devies of Spreuk, naar derzelver verkiezing, uytgevoerd zal worden. Om dit te mogen weeten, zal men ook deeze, in de *Haarlemsche Courant*, openlyk melden. Tot dien tyd toe zullen alle de nevensgaande Briefjes, (behalven dat der Prysverhandelinge,) ongeopend bewaard worden; en, naa verloop van een bepaalden tyd, als boven openlyk bekend gemaakt, zal men de verdere Briefjes, welker opening niet vereyscht wordt, zo als ze verzegeld zyn, verbranden.

De Aućteurs zullen de Verhandelingen, op welken zy den Eerprys behaald hebben, buyten toestemming van het Genootschap, niet mogen laaten drukken, noch van dezelven gebruyk maaken, voor dat het Genootschap die, in 't openbaar, afgegeeven zal hebben. Ook zal dit in agt genomen moeten worden, omtrent alle andere Verhandelingen, die men het Genootschap ter hand gesteld heeft, en waarvan het zelve, als boven gezegd is, verkiest gebruyk te maaken. Nadien het, wyders, gebeuren kan, dat eene Verhandeling, schoon dezelve, over 't geheel, niet by uytstek voldoende geoordeeld moge worden, verscheyden byzondere nutte Aanmerkingen behelst, zo heeft het Genootschap het raadzaamst geoordeeld, deeze bepaling, ook tot zodanige stukken of deelen der ingeleverde Verhandelingen, uyt te brey-

breyden. Derzelver afgifte zal dan insgelyks, even als die der geheele Verhandelingen, geschieden; 't zy onder het opgegeeven Devies, of met de bygevoegde Spreuk, alleen, of tevens, met meldinge van den naam der Schryveren, indien ze zig aan het Genootschap gelieven te openbaaren; naa dat de Eerprys toegeweezen, en de verdere keuze van het Genootschap, in de *Haarlemsche Courant*, openlyk, aangekondigd zal zyn. Doch met opzigte tot dit laatste, het gebruyk maaken van het eene of andere gedeelte eener Verhandelinge, is, om reden, goedgevonden, te bepaalen, dat zulks egter niet zal geschieden, dan met toestemminge der Schryveren, 't zy uytdrukkelyk gegeeven, of, binnen den aangekondigden bepaalden tyd, stilzwygend verleend. En de Auteurs worden in dit, gelyk in alle andere gevallen, wanneer ze hunne bepaaling, in toegezondene Brieven, zonder naamtekeninge, aan het Genootschap verkiezen mede te deelen, verzogt, zig te bedienen, niet alleen van hun alvoorens opgegeeven Devies, of Spreuk, maar te gelyk van het zelfde Cachet, waarmede ze hun Naam- en Adresbriefje verzegeld hebben.

VER-

AANWYZING
DER
VERHANDELINGEN
IN DIT EERSTE DEEL,
OVER
HET ONDERSCHEIDENDE KENMERK DER CHRISTELYKE OPENBAARING, EN DERZELVER VERBAND MET DEN NATUURLYKEN EN JOODSCHEN GODSDIENST.

VERHANDELING

TER BEANTWOORDINGE DER

VRAAGE:

WELK IS HET ONDERSCHEIDENDE KENMERK VAN DE CHRISTELYKE OPENBAARING; EN IN HOEDANIG EEN VERBAND STAAT DEZELVE, ZO MET DE MOSAISCHE OPENBAARINGE, ALS MET DEN NATUURLYKEN GODSDIENST?

DOOR DEN EERWAARDEN HEERE

DANIËL HOVENS,

LEERAAR DER DOOPSGEZINDEN TE LEYDEN.

Wien, daarop, de GOUDEN EERPRYS, door TEYLERS GODGELEERD GENOOTSCHAP, is toegeweezen.

[*Toen wy kinderen waren, waren wy dienstbaer gemaekt onder de eerste beginselen der werelt. Maer, wanneer de volheit des tyds gekomen is, heeft God zynen Zoone uitgezonden; geworden uit een Vrouwe, geworden onder de wet; op dat Hy de geene, die onder de wet waren, verlossen zou, en op dat wy de aenneming tot kinderen zouden verkrygen.*

PAULUS, *Galat.* IV: 3, 4, 5.]

ONDERZOEK
VAN HET
ONDERSCHEIDENDE KENMERK
DER
CHRISTELYKE OPENBAERING,
EN DERZELVER VERBAND MET DEN
NATUURLYKEN EN JOODSCHEN GODSDIENST.

INLEIDING.

Een verstandig en rechtgeaert Vader ziet het aen als een zeer voornaem deel der gewigtige taeke van Opvoeding, vooral van zedelyke Opvoeding, zyner kinderen, wel naeuwkeurig te letten op, en zich zorgvuldig te schikken naer, derzelver vatbaerheit en meer of min ontwikkelde zielvermogens, geduurende die jaeren, in welke ze onder zyn bestuur staen, en den volkomen staet van eenen manlyken ouderdom nog niet verkregen hebben; ten einde zy, tot dien staet gevorderd, zoo verstandig, zoo deugdzaem, zoo bekwaem en gelukkig mogen wezen, als hunne omstandigheden gehengen, en op dat zy in dien kring, in welken zy staen geplaetst te worden, best mogen beantwoorden aen het oogmerk van hun bestaen, met opzicht tot God, de Saemenleving en zich zelven. Zoo belachelyk het zyn zou, den byna volwasschen Jongeling te behandelen als een onnozel kind, 't welk maer pas eenige blyken van

van vatbaerheit vertoont; — zoo ongerymd zou het wezen, dit *Laetste* te onderrichten, te bestuuren, te leiden, op eene wyze, welke de vorderingen van den *Eersten* onderstelt, en zonder dezelve ten eenenmaele onnut is.

De eerste Verschynselen van het redelyk Beginsel in den mensch zyn gemeenlyk die Vraegen, die tekenen van weetlust, welke de meeste kinderen doorgaens doen en algemeen geven, zoo dra de volstrekte onnozelheit der eerste levensdagen voorbygaet; en eerder komen ze tans niet in aenmerking. Dan, gewis, zorgt de verstandige Vader terstond, zoo veel mogelyk, voor valsche indruksels; en hy is byzonder op zyne hoede tegen de misleidende onderrichtingen, welke, helaes! in die dagen maer al te algemeen zyn, en zoo ligt den grond leggen, of — tot mistrouwen omtrent alle onderrichting, of — tot valsche denkbeelden, die den ganschen Leeftyd byblyven. Zyne antwoorden, zyne onderrichtingen zullen zoo weinig in getal, zoo kort, en vooral zoo eenvouwig wezen, als maer immer mogelyk is Dikwyls zal hy de nog maer geringe en ras van voorwerp veranderende weetlust afleiden nae niets betekenende onderwerpen; veel liever, dan dat hy zich in gevaer zou stellen, om voor het kind te verheven, en dus onverstaenbaer, te spreken; om dus, of dolingen te verwekken door zyne nog niet begrepen gezegden, of altans het zwakke verstand te bezwaren met dingen, welke dit nog geenzins verduuwen kan

Wordt het eenvouwig vragende Kind eerlang een opwasschend Knaepje, dat meer geheugen, meer schranderheit, en allengskens ook meer vatbaerheit doet blyken, dan zal hy in acht nemen, dat het geheugen, zelfs het voordeeligst geheugen, te veel gevergd kan worden. Hy zal dit vermogen

gen in zyne toenemende ſpruiten wel oefenen, maer door geenen overtolligen last vermoeijen. Hy zal bedenken, dat de zulke vooral, welke in dit Tydperk het meest beloo-ven, hunnen reeds werkzaemen Geest, of te veel zouden te doen geven, of op ſchadelyke voorwerpen te werk ſtellen, indien hy den ſpeelzieken en woeligen aert dier jaeren niet met eenige toegevendheit involgde, en ſlechts zorg droeg, dat het onſchuldig kinderſpel of geoorlofd vermaek hun ſchadelooze bezigheit verſchafte, hen van de fielteryen en baldadigheden van andere Knaepen te rug hield, en zelfs medewerkte, om de vatbaerheit trapswyze te vermeerderen, en den weg te banen tot de bezigheden en het onderwys, geſchikt voor den vorderenden Jongeling.

Hoe meer dit gewigtig Leefperk nadert, 't welk den plooi moet leggen voor 't geheele leven, en al het werk van vroegere opvoeding voltooijen, — hoe meer de dagen der Jongelingſchap genaken, — zoo veel te meer doet hy zyne onderrichtingen en beſtuuringen, recht toe recht aen, uitloopen op het groote oogmerk, 't welk hy zich met zyne Telgen heeft voorgeſteld. Hy leidt hen, langzaemerhand, af van de nutteloze en tydverkwistende ſpelen, — ſpreekt meer rechtſtreeks met hun over de gewigtigſte onderwerpen, — voldoet met ronde woorden aen den inhoud hunner vraegen, — leert hen den waeren aert der dingen uit eigen overtuiging kennen, — beroept zich op hunne eigene ondervindingen, als die toenemen met het getal der jaeren, en — beantwoordt eindelyk met al zyn vermogen aen die uitzichten, welke hy hun van de kindſche jaeren af aen, ſchoon eerst ingewikkeld, ſteeds door woorden, welke ſtrookten met hunne

vatbaerheit, had ingeboezemd. In één woord, nu zet hy den Jongeling rechtstreeks aen het werk, en doet hem onder zynen raed en bystand yverig arbeiden, om tot het bedoelde beroep bekwaem, en zoodanig een man te worden, als de Vader gewenscht heeft, dat hy worden zou.

Deze Handelwyze van een rechtgeaert verstandig Vader onder de menschen levert ons een treffend zinnebeeld op van den allerbesten, wysten, en beminnelykſten Vader aller menschen, van onzen Hemelschen Vader, in zyne verschillende Bedeelingen ten aenzien van den Godsdienst, dat is, van de zedelyke volmaking zyner Kinderen hier op aerde. De zelfde trapswyze opklimming, vordering, en aenwasch ter volkomenheit, welke wy ontdekken in alle de zichtbaere werken van den wyzen Schepper, vertoonen zich ook in de aenkondiging, vaststelling, bewaring, ontwikkeling en voltrekking van Gods verheven oogmerk nopens het zaligen dier redelyke Wezens, welke Hy in deze werelt plaetste. „ Het begin" (zegt zeker hedendaegsch Schryver (*a*)) „ is eenvouwig, naeuwlyks te be„ merken; de wasdom onafgebroken, en, boven de ver„ wachting van onze teugellooze en huppelende verbeel„ ding, langzaem. Wanneer dezelve zich, gelyk in eene „ kronkelende Beek (indien ik zoo spreken mag) schynt „ te verliezen; dan komt hy in eene bekwaeme plaets, „ op eene aengenaem verrasschende wyze, weder te „ voor-

(*a*) Ik bedoele den van allen bewonderden, doch niet zoo algemeen hooggeachten, LAVATER, wiens *Uitzichten op de eeuwigheit*, hoe veel 'er ook op te zeggen valle, zekerlyk veel uitmuntend's behelzen. Men vindt de boven aengehaelde woorden in den *vyfden Brief*, bl. 45 der *Nederd. Vertaling*

„ voorschyn; en eindelyk breidt dezelve zich verre uit, „ en laet ons geen einde van zyne vruchtbaere uitwate- „ ringen zien."

Men beschouwe (op dat ik tot *myn* Zinnebeeld te rug keere) men beschouwe den staet van het menschdom, van *Adam* tot *Moses*, ten aenzien der Godlyke openbaringen, als het eerste Leefperk van den mensch, dat van het Kind, 't welk even vatbaar begint te worden; — Dien van *Moses* tot CHRISTUS, als den staet der toenemende Jeugd, de gemengde leer- en speel-tyd der vorderende knaepjes, welke eenen Tuchtmeester noodig hebben; — En de Bedeeling des Nieuwen Verbonds zal dan eigenaertig zyn te vergelyken by de gevorderde Jongelingschap, welke allengskens toeneemt, nadert, en zich rechtstreeks bereidt tot den volwasschen staet, de volle rypheit, welke voor het menschdom te wachten is in het toekomend Leven.

In het eerste Tydperk waren de Godlyke onderrichtingen weinig, — eenvouwig, — doormengd met ingewikkelde aenmoedigingen, en — zachtjes leidende tot een gestrenger tucht; die toen wel eenigzins eenen aenvang nam, doch meer dadelyk volgde onder de Mosaïsche Bedeeling, vol van dat soort van toegeeflykheit, 't welk een verstandig Vader omtrent zyne gaern spelende, levendige, wufte, en wel eens balstuurige Jongens oefent; doch ook vol van middelen, om den dan dikwyls al te wispeltuurigen aert te bedwingen en in den teugel te houden. Doch, met den tyd der Koningen en Profeeten verscheenen de meer rechtstreeksche onderrichtingen en sterker voorbereidingen tot — de onmiddelyker toezeggingen en duidelyker belofte van — het naderende Euangelie, 't welk het menschdom

even

even eens toebereidt tot den ftaet der volle rypheit in het eeuwig Leven, als de byna volwasfchen Jongeling, door en onder 's Vaders duidelyke lesfen, raed, en hulp, met 'er daed bereid wordt tot dat werk, 't welk hy in zyn beroep en den voor hem te beurt gevallen levensftand moet verrichten, om een bekwaem, een nuttig, een gelukkig Lid te zyn der menschlyke Saemenleving.

Naer het geleide van dit Zinnebeeld, waerin ik my, ten deele altans, kan beroepen op geenen minderen Voorganger dan de Hoogverlichte Paulus (a), fcheen het my gemaklykst toe, HET ONDERSCHEIDENDE KENMERK DER CHRISTELYKE OPENBAERING, zoo wel als DERZELVER VERBAND MET DEN NATUURLYKEN GODSDIENST EN MOSAISCHE OPENBAERING, op te fpeuren, en dus te beantwoorden aen de gewigtige Vraeg van het EERWAERDIG GODGELEERD GENOOTSCHAP, te Haerlem opgericht volgens de beftelling van wylen den Heere PIETER TEYLER VAN DER HULST. Eene Vraeg, die, tans myn aandacht op dit onderwerp vestigende, myn fchryflust gaende maekte.

Schoon ook myne pogingen in dezen by de uitkomst blyken mogten veel te zwak te zyn, om in dit *omflachtig werk* naer den eisch te flagen, en op verre na niet toetereiken, om de volgende Verhandeling eenigzins te doen opwegen tegen den arbeid van anderen, veel minder, om de voorkeur te verdienen, — vleije ik my evenwel eene genoegzaeme belooning te zullen vinden in het nut en genoegen, 't welk my de beoefening dezer allergewigtigfte ftoffe heeft opgeleverd.

VER-

(a) GALATEN III: vers 24. en IV: vers 1—5.

VERHANDELING.

Ik noemde de beantwoording dezer PRYSVRAEGE in de *Inleiding* een *omslachtig* werk; en als zoodanig beschouwde ik die terstond op het eerste lezen; daer ze my toescheen ('t kan zyn, dat ik in dezen misse), eene meer of min uitvoerige ontwikkeling te vereischen der voornaemste byzonderheden van alle Gods verschillende Bedeelingen aen het menschdom met opzicht tot den Godsdienst. Altans in dit vermoeden stelle ik my

I. EERST en vooral ter Taeke voor: na

(1) Myne begrippen omtrent den NATUURLYKEN GODSDIENST voorgedragen te hebben, dan

(2) Den Oirsprong, Inhoud, het Oogmerk, en Beloop van den AERTSVADERLYKEN,

(3) Van den MOSAISCHEN of JOODSCHEN, en

(4) Van den CHRISTELYKEN GODSDIENST optegeven.

II. Waer uit ik hope, het *Verband* van den laetsten met de vorige, en teffens het *onderscheidende Kenmerk* der *Euangelische Openbaering*, ter beantwoording der Prysvraege, met weinige woorden te zullen konnen opmaken.

EERSTE AFDEELING.

EERSTE HOOFDSTUK.

1ste Afd. Hoofd. I §. 1 *De mensch is voor den Godsdienst geboren.*

De mensch is een schepsel, 't welk daer in verschilt van alle andere schepselen dezer aerde, dat hy voorzien is met die vermogens, welke hem in staet stellen, om zynen Schepper te zoeken, te dienen, en te verheerlyken; ja dit maekt een der Hoofdoogmerken uit van zyn Bestaen, en is noodig ter volmaking van zyn geluk.

Deze waerheit erkennen zy niet alleen, die zich daer van overtuigd houden door eene Godlyke Openbaring; maer men vindt zelfs deze belydenis in de Schriften dier sterkdenkende, doch maer zelden met zich zelven bestaenbaere, Wysgeeren deezer eeuwe, welke vermetel genoeg waren, om alle Openbaring te verwerpen. „ Hy „ is" (zegt de vermaerde *Lord* SHAFTESBURY (*a*), sprekende van den mensch) „ Hy is niet enkel geboren, „ om deugdzaam, vriendlyk, eerlyk, en getrouw te „ zyn; maer ook tot den Godsdienst, tot Godvrucht en „ aenbidding, en om zich grootmoedig te onderwerpen „ aen alles, wat hem mag overkomen van de Opperste „ Oirzaek of Orde der dingen, welke hy erkent, gansch „ recht en volkomen te zyn."

En, schoon *Lord* BOLINGBROKE meenigmael den mensch beschouwt als slechts een verhevener soort van gedierte, en de zulken hekelt, die stellen, dat 's menschen ziel

(*a*) *Characteristics. Vol.* III, pag. 224.

ziel geschapen is, om God te beschouwen, vindt hy zich nochtans elders verpligt, te erkennen, „dat hy een schepsel is, bekwaem, om zynen Schepper te kennen, te „ aenbidden en te dienen (a)." Iste Afd. Hoofd. I.

In hoe verre, ondertusschen, en onder welke bepalingen men deze bekwaemheit tot het *kennen* van den Schepper behoort toeteftemmen, staet ons een weinig nader te onderzoeken.

Daer zyn eenige Godsdienstige waerheden, wier redelykheit, blykbaerheit, en zedelyke zekerheit zich zoo gereed opdoen aen het menschlyk verstand, zoo lang het door geene vooroordeelen bedorven, of uit andere oirzaeken te zeer verzwakt was, dat men lang en sterk getwist en getwyfeld heeft, of 'er wel eenige Openbaring noodig ware, om dezelve te ontdekken; of ze niet zoo *natuurlyk* in des menschen geest opkomen, dat ze geen gezach van elders behoeven; zoo dat de *Godsdienst*, daerop gebouwd, — onafhanglyk van alle bovennatuurlyk onderwys, — van alle verlichting — van alle Ingeving, — geheel *Natuurlyk* is te noemen. §. 2. *Daer zyn algemeene Godsdienstige waerheden.*

Dit altans mogen en durven wy 'er by voorraed van zeggen, — dat ze zich op het eerste voorstel zoo redelyk opdoen, — zoo aennemenswaerdig voor alle gezonde verstanden, en — zoo wel strookende met onze natuurlyke begrippen, en met die gronden van zekerheit, waerop onze Ziel voortdenkt, en haere denkbeelden en bevattingen uitbreidt, — dat, daerenboven, de natuur van alles, wat ons omringt, zoo veele bewyzen oplevert voor deze waerheden, [in 't byzonder voor de Godlyke Volmaekt-

(a) BOLINGBROKE's *Works*, *Vol.* V, p. 390, 391, 340.

Iste Afd. Hoofd. I. maektheden,] — ja, dat onze inwendige gewaerwordingen, met alles, wat wy van ons eigen bestaen weten, dezelve zoo sterk begunstigen, dat, *daerom alleen*, het saemenstel dier waerheden en der daer uit vloeijende pligten, met veel recht, den naam mag dragen van *Natuurlyke Godsdienst*, in onderscheiding dier waerheden en pligten, welke, uit derzelver eigen aert, van niets anders konnen oirspronglyk zyn dan van eene Godlyke Openbaring; zoo als vervolgens nader blyken zal.

§. 3. *Opgave dier algemeene waerheden.* De waerheden, die ik dus verre bedoelde, en welke, volgens de opgegevene bepaling, den naem van *Natuurlyken Godsdienst* dragen mogen, zyn deze:

(1) Daer heeft van eeuwigheit één onveranderlyk en onafhanglyk Wezen bestaen, 't welk in zich zelven noodzaeklyk bestaet; en, by het volmaekst verstand en de hoogste Vryheit, een volstrekte Almagt, oneindige Wysheit, en onbesmette Heiligheit of zedelyke Goedheit bezit, en de Oirsprong is van alles, wat in het gansch Heelal bestaet.

(2) Dit Wezen is niet alleen de Schepper, maer ook de steedsduurende Onderhouder en Bestuurder der werelt, bewaert al het geschapene, zorgt voor ieder schepsel naer de regelen van volmaekte wysheit en goedheit, en regeert bovenal de redelyke wezens, waer onder ook de menschen, bestendig naer het richtsnoer van volmaekte Rechtvaerdigheit, Billykheit, Goedheit, Bermhartigheit, en Waerheit, ten einde zy gelukkig worden.

(3) Daer is een wezenlyk en onveranderlyk onderscheid in der menschen daden; zy zyn geenzins alle natuurlyk en noodzaeklyk, maer ten grooten deele in den grond vrywillig, en dus of zedelyk goed of kwaed; en uit dien

hoofde ligt 'er eene algemeene verpligting op den mensch, om het zedelyk goed te kiezen en te betrachten, het kwaed te verwerpen en te myden. Iste Afd. Hoofd. I.

(4) Eenmael zal 'er eene juiste en billyke vergelding van der menschen zedelyke daden plaets hebben; en, daer dezelve in dit leven niet beslisschend ontdekt wordt, zal ze na dit leven volgen; want der menschen redelyke ziel blyft in wezen na den dood des lichaems, en is [in haere natuur] onsterflyk.

§. 4. *Byzondere waerheden, uit die algemeene afgeleid, komen tans nog niet in aenmerking.*

Deze waerheden, eens door het menschlyk verstand gekend en omhelsd, leiden hetzelve tot verscheidene andere, die aengemerkt konnen worden als zoo veele byzondere Toepassingen of ontwikkelingen van de eene of andere dezer Hoofdwaerheden in 't byzonder, of van alle dezelve byeengenomen. De vier opgegevene Voorstellen intusschen bevatten alles in zich, wat men met eenig recht *Natuurlyken Godsdienst* noemen mag, volgens de opgave zelfs der redelykste en beste onder de Verwerpers van allen geöpenbaerden Godsdienst (*a*); en alle andere Byzonderheden staen ons in het vervolg onder een ander oogpunt voortekomen; waerom wy hier over tans niet breeder zullen uitweiden, veel min de redenkundige bewyzen voordragen, welke ter staving van ieder dezer waerheden zyn bytebrengen; daer zulks noch in deze Verhandeling verwacht, noch (zoo verre ik zien kan) in de Vraege bedoeld wordt.

(*a*) Zulks blykt, ten aenzien van *Lord* HERBERT VAN CHERBURY, in J. LELAND's *beschouwing der Schriften van de voornaemste Deïsten in Engeland*, Deel I, bl. 6. env. — en elders in dat zelfde werk ook omtrent andere *Deïsten*; schoon eenige hunner het eene of andere *dezer voorstellen*, en vooral verscheidene *het laetste*, of geheel, of ten grooten deele verwerpen.

1ste Afd. Hoofd. I.

wordt. Deze immers onderstelt zoo wel de redelykheit van den natuurlyken, als de Godlykheit van den geopenbaerden Godsdienst, zoo als die by de Christenen worden aengenomen; zy wil alleen de *onderscheidende Kenmerken* en het *onderling Verband* ontvouwd hebben; en dus achte ik my, zoo nu als in 't vervolg, ontslagen van allen bewys, 't welk niet ter aenwyzing *dezer* Kenmerken en onderlinge betrekkingen vereischt wordt.

§. 5. *Spooren der algemeene waerheden by alle Volken.*

Het verdient zeker onze opmerking, dat men by genoegzaem alle Volken, van alle tyden en Landen, eenige spooren vindt van de opgegevene waerheden; wel niet in die volle uitgestrektheit, waer in wy dezelve voordroegen, maer in 't hoofdzaeklyke, [altans ten grooten deele.] Ik zegge: *in 't hoofdzaeklyke;* en bedoele daermee, — (1) het Bestaen eener Godheit; — (2) de Voorzienigheit; — (3) Het Bezef van zedelyk goed en kwaed, en — (4) een Leven na dit Leven.

De Ongodistery was nooit algemeen, zelfs nooit merkelyk verspreid onder eenig Volk; en hier om kan de Ongodist met waerheit zeggen, schoon het aen zyn Stelsel weinig eere geeft, dat *de Ongodistery nimmer eenen Staet ontrustte.* Zy was nimmer algemeen genoeg, om eenig vermogen daer toe te hebben, [en onderstelt een bederf van 't hart, zoo verre gaende, dat het niet *algemeen* kan worden, zonder vooraf de Maetschappyen te verwoesten.]

Geleerde Mannen, die den Oirsprong en Voortgang der Afgodery hebben nagespoord, bespeurden in ieder der verschillende Godheden het zweemsel van eenig denkbeeld aengaende den waeren God, of eenige zyner Eigenschappen, en ontdekten meest overal, midden in de bygeloovige eerdiensten, nog iets van 't bezef eener opperste Oirzaek

zaek van alles. Lust het iemand, bewezen te zien, dat die zoo algemeen heerschende denkbeelden van Godsdienst geenen grond hadden in de Staetkunde, maer dat de Staetkunde daer en tegen zich overal moest gronden op, en handhaven door den Godsdienst, die leze WARBURTON's uitvoerig Betoog van dit Onderwerp, in zyn zonderling, doch in veele opzichten uitmnntend, Werk, *de Godlyke Zending van Moses* (*a*). 1ste Afd. Hoofd. I.

Zy zelfs, die het bewys verwerpen, 't welk uit de algemeene Qvereenstemming der menschen getrokken wordt, ontkennen echter die Overeenstemming zelve niet, maer houden ze voor een blyk, dat het denkbeeld eener Godheit redelyk en aennemenswaerdig is; alleen ontkennende, dat 'er een Betoog in zou liggen van het daedlyk Bestaen zelve (*b*); En zulks konnen *wy*, volgens onze begrippen van den Natuurlyken Godsdienst, hun ligt toegeven; zoo als straks nader blyken zal.

§. 6. *De staet der zoogenoemde Wilden, geen Tegenwerping in dezen.*

'T is waer, daer doet zich een vry sterke tegenwerping op tegen deze algemeene Overeenstemming; en wy durven geenzins het zeggen beämen van den zoo evengemelden Engelschen Kerkvoogd: „Dat niet eenig Wetgever „ één Volk, hoe wild en onbeschaafd het ook ware, heeft „ gevonden *zonder eenen Godsdienst*, tot dat hy ondernam, „ het zelve te beschaven (*c*)."

Een groot aental Reizigers in die, voor drie eeuwen nog onbekende, Gewestens der werelt, welke tans zoo zeer

(*a*) In het IIde Deel, IIIde Boek, VIde Afdeel. byzonder bladz. 452-463. der *Nederduitsche Uitgave.*

(*b*) BOLINGBROKE's *Works*, *Vol.* III, p. 247, en IV, p. 256.

(*c*) WARBURTON's *Godlyke Zending van Moses*, Deel II. bladz. 459, 460.

Iste Afd. Hoofd. I. zeer den aendacht der beschaefdste wereltdeelen bezig houden, levert ons sterke bewyzen op van het tegendeel. Slaet men slechts met eenige oplettendheit het oog in de uitmuntende *Geschiedenis van Amerika* door ROBERTSON, ons Nederlanderen door eene zoo keurige Vertaling meegedeeld, — zoo kan men niet twyfelen, of 'er zyn onder die woeste menschen, welke men daer heeft aengetroffen, veele, die misschien geenerlei denkbeeld bezaten van een Opperwezen, die altans geenerleije Godsdienst-Plegtigheden oefenden (*a*). Doch, wanneer wy te gelyk de Omschryvingen lezen, welke deze bewonderenswaerdige Geschiedschryver ons geeft van den geheelen staet en toestand dier zoogenoemde Wilden, — van de geringheit hunner zielvermogens, — de bepaeldheit hunner verstanden, — hunne onvatbaerheit voor alle afgetrokkene denkbeelden, — de kwyning, waerin zy zich bevinden ten aenzien der werkzaemheden hunner ziele, — de flaeuwheit dier vooruitzichten, (zoo ze de zulke nog bezitten) welke hun hope en vreze moeten gaende maken, — hunne daaruitvloeijende onverschilligheit omtrent alles wat de zinnen niet rechtstreeks treft, wat niet enkel tot het dierlyk leven behoort (*b*); — wanneer wy zien, hoe weinige vorderingen zy gemaekt hebben in de heerschappy over de dieren, of in het gebruik, 't welk de mensch van dezen maken kan uit hoofde der meerderheid van zyn verstand (*c*). — dan zal men weinig of geen meer bewyzen kon-

(*a*) ROBERTSON, *Geschiedenis van Amerika*, Deel II. bladz. 247, 248.
(*b*) ROBERTSON als boven, bl. 213-130, en IVde Deel, bladz. 215, 216. Ook vindt men dit, ten aenzien der *Groenlanders*, bevestigd by CRANTZ, Deel I, bl. 225 en elders.
(*c*) ROBERTSON, Deel IV. bl. 8, 9.

konnen trekken tegen de algemeene overeénstemming uit alle deze ontdekkingen, dan uit den ongelukkigen ſtaet dier wanſchepſels onder de menſchen, welke ('t zy dan ook uit hoedanige oirzaek) van de geboorte af aen onder de verſtandeloozen behooren

Ik zal, om te toonen, dat ik den Wilden met deze vergelyking niets te kort doe, alleen bybrengen het getuigenis van den geleerden Reiziger, M. DE LA CONDAMINE (a), op wien de Schotſche Geſchiedſchryver zich ook meer dan eens beroept:

„ Ik heb (zegt deze Reiziger) my verbeeld, in alle (te
„ weten in alle de *Indiſche Amerikaenen*, hoe zeer verſchil-
„ lende ook in tael, zeden en gewoonten) in den grond
„ de zelfde geaertheit te ontdekken. Ongevoeligheit is 'er
„ de grondſlag van. Ik laet anderen beſliſſchen, of men
„ die moet vereeren met den naem van *Apathie* (een ſtaet
„ zonder hartstochten), dan of men haer *domheit* noemen
„ moet. Zy ontſtaet gewis uit het kleen getal hunner
„ denkbeelden, welke zich niet verder uitſtrekken dan
„ tot hunne behoeften Gulzig, tot het vraetachtige
„ toe, wanneer zy wat hebben; en, als de nood hen
„ dwingt, zoo ſober, dat ze ſchynen, alles te konnen
„ ontbeeren, zonder iets te verlangen; — ten uiterſte
„ laf en bloohartig, zoo niet de dronkenſchap hen ver-
„ hit: — vyanden van allen arbeid; — onverſchillig
„ voor alle beweegredenen van eer of dankbaerheit; —
„ alleen bezig omtrent het tegenwoordige, 't welk hen
„ ge-

(a) *Relation d'un Voyage dans l'Amerique meridionale*, pag. 51 &*ſuiv.*

1ste Afd. Hoofd. I. „ geheel inneemt, zonder kommer voor het toekomende; „ — onbekwaem tot eenig vooruitzicht, tot eenige overdenking; — kinderachtig vrolyk, wanneer hen niets „ belemmert; — springende en onmatiglyk lachende zonder reden en zonder oogmerk, — brengen zy hun leven door zonder denken, en worden oud, zonder de „ kindschheit te ontgroeijen, waer van zy alle de gebreken „ behouden."

Wie, die deze Beschryving leest, kan den vervallen staet van zulke menschen houden voor der menschen waeren, eenvouwigen, natuurstaet? Wie zal denken, dat de mensch oirspronglyk geschapen was, om aen zoodanige schepselen gelyk te zyn? Wie altans kan eenig geluk stellen in eene opvoeding zonder eenige opvoeding; zonder de voordeelen eener beschaefde, gezellige, saemenleving, welker gemis ongetwyfeld veel heeft toegebracht tot dezen verlaegden staet der Wilden? En, gelooft men, dat het natuurlyk zoo moet loopen met den mensch, wanneer hy geheel aen de natuur, aen zich zelven, wordt overgelaten; — wie kan dan eenen wyzen Schepper erkennen, zonder teffens te denken, dat Deze van den beginne af aen zorg heeft gedragen [voor het algemeen worden] van zoo een verval, zoo verre 's menschen vryheit toeliet, [en bestaenbaer was met de *Analogie* of eenparigheit in zyn Bestuur.]

§. 7. *De algemeene overeenstemming verder bevestigd.* Doch 't is nog te vroeg voor my, om dit laetste aentedringen. Laet ons eerst nog eens nagaen, welk eene zeer kleene uitzondering deze geheel ongevoelige Amerikaenen, en eenige weinige andere Wilden, maken op der menschen algemeene overeenstemming in het bezef van alle, ten

ten minsten meest alle, de straks opgegeven waerheden van den *Natuurlyken Godsdienst* (*a*). 1ste Afd. Hoofd. I.

Hier mag ik te recht den voorrang geven aen het getuigenis van eenen zoo ouden Geschiedschryver als PLUTARCHUS (*b*), welke het reeds opgeeft „ als een zeer „ oud gevoelen, waer van de stichter geheel onbekend, „ doch het geloof onuitwisbaer vastgesteld, was, beide „ onder Grieken en Barbaeren, over het geheele Opper„ vlak der aerde verspreid, — dat het Geheelal niet onder„ houden wordt by geval, zonder verstand, zonder re„ den, of zonder eenen Bestuurder, om over deszelfs „ omwentelingen opzicht te houden."

Een onpartydig onderzoek zal elk, die de aloude Geschiedenissen doorsnuffelt, overtuigen, hoe waer het is omtrent *alle* de voornaeme Leerstellingen, welke wy dus verre opgaven, 't geen de schrandere BOLINGBROKE (*c*) bepaeldlyk van de onsterflykheit der zielen en eenen toekomenden Staet van belooningen en straffen getuigt, wanneer hy (schoon met een gansch ander oogmerk als ons tans bezielt) zegt: „ dat ze begonnen zyn geleerd te wor„ den, lang voor die tyden, van welke wy eenig licht „ uit de (ongewyde) oudheit hebben; en, wanneer wy „ daerin eenig licht bekomen, vinden wy die Leerstuk„ ken alreede vastgesteld."

Het

(*a*) Men gelieve hier en vervolgens in 't oog te houden, dat ik dezen Naem wel van 't gemeen gebruik overneme, doch alleen gebruike in den zin hier voor § 2. (bladz. 11.) opgegeven. Straks hope ik den waeren Oirsprong nader optespeuren.

(*b*) *De Iside & Osiride.*

(*c*) *Works*, Vol. V. pag. 237.

Iste Afd. Hoofd. I.

Het is ons hier onverschillig, of de Grieken hunne Leerstellingen wegens het éene Wezen, de Voorzienigheit, en de onsterflykheit der zielen ontleend hebben van de Egyptenaers, dan niet. Zeker is het, dat ze onder die zoo oude Volken waren aengenomen (*a*); en men kan de geleerde Verhandeling van den reeds meergemelden WARBURTON (*b*) over de *Eleusinische* en andere Verborgenheden niet lezen, zonder zich te verwonderen over de Konstenaeryen, welke men in 't werk stelde, om den uiterlyken Eerdienst en Bygeloovigheden van het Gemeen te behouden, of schoon men in 't verborgen zeer veele der gronden van den zuiveren Godsdienst leerde, welke met dien openbaeren Eerdienst onbestaenbaer waren. Het schynt, dat deze Verborgenheden al plaets hadden in den dienst van *Isis* en *Osiris* in Egypten, van waer ze overgingen tot andere der Afgodische Volken; en ze werden voornaemlyk gehandhaefd, om het geloof in eenen toekomenden Staet van belooningen en straffen aentekweeken. Zy altans, en allermeest *de Eleusinische*, onderschraegden de Leere der Voorzienigheit, door het voorstaen van een toekomend leven van vergelding, en byzonderlyk van de onsterflykheit der ziele, wier algemeene toestemming vry duidelyk blykt uit den wyd en zyd verspreiden Invloed van de Leere der Zielverhuizing, een wanschepsel, voortgesproten uit misverstand en overgeloovigheit aengaende de Voorzienigheit, toekomende vergeldinge en onsterflykheit der Zielen (*c*).

Ja

(*a*) WARBURTON's *Godlyke Zending*, Deel II. bl. 322, 325, 327. en III. bl. 359-368.

(*b*) WARBURTON als boven, Deel I, 2de Boek, *Afdeeling* 4.

(*c*) Dezelfde, Iste Deel, bladz. 207.

Ja men verwierp, door deze *Verborgenheden*, zelfs de verdichte Goden, en erkende eenen Opperften Oirfprong aller dingen, als Schepper van 't Heelal, die met zyne kracht door alle dingen dringt, en alles regeert door zyne Voorzienigheit (*a*). Men leerde de noodzaeklykheit van een heilig leven tot het verwerven eener zalige Onfterflykheit (*b*); en, hoe onzuiver deze bronnen in zich zelven waren, duurde het echter zeer lang, eer zy geheel wierden bedorven en verbasterd in dat haetlyk mengfel van Toovery en onreinheden, 't welk, in laetere tyden, den yver der Kerkvaderen, misfchien wel eens wat te onmatig, gaende maekte (*c*). 1fte Afd. Hoofd. I.

Niet minder zeker is het, dat 'er nimmer ergens, altans nooit onder de Heidenen, een befchaefde Burgerftaet plaets had, zonder dat het bezef van verpligtingen tot den Godsdienst, ja zelfs de Leer van een toekomend leven, de grondflag was, op welken de Wetgevers bouwden, en hun gezach moesten vestigen (*d*). „ Onderzoek" (zegt PLUTARCHUS) (*e*) „ het Oppervlak van den aerdkloot; „ en gy zult Steden vinden, die niet verfterkt zyn, zon„ der Letteroefeningen, zonder eene geregelde Regee„ ring, of onderfcheidene woningen; zonder bezittingen, „ Eigendom, of gebruik van geld; onbedreven in alle de „ heer-

(*a*) WARBURTON, aldaer, bl. 225.
(*b*) Dezelfde als boven, bladz. 303.
(*c*) Dezelfde, ter zelfder plaetfe, bladz. 276—291.
(*d*) Om wat reden ik hier by voege: *altans nooit onder de Heidenen*: zal nader blyken in 't vervolg dezer Verhandeling [en wel in het 3de *Hoofdftuk* dezer *Afdeeling*, §. 1, 9, en elders.]
(*e*) In zyne Verhandeling tegen *Kolotes* den Epicurist.

1ste Afd. Hoofd. I. „ heerlyke en beschaefde konsten des levens; — maer „ niemand kan, of zal ooit, een Stad vinden zonder kennis van eenen God of Godsdienst... enz."

Op eene diergelyke Overeenstemming hebben CICERO (*a*) en SENECA (*b*) zich beroepen. Uitmuntend is het begin der *Voorreden* voor de *wetten van* SELEUCUS; ja, wanneer men deze voor echt mag houden, toont ze duidelyk, dat deze oude Wetgever wel kennis had aen die deelen van den Natuurlyken Godsdienst, welke wy hebben opgegeven (*c*). Het waren, wyders, niet alleen *Amasis* en *Mneves*, Wetgevers der Egyptenaeren, van wien *Zoroäster*, *Rhadamantus*, *Minos*, *Seleucus*, *Romulus*, *Numa*, en andere Wetgevers onder de beschaefde Volken der Oudheit de gewoonte ontleenden, om hunne wetten op den Godsdienst te bouwen; maer ook de woester *Sueven* van het Noorden, en de *Arabieren* van het Zuiden werden beheerscht door den Invloed der Begrippen van Gods bestaen, Voorzienigheit, en een toekomend leven (*d*); ja hunne Wetgevers waren genoodzaekt, zich van dezelve te bedienen, en 'er zich naer te schikken, wilden ze gehoorzaemd worden.

Zoo verre men eenigzins betrouwen kan op de opgaven der oudste Griekfsche Dichters, *Musëus*, *Orfeus*, *Homerus* *Hesiodus*, aengaende de Godgeleerde Stelsels hunner dagen,

(*a*) *Tusc. Quæst.* Lib. I. Cap. 16.

(*b*) *Epist.* 117.

(*c*) Men vindt dit Stuk zelve, nevens eene verdediging der Echtheit, in het reeds meergemelde Werk van WARBURTON, Deel I, Boek II, 3de Afdeeling, bladz. 167-193. Ook is die gansche *Afdeeling* hier ter zake dienende.

(*d*) WARBURTON, Deel IV, bl. 484, 485.

gen, blykt 'er ten minsten uit, dat het Bestaen der God- heit, de Voorzienigheit en een toekomende vergelding, hoe zeer ook omwonden in veele dichte bekleedsels van vreemde harsfenschimmen, wezenlyke deelen dier Stelsels uitmaekten. 'T was vooral het laetstgemelde Leerstuk, 't welk den Dichteren van volgende tyden ruime stoffe verschafte, om hun vernuft te doen spelemeijen in veelerhande vindingen. 1ste Afd. Hoofd. I.

Van de *Wysgeeren* zal ik tans niet spreeken; misschien is het een geluk voor het menschdom, dat die hoogvliegende Verstanden, (welke, als te nedrig, om zich *Wyzen* te laten noemen, den naem van *Wysgeeren* aennamen,) nooit talryk genoeg waren, om in aenmerking te komen by een onderzoek nae de algemeene gevoelens der menschen. Ik geloove wel, dat de meeste der *Oude* niet verstaen worden, wanneer de *hedendaegsche* Wysgeeren hunne Stelsels van ongeloof met de gezegden der eerste bekrachtigen; en dat zy, vry algemeen, *meer* van den Godsdienst geloofden dan deze hunne gewaende Navolgers; — maer zy zullen ons evenwel in 't vervolg beter dienen, om de zwakheit van der menschen verstand, het ongenoegzaeme der bloote Rede met opzicht tot den Godsdienst, te bewyzen, dan hier, om de algemeene overeenstemming der menschen te staven. Het was met hun, even als ook nog heden ten dage met veele anders groote verstanden; de zucht om byzonder te zyn had te veel invloed op de edelaertigste pogingen ter weering van het Bygeloof; het ontvlieden van eene groote ongerymdheit aen den eenen, deed hen vervallen tot eene niet kleendere aen den anderen kant. *Incidit in Scyllam* &c.

Ondertusschen konnen de uitmuntende gezegden van ee-

Iste Afd. Hoofd. I.

eenen TIMÆUS den *Lokriër*, een der vroegste *Pythagoristen*, of van den schranderen Geschiedschryver POLYBIUS, gepaerd met de getuigenissen van den Aerdrykskundigen STRABO en den ouden PLINIUS (*a*) den hedendaegschen Vrydenker genoeg beschamen, en doen zien, wat 'er van de Maetschappy zou worden, zoo zyne Beginsels eens eenen algemeenen ingang vonden.

Dan, om tot myn onderwerp wedertekeeren, — het verheugt my, als ik eenen HUME zie erkennen: dat „onze „ Voorouders in Europa, vóór de herleving der letteren, „ geloofden zoo als wy tegenwoordig doen, — dat 'er „ één opperste God is, de Schepper der natuur, wiens „ magt, schoon in zich zelve volstrekt beslisschende, „ nochtans dikwyls geoefend wordt door de tusschenkomst „ zyner Engelen en ondergeschikte Dienaeren, die zyne „ heilige oogmerken ter uitvoer brengen (*b*).” En nog eens: dat „de Leer ééner opperste Godheit, als Oirzaek „ der natuure, zeer oud is, en zich verspreid heeft on„ der groote en volkryke Natien; ja by dezelve door „ menschen van allerleijen rang en staet is aengeno„ men (*c*).” Na zoodanig een Getuigenis ten aenzien van alle Volken der aerde in 't gemeen, van de meest bekende Volken van Asia en Europa in 't byzonder, behoeven we ons niet te beroepen op het mogelyk al te sterke zeggen van *Lord* BOLINGBROKE (*d*): „Onder de Vol„ ken,

(*a*) Men vindt deze alle aengehaeld in WARBURTON's. IIde Deel, IIIde Boek, 1ste Afdeeling.

(*b*) HUME's *Natural History of the Religion*, in zyne *Essays and Treatises on Several Subjects*, pag. 429.

(*c*) Aldaer, pag. 440.

(*d*) BOLINGBROKE's *Works*, *Vol.* V. p. 228.

„ ken, die ons meest bekend zyn, vindt men geene, by wien de natuurlyke Godsdienst in zyn volle zuiverheit en uitgeſtrektheit zoo gevestigd geweest is, als eens in *China* ſchynt geweest te zyn." Iſte Afd. Hoofd. I.

Wenden wy ons nog eens nae de Inwoonders van *America*: Deze, zoo verre ze nog eenigen zweem over hebben van de menschlykheit, behalven de uiterlyke gedaente, zyn geenzins geheel ontbloot van alle denkbeelden van Godsdienst, en ſtaven ook in zoo verre de algemeene overeenſtemming van het menschdom.

Vond men, by de ontdekking van *Mexiko* en *Peru*, deze Koningryken in eenen meer beſchaefden ſtaet, men zag 'er ook eenen Godsdienst, welke, ſchoon byna erger dan loutere onkunde, echter de Aenbidding eener Godheit, — eene Voorzienigheit, en — een Toekomend Leven leeraerde. Ja de beroemde ROBERTSON ſtelt ons de beide Staetsgeſteldheden en byzondere geaertheden dier Volken voor, als gegrond op ieders Godsdienſtig Stelſel. Het eene, dat der *Mexikaenen*, van eenen ſtrengen en wreeden aert zynde, had dus ook veel toegebracht aen die woeste wreedheit, welke men hun door de Reisbeſchryvers vindt toegeëigend. De *Peruviaenen*, daerentegen, waren gevormd tot een veel heuſcher Volks-Karakter door de eenvouwiger en zachter Beginſelen hunner Godsdienstoefeningen. (*a*)

Omtrent andere woester Volken vermeldt men wel met verwondering, dat zy weinig of geene kennis van God of van eenigen Godsdienst bezaten, maer echter blyken gaven

(*a*) ROBERTSON's *Amerika*, Deel IV. bladz. 70, 79, 82.

ven eener verwachting van een toekomend leven (a); doch mogelyk hapert dit aen de genoegzaeme kunde en oplettendheit der Waernemers. Immers de Ondervinding heeft in *Peru* geleerd, hoe min men kan besluiten, dat een Volk geheel geenen Godsdienst heeft, *alleenlyk*, omdat het geene eigenlyke Benaming scheen te hebben, waermee het denkbeeld van een Opperwezen wierd uitgedrukt (b). En dus zou mogelyk ook de geheele wonderspreuk, dat de Leer van eenen toekomenden staet bestaen kan zonder Godsdienst, zoo verre dezelve op deze ontdekkingen rust, by naeuwkeuriger navorschingen geheel vervallen.

Onder die *Amerikaenen*, by welke het sterke denkbeeld van gelykheit en onafhanglykheit verscheidene pligten van het gezellige leven buiten sluit, — die geenerleije blyken toonen van onderdanigheit, dan in het raedplegen der Ouders by tyden van gevaer en in eenige netelige gevallen, — wien het begrip van Eigendom geheel vreemd is (c), onder welke zelfs die zonderlinge Gewoonte plaets heeft, dat zy de afgeleefde, en daer door zich zelven tot een last zynde, Ouders of de ongeneeslyke zieken om 't leeven brengen (d), — Onder dezen ook bespeurt men eenig, schoon dikwyls zeer verward, denkbeeld eener geestelyke en onzichtbaere Magt, — eener Voorzienigheit, — of aengaende het Bestuur van hooger Wezens dan de menschen over de ondermaensche zaken. Ja daer zyn Stammen, welke schynen te begrypen, dat 'er zekere algemeene

(a) WARBURTONS *Godlyke Zending*, Deel I. bl. 475.
(b) ROBERTSON Deel. IV. bl. 83.
(c) ROBERTSON Deel. II. bl. 172-174.
(d) Dezelfde, aldaer, bl. 277.

ne Oirzaek moet wezen, waer aen alle dingen het bestaen verschuldigd zyn. Zy spreken van den *grooten Geest*, dien zy houden voor den Maker der wereld, en den Beschikker aller uitkomsten. Zy verschillen wel aenmerklyk in hunne begrippen ten aenzien van dien Geest, en die begrippen zyn wel over 't geheel verward en meest al ongerymd; maer nochtans stemmen zy vry eenpariglyk overeen in 't geloof aen de onsterflykheit der zielen. Zy hechten aen de belooningen en bezigheden van een ander leven zulke begrippen, als best strooken met hunne grovere neigingen en verrichtingen op deze wereld, en van daer hebben zy veele vreemde en voor ons belachlyke Gewoonten aengenomen by het begraven hunner dooden (*a*). 1ste Afd. Hoofst. I.

Men denke ondertusschen niet, dat ik deze Overeenstemming, dus in 't breede, uit de Geschiedenissen van het Menschdom staefde, als verschafte dezelve een voldingend bewys — of van het Bestaen der Godheit zelve, — of van eenig ingeschapen denkbeeld aengaende God, zyne eigenschappen, enz. — of ook van de Stelling, dat de mensch, uit zich zelven alleen, door de natuurlyke vermogens zyner ziele en der zelver oefening, zonder eenig ander middel, zou gekomen zyn tot deze begrippen, en daertoe nog komen zou, indien hy geenen Godsdienst had gevonden, indien hy niets omtrent eenige der door ons (*b*) voorgestelde waerheden had gehoord, eer dat hy een genoegzaeme rypheit en volwassenheit had bekomen. Neen, ik beschouwe deze Overeenstemming, op het hoogst, als een bykomend, geen- §. 8. *Wat deze overeenstemming bewyze.*

(*a*) ROBERTSON als voren, bladz. 256-259.
(*b*) In §. 3. hier voor bladz. 12.

1ste Afd. Hoofd. I. geenzins, als een rechtstreeksch en op zich zelven voldoenend, bewys van Gods Bestaen. Ik geloove wel, dat God zoodanig eene gesteldheit aen onze ziele gegeven heeft, welke haer zekere algemeene Grondwaerheden doet kennen, zonder voorafgaende redeneering of onderwys; — *Grondwaerheden*, welke geen bewys toelaten, en zich onmiddelyk zoo zeker voor onze verstanden opdôen, dat alle pogingen, om 'er verder reden of bewys van te geven, slechts dienen, om ons te verbysteren.

Wy bezeffen, by voorbeeld, dat wy bestaen, — dat alles een oirzaek heeft, — dat een Geheel grooter is, dan ieder van deszelfs deelen enz. Van soortgelyke *axiomata* vragen wy geen bewys; ten zy onze zielen uit den natuurlyken plooi geraekt zyn, welken de Schepper haer oirsprongelyk gegeven heeft; ten zy ze dus genoeg verbysterd zyn, om aen alles te twyfelen; — een staet der ziele, welken men misschien mag aenmerken als een soort van Krankzinnigheit. Maar, hoe zeer ik zoodanig een *verstandlyk gevoel* erkenne voor eene natuurlyke eigenschap onzer zielen; gelyk ik ook naest overhelle tot het denkbeeld der zulken, die den mensch een soortgelyk bezef van verpligting toeschryven, als hem natuurlyk eigen, en daer aen den naem geven van *zedelyk gevoel;* — zoo min nochtans als ik geloove, dat dit laetste ons eene onfeilbaere ontdekking geeft van alle onze verpligtingen, in alle byzondere gevallen, zonder voorlichting van een meer of min beoefend verstand, 't welk ons de natuurlyke goedkeuring van recht; of afkeer van zedelyk kwaed doet toepassen op de eigenlyk gepaste voorwerpen — zoo min geloove ik ook, dat ons *verstandlyk gevoel* genoegzaem is, om ons die eerste Grondwaerheden, welke wy door het zelve onmiddelyk ge-

gewaer worden, zoo dra wy denken, in dier voegen te doen uitbreiden, en om ons op dezelve zoo sterk te doen voortdenken, dat wy 'er door gekomen zouden zyn tot het bezef dier Waerheden; welke ik als het Stelsel van den Natuurlyken Godsdienst opgaf; en zulks wel, zonder dat, hieromtrent, eenig voorstel aen ons verstand gedaen was, 't welk ons aen den gang hielp, om over die Waerheden te denken. Iste Afd. Hoofd. I.

Daer behoort, naer myne gedachten, te veel toe, om gebracht te worden tot het bezef van Gods Bestaen, van zyne Eigenschappen, zyn Bestuur, onze Verpligtingen aen, en Verwachtingen van Hem, enkel, uit de beschouwing der Natuur, uit de beschouwing van al het geschapene in 't gemeen, en van onze natuur in 't byzonder; — vooral ook te veel, om ten dien aenzien getroffen en overtuigd te worden, zuiver, door een der zoo genoemde *Bewyzen van voren* (a) — dan dat ik het begrip der gemelde zaken zou beschouwen als louter *Natuurlyk* in den mensch.

Myn opgave van 't geen ik door *Natuurlyken Godsdienst* verstae (§. 2. bl. 11.) sluit niets meer in dan dit: — onze zielen zyn natuurlyk zoo geschikt, dat wy, op het eerste voorstel, — op de eerste ontdekking dezer Waerheden, — of

(a) [Hierin zal men, vertrouwe ik, bevestigd worden door het lezen der geleerde Verhandelingen over *het bewys van voren (a priori)*; door de Heeren *Bestuurders* van het *Stolpiaensch Legaet*, voor ruim 12 jaeren, uitgegeven. Men leze vooral, 't geen de *Eerw. Heer* HULSHOFF zelve zegt ten aanzien der moeilykheit, welke in dit Stuk begrepen is voor de verstanden van het groot der menschen, als eerst: §. I. Bladz. 213, digt aen het einde, en wyders §. XVIII. bl. 282, 283 en §. XIX. bl. 285. omtrent het midden.]

of zoo dra onze denkvermogens daeromtrent zyn aen den gang gebracht, daer op werkzaem gemaekt, — deze waerheden gereedelyk omhelzen; Ja, zoo geschikt, dat wy, by het gewaer worden der voornaeme Hoofdpunten, de zelve zeer gemaklyk uit malkander afleiden, en 'er een geregeld Stelsel op bouwen. Evenwel onderstelt het dolen, het maken van valsche besluiten in dezen, geenzins zoodanig eene geheele ontaerting van de natuur onzer zielen, als die, welke wy straks noodzaeklyk achtten, zal de mensch in oprechten ernst twyfelen aen de eerste Grondwaerheden of *axiomata*; welk twyfelen altoos een zeker soort van krankzinnigheit, eene bejammerenswaerdige ongesteldheit van harsfens, aenduidt.

Het was het redelyke, het aennemenswaerdige der Waerheden, te voren (§. 3. bl. 12.) opgegeven, het was derzelver inwendige blykbaerheit voor alle gezonde verstanden, en haere overeenkomst met de eerste, louter natuurlyke, Gronden van zekerheit, waerom wy, maer *waarom* wy ook *alleen (a)*, aen het saemenstel dier Waerheden den naem gaven van *Natuurlyken Godsdienst*; in onderscheiding van zulke waerheden of pligten, waervan ons eene Godlyke Openbaring [niet slechts moet verwittigen, maer] waer omtrent ook geen minder gezach, dan dat van zoodanig eene Openbaring, ons ten volle kan overtuigen en voldoening geven.

De Stelling nu, dat 'er zulke redelyke, aennemenswaerdige, inwendig blykbaere, en met de eerste gronden van zekerheit strookende waerheden zyn, en dat de vier opgegevene Stellingen daer voor gehouden moeten worden, — de-

(a) Zie hier voor Bladz. 11.

— deze Stelling wordt krachtig bevestigd door 't geen wy gezegd hebben aengaende de algemeene Overeenstemming van het menschdom. In weerwil immers eener verbazende meenigte van valschheden en wanbegrippen, welke, in een zeer groote verscheidenheit, zyn ingeslopen by de verschillende Bewoonders der aerde, ontdekten we echter overal zoodanig eene overeenstemming in de eerste Gronden van allen Godsdienst, als nimmer te wachten ware, indien deze Gronden niet zeer wel strookten met 's menschen natuurlyke denkbeelden en de eerste Beginselen van alle redeneering, — indien de mensch niet *natuurlyk* was voorzien met zulke Vermogens, als waer door hy deze Waerheden, by de eerste ontdekking, zeer gereed omhelst, en welke teffens den invloed dier waerheden, in 't midden van veele ter zyde insluipende dolingen en misbruiken, meer of min bestendig maekten.

1ste Afd. Hoofd. I.

§. 9. *De eerste denkbeelden van Godsdienst zyn niet geheel natuurlyk.*

Ik ben ondertusschen zeer verre van het even onmogelyk te houden, dat eenig redelyk mensch onkundig zou blyven van deze Waerheden, als dat een mensch, met goede oogen voorzien, op eenen helderen middag, in het open veld, de straelen der zonne niet zou ontdekken. Veel eer geloove ik, dat zy, die zoo sterk spreken over het vermogen der menschlyke Reden, als Oirsprong van den Natuurlyken Godsdienst, hun geliefd Leerstelsel, hoe *natuurlyk* by hun gehouden, nooit zouden ontworpen hebben zonder behulp eener voorgaende Openbaring, en wel zonder dat der volmaekste Openbaering, welke 'er immer geschonken werd. En daer ik zulks geloove van zoo schrandere Verstanden, zoo kan ik nog veel minder besluiten, dat de mensch, by zyne eerste wording, geheel uit zich zelven tot die denkbeelden zou gekomen zyn; zonder eenig

Iste Afd. Hoofd. I. eenig geleide van anderen; zonder door eenigerhande [Bovennatuurlyke] ontdekking op dit Onderwerp gebracht, en dus opgeleid te zyn, om zyne natuurlyke Grondbeginsels op het zelve toetepassen.

Ik erinnere my hier het zeggen van den beroemden BACON: „ Een weinig Wysbegeerte maekt de menschen „ tot Godverzakers, maer een groote mate daer van brengt „ hen weder tot den Godsdienst te rug." Doch de allergrootste mate [van menschlyke Wysbegeerte] is niet genoeg, om 'er hen toe te brengen, die nooit iets van God of Godsdienst gehoord of vernomen hebben; [of, indien al eene hoogstygende Wysbegeerte God kon vinden, zy zou, zy zal nimmer hoog genoeg stygen zonder eenige hulp.]

Wie nu kan zich verbeelden, dat de eerste Mensch, onmiddelyk by zyne Schepping, eene schranderheit, eene vatbaerheit, gehad heeft, welke die van den grootsten Wysgeer overtrof; [of zelfs evenaerde?] Zeker, al stellen wy hem vry van die Traegheit, Zorgloosheit, en onbedachte Redeneerwyze, zoo gemeen by het groote gros zyner Nakomelingen; — wy maken hem tot een Wezen van een meer edele natuur en meer verheven rang, indien wy gelooven, dat hy, geheel *uit zich zelven*, gekomen is tot het denkbeeld eener onbegonnen [en dus volstrekte] Eeuwigheit, — dat hy dus, door eigen redeneering, die gewigtige waerheit ontdekte, welke wy nu zagen, dat wel van zyn gansche Nakroost erkend, en by geene Volken betwist is, doch waer van niemand, tot heden toe, een volkomen begrip heeft; ik meen deze: „ daer heeft van „ alle Eeuwigheit iets bestaen."

Ci-

CICERO zegt wel (*a*): „ Waren wy ter werelt ge- Iste Afd. Hoofd. I.
„ komen in zoodanige omstandigheden, dat wy de Natuur
„ zelve klaer en onderscheiden konden gekend hebben,
„ en bekwaem geweest waren, om haere echte en onbe-
„ dorvene regels in den Loop van ons leven te volgen, —
„ dit zou misschien alleen genoeg, en 'er zou zeer *weinig*
„ Leering en Onderrichting noodig geweest zyn" Doch hier mee erkent hy teffens, dat we, ook dan, nog *eenige*, hoewel *weinige*, Onderrichting zouden behoeven.

Raedplegen wy met de Ondervinding; waer was ooit eenig Stelsel van Godsdienst, nog eenigzins in zuiverheit gelyk staende met het opgegevene van den *Natuurlyken Godsdienst*, en niet geheel bedorven — 't welk niet oirspronglyk was uit eenig ontvangen *onderwys*?

„ Het denkbeeld van *Schepping* (op dat ik my bediene van de woorden des schranderen ROBERTSON's (*b*))
„ Het denkbeeld van *Schepping* is zoo gemeenzaem, daer
„ de ziel opgeschranderd is door wetenschap, en verlicht
„ door den glans der Openbaring; dat wy zelden in aen-
„ merking nemen, hoe diepzinning en afgetrokken dit
„ denkbeeld zy." Overwegen wy dit ernstig, dan zullen wy, dunkt my, veel gereeder komen tot het besluit, dat dit denkbeeld allereerst in den mensch verwekt is door eene Openbaring, dan dat hy 'er allengskens toe gekomen zou zyn door eigen opmerking en onderzoek.

Ik zal my hier niet beroepen op de getuigenissen van den laetstgemelden Schryver, ten aenzien van den Godsdienst, der *Mexikaenen* en *Peruviaenen*, zoowel als der an-
de-

(*a*) *Tusc. Quæst.* Lib. III.
(*b*) In zyn *Geschiedenis van Amerika*, Deel II, bladz. 247.

1ste Afd. Hoofd. I.

dere *Americaensche* Stammen, en daer uit besluiten, hoe zeer het menschlyk verstand afwykt van de, door ons voorgestelde, eenvouwige grondbeginsels van Godsdienst, wanneer het niet verlicht is door Godlyk onderwys, en wanneer de vroegere onderrichtingen geheel verloren geraekt, of altans omwonden zyn in de dichte duisternis van bygeloof. De geheele Heidensche werelt kan my hier ten getuige verstrekken en leeren, hoe verre het met den Mensch kan komen, wanneer God hem eenigen tyd *laet wandelen in zyne wegen*, en aen zich zelven overlaet, zonder meer rechtstreeksche betuigingen te doen van zyne Godlyke Voorzienigheit, dan die in het schenken *van regen en vruchtbaere tyden*, — dan die in zyne natuurlyke weldaden, begrepen zyn (*a*).

Men denke hier aen de verwarde Fabelen der Dichters, maer vooral, aen de grove dolingen en ongerymde Stellingen der zoo hoog geroemde Wysgeeren! Kon men ooit van de menschlyke Reden eene oirspronglyke ontdekking wachten der voornaemste Leerpunten van den Natuurlyken Godsdienst, deze moest gewis te vinden geweest zyn by die Mannen, welke, allen bygeloof aen een kant werpende, de waere wysheit poogden te vestigen op haere eigene zuivere gronden, zoo verre, namelyk, hun inwendige of verborgen Leer betrof; want uiterlyk deeden ze meê, gelyk het blinde Volk.

Maer kwam al hun onderzoek wel op iets anders uit, dan op Twyfelingen omtrent Gods Bestaen en Voorzienigheit? .... ontnamen zy den menschen niet byna nog alles, wat men, in 't midden van het bygeloof, had overge-

(*a*) Men vergelyke HANDELINGEN XIV; *vers* 16, 17.

gehouden? .... laten hunne duistere Gezegden, tegenstrydige Verklaringen, wilde Gissingen, ons altans niet dikwyls in twyfel, of ze wel iets geloofden? — of ze ten minsten zelve wel begreepen, 't geen ze zeiden? juist, om dat ze iets anders wilden zeggen, dan die algemeene eenvouwige Waerheden, welke nog in 't midden van het bygeloof, schoon zeer verminkt, te ontdekken, en ook aen hun, volgens hun eigen getuigenis, bekend waren door *overlevering*. 1ste Afd. Hoofd. I.

Doch, waertoe zoo verre afgedwaeld van onze tyden? — Men lette op de vruchten van den arbeid der zulken, welke zich in onze Eeuw beroemen, enkel uit eigen Redeneering te gelooven, met verwerping van alle Onderrichting, van alle Vooroordeelen der opvoeding. Hier, zou men zeggen, in deze schrandere Geesten, welke alle de Wysgeeren der oude Werelt vóór zich hebben, en een Eeuw beleven, zoo beschaefd in Konsten en Wetenschappen, als 'er immer eene geweest is, — Hier moet men zien, wat de Mensch kan doen, zonder Onderrichting, — zonder geleide eener Godlyke Openbaring!

Maer, wat gebeurt 'er? ...... Zy, welke nog eene eenigzins verstaenbaere tael voeren, en zich zelven niet geheel laten wegvoeren door valsch vernuft, of dwaeze zucht om byzonder te zyn, — deze spreken eene tael, die men zien kan, dat ze uit de Openbaring leerden; — de overige vermaeken zich, in met alles te spotten, dewyl ze aen alles twyfelen; — of, zyn ze ernstig, dan denken ze God, — en Godsdienst, — en zich zelven weg!

Men zegge niet, dat ik hier, te veel bewyzende, niets bewyze! Dit zou plaets hebben, indien de oude, indien deze laetere, Wysgeeren zich uit zuivere liefde tot waer- §. 10. *De zwakke redeneeringen*

 heit

Iste Afd. Hoofd. I.

der Wysgeeren geen bewys tegen het redelyke van den Godsdienst.

heit 'er toe gezet hadden, om de eenvouwigste en algemeenst aengenomen Gevoelens van Godsdienst te toetsen by gezond Verstand en Reden; — indien ze dan, na een onzydig onderzoek, vervallen waren tot die buitenspoorige uitersten van Twyfeling en Ongeloof; — dan wierpen deze Voorbeelden myne bepaling en verdere gezegden van den Natuurlyken Godsdienst om verre. Maer het is 'er inderdaed gansch anders meê gelegen. Zy onderwonden zich niets minder, dan alle ontdekte waerheden ter zyde te stellen; waerna zy ook alles verwerpen, 't geen ze niet enkel uit eigen redeneering als zeker konnen opmaken. By gevolg dient hun ongeloof, hun twyfeling, hun wartael omtrent God, — Godsdienst, — Vryheit, — Zedelykheit, en wat niet al — tot een zoo veel te sterker bewys myner Stelling: „ De menschlyke reden alleen, — en noch gaende gemaekt, — noch geleid „ door eene Godlyke Openbaering — is niet in staet tot „ het uitvinden der Waerheden van den zoogenoemden „ Natuurlyken Godsdienst; maer kan wel der zelver redelykheit en zekerheit beproeven en ontdekken, na „ dat ze te voren aen ons geopenbaerd zyn." — Van deze Stelling (zegge ik) strekken hun wartael en ongeloof tot een zoo veel te sterker bewys, als zy voor te grooter, uitstekender, en verhevener verstanden gehouden worden. Is dit de uitkomst by die uitmuntende Bezitters en Gebruikers van Verstand en Reden, — wat ware 'er dan te wachten geweest voor 't groote gros der menschen, welke, ten grooten deele, met veel minder, en min vlugge, vermogens bedeeld zyn, en waer van zeer weinige gelegenheit hebben, om zich zoo ten eenenmaele

le overtegeven aen de nafpooring van een zoo verheven Onderwerp? *Iste Afd. Hoofd. I.*

Moet het bewys, van den kant der vyanden gehaald, fterkst weegen, — zoo zy het my geoorlofd, hier nog bytevoegen de vraeg van den fchranderen D[r]. MORGAN (*a*). „ Ware de Godsdienst der Natuur — met eene vol- „ komen kracht en klaerheit — gefchreven in 't hart „ van ieder mensch, — waerom zou dan een *Chinees* of „ *Indiaen* niet een even zoo goed Saemenftel konnen „ geven van den Natuurlyken Godsdienst, als de Chris- „ ten?"

Raedplegen wy, wyders, ook in dezen de gevoelens van het Menschdom door alle tyden heen, — wy zullen die waerheit, welke ik nu voor al zoeke in te prenten, — „ dat het denkbeeld van Gods beftaen en van den „ Godsdienst deszelfs eerften oirfprong heeft in eene bo- „ vennatuurlyke Openbaring" — bevestigd vinden door eene Overeenftemming, byna even groot, als die wy te voren voor dit denkbeeld zelve hebben opgefpeurd. *Lord* BOLINGBROKE gevoelde, zoo 't fchynt, de kracht dezer Overeenftemming, en kon evenwel geen één volk vinden ['t welk de zelve tegenfprak], en by 't welk de enkel natuurlyke Godsdienst immer, als *natuurlyk*, als afgefcheiden van alle Godlyke Openbaring, beleden werd. Hierom nam hy toevlucht tot de duistere Gefchiedenis der *Chineezen*, en geeft 'er (doch zonder bewys bytebrengen) dat getuigenis van, 't welk wy hier voor (*b*), als ter loops, hebben aengehaeld. Verdient dit Getuigenis eenig geloof, dan

§. 11. De overeenftemming van het menschdom omtrent den niet enkel natuurlyken Oirfprong onzer Godsdienftige denkbeelden.

(*a*) *Moral Philofopher. Vol.* I, p. 144.
(*b*) §. 7. bladz. 18.

1ste Afd. Hoofd. I. dan kan men 'er te recht op aenmerken met den *Heere* LELAND (*a*) „ dat zulks in *China* plaets had in de tyden „ der *Aertsvaders*; toen daer de oorspronglyke Openbaring, „ mogelyk, in meerdere volkomenheit en zuiverheit gebleven was, dan onder andere Volken." Altans het is zeker, — en zelfs de Bestryders der Godlyke Openbaring zyn zeer gereed, om zulks te erkennen, als diende het ter verzwakking van het Gezach der Openbaringen, welke wy voor echt houden, — het is zeker; dat het Menschdom, ten allen tyde, en alomme, geneigd was, om te roemen op Godlyke Openbaeringen.

Het oude Heidendom was een Saemenstel van onderscheidene Godsdiensten, welke, hoofd voor hoofd, uit zoo veele voorgewende Openbaringen waren voortgevloeid (*b*).

„ De beroemdste Wysgeeren en Wetgevers (zegt BOLINGBROKE) „ drongen hunne leeringen en wetten aen „ met een Godlyk gezach, en riepen, by de Wysbegeerte en de Reden, een hooger Beginsel te hulp. *Zoroäster*, *Hostanes*, de *Magi*, *Minos*, *Pythagoras*, *Numa*, en „ alle andere Stichters van Godsdiensten en Gemeenebesten, wendden dit voor, en zyn aengezien als Persoonen, welke aengedreven en gevolmagtigd waren door „ de Godheden." (*c*)

Wy vinden dit Getuigenis in 't breede bevestigd door *Bis-*

(*a*) LELAND *Beschouwing van de Schriften der Deïsten.* Deel II, bladz. 393.

(*b*) WARBURTON's *Godlyke Zending van Moses*, Deel II. bladz. 54, 55.

(*c*) BOLINGBROKE's *Works*, *Vol.* V. p. 227.

Bisschop WARBURTON (*a*), na dat hy al te voren den oirsprong der Heidensche Godheden hier van had afgeleid (*b*); terwyl hy ons, vervolgens (*c*), deze byzonderheit doet opmerken, dat de Heidenen nooit één eenige Openbaering afkomstig achtten van den Eénen opperſten God en Oirzaek van alles, maer alleen van den Bescherm-God van het Volk, of van eenige andere Godheit. 1ste Afd. Hoofd. I.

Wie nu kan van elders eene reden vinden voor eene zoo algemeene Overeenstemming, dan hier in? of — dat men in 't algemeen de noodzaeklykheit eener Godlyke Openbaering erkende; — of, (en zulks is nog waerschynlyker,) dat dit denkbeeld rustte op eene oude Overlevering, dat 'er eenmael een Openbaering van God aen het menschdom gegeven was. In beide gevallen wordt 'er ons denkbeeld zeer sterk door begunstigd aengaende den eigenlyken Oirsprong, uit welken de Kennis en eerste Omhelzing van den zoogenoemden Natuurlyken Godsdienst gesproten zyn.

§. 12. *De Godsdienst ontsproten uit eene Openbaering.* Wy onderstelden reeds duidelyk, en 't wordt tyd, nu meer rechtstreeks te verklaren, dat de Godsdienst, naer ons gevoelen, een begin heeft genomen uit eene Godlyke Openbaering; dat de mensch, welke in alles geleerd, wiens denkvermogen, ten dezen aenzien, aen den gang geholpen moest worden, ook hier allereerst geleerd en onderricht is geworden van den Allerhoogsten zelven, of door zyn toedoen (*d*).

Het

(*a*) WARBURTON als boven, Deel I, bl. 154. env.
(*b*) WARBURTON aldaer, bl. 147.
(*c*) Dezelfde, Deel III, bladz. 14.
(*d*) [De Schriftuur-Teksten, welke men gemeenlyk bybrengt voor het meest aengenomen begrip van den Oirsprong des Natuurlyken Godsdiensts,

1ste Afd. Hoofd. I. Het zou my al te verre afvoeren van het voorgestelde Onderwerp, zoo ik hier wilde uitweiden over de Natuur, — Ver-

diensts, zyn PSALM XIX, *vers* 2-7. HANDELINGEN XIV, *vers* 16, 17. XVII. *vers* 24 enz. en ROMEINEN I, *vers* 20. Doch deze bewyzen geenzins, dat het Denkeeld van Gods Bestaen zelve, — van eenen Schepper, — eenen uit zich zelven bestaenden Oirsprong, — *alleen* te verkrygen was uit de beschouwing van het geschapene, *alleen* door behulp onzer natuurlyke Vermogens, en zonder *eenige* Openbaring. Neen, in alle deze plaetsen wordt gezien op de sterke blyken van Gods Magt, Wysheit, Grootheit en Goedheit, zoo als deze zich in het geschapene opdoen voor menschen, welke reeds dat evengemelde denkbeeld, 't zy dan zuiver of met bygelovigheit bezwalkt, bezaten.

De Dichter van den XIXden Psalm onderstelt dit denkbeeld duidelyk, en wil alleen doen opmerken, hoe zeer *de Hemelen*, en die Hemelsche lichaemen, welke voor ons zichtbaer zyn, *de eer van God vertellen, en het werk zyner handen*, zyne almagt, *verkondigen.* Zy overtuigen, wil hy zeggen, alle de zulken, die eene Godheit als Oirzaek van alles kennen, ook van de volmaekte eigenschappen, van de Magt, Wysheit en Goedheit, welke zoodanig eene Oirzaek moet bezitten. Paulus leeraert voor de Inwoonders van *Lystren* (*Handelingen* XIV,) en van *Athenen* (*Handelingen* XVII,) maer vooral in zyn Brief aen de *Romeinen* (*Hoofdst.* I.) niets anders, dan dat de *Heidenen*, welke wel zeer vervreemd waren van den *waeren* God, en verdoold in het denkbeeld aengaende den Opperoirsprong van alles, maer echter geenzins geheel ontbloot van dit Denkbeeld, — juister bevattingen zouden hebben konnen krygen van Gods goedheit, Voorzienigheit, magt, Heerlykheit, grootheit, en dus ook van de wyze, waerop Hy gezocht en gediend moet worden, uit de beschouwing der zichtbaere dingen, als de Leidsvrouw tot een dankbaer bezef van Gods weldaden.

Het eenige, dat men hier tegen zou konnen inbrengen, en 't welk my ook een geruimen tyd omtrent dit geheele stuk in twyfel hield, is de uitdrukking van Paulus, *Romeinen* I, 20. *beide zyn eeuwige kracht en* GODLYKHEIT; welk laetste woord op Gods bestaen zelve schynt te doelen. Maer, daer het my reeds vreemd voorkwam, dat Paulus eerst van de *eeuwige kracht* en dan van het *Bestaen* zou spreken, zoo heeft my de

Vereischten, Mogelykheit, en Waerschynlykheit van zoodanig eene Openbaring; ook wordt dit, vertrouwe ik, in dezen niet verwacht. 1ste Afd. Hoofd. I.

Alles, wat, sederd ruim één Eeuw, door zoo veele groote Mannen, geschreven is ter verdediging van die Godlyke Openbaring, welke wy als zoodanig erkennen, kan hier voldoen, — heeft altans een sterke kracht, — ten bewyze eener allereerste Openbaring aen de eerste Menschen; en deze toegestaen zynde, zal die gewigtige Tegenwerping zeer veel van haere kracht verliezen, „ dat „ eene Godlyke Openbaring algemeen moest zyn."

Want houdt ons gevoelen steek, — dan is 'er eene algemeene Openbaring; — dan is 'er eene gedaen aen 't Hoofd van 't gansche Menschdom; en dat wel, omtrent de eerste gronden van allen Godsdienst.

Deze moge door het Nakroost verzuimd, in vergetelheit geraekt en verwaerloosd wezen; zulks is niet Gode maer den Menschen te wyten. En wie durft staende houden,

de taelkundige Aenmerking van AUGUSTINUS (*de civitate Dei* Lib VII, c. 1.) hier alle zwarigheit ontnomen. Volgens deze is 'er een wezenlyk onderscheid tusschen de betekenis van het Grieksche woord Θεότης, *Deitas*, 't welk men gebruikt vindt KOLOSSENSEN II, *vers* 9. en die van het woord Θειότης, *Divinitas*, 't welk *Paulus* hier bezigt. Daer het eerste de *Godlyke Natuur*, of *Gods bestaen*, de Godheit zelve, — het laetste alleen, *de Majesteit en Heerlykheit van het Opperwezen*, aenduidt. Hier door vervalt alle zwarigheit, welke anders uit deze uitdrukking, in haer verband beschouwd, scheen voorttevloeijen tegen myne gezegden omtrent den Natuurlyken Godsdienst. Immers ik onderstelle, ja erkenne, dat de Natuur eene wyze Leermeesteresse is, om ons Gods Volmaektheden te doen kennen, eerbiedigen en bewonderen, en dit is, meen ik, alles, wat de aengehaelde Teksten, wat ook deze laetstgemelde woorden van Paulus, leeren.]

1ste Afd. Hoofd. I. den, dat de Volmaektheit van het Opperwezen een even groote algemeenheit vorderde van dat herstel dier verzuimde en verwaerloosde Openbaring, waer mee het God vervolgens behaegde, sommige menschen en eenige volken op verschillende tyden te begunstigen? Doch mogelyk krygen we nog wel eens gelegenheit, hier van een weinig meer te zeggen.

Het komt my zoo redelyk en geloofwaerdig voor, als eenige waerheit, van dien aert, wezen kan, dat het Opperwezen, — de Menschen geschapen hebbende met vermogens, welke hen voor onderrichting vatbaer en geschikt maekten tot een bezef van zyn Bestaen, Volmaektheden en eenige daer uit vloeijende en daeraen verknochte Waerheden, — hun ook vervolgens eenige Onderrichtingen gegeven heeft, — 't zy door inwendige Openbaring, door bovennatuurlyke werking op 's menschen ziel, — 't zy, 't geen ons wel zoo aenneemlyk voorkomt, door dienst van eenen Engel; en dit teffens op die wyze, en in zoo verre, als best strookte met de pas gevormde zielvermogens, en meest dienen kon, om de ziel op haer natuurlyk *Gevoel* van Waerheit en zedelyk Bezef te doen voortdenken, en den mensch te hulp te komen tot het bereiken van dat beminnelyk oogmerk, waertoe hy hier bestaet, als een Wezen, geschikt voor Deugd en Gelukzaligheit.

Deze eerst geopenbaerde Waerheden stemmen alzins *overeen met 's menschen Reden*, en komen hem terstond aenneemlyk voor, zoo als uit het gezegde reeds overvloedig klaer gebleken is. Zy bezitten alle de *inwendige Kenmerken* eener Godlyke Openbaring, en maken, nog heden ten dage, den Toets-steen uit, met welken men alle de volgen-

gende Openbaringen moet toetsen, en zien, of deze Gode betamende en aenneemlyk zyn 1ste Afd. Hoofd. I.

Wy hebben, wyders, genoeg bygebracht ten bewyze, dat de Mensch niet natuurlyk, niet door de Reden alleen, kon komen op de evengemelde denkbeelden omtrent Gods Bestaen enz. — en dus bezit die eerste Openbaring ook dat gewigtig vereischte, het eenige, dat hier in twyffel kon komen; — ik meen — zy voegde aen de Godlyke wysheit; — zy was *niet overtollig*; — zy leert dingen, welke anders geheel niet, altans niet toen ter tyde, misschien nooit, ten minsten nooit algemeen, zouden gekend zyn; en zy was der *Godlyke goedheit overwaerdig*, daer ze rechtstreeks diende, om de Menschen deugdzaem, en, daer door, gelukkig te maken.

Wil men twyfelen aen de *mogelykheit* van zoodanig eene Openbaring, of aen de mogelykheit van genoegzaeme middelen, om hem, welke die Openbaring ontving, met volle overtuiging te doen weten, dat zy van God kwam; ten einde hy die zekerheit aen zyn Nakroost zou mededeelen, — dan moet men zeer bekrompene denkbeelden hebben van het Godlyk Alvermogen; Ja ik begrype niet, hoe zoodanig eene Twyfeling kan vallen in menschen, welke gelooven, dat God den Mensch heeft geschapen, en begiftigd met die vermogens, waer door hy denkt, wil, en werkt.

Wel verre van te twyfelen, of deze voor de Almagt zoo zeker mogelyke zaek ook vallen kan onder een betaemlyk begrip der Godlyke Wysheit en Goedheit, — mogen wy, in het bewyzen van dezen gewigtigen Tak van Gods zedelyk Bestuur en Zorg over de menschen, veel eer op den zelfden trant te werk gaen, als men gemeenlyk doet,

 wan-

1ste Afd. Hoofd. I. wanneer men de Waerheden van den Natuurlyken Godsdienst bewyst uit Natuur en Reden; dat is, — wanneer men, uit het geschapene, uit de goede Orde, Schoonheit, Grootheit en Nuttigheit van alles een besluit trekt tot het Bestaen van eenen Almagtigen, Wyzen, en Goeden Oirsprong en Bestuurder van 't Heelal.

Wy zullen, immers, de verschillende Bedeelingen van God aen het menschdom, geduurende zoo veele Eeuwen, niet konnen nagaen, zonder overtuigd te worden van de verhevene Wysheit, en beminnelyke Goedheit, welke zich alomme vertoonen in dit Zedelyk Bestuur over het menschlyk Geslacht. Maer, is God, als 't ware, zoo bezorgd geweest, om den mensch te onderwyzen in die waerheden en pligten, welker kennis het menschdom, van tyd tot tyd, naar deszelfs verschillende rypheit, noodig had, en die overal de eerste Gronden onderstellen van alles, wat men doorgaens Waerheden van den Natuurlyken Godsdienst noemt; — zou dan Hy, [die zoo in laeter tyden handelde,] dit zyn Maeksel *eerst* geheel overgelalaten hebben aen zich zelven? Zou God den eersten Mensch, door langduurende en dikwyls herhaelde Beschouwingen, door ingespannen Bespiegelingen, en moeilyke Gevolgtrekkingen, by eene langzaeme opklimming van trap tot trap, hebben laten zoeken, — of hy eindelyk komen mogt tot dat Besluit, 't welk den eersten grond moest leggen tot alle Gemeenschap, ook in de minste graed, tusschen den Schepper en zyn redelyk Schepsel, — tot allen Godsdienst, — ja tot, byna alle, rechtschapene deugd? Ik bedoele dat gewigtig besluit: „ daer is een „ God; — Ik moet Hem dienen; — zoo zal ik geluk- „ kig zyn door zyne Gunst."

Al onderstelt men hier de mogelykheit in den mensch, om, op die wyze, uit zich zelven, met den tyd te vorderen, en tot zoo een Besluit te komen, — dan nog kan men niet denken, dat de Allerhoogste hem, zoo lang, alleen zou hebben laten worstelen; indien ik my dus mag uitdrukken. Iste Afd. Hoofd. I.

Het was den Almagtigen zoo gemaklyk, — den volmaekt Wyzen God zoo betamende, — en strookte zoo wel met de hoogste Goedheit, die groote waerheit aen den mensch, onmiddelyk na zyne wording, door Openbaring medetedeelen, — met dit zyn Hoofdschepsel, als 't ware, te spreken, — en dus der werkzaeme ziele ruime stof te geven, om op dien vasten grondslag voorttedenken,.... dat men alle reden heeft, [zelfs in de evengemaekte onderstelling,] om zoodanig eene Openbaring te wachten.

Doch, waertoe langer, by Onderstellingen, gegist, wat hier, redelyker wyze, te wachten ware? .... Waertoe by redeneering afgeleid, wat, waerschynlyk, gebeurd moge wezen? .... GOD HEEFT ZICH GEOPENBAERD, — geopenbaerd aen den eersten mensch!

Door het naspooren van die Openbaring, en het onderzoek, waer in dezelve bestond, zullen wy nu een aenvang maken van het *tweede Lid* dezer AFDEELING, ik meen den AERTSVADERLYKEN GODSDIENST, vooral begrepen in het eerste dier vyf Boeken, welke by Joden en Christenen vry algemeen aen Moses worden toegeschreven; waer van wy ondertusschen de gegrondheit, te gelyk met de echtheit en geloofwaerdigheit dier Schriften, als toegestaen moeten onderstellen, terwyl het bewys hier van eene afzonderlyke, ja meer dan ééne Verhandeling zou vorderen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

DE AERTSVADERLYKE GODSDIENST.

1ste Afd. Hoofdst. II.

§. 1. *Moses Verhael onderstelt eene Godlyke Openbaring.*

Hoe buitenspoorig valsch en onredelyk ook het vonnis voorkome, 't welk een der vermaerdste Deïsten velt over het Geschiedverhael van Moses, zeggende: „ dat „ het alleen geschikt is, om 'er kinderen meê te vermae„ ken," (*a*) daer zou aen deze woorden eenen zin te geven zyn, welke dit zelfde Vonnis redelyk en overeenkomstig deed worden met de Waerheit.

Dit Geschiedverhael, namelyk, levert ons verscheidene bewyzen, dat het Opperwezen zich, in de eerste dagen van het Menschdom, geschikt heeft naer den kindschen Staet, in welken het zich toen bevond. De Openbaringen der eerste tyden waren dus *geschikt*, *om kinderen*, om menschen, die nog maer geringe vorderingen gemaekt hadden in Beschaefdheit, Konsten, en Wetenschappen, niet slechts *te vermaeken*, maer vooral te stichten en opteleiden tot een eerbiedig Ontzach voor hunnen Oirsprong, tot vrolyke Dankbaerheit jegens hunnen Weldoender.

Moses eerste Boek is buiten twyfel zeer oud, ja overtreft, in oudheit, alle geschiedverhaelen, waerop men eeni-

(*a*) BOLINGBROKE's *Works*, *Vol.* III. p. 302.

eenigen ſtaet kan maken; terwyl de fabelachtige berichten der *Egyptenaeren* en *Chaldeen* geheel onbeſtaenbaer zyn met die van den Oirſprong der Maetſchappyen, Konſten en Wetenſchappen, welke men ontmoet by alle andere Volken, met welke de Verhaelen van Moſes in tegendeel, over 't geheel, volkomen ſtrooken. 1ſte Afd. Hoofdſt. II.

Zyn eerſte en teffens het oudſte van alle Boeken begint met een Verhael, 't welk niet anders kan veroirzaekt zyn dan door eene Godlyke Openbaring, 't zy deze gegeven wierd aen Moſes zelven, het zy, (en zulks denke ik veel liever), dit verhael door hem, onder het voorlichtende geleide van Gods Geest, zy ſaemgeſteld uit de overleveringen zyner Voorouders; op dat langs dezen weg de Godlyke Openbaring, daeromtrent medegedeeld aen de eerſte menſchen, gezuiverd wierd van die groote vervalſchingen, welke dezelve, reeds ten zynen tyde, by veele Volken ondergaen had.

Dit laetſte *denke ik veel liever*; alzoo het geenzins waerſchynlyk voorkomt, dat God de menſchen zoo langen tyd onkundig gelaten zou hebben van deze groote Gebeurdtenis; Ook ontmoeten wy by andere oude Volken, welke, in Moſes tyden, reeds gevestigde Stelſels van Godsdienst hadden, eenige blyken eener gelykaertige, overgeleverde, Openbaring, ſchoon ſterk geplooid naer hunne afgodiſche Begrippen, en daer door grootlyks in waerdy verminderd, (*a*).

De

(*a*) Hier in konnen wy bevestigd worden door de geleerde Verhanling over den *Oirſprong of Schepping der wereld*; geplaetst aen 't Hoofd der *Algemeene Historie*. Byzonder bladz. 30-98 van het Iſte Deel.

1ste Afd. Hoofdst. II.

De ſtraks door my bedoelde *Lord* BOLINGBROKE erkent zelve, „ dat Moſes Boeken overleveringen behel„ zen van eene zeer groote Oudheit, waer van ſommige „ bewaerd en voortgeplant zyn zoo wel door andere Vol„ ken als door de Iſraëllers; en zoo wel door andere Ge„ ſchiedſchryvers als door Moſes." (*a*).

Ook is het bekend, dat die Openbaring, gedaen zynde aen Adam, ſlechts behoefde te gaen door vier of vyf handen, om te komen tot Moſes:

Adam immers kon dezelve aen *Methuſalem*, — *Methuſalem* aen *Sem*, — *Sem* aen *Iſaäk* — *Iſaäk* aen *Levi* overbrengen, en deze aen *Moſes*, of, ten minſten, aen zyne Ouders. Gelyk, door berekening van den geboorte-tyd en Ouderdom van elk dezer Aertsvaders, gemaklyk te bewyzen is.

§. 2. *God heeft zich aen Adam geopenbaerd.*

Altans, volgens het Bericht van Moſes, 't zy dan uit Ingeving, — 't zy uit Overlevering, — of uit beide opgemaekt, is het ontwyfelbaer zeker, dat de Allerhoogſte zich terſtond, op eene byzondere wyze, met het menschdom heeft bemoeid, en den mensch verwaerdigd met een eene zeer naeuwe Gemeenſchap. Dit Schepſel had, door het bezit eener redelyke ziele en der daer aen verknochte vermogens, zoo veel gelykheit met den oneindig verſtandigen en volmaekten Oirſprong, dat het, uit dien hoofde, gezegd mogt worden, *naer Gods beeld en gelykenis geſchapen*, en dus in ſtaet te zyn, om, als in Gods plaets, *heerſchappy te voeren over alle de* laegere rangen van *ſchepſelen dezer aerde* (*b*). De mensch, in gelykheit met de andere leven-

(*a*) BOLINGBROKE's *Works*, *Vol* III. pag. 282.
(*b*) GENESIS I, *vers* 26, 27.

vende schepselen, niet geschapen in den zwakken en hulp- 1ste Afd. Hoofdst. II.
loozen staet van een eerstgeboren kind, maer, ongetwy-
feld, in eenen volwasschen staet des lichaems, in volle kracht en bekwaemheit, was dus ook onmiddelyk vatbaer voor onderrichtingen. Weldra werd hy begunstigd met eene gelyksoortige Wederhelft, hem in natuur evenaerende, — meer geschikt dan eenige der andere levende schepselen, om hem de geneugten te verschaffen van gezellige vriendschap, — en voorzien met die bevalligheden, welke hem aenzetteden, om 'er zich niet slechts *dierlyk*, waertoe hy zag, dat elk levend schepsel eene weergahad, maer ook door *redelyke* liefdebanden mee te vereenigen; om dus niet alleen zyn geslacht te vermeenigvuldigen, maer zich teffens op eene verstandige wyze te verlustigen met eene zoo aengenaeme Gezellinne; en daertoe verschafte de plaets, ter zyner woninge geschikt, allerleijen voorraed en de allergunstigste gelegenheit.

Een zoo gezegend Schepsel ontving, ongetwyfeld, by alle die voortreflyke natuurlyke en uitwendige voorrechten, ook eenige onderrichtingen, om den Schepper te kennen, te dienen, en te beantwoorden aen het groote oogmerk, waertoe het geschapen was.

Ik onderneme geenzins te beslisschen, hoe veel of hoe weinig grond 'er zy voor de Stelling van sommige beroemde Mannen, willende, dat Adam geduurig leefde in de tegenwoordigheit van een groot Wezen, 't welk met hem sprak in den Naem van den Allerhoogsten, zoo lang hy woonde in de gelukzalige Gewesten der onschuld en nog niet had gezondigd; — dat dit zelfde Wezen naderhand zou verschenen zyn aen de Beste van Adam's nakomelingen; — ja wy zouden, naer hunne gedachten, moeten denken op

1ste Afd. Hoofdst. II. dit Wezen, zoo vaek wy vervolgens gesproken vinden van eene *verschyning des Heeren*, gelyk ook van Gods tegenwoordigheit in den Tabernakel en Tempel (*a*).

Ik houde voor zeker, en het is, dunkt my, ontwyfelbaer voor allen, die aen het verhael van Moses geloof slaen, dat Adam, zoo drae hy bestond, op de eene of andere wyze, welke wy onbepaeld laten, begunstigd is met eenige berichten van Gods Bestaen en Voorzienigheit, genoegzaem, om aen hem en zyne Nakomelingen zoodanige indruksels hier omtrent te geven, als waer van wy de overblyfsels verspreid vonden in de algemeene Overeenstemming der Volken, en welke wy, in weerwil van zoo veele bygeloovige vervalschingen, bewaerd zagen by het menschdom (*b*).

§. 3. *God leerde Adam spreken.* Waerom toch zouden wy twyfelen aen zoodanig eene Godlyke onderrichting, als waer van we, dus verre, gewaegden? waerom dezelve niet toestaen omtrent de allergewigtigste gronden van het geluk der menschlyke Saemenleving in 't gemeen, en van ieder mensch in 't byzonder? daer

(*a*) Zie BARRINGTON, *Miscell. Sacr. Tom.* II. pag. 65-67. en 147—183.

(*b*) Men vergelyke hier §. 7, 8 en 9 van het vorige Hoofdstuk. [Voorts kan ik niet nalaten, den Lezer te erinneren, dat hy dit, zoo wel als de meeste Byzonderheden, welke in het tegenwoordige en naestvolgende *Hoofdstuk* dezer *Afdeeling* voorkomen, zeer omstandig vindt uitgewerkt in de reeds vertaelde stukken van NIEMEIJER's uitmuntende werk, *de Charakterkunde van den Bybel*; en, hoewel ik niet *altoos* overeenstemme met dien Hoogleeraer, zou ik nochtans, byna op ieder Bladzyde, de eene of andere plaets uit zyn Werk konnen bybrengen ter staving myner Gezegden. Dan, daer ik vertrouwe, dat de meesten, welke deze Verhandeling lezen, dat achtenswaerdige werk bezitten, oordeelde ik het genoeg, den Lezer, eens vooral, derwaert gewezen te hebben.]

daer wy dezelve zoo duidelyk verhaeld en onderſteld vinden ten aenzien van eenige daer aen ondergeſchikte zaken van minder aenbelang. 1ſte Afd. Hoofdſt. II.

Wy behoeven met den ſtraks aengehaelden *Lord* BARRINGTON (*a*) het zeggen van JESUS SIRACH (*b*) niet te bate te nemen tot een bewys, dat God den menſche *de ſpraek gegeven heeft, welke is een uitlegging van zyne werken;* de geleerde WARBURTON toont ons vry duidelyk, in zyne verklaring van het verhael, 't welk Moſes ons mededeelt (*c*) aengaende het benoemen aller dieren door Adam, dat God den eerſten mensch, door dit middel, voorzag van verſcheidene Naemwoorden; ſtellende hem ongetwyfeld, by die gelegenheit, ook verder in ſtaet, om zyne eigene denkbeelden door woorden uitedrukken en te ſpreken met de vrouwe, welke God hem ter hulpe en gezellige verkeering gegeven had (*d*). Dit wordt nog aennemenswaerdiger, wanneer wy nagaen, hoe langen tyd het Menschdom anderzins zou noodig gehad hebben, om te komen tot eene onderlinge overeenſtemming omtrent het gebruik van zekere klanken, als uitdrukkingen of tekenen der denkbeelden, welke de ſpreker aen den hoorder wilde mededeelen. Een kleen getal korte woorden, zoo verre het nog niet beoefend geheugen van den eerſten mensch, in den beginne, kon bevatten, moest hier verbazend veel tyd en moeite uitwinnen, wanneer het wierd opgegeven door Godlyk onderwys; en mogelyk was deze op-

(*a*) *Miscellanea Sacra Tom.* II. p. 8 en 45.
(*b*) ECCLESIASTICUS XVII. *vers* 5.
(*c*) GENESIS II. *vers* 19, 20.
(*d*) *Godlyke Zending van Moſes*, Deel III. bladz. 133. *aent.* (*b*).

1ste Afd. Hoofdst. II.

opgave de bron van die wortelwoorden, welke de onvermoeide doorzoeker der duistere Oudheit, de geleerde BRYANT, heeft opgegeven (*a*), als zynde overvloedig te ontdekken in de oude Taelen. En waerlyk, hoe zullen wy, zonder een onderwys van dien aert te onderstellen, de mogelykheit begrypen der volgende onderrichtingen en gesprekken, waer mee God de eerste menschen, volgens het verhael van Moses, moet begunstigd hebben? Hoe anders toch, dan door eene woordlyke onderrichting, kon Adam weten, van waer, op wat wyze, en waertoe hy zyne Vrouw gekregen had? Immers, het kort verhael van Moses ten dezen aenzien onderstelt duidelyk, dat Adam van Gods voornemen verwittigd en daerdoor, als 't ware, voorzien was met deze Grondwet van het Huwlyk (*b*). Men moet insgelyks een voorafgaende onderrichting, van dien aert, onderstellen — omtrent den plegtigen zegen, welken God over de menschen uitsprak — omtrent het volkomen Gezach over al het Gedierte, 't welk de Allerhoogste den mensch vereerde — en omtrent het vriendlyk aenbod van boom- en veld-vruchten tot voedsel (*c*).

§. 4. *Geloofwaerdigheit van het verhael der Scheppinge.*

Het verhael van Moses aengaende de Schepping rustte derhalven ook, kon altans rusten, op eene Godlyke Openbaring, aen den eersten mensch omtrent dit groot en verbazend werk gedaen, en, op de straks gemelde wyze (*d*), overgevoerd tot de dagen van den Geschiedschryver. Dit Ver-

(*a*) In zyn *New System. of Ancient Mythology*, [een werk, 't welk ik met leedwezen belyden moet, niet dan door de *Uittrekfels* in *the Monthly Review* te kennen.]

(*b*) GENESIS II. *vers* 18, vergeleken met *vers* 22, 23.

(*c*) GENESIS I. *vers* 28, 29.

(*d*) Hier voor §. 1. bladz. 46.

Verhael, hoe ook fommige hedendaegfche Bet-weters daer op vitten, was ongetwyfeld veel beter gefchikt naer de onbeoefende verftanden der menfchen van dien tyd, dan zoodanig een, als de fcherpzinnigfte Natuurkundige onzer Eeuw, waerfchynlyk, zou opftellen, wanneer God dezen tans begunftigde met eene nieuwe Openbaring dier groote Gebeurdtenis. Een weinig Uitlegkunde ftelt den Geleerden genoeg in ftaet, om dit Verhael overeentebrengen met de beginfelen eener gezonde Natuurkennis; ja het verliest alle vreemdheit, zoo dra men bedenkt, dat het geenzins dienen moest, om de menfchen in de laestgemelde Wetenfchap te onderwyzen, maer opteleiden tot de kennis van den Oirfprong der werelt, zoo verre hunne verftanden voor die kennis vatbaer waren. Iste Afd. Hoofdst. II.

Eindelyk, dit verhael der Scheppinge ftrookt in 't hoofdzaeklyke zeer wel met die algemeene begrippen wegens de vorming der Aerde uit eenen mengelklomp, of Chaos, en binnen zeker tydperk, welke men alomme aentreft onder de oudfte en laetere Volken; en de overeenkomst, welke hier plaets heeft, noodzaekt ons te befluiten, of — dat zy alle hunne begrippen ontleend hebben van Mofes; of — (en zulks is, uit aenmerking der oudheit van deze begrippen, veel waerfchynlyker), dat Mofes zyn Verhael heeft opgemaekt uit Overleveringen, welke, gelyk we ftraks zeiden, door den mond van Gods Dienaeren in een rechten lyn van Adam op Levi, den Stamvader van Mofes, waren afgedaeld; maer die, by de zylings afftammende volken, in het afdalen zeer waren verminkt en verbasterd geworden.

Wy meenen dan te mogen vastftellen, dat Adam eenmael uit Gods mond, of van Gods wegen, deze of dier-

1ste Afd. Hoofdst. II.

gelyke woorden hoorde: *God schiep in den beginne Hemel en aerde* (a); dat is: „Daer was eenmael een begin van al „het zichtbaere; deze werelt is noch van eeuwigheit ge„weest, noch by geval geworden."

Hy ontving vervolgens een bericht, geschikt naer zyne vatbaerheit, aengaende de saemenstelling van ons Planeetgestel, en omtrent de vorming, schikking en vervulling van deze aerde, van dezen Planeet, in dat Gestel bestemd tot onze woonplaets voor het tegenwoordige leven. Dit was alles, wat de menschen, in dien eersten Staet, dies aengaende behoefde te weten; hunne eigen naspooringen konden hen vervolgens verder brengen, en zouden, waren ze onzondig gebleven, hen misschien, binnen weinige eeuwen, tot de uitmuntendste ontdekkingen in de Natuur gebracht en opgeleid hebben tot eerbiedige bewondering van het groote werk der scheppinge, gelyk wy ons daertoe vinden opgewekt door de Schriften van eenen NEWTON, NIEUWENTYD, DERHAM, RAY en andere groote Geesten.

De reden, waerom God zich in de Schepping, als 't ware, gebonden heeft aen zekere tydperken, en wel den tyd van zes dagen hier mee doorbracht, is geenzins te zoeken in God zelven, *die maer spreekt, en het is 'er, die gebiedt en het staet 'er*; — ook maekte de natuur van het werk dit niet noodzaeklyk; deze eischte wel eene achtereenvolging van tydstippen, maer de Almagt had zulks zoo wel in kleener als in grooter tydperken konnen volvoeren: — Neen, men zoeke deze reden alleen in den mensch, wien de Allerhoogste hier door een verhael kon mededeelen, ge-

even-

(a) GENESIS I. vers 1.

evenredigd naer zyne vatbaerheit; terwyl deze handelwyze van God hem teffens ten voorbeeld ftrekte om zich zes dagen aen elkander bezig te houden met zynen arbeid (*a*), maer den zevenden dag te *rusten*, en zich te verlustigen met eene andere, een verhevener, bezigheit in den onmiddelyken dienst van zynen Schepper; even als deze, schoon nimmer moede of mat, schoon nooit werkeloos, echter, na het voltooijen der vorming en toebereiding van deze aerde en van alles, wat op en in dezelve is, by vergelyking gezegd mogt worden *te rusten op den zevenden dag*, een einde te maken van, optehouden met, dit groote en buitengewoone Werk.

Iste Afd. Hoofdst. II.

§. 5. *Instelling van eenen Godsdienstigen Rustdag.*

Altans de Allerhoogfte gebruikte vervolgens deze gebeurtenis tot een Inleiding en drangreden voor het Bevel van den *Sabbath*, het eerfte van alle ftellige bevelen, welke wy in den Bybel ontmoeten. God *zegende den zevenden dag, en heiligde denzelven* (*b*). De Heere wilde, dat het menschdom weeklyks, op dien dag, zou gedenken aen de volvoering van dat groote werk, 't welk Hy nu volbracht had.

Eene Inftelling, wyslyk ingericht naer de geaertheit der menfchen, welke naer ziel en lichaem van nooden hadden, om, door zoodanigen gezetten Rustdag, van hunne tydlyke bezigheden afgetrokken, en bewaerd te worden voor geheele verwydering door zoodanige weeklyksche her-

(*a*) Immers, al had hy zich den arbeid tot geenen noodzaeklyken last gemaekt door de zonde, de mensch zou evenwel eenige bezigheit gezocht en gevonden hebben tot zyn welzyn en genoegen. Hy moest *het Hof van Eden bebouwen, en bewaren.* GENESIS II. *vers* 15.

(*b*) GENESIS II. *vers* 3.

Iste Afd. Hoofdst. II. herhaling der plegtige toewying van zich zelven aen God en zynen dienst.

Deze Instelling werd wel naderhand door den Wetgever van Israël sterk aengedrongen, maer teffens bezwaerd met verscheidene byzonderheden, en daer door te geschikter gemaekt voor den aert van dat Volk en van het Land, waerin zy woonden; terwyl de volmaekter bedeeling van het Euangelie, waer onder de stellige wet, aen Israël gegeven, geene kracht had; alleen de oude de algemeene Instelling van het Paradys bewaerde; veranderende slechts den dag der weeke, om dezen Rusttyd, wel eer bepaeld tot gedachtenis der Scheppinge, nu ook te doen dienen ter erinnering der Herscheppinge.

§. 6. *Oirsprong der Godsdienstplegtigheden.* Had de Allerhoogste dan eenen dag bestemd en geheiligd voor zynen dienst, zelfs in dien tyd, toen de mensch, de vrucht van den Boom des levens genietende, steeds een vlugge ziel bezat in een gezond lichaem, 't welk weinig vatbaer was voor eenige vermoeijing, — zoo twyfele ik ook byna niet, of God heeft, ten zelfden tyde, eenige plegtigheden aenbevolen, waer mee de mensch zich op den Rustdag kon bezig houden ter eere van zynen Schepper. 'T is waer, in den eersten opslag schynt dit wedersproken te worden, als wy lezen (*a*), dat *men*, lang na den Val, na de geboorte van Seth, ja zelfs, na dat deze reeds eenen Zoon gekregen had, *den Naem des Heeren begon aenteroepen.* Maer wy behoeven geen toevlucht te nemen tot de Vertaling van SELDENUS (*b*), welke overeenstemt met die veeler Joodsche Schryvers, lezende hier: *toen*

(*a*) GENESIS IV. *vers* 26.
(*b*) *De Diis Syriacis* prolog. III.

toen ontheiligde men de aenroeping van Gods Naem; wanneer deze Tekst zou dienen ten duidelyken bewyze, dat die Aenroeping, dat de openbaere Godsdienst-oefening, reeds te voren plaets gehad had. Zeer veele ervarene Taelkundigen verwerpen deze Overzetting; en ik denke veel liever, dat hier gesproken wordt aengaende het vroom geslacht van Seth, en dat 'er iets loflyks wordt bedoeld. De zin der gemelde woorden is, myn's oordeels, deze: „De „ vroome Nakomelingen van vader Adam, ja ook hy zel- „ ve, werden, door de vermeerdering der Godloosheit „ onder Kain's Nakroost, bewogen, om zich van het „ zelve te onderscheiden door *den Naem van God aenteroe-* „ *pen;* door zich naer Gods Naem te noemen." Hier van daen vinden we in 't vervolg gesproken van *de Zoonen van God*, en *de Dochteren der menschen*, om met den eersten naem de vroome Nazaten van Seth, met den laetsten het slechte Kroost van Kain aentewyzen. 1ste Afd. Hoofdst. II.

Of, wil men nader blyven by de gewoone Vertaling, dan zal deze Tekst niets anders zeggen, dan dat de plegtige eerdienst, welke, tot dezen tyd, slechts was waergenomen als een Huis-Godsdienst, door ieder huisgezin voor zich zelven, nu, met den aenwasch van Adam's geslacht uit Seth, meer openbaer geoefend werd in Godsdienstige Saemenkomsten.

Ondertusschen verzekert ons de geschiedenis van Kain en Abel van eenen, reeds voor den gemelden tyd ingevoerden, plegtigen Eerdienst, ook zelfs door het opofferen van offeranden; ja deze Geschiedenis maekt het, naer myne gedachten, zeer geloofwaerdig, indien niet zeker, dat het Opperwezen ook daeromtrent eenige stellige Bevelen aen Adam gegeven had. „ De bloote Rede was niet „ in staet, om te ontdekken, op welke wyze, en met

 „ hoe-

„ hoedanige soort van Eerbewyzen, God gediend wilde „ worden", zegt de beroemde CLARKE; en wie kan denken, dat God de menschen geheel overgelaten zou hebben aen zich zelven in een stuk, waer in de menschlyke verbeelding en vindingen zoo buitenspooriglyk konden dolen, als de volgende tyden leeraerden.

Het gebed en de dankzegging moesten, wel is waer, vry natuurlyk opkomen by den mensch, wanneer hy, in het Paradys, kennis en gemeenschap had verkregen met zynen Schepper; maer teffens is het allergeloofwaerdigst, dat Adam en Eva, indien zy al gebeden en gedankt hebben uit eigen beweging, ook daer toe aengemoedigd en daerin bevestigd zyn door eene duidelyke blyk der Godlyke goedkeuring; hoedanig eene blyk hier genoegzaem even veel kracht had als een stellig Bevel.

Zulks altans, indien al geen rechtstreeksche Openbaring, moeten wy, myns oordeels, vaststellen ten aenzien van den Oirsprong der Offeranden; Ja, wanneer wy het gezegde, in myne Inleiding, in het oog houden, en bedenken, dat het Menschdom, zelfs voor den Val, nog niet genoeg was gevorderd, om eenen enkel geestlyken Godsdienst te oefenen, maer geholpen moest worden door Uiterlykheden, — wanneer wy, hier nevens, vooruitzien op de duidelyke goedkeuring, waer mee de Allerhoogste het offer van Abel, een offer van geslachte beesten, vereerde, — dan wordt het ten hoogsten waerschynlyk, dat de Heere toegelaten, goedgekeurd, indien al niet stellig bevolen heeft, dat de menschen hunne dankbaerheit op zekere tyden toonden, door eenige dier zegeningen opteofferen, waer van zy zoo ryklyk omringd waren, en onder deze ook eenige dier schepselen, over welke God hun

een

een volkomen recht van eigendom en gezach verleend had. 1ste Afd. Hoofdst. II.

De offeranden van Adam's Zoonen en die der beste zyner Nakomelingen in volgende tyden bevestigen dit; evenwel niet verder dan ten aenzien der *Dankoffers*; want wy vinden hier geenerleije blyk van *Zoen- of Zondoffers*; en deze kwamen ook geheel niet te pas, zoo lang de mensch in het Paradys en in den ſtaet der onſchuld bleef, maer zyn met veel meer waerſchynlykheit te houden als oirſpronglyk uit de vinding der menſchen, naer welke zich echter het Opperwezen, als een toegevend Vader, eenigen tyd heeft gelieven te ſchikken, om het groote oogmerk zyner Menſchenliefde dus te beter te bereiken.

Wy ontdekken de inſchiklyke en toegevende handelwyze van God met den mensch, ja met den eerſten mensch, vooral in dat duidelyk bevel, dat ſtellig gebod (*a*), 't welk gemeenlyk, en niet ten onrechte, het *Proefgebod* wordt geheten. §. 7. *Het Proefgebod en deszelfs oogmerk.*

Het eerſte Paer menſchen, geplaetst in het midden veeler tydlyke voorrechten, en begunſtigd met meer dan ééne onderrichting van het Opperwezen, was teffens bezield met een inwendig bezef van zedelyke verpligting, 't welk, geleid door het verlicht en onderwezen verſtand, de bron was eener beſtendige onſchuld. Ongetwyfeld waren zy geſtadig vervuld met eenen diepen eerbied en waere dankbaerheit jegens den Allerhoogſten, en gelukkig in elkanders byzyn door de onſchuld van beider gemoederen; terwyl eene geregelde Natuurdrift hen, in 't midden van den overvloed, welke hen omringde, tot het heilzaeme aendreef,

(*a*) GENESIS II. vers 16, 17.

1ste Afd. Hoofdst. II.

dreef, en teffens bedwong binnen de paelen der Matigheit.

Dus zonder zondige neigingen, zonder eenige kwaede heblykheit, zonder te sterk heerschende hartstocht of drift, hadden zy maer weinig gelegenheit tot het oefenen van *eigenlyke Deugd;* ik meen, door het overwinnen der verleidinge tot ondeugd. De volmaekte gezondheit van lichaem en vlugheit van geest, bewaerd en bevorderd door *den Boom des levens*, lieten geen plaets over voor eenige natuurlyke traegheit, naderhand zoo dikwyls de bron van zedelyk verzuim. Veele Deugden van het menschlyke leven, betrekkelyk tot eigen elende, of tot de behoeften en rampen van anderen, kwamen niet te pas in dezen staet van onschuld, en, daer door, van onafgebroken genoegen. De pligten der Saemenleving bleven, voor eenen geruimen tyd, in de oefening bepaeld tot een kleen getal van menschen, in den beginne slechts tot hun beide.

Uit dien hoofde was 'er iets nodig, om den vryen mensch het genoegen te doen smaken eener overwinnende deugd, en vatbaer te doen worden voor die zedelyke waerde, welke alleen voortkomt — uit de beteugeling der dierlyke neigingen en driften, — uit het ontvlieden en vermyden der gevaeren van overtreding, van ongehoorzaeme involging, — en uit de vrywillige keuze der deugd, wanneer ook de ondeugd mogelyk is, ja ons toelacht. — In één woord, daer moest een Proeve zyn, waer door der menschen gehoorzaemheit getoond en volmaekt kon worden.

Op deze wyze, immers, oefent een verstandig Vader de gehoorzaemheit zyner kinderen, door hun eenig bevel of verbod te geven, 't welk, naer hunne vatbaerheit geschikt, en, hoe beuzelachtig het ook schyne, best bekwaem is,

is, om hen te gewennen aen die gehoorzaemheit, welke zy eerlang aen gewigtige bevelen ſchuldig zyn. 1ſte Afd. Hoofdſt. II.

Even zoo handelde dan ook het Opperwezen met deszelfs kinderen, met de eerſte menſchen. God vergunde hun een onbepaeld gebruik van alle vruchten, welke zich, in het bekoorlyk Paradys, overvloediglyk opdeeden, ook van de vrucht diens booms, welke, de Boom des levens geheten, van God voorzien was met eene wonderdadige kracht, om der menſchen leven te onderhouden en te bewaren in eenen gezonden en vluggen ſtaet van ſteedsduurende Jeugd; — Maer de Allerhoogſte had, midden in alle deze heilzaeme, ook één voor den mensch nadeeligen Vruchtboom in Eden's Hof geplaetst, welke teffens door het gelaet zyner vrucht het oog bekoorde en alle zinnen ſtreelde; en omtrent dezen Boom wilde God hunne gehoorzaemheit op de proef ſtellen.

Het gebruik dezer vrucht was het eenige, 't welk den mensch werd verboden; — was dus, zyne vorige omſtandigheden in aenmerking genomen zynde, het eenige, waeromtrent hy gevaer liep, om te zondigen by gebrek van naeuwkeurig zelfsbeſtuur, van ſchuldige gehoorzaemheit aen zynen Schepper. Dit verbod werd bevestigd met bedreiging van den Dood, een vyand, hem toen zeker geheel onbekend, doch wiens verſchriklykheit de Allerhoogſte hem ongetwyfeld duidelyk voorſtelde met woorden, welke hem het ſterven deeden aenzien als — eene berooving van zyne tegenwoordige genietingen, — een langzaeme vermindering zyner vermogens, — een gemis van dat aengenaeme en gelukkige dezes levens, 't welk hy nu in zoo volle kracht bezat, — en eene onderwerping aen ziekten en pynen, eindelyk gevolgd door de volſtrekte werkloos-

heit van alle lichaemsdeelen en de affcheiding der onsterfelyke ziele. Dit *alles*, maer geenzins een volstrekt einde van dit leven, onmiddelyk op de overtreding, is begrepen in de woorden, waer mee wy deze Bedreiging door Mofes vinden voorgesteld: *Ten dage*, van dien dag af aen, *dat gy daer van eet, zult gy den dood sterven*; eigenlyk: *zult gy stervende sterven*, langzaem afnemen, en eindelyk vergaen.

§. 8. *De eerste zonde.* Hoe lang het eerste Paer menschen deze proeve kloekmoedig heeft doorgestaen, en zich bewaerd in dien geluksfstaet, in welken zy geen *goed en kwaed* in onderscheiding, of uit ondervinding, kenden, maer saemenwoonden in een eenvouwig en ongestoord genoegen, weten wy niet; en deze kennis is ons ook van weinig aenbelang. Alleenlyk weten wy, dat Adam reeds honderd en dertig jaeren geleefd had, toen Seth geboren werd, en de plaets vervulde van den vroomen Jongeling Abel, welke zoo kwaedaertig vermoord was door zynen broeder Kain; en niets verhindert ons te gelooven, dat deze honderd en dertig jaeren, voor een goed gedeelte, in het Paradys en in den Staet der onschuld waren doorgebracht. Evenwel binnen dat zelfde tydperk bezweeken onze eerste Ouders ongelukkiglyk voor de kracht der verleidinge, en lieten zich door eerzucht te deerlyk vervoeren, om van de verboden vrucht te proeven, in het vooruitzicht eener meer volmaekte kennis en volkomener gelykheit aen God (*a*).

In hoe verre wy het verhael, ons hieromtrent door Mofes nagelaten, letterlyk moeten opvatten, of aenmerken als ontleend uit Hiëroglyphische gedenktekenen en oude Gedichten, en dus als eene zinnebeeldige schetse dier gewig-

(*a*) GENESIS III. *vers* 1—6.

wigtige, doch zoo vernederende gebeurdtenis voor het Menschdom, — durven wy niet beslisschen. 1ste Afd. Hoofdst. II.

Tot ons tegenwoordig oogmerk zy het genoeg te zeggen, dat God zich, ook by deze gelegenheit, dadelyk en duidelyk, aen den mensch openbaerde, niet slechts — door het daedlyk uitvoeren der bedreigde straffe, het verdryven der menschen uit het Paradys, — door hen te beroven van 't genot der heilzaeme Levens-vrucht, en te onderwerpen aen alle de moeilykheden, ziekten, zwakheden en rampen, welke uit dat gemis natuurlyk voortsprooten; — terwyl het knagend geweten hen de zoete rust der onschuld deed verliezen, en de wel eer altoos aengenaeme verschyning van het Opperwezen nu akelig en verschriklyk voor hun maekte (*a*); — maer de Allerhoogste openbaerde zich hier teffens als die goedertieren God, welke den zondigen mensch ook dan genade wil bewyzen, wanneer zyne waerheit en heiligheit de straffe vorderen, ja die den mensch dan zelfs aenmoedigt ter boetvaerdigheit door heuchlyke beloften.

§. 9. *Het eerste Vonnis, en de daerin begrepen belofte.*

Men begrypt ongetwyfeld, dat ik doele op dat Vonnis, 't welk ons de gewyde Geschiedschryver voordraegt (*b*) als eerst uitgesproken over het Dier, 't welk de eerste aenleiding schynt gegeven te hebben tot de zonde onzer eerste Ouders, en by verre de meeste zoo oude als hedendaegsche Geleerden, onder Joden en Christenen, wordt aengemerkt als het werktuig van zekeren kwaedaertigen Geest, veelmaelen in de Heilige Bladen voorgesteld als het Opperhoofd van andere booze geesten, en als de Bewerker

(*a*) Zie GENESIS III, *vers* 7—13, en 16—19.
(*b*) Aldaer *vers* 14, 15.

2de Afd. Hoofdst. II.

ker van veel natuurlyk en zedelyk kwaed. Deze Geest zou zich, naer 't gevoelen dezer Geleerden, bediend hebben van de Slange, om eerst de Vrouw, en daerna door de Vrouw den Man te verleiden. Ik zal my niet inlaten in het uitvoerig navorschen van dit gevoelen, 't welk veele Tegensprekers maer nog meer Verdedigers gevonden heeft. Een zoo oude Gebeurdtenis, ons nagelaten door eenen zoo ouden Schryver, in een geheel verstorven tael, moet natuurlyk eenigzins duister voorkomen, ook voor den geleerdsten Beoefenaer der benevelde Oudheit. Men kan, in het onderzoek der gewyde Schriften, ligtlyk vervallen tot eene te verre gaende stoutheit in het verwerpen van alles, waer van wy de redenen der Godlyke Wysheit niet terstond bevatten, zoo wel als tot eene te zeer bygeloovige Verslaefdheit aen den stipten letter. Deze overweging maekte my reeds lang omzichtig in het sterk bepleiten of yverig te keer gaen van soortgelyke gevoelens als het bovengemelde. Evenwel ben ik tans te minder geneigd, om eenen zinnebeeldigen zin te zoeken voor alle de voorstellen van den Duivel, welke in de Heilige Schriften voorkomen, wanneer maer dezelve, meer letterlyk opgevat, geene denkbeelden opleveren, „ welke der waere God- „ vrucht nadeelig zyn;" gelyk de geleerde Grysaert, de beroemde STINSTRA, zich hier over uitdrukt (*a*). Het door-

(*a*) In het pas uitgekomen *Eerste Deel* zyner *Oude Voorspellingen*, eerste Leerreden, bladz. 6. [De onderstelling, door zyn Eerw. daerin gemaekt, dat de begrippen aengaende den Duivel, reeds in de tyden der Aertsvaders plaets hadden, wordt sterk bevestigd, wanneer men den Schryftyd van *het boek van Job* in deze tyd plaetst; voor welk gevoelen de Heer NIEMEIJER zeer goede bewyzen bybrengt in het *Eerste Deels Tweede Stuk* zyner *Charakterkunde*, bladz. 554—573. en 660.]

doorlezen zyner uitmuntende Leerreden over dit Onderwerp heeft alle myne twyfelingen verdreven ten aenzien van het Godlyk Oogmerk in die Openbaring, waer mee de Allerhoogste den gevallen mensch in dezen begunstigde. Het vonnis over de slang, of liever over den Duivel, van wien zy, volgens het voorstel van Moses, tot een werktuig schynt gebruikt te wezen, was waerschynlyk, volgens de aenbidlyke en voor ons ondoorgrondlyke Wysheit van God, geschikt ter opbeuring van Adam en zyn Nageslacht in den eerst volgenden en nog kindschen staet van het menschdom, 't welk, in plaets van sterk te vorderen door te eeten van den boom der kennisse, in tegendeel sterk was achteruitgegaen, en, even als een ongelukkig verleid en verbysterd kind, nu nog weder geheel andere voorstellen van nooden had, zou het niet ten eenenmaele wanhopig en in éèns ter nedergedrukt worden onder dien last der moeiten en verdrietlykheden, welken het zich by deze zoo ongelukkige verandering had op den hals gehaeld.

Zoodanige opbeuringen immers waren in dit Vonnis begrepen. Na de aenkondiging van den laegen en verachten staet der slange, en van eene steedsduurende Vyandschap tusschen haer als het werktuig van den Verleider, of liever, tusschen den Verleider zelven en het verleide menschdom, ontmoeten wy deze heuchlyke belofte: dat *het zaed der vrouwe*, dat het menschlyk geslacht, eenmael de kwaedaertige pogingen van den Verleider zou overwinnen, en al zyn magt verbroken zien. Deze, hoe lang hy ook *de verzenen* nog *zou vermorselen*, de hielen kwetsen, en aen het menschdom nu en dan merklyk nadeel toebrengen, zou echter eindelyk eens geheel moeten onder doen

1ste Afd. Hoofdst. II. voor *het zaed der vrouwe*, voor één of meer der Afkomelingen van Eva, welke zich niet begeven zouden onder de baniere van den Satan, nimmer zyn zaed, *kinderen des Duivels*, worden, maer hunner redelyke afkomst waerdig blyven; *dat zaed der vrouw*, het rechtwaerdig kroost van Moeder Eva, als een dochter van God, *zou hem den kop vermorselen.*

§. 10. *Staet van den Godsdienst na den Val.* De eerste geopenbaerde Godsdienst was ondertusschen nu gevestigd; wy zagen, in de beschouwde handelwyze van God met Adam en Eva, de eerste gronden van den (zoogenoemden) Natuurlyken Godsdienst geleerd en ingeprent op eene wyze, strookende met den staet van het pas gevormde menschdom. Zy kenden hunnen Schepper; zy kenden Hem, als geduurig zorgende voor de belangen zyner schepselen, als den byzonderen Heer en Regeerder der menschen. Hun zedelyk bezef was, hier door, gevestigd op de pligten van dankbaerheit, eerbied, en gehoorzaemheit jegens God; en, na het schenden der schuldige gehoorzaemheit, kenden zy by ondervinding die groote waerheit, de vergelding van zedelyk goed en kwaed, in de handhaving van het eenige Proefgebod, hun door den Allerhoogsten ook onder andere redenen gegeven, om hunne hope op beloning en vreze voor straffe gaende te maken.

Waren ze tans, door den Val, verstoken van die byzondere gemeenschap met God, welke hun in het Paradys, nu en dan, vergund was, en waerdoor zy ongetwyfeld ook een eenvouwig zoo wel als duidelyk bezef hadden ontvangen van hunne overige Verpligtingen jegens den Naesten en in het Zelfsbestuur; — Maekte hunne meerdere kennis aen het kwaede zoo wel als goede, en ook aen het goede in onderscheiding van het kwaed, door dien

val

val veroirzaekt, hen veel eer vatbaerder voor meerder zonden, dan dat deze hen beveiligde voor nieuwe overtredingen, — zy kreegen, in het nu gemelde vonnis der slange, een streelend vooruitzicht op herstel, 't welk hen niet alleen kon vertroosten in de naere gevolgen van het vonnis, dat over hun werd uitgesproken, maer ook kon aenmoedigen, om, onder het zorgvuldig waernemen der uitwendige Godsdienst-plegtigheden, en door de hulp daer uit ontleend, yverig te zyn in het oefenen der gezellige deugden, der pligten van het zelfsbestuur, en voor al van die der Godvrucht, welke laetste nu vermeerderd waren met eenen, die te voren niet te pas kwam; ik meen dien van oprecht berouw, van waere boetvaerdigheit over hunne zonden en oprechte bekeering. 1ste Afd. Hoofdst. II.

§. 11. *Het voorgevallene met Kain en Abel.*

Onze eerste Ouders kweeten zich, ongetwyfeld, in den nu beschouwden Godsdienst naer behooren, schoon teffens in zwakheit, terwyl zy meer verleiding en minder onmiddelyke aenmoediging, meer werk en minder tyd, hadden. Ongetwyfeld gingen zy hunne kinderen in het goede voor, en het schynt, dat de menschlievende God hen in die omstandigheden ook niet geheel verstoken liet blyven van byzondere Openbaringen.

Altans de Geschiedenis van Kain en Abel geeft ons niet alleen veel reden, om te denken, dat Adam en Eva hunne kinderen hebben opgeleid tot de pligten der Godvrucht, en zyn voorgegaen in het bewyzen van dankbaerheit door offeranden, gelyk wy reeds te voren aenmerkten (*a*), maer deze zelfde gebeurdtenis toont ons, dat beide deze Jongelingen gemeenzaem genoeg bekend waren met een zeker te-

(*a*) Zie §. 6. hier voor bladz. 57, 58.

1ste Afd. Hoofdst. II. teken van de Godlyke goedkeuring dezer offeranden, om Kain te doen weten, dat zyn offer werd verworpen, ongetwyfeld om dat het geofferd was met een verkeerde gesteldheit van ziel, om dat hy een huichelaer was; dat integendeel het offer van zynen vroomen en rechtvaerdigen broeder Abel was aengenomen.

Ja het blykt, hoe tederhartig de Hemelsche Vader deze zyne redelyke schepselen gadesloeg, aen die ernstige waerschouwing, waer mee Hy den nydigen Kain afmaende van de afschuwlyke misdaed, waer toe zyn grimmig hart hem aenzettede (a). Vooral bleek dit, na dat Kain evenwel kwaedaertig genoeg was geworden om moorddadige handen te slaen aen zynen eigen Broeder, uit den vloek, naer het volgende verhael van Moses, (b) over den eersten Broedermoorder uitgesproken, en uit zyne verbanning buiten het Vaderlyk Huisgezin, welke hem wanhopig overliet aen een zwervend, woest, en Godloos leven, vol wroeging en gewetensknaeging; terwyl God teffens, door zyne tusschenkomst, belettede, dat dit haetlyk Schepsel door een schielyken dood, ter wraeke van Abels bloed, verlost wierd uit zyn elendig leven; Neen, God wilde hem eenen langen tyd doen blyven tot een bake voor het menschlyk geslacht, op dat men uit zyne ballingschap en uit zyn onrustig leven vol knaging en zelfveroordeeling mogt opmerken, hoe God de bedryven der menschen gadeslaet; hoe niets zyner kennisse ontsnapt, en hoe alle kwaed zoo gewislyk straffe ontvangt, dat 'er in 't geheel geen ander middel overblyft tot waer genoegen en geluk, dan in de oefening van ongeveinsde Godvrucht en deugd.

Wy

(a) GENESIS IV. *vers* 6, 7.
(b) Aldaer *vers* 8—16.

Wy vinden voorts geen byzondere blyk eener wonderdadige tusſchenkomst van God ſederd den dood van Abel tot op de dagen van Enoch; en de zending van dien braeven Man ſchynt niet zoo zeer ten doelwit gehad te hebben, eenige wezenlyke verandering te maken in het Stelſel van den Aertsvaderlyken Godsdienst, als wel, het zelve aentedringen en te bevestigen, in eenen tyd, wanneer de andere nakomelingen van Vader Adam, ook zelfs de besten hunner, de kinderen en kindskinderen van Seth, tot dezen tyd allermeest verknocht gebleven aen den Godsdienst en levenswyze van den eerſten mensch, — wanneer deze (zegge ik), zich door het Huwlyk vermengende met de andere, allengskens begonnen aftewyken tot de Godloosheit, zonde, en het ongeloof, zoo gemeen by Kain en zyn nageſlacht. Hier toe zal mogelyk ook eenige aenleiding gegeven hebben, dat Adam nog in 't leven bleef, niettegenſtaende hem op zyne overtreding de dood bedreigd was; en teffens, dat men, na verloop van zoo veele Eeuwen, nog niets ontdekte van dat herſtel van het menschdom, 't welk het vonnis, over de ſlang uitgeſproken, uit het zaed der vrouwe deed verwachten. Immers, wanneer wy die overlevering voor echt houden, welke Apostel Judas ons heeft nagelaten omtrent de Profeetie van Enoch, dan blykt, dat een morrend ongeduld wegens het achterblyven van Gods belofte en eene Godlooze twyfeling aen de zekerheit van des Heeren bedreigingen de bronnen waren der verkeerdheit, welke Enoch zocht te keer te gaen.

1ſte Afd. Hoofdſt. II.

§. 12. *Openbaring aen Enoch.*

Terwyl ondertusſchen Moſes aengaende Enoch alleenlyk verhaelt, dat hy met God wandelde, en uit hoofde der braefheit van zyn gedrag, zoo wel als ter ſtaving der

1ste Afd. Hoofdst. II.

waerheit van zyne gezegden, werd weggenomen, waerschynlyk, zonder te sterven, en, mogelyk wel, door eene zichtbaere opvoering, geschied in de tegenwoordigheit van veelen; — Terwyl dit alles is, wat Moses aengaende Enoch vermeldt, zie ik geen voldoende reden voor het denkbeeld, dat deze Profeet het eigenlyk laetste oordeel, ten jongsten dage te wachten, zou voorspeld hebben, maer geloove liever, dat hy de zekerheit heeft aengedrongen van dat Gericht, 't welk God eerlang houden, en waerin hy de Godlooze zondaers straffen zou (*a*).

Deze bedreiging kan te sterker invloed gekregen hebben, alzoo dezelve waerschynlyk gedaen werd even voor, of kort na, den dood van Adam, welke gestorven is zeven en vyftig jaeren vóór dat Enoch wierd weggenomen, en wiens dood Gods eerste bedreiging, in het Paradys gedaen, ten vollen bevestigd heeft. De waerschouwing van Enoch werd ook spoedig gebillykt door de vervulling van zyne bedreiging, in den Zondvloed, welken hy, naer de gedachten veeler geleerde Mannen, ook had voorspeld in den Naem, dien hy gaf aen zynen Zoon *Methusalem*, betekenende, dat deze zou *sterven*, even voor *de pyl* van Gods Straffe *zou treffen*, of, gelyk andere dien vertalen, even voor dat *'er eene overvloeijing van wateren komen zou.* Altans die Zoon, de langstlevende aller Aertsvaders, welke alle zyne Voorouders en zelfs zynen Zoon Lamech overleefde, stierf in het jaer van den Zondvloed; 't welk zoo wel deze verklaring aenneemlyk maekt, als het de Stelling bevestigt, dat de Profeetie van Enoch, door Apostel Ju-

(*a*) Men vergelyke hier JUDAS vers 14—16 met GENESIS V. vers 22—24.

Judas vermeld, indien dezelve al niet bepaeld doelde op dit Godlyk Gericht over de eerste werelt, ten minsten met algemeene termen eene aennaderende blyk voorspelde der zekere vergelding van het kwaede; en dat deze Profeetie ook alleen in zoo verre, en niet verder, diende, om het geloof te verlevendigen en te bevestigen omtrent eene toekomende volstrekt beslisschende vergelding.

Iste Afd. Hoofdst. II.

§. 13. *De zedelyke toestand der menschen voor den Zondvloed.*

De Prediking van Enoch zal dus mogelyk nog iets hebben toegebracht tot het bewaren van den zuiveren Godsdienst onder de nakomelingen van Seth, terwyl de overige Bewoonders van den Aerdbodem volhardden in de vorige verkeerdheit. Deze laetste werd eerlang, door de reeds gemelde en schandelyke Huwlyksvereenigingen geheel overgebracht van het eene tot het ander deel des menschdoms, ja nam byna algemeen de overhand. Het geslacht van Kain was voor eenen geruimen tyd zoo verre afgescheiden geweest van Seth's nakomelingen, en tusschen deze beide heerschte zoo sterke afkeer, dat men hier de voorspelde vyandschap zag doorblinken tusschen het zaed der slange en dat der vrouwe, tusschen den Verleider van het menschdom, en den rechtgeaerten mensch, zoo lang deze afzondering stand hield. Men vond nergens of Huwlyksvereeniging of andere verbindtenissen by de kinderen van Seth met die van Kain; tot dat de schoonheit en misschien ook de geile liefkoozeryen der Dochteren van Kain's geslacht de Jongelingen onder het Goddienende Nakroost van Seth, als 't ware, betoverden, en deze zich uit louter vleeschlyke wellust aen de eerste verbonden. Uit deze vermenging kwam een Geslacht te voorschyn, 't welk een ongemeene grootte en sterkte naer het lichaem, maer teffens een ruuwe en haetlyke gesteldheit van geest, bezat.

By

1ste Afd. Hoofdst. II.

By de vleeschlyke wellust en haere onreine gevolgen kwamen wel haest een akelig verderf in de ſaemenleving en verzuim der daer aen verknochte pligten; terwyl de afgodery of het ongeloof eerlang algemeen de overhand nam; uitgezonderd by die zeer weinige menſchen, welke met Noach volhardden in den waeren Godsdienst der vroome Voorvaderen. Ja niets ſcheen volgens de Godlyke wysheit voldoende, om deze laetſten te behouden en het menschlyk geſlacht, door en uit deze weinige, nog in ſtand te bewaren, ter bereiking der heilige en goede oogmerken in deszelfs ſchepping bedoeld, dan eene geheele verdelging van alle de overigen.

Het behaegde echter den Allerhoogſten, hoe zeer ook de zondige werelt de waerſchouwingen, door Enoch gedaen, had verſmaed en in den wind geſlagen, deze waerſchouwingen nog eens te vernieuwen door den achterkleenzoon van dien Profeet, den braeven Noach. Deze verkondigde, geduurende den tyd van honderd en twintig jaeren, uit des Heeren Naem, de aennadering dier ſchriklyke verdelging; hebbende ongetwyfeld, ten dien tyde, ſoortgelyke Openbaringen van God ontvangen en aen het menschdom meegedeeld, als we, even voor het verhael der geſchiedenis van dien Boetprediker, door Moſes op eenen naer den mensch geſchikten ſpreektrant vinden voorgedragen (*a*).

§. 14. *Openbaringen aen Noach.*

Deze Noach gaf, op Godlyken last, een zichtbaar teken van zyn vast geloof aen die bedreiging, en van zyn hope, dat hy met de zynen voor de bedreigde ſtraffe bewaerd zou worden, wanneer hy een gebouw vervaerdigde,

(*a*) GENESIS VI. *vers* 3 en 5—7.

1ste Afd. Hoofdst. II.

Naeuwlyks was de groote Vloed even wonderdadig verdreven, als wel eer veroirzaekt, (*b*) — nauwlyks was Noach van God verlost uit zyn eng verblyf, ja met alles, wat daerin geweest was, behouden uit de Arke gekomen, — of hy deed zyne dankbaerheit, naer de wyze zyner vroome Voorvaderen, blyken met een Brandoffer, en God keurde dit bewys van erkendtenis niet alleen goed, maer vereerde hem teffens met een zeer breedvoerig gesprek, (*b*) behelzende:

(1) Een genaderyke toezegging aen het, tot zonde te zeer geneigde, menschdom, dat de Allerhoogste zich voortaen nimmer weder van eene zoo algemeene verdelging door het water zou bedienen tot het straffen der zondaeren, welke nu, indien ze eenigzins wilden overhellen ten goede, genoeg hadden aen een zoo sterk treffend voorbeeld, om in den tucht gehouden en bewogen te worden tot bestendige gehoorzaemheit, ziende, welk een deerlyk lot hun anders te wachten stond.

(2) Hier by voorspelde God de spoedige herstelling van den toen zoo sterk geschokten Natuurloop, welke voortaen onverhinderd zou voortgaen, met den mensch, door de verschillende jaergetyden heen, naer den eisch der onderscheidene ligginge zyner woonplaetsen, te bevoordeelen.

(3) Daerop volgt een staetelyke vernieuwing van den zegen, in Adam over het menschdom uitgesproken, en van de verleende volmagt over alle schepselen der aerde; waer-

(*a*) GENESIS VIII.
(*b*) 't Welk wy vinden aengetekend in de twee laetste *verzen* van het VIIIste en de 17 eerste *verzen* van het IXde *Hoofdstuk* in GENESIS.

by ook het gebruik der dieren zoo wel als der kruiden en boomvruchten tot ſpyze, meer uitdruklyk en rechtſtreeks, werd aengeboden en vrygeſteld. 1ſte Afd. Hoofdſt. II.

(4) Ter dezer gelegenheit vond de Allerhoogſte echter noodig, den mensch afteſchrikken van alle wreedheit, door hem het gebruik te verbieden van alles, waer in nog dierlyk leven was; 't zy dan een geheel levend dier, of ook het een of ander lid, van zulk een nog levend dier afgeſcheurd; maer by deze ging God eene nog grooter wreedheit te keer, verbiedende allen menſchenmoord, en verklaerende, dat zelfs het redenloos Dier, en veel meer de redelyke mensch, met eenen geweldigen dood geſtraft zou worden over het dooden van een mensch, dien ſnooden misſlag, allereerst begaen door dat rampzalig hoofd van het uitgeroeide zondige Geſlacht, door den broedermoordenden Kain; een misdaad derhalven, welke, de bron van zoo veel jammer en Godloosheit in de eerſte werelt [geweest zynde, nu te recht zoo uitdruklyk werd te keer gegaen.]

(5) De, ten deele zegenende, ten deele aenmoedigende, bevelen ter voortteeling en vermeenigvuldiging, te voren aen Adam gegeven en nu op nieuw noodzaeklyk geworden ter vervulling der ontvolkte aerde, werden wyders, nevens al het vorige, bekrachtigd met een plegtig Verbond, waer by God, in veronderſtelling van gehoorzaemheit aen de zyde der menſchen, zich, van zynen kant, goedgunſtiglyk verpligtte tot het volvoeren der eerstgemelde genaderyke Toezegging, nu nog weder op nieuw en met meer woorden aengedrongen en bevestigd door het aenwyzen van den Regenboog tot een teken van dit zyn Verbond. Dit Luchtverſchynſel, door eenen nabyzyn-

 den

1ste Afd. Hoofdst. II. den regen veroirzaekt, wordt niet zelden gevolgd door een zwaere regenvlaeg, en zou bygevolg natuurlyk een zeer akelige en schrikverwekkende vertooning geweest zyn voor Noach en die der zynen, welke den Zondvloed beleefd hadden, maer veranderde door deze bepaling van den Allerhoogsten in een middel tot gerustheit en tegen allen angst en moedbenemende vreze; als erinnerende nu telkens de Godlyke belofte, dat de aerde, dat het menschdom nimmer eenen zoo geweldigen Vloed voor het toekomende had te duchten.

§. 14. *In hoe verre Noach op den Messiah hoopte.* Zoo veel vernieuwing, zoo veel bevestiging van alles, 't welk God aen Adam geleerd en geopenbaerd had, kon gewislyk niet nalaten, de hoope te verlevendigen op dat gezegend voordeel, 't welk voor den mensch lag opgesloten in het Vonnis over de Slange. Wy vinden wel geene vernieuwde belofte, daeromtrent uitdruklyk aen Noach gedaen, en noch het geloof, 't welk hem wordt toegeëigend in het Nieuwe Verbond (*a*), noch de Zegen, dien hy uitsprak over Sem en Japhet (*b*), verzekert ons, dat deze Aertsvader daer van iets meerder geweten heeft, dan 't geen alle zyne vroome Voorzaeten, uit kracht der eerste belofte, verwachtten. Overwegen wy echter de nu opgegevene blyken der hooge Gunst, waer mee Noach door den Allerhoogsten vereerd werd, en de uitgestrekte Vooruitzichten, welke hem gegeven waren (*c*), — dan wordt het zeer waerschynlyk, dat hy leefde en gestorven is in een geloovig Vooruitzicht op de vervul-

(*a*) HEBREEN XI. *vers* 7.
(*b*) GENESIS IX. *vers* 26, 27.
(*c*) Welke byzonder aftenemen zyn uit den evengemelden zegen over Sem en Japhet; volgens de bearbeide Leerreden van den Eerwaerdigen STINSTRA: in zyne *oude Voorspellingen*, 1ste Deel, bladz. 28—63.

vulling van Gods belofte, ook van die ten aenzien der vernietiging van de heerschappy der Zonde en des Duivels gedaen. Ja mogelyk had Noach ook eenig denkbeeld, dat de Heere, welken hy, met eenen byzonderen nadruk, *den God van Sem* noemt, het beloofde groote Heil zou te voorschyn brengen uit het geslacht van dezen zynen braeven Zoon. 1ste Afd. Hoofdst. II.

Dan, laet ons voortgaen ter beschouwinge der Vorderingen, welke de Allerhoogste wyders maekte in zyne Openbaringen aen het menschdom geduurende den Aertsvaderlyken Godsdienst, die, intusschen, niet lang na Noachs dagen besloten was binnen eenen meer bepaelden kring van menschen. De op nieuw toenemende verkeerdheit, verbastering, en het Zedelyk bederf van het groote Gros bewoogen den Allerhoogsten tot het inslaen van eenen anderen weg om zyne wyze en goede oogmerken te bereiken, door, namelyk, zyn byzondere gunst, voor eenigen tyd, te bepalen tot één enkel Geslacht der menschen.

§. 15. *Staet van den Godsdienst voor de roepinge van Abraham.*

Alle dus verre beschouwde Openbaringen waren rechtstreeks geschikt voor het gansche Menschdom, en men ontmoet eenige spooren van dezelve in de Geschiedenissen en Godsdiensten der oudste Volken. Immers, om niet te gewagen van den mengelklomp of Chaos der Ouden, of van de denkbeelden, welke de Egyptenaeren, volgens de opgave van DIODORUS SICULUS, bezaten aengaende de Schepping der werelt; — om niet sterk aentedringen op den haet der Oude Volken tegen de Slangen (*a*); — Het is vooral de laetst van ons beschouwde Ge-

(*a*) Zie STINSTRA *oude Voorspellingen* Deel I, bl. 5. aent. (*c*)

1ste Afd. Hoofdst. II. Gebeurdtenis, de Zondvloed en deszelfs gevolgen, waer van alomme eenig Geheugenis schynt bewaerd te zyn gebleven. Zy, die het reeds meer genoemde groote Werk van BRYANT (*a*) bezitten, ontmoeten daer een meenigte van bewyzen omtrent dit Onderwerp, als van onder de puinhoopen der Oudheit opgedolven, en onze Vaderlandsche Lezers konnen hier van niet flechts overtuigd worden door het getuigenis van den beroemden CLARKE (*b*), maer ook door dat van het Pronkjuweel der Hollandsche Geleerdheit, den grooten GROTIUS (*c*).

De berichten aengaende den Godsdienst der *Bramins* en *Chinezen* ontdekken ook eenige trekken of overblyffels der tot nu beschouwde Godlyke Openbaringen, Bedeelingen, en Bevelen voor het gansche Menschdom. Wy zullen alleen nog bybrengen de Aenmerking van RAPHELIUS (*d*), behelzende, dat de Heidenen, van den *Regen* spreekende, dien voorstelden als *gegeven van God*, niet *als komende van de Goden*; 't welk deze geleerde Man opgeeft als een onvervalscht overblyffel van den Aertsvaderlyken Godsdienst, onmiddelyk na den Zondvloed.

Deze Godsdienst, ondertusschen, was wel dra weder verbasterd, en, binnen drie eeuwen na den Vloed, bykans overal veranderd in schandelyke Afgodery; in weerwil zelfs van dat nieuw bewys der Voorzienigheit, 't welk het Opperwezen intusschen gegeven had aen de Bouwers

(*a*) *New Systhem of Ancient Mythologie*; zie hier voor §. 3. van dit Hoofdstuk, bladz. 52.

(*b*) In zyn vertaelde werk *over Gods bestaen* enz. Deel II, bladz. 290, 291.

(*c*) *Over de waerheit van den Godsdienst.* Deel I, §. 17.

(*d*) *Annot. ex Herodoto.* pag. 365, 366.

wers van Babels tooren. De Afgodery en boosheit stee- 1ste Afd. Hoofdst. II.
gen niet alleen ten top by het nageslacht van Cham, dien slechten Zoon van Noach, welke zich, zeer kort na den Zondvloed, den vloek zynes Vaders waerdig maekte, — maer allengskens zag men ook de aenbidding der Zonne en der andere Hemellichten overal weder insluipen, welke by veelen gehouden wordt voor de oudste Afgodery, reeds voor den Zondvloed algemeen by het uitgeroeide geslacht der menschen *(a)*. Ja het gebruik van Beelden, *Teraphims*, of Huisgoden, was nu schielyk alomme ingevoerd, zelfs by zulken, welke den waeren God erkenden; en het vervolg der Geschiedenis leert, dat de Allerhoogste zulks, een geruimen tyd, ook na de hervorming door Abraham, en zelfs in het geslacht zyner waere Dienaeren, door de vingeren zag, terwyl men door hetzelve zeer waerschynlyk *Hem alleen* zocht te verheerlyken *(b)*.

Hoewel de verstrooijing van het Menschdom na Babels toorenbouw een sterk Behoedmiddel was tegen een algemeen bederf, waren nochtans bykans alle geslachten en Volken besmet met Afgodery. Men vond wel eens eene Maetschappy, welke den Allerhoogsten diende; ik doele op die, waer over Melchisedek in het burgerlyke als Koning, in het Godsdienstige als Priester, het bewind voerde — maer de geschiedenis van dezen uitstekenden Man is, slechts als in 't voorbygaen, en zoo beknopt verhaeld, dat

(a) WARBURTON's *Godlyke Zending van Moses*, Deel II. Boek III. 6de Afdeeling, vooral bladz. 421. env.
(b) Zie GENESIS XXXI. *vers* 19 env. met de Aenteekening onzer Overzetters aldaer.

1ste Afd. Hoofdst. II. dat wy zeer weinig konnen vastftellen aengaende hem en zyn Volk. Uit deze kortheit van het bericht mogen wy alleenlyk opmaken, dat die Maetfchappy zeer kleen was, en flechts eenige melding verdiende van wegen de uitftekende Godvrucht haeres Opperhoofds, en de byzonderheit der vereeniging van het Koninglyk en Priesterlyk Gezach in den zelfden perfoon, waerom hy, in laeter tyden, kon worden bygebracht als een doorluchtig Voorbeeld van een nog verbazend veel grooter Perfoon, in wien dezelfde waerdigheden zouden vereenigd zyn.

Omftandiger, veel omftandiger, zyn de berichten, welke wy wyders ontmoeten aengaende Gods handelwyze met Abraham, wien de Allerhoogfte, in deze bedorvene tyden, tot eenen Stamvader geliefde te maken van een Volk, 't welk, geduurende veele eeuwen, het bepaelde voorwerp zou wezen zyner gunstrykfte Bedeelingen.

Het befchouwen der Roeping van dezen Aertsvader, en van Gods Openbaringen aen hem, zynen Zoon Ifaäk, zynen kleenzoon Jakob en deszelfs Afkomelingen, zal nu onze opgave van den *Aertsvaderlyken Godsdienst* befluiten, en ons geleiden tot den Mofaïfchen of Joodfchen Godsdienst, als een zeer voornaem Onderwerp myner Verhandeling.

Mogelyk maekte men de verdeeling hier naeuwkeuriger, wanneer men den Aertsvaderlyken Godsdienst deed afloopen met, of vóór, de roeping van Abraham, als welke, in haere gevolgen, ten grondflag diende, en dus een voornaem gedeelte uitmaekte, van die meer bepaelde Bedeeling, welke niet eindigde dan met de komst van Jefus Christus, en toen eerst uitliep op eene Bedeeling, even zeer gefchikt voor het ganfche Menschdom, als de Aertsvaderlyke tot dus verre geweest was. Doch, terwyl dit

Ver-

Verschil in Orde en Verdeeling weinig doet tot de zake zelve, zullen wy de gewoone Benaeming volgen, en het gebeurde met Abraham, Isaäk, Jakob, en Joseph, zoo verre tot onze tegenwoordige taek behoort, zoo beknopt mogelyk opgeven.

1ste Afd. Hoofdst. II.

§. 16. *Openbaringen aen Abraham.*

Hoewel het geene zwarigheit by my zou verwekken, al moest men uit het zeggen van Josuah (*a*) besluiten, dat Abraham zelve, vóór zyne roeping, ook besmet was geweest met Afgodery, zie ik ons nochtans, noch door die woorden van Josuah, welke alleen doelen op Abrahams Vader, noch door Paulus verklaring omtrent dezen Aertsvader (*b*), genoodzaekt, om te denken, dat deze Gunsteling van den Allerhoogsten ten eenigen tyde *een Godlooze* geweest is. De Apostel toont alleenlyk, hoe veel 'er te wachten is van *het geloof*, van de eerbiedige onderwerping aen, en het Godvruchtig vertrouwen op, *dien* genaderyken *God*, *welke den Godloozen rechtvaerdigt*, al schoon dit geloof, die deugdzaeme gemoedsgestalte, niet verzeld ging met de plegtige offers en reinigingen, waerop alleen de wet rechtvaerdiging beloofde, en zulks slechts omtrent eenige zonden. Abraham was *gerechtvaerdigd*, rechtvaerdig verklaerd, op den grond van zyn *geloof aen dien God*, *welke zelfs de Godloozen*, en veel meer dan zoo iemand rechtvaerdigt, die, schoon zondig, en in zwakheit, zynen God wenscht te behagen; Immers zyn geloof *werkte in*, *en* werd *volmaekt door*, *zyne daden* (*c*). De uitmuntende bewyzen van dit geloof, welke deze Aertsvader gegeven heeft, ook van

(*a*) Josuah XXIV, *vers* 2, 3.
(*b*) Romeinen IV, *vers* 3—5.
(*c*) Jakobus II, *vers* 22.

1ste Afd. Hoofdst. II. van zyne roepinge af aen, geven ons veel grond, om hem aentezien als iemand, welke, schoon opgevoed in een Land en Huisgezin besmet met Afgodery, echter den Godsdienst zyner vroome Voorvaders onderzocht heeft met een oprecht hart; ja mogelyk heeft de verkeering met den toen nog levenden Sem, misschien wel met Noach, in hem van jongs af de beginsels gelegd eener Godvrucht, zoo zuiver en verheven, als men immer van iemand, in zoodanige omstandigheden levende, kon verwachten.

Altans, al slaen wy geen geloof aen de berichten van MAIMONIDES en JOSEPHUS, behelzende: dat „ hy „ kloekmoediglyk tegen zyne Landgenooten beweerde, „ dat 'er niet meer dan één God was, en dat de Zon, maen „ en starren, de voorwerpen hunner aenbidding, slechts „ werktuigen waren in de handen van den waeren God, „ strekkende ten nutte van het menschdom, alleenlyk volgens „ de bestemminge des Allerhoogsten en geenzins uit eigen „ kracht;" — Wy hebben ook buiten deze berichten, genoegzaeme reden, om te gelooven, dat de Heere, niet door eene willekeurige verkiezing, maer door eenige uitstekende eigenschappen van Abraham, werd bewogen, om dien man te begunstigen met zoo veele uitstekende voorrechten; en, in de eerste plaets, met eene byzondere Openbaring, waerin de Allerhoogste hem bevel gaf tot het verlaten van zyn Vaderland, Maegschap, en Vadershuis, en tot het vertrek nae een ander Land, 't welk God hem wyzen, en waertoe de Heere zynen weg bestuuren zou, om het hem daerna, wederom door nadere Openbaringe, te ontdekken als het bedoelde Land zyner woninge.

By dit Bevel voegde God een belofte van byzonderen zegen, en deze, zoo verre die zyn persoon en tydlyk be-

ſtaen betrof, werd op eene uitſtekende wyze vervuld door den ganſchen loop zynes levens (*a*); maer de eerſte Beloften, aen Abraham gedaen, behelsden reeds veel meer dan zoodanigen perſoonlyken *zegen* of welvaert. God zou *Abrahams naem groot maken*, *en hem tot een zegen* doen ſtrekken voor anderen; ja de Allerhoogſte *zou zegenen*, *die den Aertsvader zegenden*, *en vervloeken*, *die hem vloekten* (*b*). Alle welke uitdrukkingen, gelyk ook die, welke God vervolgens ten dezen aenzien bezigde, „ *Ik zal u tot eenen God zyn*," (*c*) ons echter niet noodzaken, om zoo verre heen te zien als ſommige Uitleggers, welke daerin eene herroeping ontdekken van den vloek over het Aerdryk, in het vonnis over Adam uitgeſproken, en teffens byzonderlyk de laetſte uitdrukking aenmerken als een belofte der Opſtanding uit den dood (*d*). Deze ſpreekwyzen zyn, in eenen gezonden zin, zeer wel te bepalen tot den perſoon, tydlyken voorſpoed, en byzonderen zegen van Abraham; de eerſte belofte alleen behelsde meer dan dit alles. Hy *zou tot een groot volk gemaekt worden*; God *zou*, gelyk dit, by eene volgende gelegenheit, wordt uitgedrukt, *zyn Zaed ſtellen als het ſtof der aerde*, zyne nakomelingen even ontelbaer maken als het ſtof (*e*); ja elders, *als*

Iſte Afd. Hoofdſt. II.

(*a*) Zoo als men overvloedig kan opmaken uit GENESIS XIII, *vers* 2. —— uit de overwinning door hem behaeld over *Kedar Laómer* en zyne Bondgenooten, volgens GENESIS XIV, ja uit zyne ganſche geſchiedenis.

(*b*) GENESIS XII, *vers* 2, 3.

(*c*) ——— XVII, *vers* 7, 8.

(*d*) Zie, onder anderen, BARRINGTON *Miscellanea Sacra*, Tom. II. pag. 29—32, 99 - 100 en 104—120.

(*e*) GENESIS XIII, *vers* 16.

1ste Afd. Hoofdst. II.

als de ſtarren des Hemels, (*a*); *zyn zaed zou*, *van wegen de menigte*, *niet geteld worden*, gelyk we ook, omtrent eenen zyner Zoonen, omtrent *Ismael*, voorſpeld vinden (*b*). Nog ſterker wordt dit uitgedrukt in de plegtige herhaling der Belofte voor de geboorte van Iſaäk (*c*), maer allerſterkst, na de groote blyk van gehoorzaemheit, welke Abraham gaf in zyne gereedheit tot het opofferen van dezen Iſaäk (*d*). Dit alles duidde zekerlyk niets minder aen, dan dat Abraham de Stamvader zou worden van groote, vruchtbaere, en aenzienlyke Volken, en dat 'er, vooral, uit Iſaäk een Volk zou voortſpruiten, 't welk de uitgelezenſte gunstbewyzen van het Opperwezen ſtond te ontvangen.

Uit het verband, waerin deze belofte vervolgens voorkomt, zoo wel als uit de uitkomst zelve, blykt insgelyks, dat dit gedeelte van Abraham's nakroost, 't welk zou voortſpruiten uit zynen geliefden Iſaäk, en wyders uit den geliefdſten der twee zoonen van dezen Iſaäk, alleen bedoeld werd in 't geen we wyders, kort na de allereerſte Openbaring aen Abraham, vermeld vinden. Na dat hy, in gehoorzaemheit aen de Godlyke roeping, zyn Vaderland had verlaten, en, op de Godlyke beſtuuring, was heen gereisd nae het Land der Canaäniten, een deel der afkomelingen van den ſpottenden Cham, *toen verſcheen de Heere aen Abram*, *en zei*: „ *uwen zaede zal ik dit Land geven.*" (*e*) Deze belofte werd herhaeld en uitgebreid na de ſcheiding tus-

(*a*) GENESIS XV, *vers* 5.
(*b*) ——— XV, *vers* 10.
(*c*) ——— XVII, *vers* 2, 4—6, 16, 20.
(*d*) ——— XXII, *vers* 17.
(*e*) ——— XII, *vers* 7.

tusschen hem en Lot (*a*), en God gaf hem eene zeer naeuwkeurige Voorspelling nopens de lotgevallen van zyn uitverkoren Zaed, zoo wel als van den tyd en wyze, waerop Hy de tegenwoordige zondige Bezitters van dat Land zou straffen, verdelgen, en Abrahams nakroost, daer geplaetst, voorspoedig maken (*b*). 1ste Afd. Hoofdst. II.

[Zoodanig een Land ter inwoninge was inderdaed eene heerlyke Erfenis.] Hedendaegsche Vitters op de gewyde Geschiedenissen mogen, op eenen spottenden trant, uit de tegenwoordige gesteldheit van Kanaän een bewys trekken voor deszelfs onvoordeelige ligging en onvruchtbaerheit, — de geleerde WARBURTON (*c*) heeft, onder anderen, duidelyk getoond, hoe zeer vruchtbaer dit Land ten dien tyde geweest is, en dus deze vittery doen verkeeren in een bewys voor de verkeerdheit en vooroordeelen dezer Bedillers. Dan, die Erfenis, hoe waerdig, was op verre na het grootste geluk niet, 't welk God, by al het vorige, aen Abraham en zyn Zaed beloofde.

Wy vinden, tot driemaelen toe, deze zeer gewigtige woorden: *In uwen zaede zullen alle volken der aerde gezegend worden* (*d*). Woorden, waeromtrent wy in geen uitvoerig onderzoek konnen treden van alles, wat de zelve zouden konnen betekenen, of van de verschillende verkla-rin-

(*a*) GENESIS XIII, *vers* 14, 15.
(*b*) ——— XV, *vers* 7, 13 — 16, 18 — 21.
(*c*) *Godlyke zending van Mojes* Deel IV. bladz. 208 — 214.
(*d*) (1) In de eerste Openbaring aen Abraham by zyne roeping, GENESIS XII, *vers* 3. (2 In die na zyne gereedheit tot het opofferen van Isaäk GENESIS XX, *vers* 18. — en (3) by de herhaling van Gods belofte, aen Abraham gedaen, tegens Isaäk, GENESIS XXVI, *vers* 4.

Iste Afd. Hoofdst. II. ringen, door Joden en Christenen daer van gegeven (a). Zy geven, myn's oordeels, op het minst te kennen, dat 'er uit Abraham's nageslacht zou voortkomen een Bron van zegeningen, van waer geluk en heil, voor alle de Geslachten der aerde, voor het gansche Menschdom. Zulken, die met ons gelooven, dat 'er ook reeds iets diergelyks, doch in algemeener bewoordingen, en zonder aenwyzing van een bepaeld geslacht onder de menschen, begrepen was in het Vonnis over de Slange, zullen 'er niet ligt aen twyfelen, of de Allerhoogste herhaelde met deze woorden niet alleen in kracht die Paradys-belofte, en verlevendigde de hope op een algemeen herstel van het Menschdom door het Zaed der Vrouwe, — maer verheugde tevens Abraham met het vrolyk vooruitzicht van dat geluk, als zullende bepaeldlyk opryzen uit zyn geslacht. Ja wy Christenen hebben zeer veele redenen, om hier te denken op den heilryken zegen des Euangeliums in Gods Zoon Jesus Christus, welke geboren werd uit eene Vrouw van Abraham's Nageslacht, — wanneer wy bedenken, hoe duidelyk deze plaets in het Nieuwe Verbond wordt aengehaeld, niet enkel by Toepassing, maer als een rechtstreeksche Voorzegging, als een Voorzegging van den eersten rang (b); en ik verwondere my over den twyfel, welke hieromtrent by sommige Christen-Leeraeren heeft stand gegrepen.

Minder stellig durve ik beslisschen, of God Abraham by en door

(a) Men kan deze zeer beknopt en volledig vinden in STINSTRA's *Oude Voorspellingen*, Deel I, bladz. 64–90.

(b) Zie LUKAS I, *vers* 53, en 73. HANDELINGEN III, *vers* 25, 26 en GALATEN III, *vers* 8

door deze herhaelde Toezegging, dan wel alleen by gelegenheit der bewonderenswaerdige Geloofsdaed van dezen uitmuntenden man, de opoffering van Isäak, begunstigd heeft met dat zoo levendig bezef van dit groote voordeel in den Messiah, 't welk den Zaligmaker aenleiding gaf om te zeggen (*a*): *Abraham uwe Vader heeft met verheuging verlangd, mynen dag te zien, en hy heeft dien gezien, en is verblyd geweest* (*b*). Zeker is het, dat de Allerhoogste [zyne belofte met eenen eed bevestigde,] na dat Abraham's geloof by het opofferen van Isäak een zoo zwaere proeve had doorgestaen. Een Proeve, welke den niet genoeg doordenkenden Christen wel eens zwarigheden verwekt, en den vyand der Openbaringe stof verschaft tot een lasterlyk geschreeuw, maer welke, met dit alles, Abraham's Naem te recht heeft vereeuwigd, hem den naem van *Vader der geloovigen* bezorgd, en den oplettenden en waerheitlievenden Onderzoeker overvloedige reden opgeleverd, om zich te verwonderen over de wysheit en goedheit van God, in het ten toon spreiden van den invloed zyn's gezachs op het gemoed van den Aertsvader, door middel van een Bevel, het welk, hoe hard en wreed de volvoering ook, in den eersten opslag, voorkwam, in de uitkomst niet dan goedheit en liefde ademde; bevorderende niet

Iste Afd. Hoofdst. II.

(*a*) JOANNES VIII, *vers* 56.

(*b*) De Eerw. Hr. STINSTRA past deze woorden toe op de straks beschouwde, en driemael herhaelde, Voorzegging, in zyne uitmuntende Leerrede over GENESIS XXII, *vers* 18. (zie de *Oude Voorspellingen* Deel I, bl. 81.); terwyl de beroemde WARBURTON een gansche *Afdeeling* besteedt, om te toonen, dat het offer van Isäak, als een Voorbeeld van der menschen Verlossing door het offer van Christus, dit gewenscht gezicht van des Heilands dag aen den Aertsvader verleend had. (*Godlyke zending van Moses* Deel V, bladz. 276—404.

1ste Afd. Hoofdst. II.

niet alleen het heil van Abraham, welke door niets anders dan door volkomen gehoorzaemheit en onwankelbaer vertrouwen werd bewogen, om een zoo onnatuurlyk-schynende daed te verrichten (*a*), maer strekkende teffens tot eenen zegen voor den jongen Isaäk, en ten nutte van alle volgende geslachten.

Dan, het was nog verre af van dien gezegenden dag, welken Abraham, door een sterk geloof, en onder den verlichtenden invloed van Gods geest, met zoo veel genoegen gezien heeft. Het menschdom had nog op verrena de behoorlyke *rypheit* niet tot die rechtstreeksche en volkomen Hervorming. Hierom behaegde het den Allerhoogsten, nu alleenlyk nog verder den grond te leggen tot die Bedeeling, welke geschikt zou wezen, om een gedeelte van het menschdom onder eenen naeuwen tucht te houden, en allengskens, van trap tot trap, te bereiden tot eene volmaekter, waer toe ook andere volken, langs dezen zelfden weg, van ter zyde, zouden worden opgeleid.

De Openbaring aen Abraham doet ons nog eene blyk hier van opmerken in de Instelling der Besnydenis, tot een uiterlyk teken van het Verbond, 't welk God heeft opgericht met den Aertsvader en zyn nageslacht (*b*).

Ik

(*a*) [Abraham begreep, dat God de Heer is van leven en dood, en dat Hy moest gehoorzaemd worden in alle Bevelen, welke onbetwistbaer bleeken van Hem gegeven te zyn, gelyk het voor hem zekerlyk onbetwistbaer was, ten aenzien van dit Bevel; Ook had de Aertsvader zoo veele ondervindingen van Gods waerheit en volmaektheit in alles, dat zyn vertrouwen, zoo wel als gehoorzaemheit, de stemme der natuur deed zwygen, en hem besluiten, dat God in dit bevel niets anders kon bedoelen, dan 't geen waerlyk goed is.]

(*b*) GENESIS XVII, *vers* 10—14.

Ik zal my niet inlaten ter breedvoerige wederlegging van den meer vernuftigen dan bondigen Inval des *Graeven van* SCHAFTESBURY (*a*), naderhand, doch met geen meer oordeel, nagevolgd door andere Deisten; zeggende: „ dat „ Abraham deze plegtigheit van de Egyptenaers ontleend „ en zich daer van bediend zou hebben, als een middel, „ om zich aengenaem te maken by dit Volk, wanneer hy in „ den Hongersnood toevlucht tot hetzelve genomen had." Iste Afd. Hoofdst. II.

Men merke alleen op, dat de Besnydenis, zelfs volgens erkendtenis van hun, welke dit gevoelen begunstigen, werd ingesteld twintig jaeren na Abraham's wederkomst uit Egypten, en men zie ook in dezen, hoe onbestaenbaer deze vermetele Verwerpers der Godlyke Openbaring zyn met zich zelven, hoe greetig in het aengrypen van de eene byzonderheit uit de gewyde Geschiedenis, waerin zy voldoening meenen te konnen vinden voor hunne spotlust, terwyl zy de andere, daermee verknocht, als ongemerkt ter zyde stellen (*b*).

Niemand, aen de gewyde Schriften geloof gevende, kan twyfelen, of de Besnydenis rustte op een Godlyke Instelling, en diende tot een Teken, een plegtig Zegel, een duidelyke erinnering — van dat Verbond, 't welk God aenging met Abraham en zyn nageslacht, — van de zekerheit der Beloften aen de zyde van God, en — van de verpligtingen, den Aertsvader en zyn Kroost daerdoor opgelegd; [De gewyde Geschiedschryver leert ja zegt zulks duidelyk; en wy zullen daerom nae geene andere reden voor

(*a*) *Characteristics*, Vol. III, pag. 52, 53.

(*b*) Men zie breeder wederlegging by WARBURTON, *Godlyke zending*, Deel V, bl. 302. aent. (c) en Deel III. bladz. 28. aent. (b)

1ste Afd. Hoofdst. II.

voor deze Instelling zoeken, maer het voor anderen over laten te beoordeelen,] in hoe verre die plegtigheit byzonderlyk zou zyn uitgekozen tot een tegengift tegen zekere schandelyke Afgodery, by de Geleerden bekend onder den naem van *Phallagogia* (*a*).

§. 17. *Gods byzondere oogmerk met Abram en zyn geslacht liep tefsens uit op het heil van het algemeen.*

De volgende waerneming dient meer tot ons tegenwoordig oogmerk. — God zonderde Abraham wel af van alle andere menschen, en zelfs van zyn eigen Geslacht, het Geslacht van Sem; Hy bepaelde zich, in zyn Verbond, wel meest tot het nakroost van dezen Aertsvader, en meer byzonderlyk tot dat uit Isaäk en Jakob, maer liet het overige menschdom echter niet ten eenenmaele varen, noch gaf het geheel over aen deszelfs verkeerdheit. Neen zeker; men zag de zekerheit zyner bedreigingen tegen de zonde bevestigd in zyne Oordeelen over Sodom en Gomorrha; en de straf der zeer bedorvene Inwoonders dier Steden gaf aenleiding aen het menschdom, om gerechtigheit te leeren, en zich te bekeeren. Maer, behalven dit; de gansche Geschiedenis van Abraham kon van wezenlyken dienst zyn, en de Godlyke handelwyze met dien Aertsvader, zoo verre wy dezelve tans beschouwden, was blykbaer ingericht, ten nutte van het gansche geslacht der menschen.

Het zwervend leven van den Aertsvader in Chaldea, Canaän, en Egypten, de Geboortelanden der Afgodery, gaf gelegenheit aen deze Volken, om door zyn voorbeeld te worden opgewekt tot het verlaten en verwerpen hunner bygeloovigheit Vooral, wanneer men aenmerkt, dat Abraham niet zoo beschroomd was, om zyne gevoelens aen-

gaen-

(*a*) SPENCER *de leg. Hebr. Rit.* Lib. I, Cap. IV, Sect. 3.

gaende den éénen waeren God openbaer te doen blyken, als de Wysgeeren van laetere dagen; neen, hy richtte altaeren op ter eere van den Allerhoogsten, en, indien hy zich al in geene zoo ernstige Twistredenen inliet met de Priesters der Volken, als *Maimonides* en *Josephus* van hem verhalen, hy stond ten minsten by God zelven bekend als een Man, *welke zynen kinderen, en zynen Huize na hem, bevel gaf, om den weg des Heeren te houden, om te doen gerechtigheit en gerichte* (*a*). Iste Afd. Hoofdst. II.

Hier toe ontbrak het hem ook geenzins aen den noodigen Invloed; zyn Rykdom en Voorspoed, zyn Godvrucht en Deugd, maekten hem geëerd by de Vorsten en Volken, waer onder hy verkeerde; en, daer deze, meer dan eens, op eene aenmerklyke wyze, gered en gezegend wierden op zyne Voorbede, en door zyn raed en hulpe, behoorde zulks, redelyker wyze, hen opmerkzaem gemaekt te hebben, op zyne lessen, en vlytig in het volgen van zyn voetspoor, ter betrachting van waere Godvrucht en deugd.

Hy was, of kon altans geweest zyn, van groote nuttigheit, niet alleen voor de Aenzienlyken der werelt, maer deze zegen werd ook overgebracht tot de laegere rangen van menschen door zyne Godsdienstige zorg voor alle zyne Huisgenooten, zoo dienstbaere als vrye. Deze allen werden verknocht aen den waeren Godsdienst, zoo wel plegtiglyk, door de Besnydenis, als, en wel vooral, dadelyk, door het onderwys van den Aertsvader; en het is in 't geheel geene ongegronde bedenking, dat men zyn met gelden gekochte, of ten geschenke ontvangen Dienstvolk

(*a*) GENESIS XVIII, *vers* 19.

1ste Afd. Hoofdst. II. Dienstvolk kan aenmerken als Eerstelingen uit de Heidenen, ten minsten als Voortekenen, hoe ook de Heidenen eenmael deelen zouden in dat Verbond, 't welk nu alleen bepaeld scheen te zyn voor één eenig Volk.

§. 18. *Gods handelwyze met Isaäk en Jakob.* Dit alles werd niet minder bevorderd door Gods handelwyze met de kinderen van Abraham, vooral met den geliefden Isaäk, deszelfs Zoon Jakob, en zyne Zoonen; in zoo verre, namelyk, de gesteldheit der menschen op dien tyd vorderde en gehengde; want de Allerhoogste zag, met de toegevendheit van eenen verstandigen en liefhebbenden Vader, veele dingen over 't hoofd, [welke niet volkomen te hervormen waren dan by eenen ryper Ouderdom van het Menschdom.]

De Godlyke schikking omtrent het Huwlyk, als eene verbindtenis van één Man met ééne Vrouw, werd, zelfs onder Gods Dienaeren, verwaerloosd, en dit misbruik, voor eenen geruimen tyd, door de vingeren gezien. Aen den uitstekenden Abraham zelven was het vergund geweest, deze schikking te buiten te gaen; en, hoewel wy niet vinden, dat Isaäk meer dan ééne Vrouw heeft gehad, die Rebecca namelyk, welke hy, niet zonder een buitengewoon gunstig Toevoorzicht der Godlyke Voorzienigheit, tot eene Echtgenoote had verkregen, — gansch anders was het gelegen met zyne beide Zoonen, Esau en Jakob. Alleenlyk gedroeg zich de laetste, zoo in de keuze zyner Vrouwen als anderzins, meer overeenkomstig met het Godlyk Besluit tot het afzonderen van Abrahams nageslacht dan zyn woeste broeder Esau, welke zich verbond met de Godlooze Canaäniten, die eerlang uitgeroeid zouden worden.

De Allerhoogste wilde, *niet zoo veele* Volken, als 'er uit Abra-

Abraham ſtonden voorttekomen, en zyn voortgekomen, maer *alleen één* Volk afzonderen, en op eene byzondere wyze onder zyne Regeering nemen, ter bereiking zyner wyze oogmerken met het ganſche menschlyke geſlacht. Uit alle de Kinderen, welke Abraham by Sarah, Hagar, en Ketura teelde, was alleen Iſaäk verklaerd tot een Erfgenaem der belofte. Ook reeds voor de geboorte der Tweelingen, die Rebecca ter werelt bracht, ſtelde God Jakob boven Eſau, en maekte eerst toen een volſtrekte bepaling van dat Geſlacht, 't welk geheel zou deelen in zyne uitſtekende Gunst.

1ste Afd. Hoofdst. II.

Het zal geenzins ongepast zyn, ter dezer gelegenheit aentemerken, dat de Almagtige Schepper geheel vry en onbepaeld is in het uitdeelen zyner buitengemeene gunstbewyzen, — in het verheffen van het eene ſoort van ſchepſelen boven het andere, — in, by het zelfde ſoort, het eene ſchepſel voordeeliger te plaetſen, en ſterker te begunstigen dan het andere, — en dus ook, in ſommige menſchen, zelfs van voor de Geboorte af aen, eenige voorrechten te geven, welke andere misſen.

Wie toch zou vermetel genoeg zyn, om ſtaende te houden, dat de Allerhoogſte alle ſchepſelen even ſchoon, even verheven, even gelukkig moet maken; dat is: dat Hy maer één ſoort moest voortbrengen: Neen zeker, de verſcheidenheit van natuurlyke en aengeërfde voordeelen is in de ganſche natuur, is ook onder de menſchen, een wezenlyk voordeel, en alzins beſtaenbaer met de Godlyke wysheit en goedheit.

Niemand zy dan ook vermetel genoeg, om eenige onrechtvaerdigheit te ſtellen in de verkiezing van God, wanneer Hy die weldaden, welke alle zyne verpligtingen,

Iste Afd. Hoofdst. II. als Schepper, indien ik zoo ſpreken mag, te boven gaen, bepaelt tot eenige weinige uit één geſlacht van ſchepſelen, dat over 't geheel zeer verbasterd en zyner ongunst waerdig was; vooral, wanneer deze weldaden, uit haeren eigen aert, niet *algemeen* konden wezen! Ware iemand ſtout genoeg, om deze Handelwyze te bedillen, dan verdiende hy de beſtraffing van Paulus (*a*): *wie zyt gy, o mensch! die tegen God antwoordt?* enz.

Na deze aenmerkingen, — welke wy meenden, hier te moeten plaetſen, by gelegenheit van dat Tydſtip, waer op Gods gunst, aen Abraham beloofd, zich eerst bepaelde tot Iſaäk, en vervolgens tot Jakob, — meenen wy veele der Lotgevallen van den eenen en anderen dezer Aertsvaderen te konnen voorbyſtappen, als behelzende geene andere byzonderheden met opzicht tot de Godlyke Bedeeling dier tyden dan zoodanige, welke de nu gemelde Openbaringen aen Abraham bevestigden, en verzeld gingen met zeer veele blyken van Gods naeuwe zorg en toevoorzicht voor dat Geſlacht, 't welk Hy had uitverkoren. Deze immers vertoonden zich — in het Huwlyk van Iſaäk, — vóór en by de geboorte van Jakob en Eſau, — in den zegen, welken de door God verlichte Iſaäk uitſprak over zyne Zoonen, — in Jakobs ontmoetingen op zyne reize nae Meſopotamien, wanneer de Beloften, aen Abraham gedaen, zoo nadruklyk herhaeld en bevestigd worden aen dezen zynen Kleenzoon (*b*), gelyk ook te voren aen Iſaäk geſchied was in Gerar (*c*).

Gaern

(*a*) ROMEINEN IX, *vers* 20, 21.
(*b*) GENESIS XXVIII, *vers* 13—15.
(*c*) ——— XXVI, *vers* 3, 4.

1ste Afd. Hoofdst. II.

tusschen zyne voeten, tot dat Silo komt, en den zelven zullen de Volken gehoorzaem zyn. Of, gelyk de Taelkundige en Geleerde STINSTRA ons deze woorden opgeeft: (*a*) *De Staf zal van Juda niet wyken, noch het Hoofdbindsel van tusschen zyne voeten, tot dat zyn vervallen ouderdom komt, en by hem zal de herstelling* (of *het heil*, of *de troost*) *der Volken zyn.* Het zy men nu deze vertaling, met zoo veel geleerdheit en oordeelkünde door dien Uitlegger gestaefd, of eene andere uit de meenigte, welke daer van voor handen zyn, verkieze, zeker is het, dat deze woorden van Jakob, by de Joden, zeer algemeen worden te huis gebracht op den Messiah; en hunne Uitlegging wordt gevolgd door de meeste Christenen, welke, de vervulling ziende, doorgaens wel zoo goede gelegenheit hebben dan de oude Joden tot het verklaren der Godspraeken, hoe zeer dezelve ook naer den eisch dier tyden en den toenmaligen staet der menschen geschikt en dikwyls voorgesteld zyn in niet zeer duidelyke, niet sterk bepalende, uitdrukkingen.

Altans ik houde deze woorden voor eene herhaelde Toezegging van den zegen, aen het menschdom beloofd, — eerst als te wachten uit het zaed der Vrouwe, — daerna uit het geslacht van Abraham, — en nu, met eene nadere bepaling van den Persoon, welke denzelven zou aenbrengen, als een Afkomeling van Juda. Deze Stam zou onder de Regeeringsvorm, welke God nu eerlang zou invoeren, het langst, ja zoo langen tyd, standhouden, tot dat 'er een nieuw Ryk, een geestlyk Koningryk, zou worden opgericht onder den lang beloofden Verlosser.

Dan,

(*a*) *Oude Voorspellingen* Deel I, bladz. 97.

Dan, wy moeten ons vergenoegen met dit weinige te zeggen over een Onderwerp, 't welk den aendacht van zoo veele Geleerden bezig hield; wyzende de zulken, welke lust hebben tot een naeuwkeuriger onderzoek, nae de gemelde Leerreden van den Eerw. STINSTRA, nae de Bybelverklaring der *Engelsche Godgeleerden*, en, behalven veele andere, ook nae de aenmerkingen van den geleerden WARBURTON (*a*); welke laetstgemelde voornaemlyk poogt aentetoonen, dat men door *den Schepter van Juda* verstaen moet *de Godsregeëring*, of wel, *de Wet en Profeeten*; de Joodsche Bedeeling; 't welk hy meent optehelderen door de woorden van den Zaligmaker (*b*) *alle de Profeeten en de Wet hebben tot Joannes toe geprofeteerd.* 1ste Afd. Hoofdst. II.

§. 19. *Algemeene Invloed van den Aertsvaderlyken Godsdienst.*

Wy zyn nu den Aertsvaderlyken Godsdienst omstandiglyk genoeg doorgeloopen, om te zien, dat dezelve al van tyd tot tyd toenam in duidelyker en verhevener Voorstellen dier waerheden, welke men de waerheden van den Natuurlyken Godsdienst noemt; en men kan niet wel twyfelen, of Noach, en vooral Abraham, Isaäk, Jakob, en Joseph hadden vry wat vooruit boven hun, welke vóór den Zondvloed leefden, — in juiste denkbeelden van de Godlyke Volmaektheden, van Gods Voorzienigheit, en van de waerdy der Deugd, — in levendiger verwachtingen van het Heil, 't welk God eenmael zou aenbrengen ter herstelling van het Menschdom, — en in vaster overtuigingen aengaende de vergelding van goed en kwaed in een ander leven.

Deze Openbaringen aen de Aertsvaders konden van veel nut

(*a*) *Godlyke Zending* Deel IV, bladz. 341—370.
(*b*) MATTHEUS XI, *vers* 13.

Iste Afd. Hoofdst. II. nut geweest zyn voor het gansche menschdom, en zouden zulks geweest zyn, gelyk we reeds ten aenzien van Abraham in 't byzonder hebben aengemerkt (*a*), indien niet de zonde en het bygeloof reeds te veel de overhand gekregen hadden. Immers men kan den uitgebreiden Invloed dezer Openbaringen eenigzins opmaken — uit de algemeenheit dier Plegtigheit, welke God aen Abraham bevolen had, de Besnydenis, van ouds af in gebruik onder veele Volken, — uit de achting, waer mee de Naem van dezen Aertsvader genoemd wordt by verscheidene dier Volken, — uit de getuigenissen omtrent den Godsdienst der Persiaenen (*b*), — en vooral uit de Begrippen en Godsdienstoefeningen, te vinden by eenige der zwervende Arabieren, welke nog niet overgehaeld zyn tot den Joodschen, Christelyken, of Mohammedaenschen Godsdienst. Ongetwyfeld zou men des aengaende veel meer konnen zeggen, ware dit alles niet bedolven in eene digte duisternis, zoo uit hoofde van 't verzuim der Schryfkonst, als ook, (om veele andere oirzaeken niet te noemen,) door de meenigvuldige grollen der Heidensche *Mythologie*.

Onder alle zou dit waerschynlyk allermeest blyken uit de echte Geschiedenis der Egyptenaeren, onder welke het geslacht van Jakob, zoo veele jaeren, in het vruchtbaer *Gosen* woonde, en de braeve Joseph een zoo voornaemen rol gespeeld, eenen zoo heilzaemen Invloed gehad heeft. Zekerlyk hebben deze, geduurende dien tyd, wanneer de achting voor dien Israëller nog stand hield, veel meer overgenomen van den Godsdienst der Aertsvaders, dan som-

(*a*) Zie hier voor §. 17. bladz. 50.
(*b*) HYDE *de Rel. Vet. Pers.* c. II. en III.

fommige denken, welke zeer geneigd zyn, om den oirfprong veeler wezenlyke ftukken van den Mofaifchen Godsdienst by de Egyptenaeren te zoeken. Ik geloove niet, dat de Egyptenaers in het Godsdienftige iets anders aen de Ifraëllers leerden, dan 't geen diende tot verbastering van den waeren Godsdienst hunner Voorvaders. Van deze verbastering heeft God hen allengskens en by trappen zoeken afteleiden, door ryklyk toetegeven aen hunne zucht voor uiterlykheden in den Godsdienst; ziende intusfchen (gelyk we reeds meer, ook in andere gevallen, aenmerkten (a)) fommige dingen door de vingeren, welke zy van de Egyptenaers zoo greetig hadden ingezogen, dat eene langzaem-vorderende Onderrichting alleen in ftaet was, om hen, met den tyd, te hervormen en te recht te brengen, volgens het groote Plan, zoo ten hoogfte betamende aen het Wyste en beste Wezen in deszelfs handelwyze met vrye en redelyke fchepfelen.

Iste Afd. Hoofdst. II.

(a) Zie hier voor §. 18. en elders.

DERDE HOOFDSTUK.

DE JOODSCHE GODSDIENST.

1ste Afd. Hoofdst. III.

§. 1. *Staet der Volken, even voor de Mosaische Bedeeling.*

Hoe weinig ook de Israëllers, na Josephs tyd, de uitstekende gunst verdienden, waertoe God hen eerlang verwaerdigde door die Bedeeling, wier beschouwing ik tans aenvange; Hoe nadruklyk Moses hun, integendeel, naderhand poogde inteprenten, dat zy dezelve onwaerdig waren geworden (a), Ik vinde echter het zeggen van den schranderen J. TAYLOR (b) al te sterk: „ dat alle andere Volken even geschikt zouden geweest zyn tot Gods „ oogmerken in dezen."

Immers, indien wy eenigzins mogen oordeelen uit het geen wy weten van de twee grootste Volken dier dagen, de Canaäniten en Egyptenaers, dan zullen wy hieromtrent een gansch ander vonnis vellen. De Zeden der eerstgemelde waren gesteigerd tot eenen zeer hoogen top van Verdorvenheit (c); en, hoe sterk ook het spottende ongeloof hier tegen aen schreeuwe, om daerdoor het uitroeijen van dit Volk en het plaetsen van Israel in het Land Canaän te konnen uitkryten voor eene verregaende onrechtvaerdigheit, welke men noemt „ een onverzetbaeren Molen-„ steen

(a) DEUTERONOMIUM VII, *vers* 7.
(b) *Sleutel der Apostolische Schriften*, bladz. 9.
(c) LEVITICUS XVIII, *vers* 24, 25, 27.

„ steen aen den hals der Mosaische Openbaringen," — de Canaäniten verdienden, even zoo wel als Sodom en Gomorrha, verdelgd te worden, om de eer der der menschlykheit te handhaven, en den voortgang te stuiten eener besmetting, welke de redelyke natuur der menschen in die der dieren veranderde (a). 1ste Afd. Hoofdst. III.

Overtroffen de Canaäniten dus alle andere Volken in geweldenaery en onnatuurlyke misdaden, — de Egyptenaers onderscheidden zich niet minder door Afgodery en bygeloof. Zy waren wel niet zoo volstrekt, zoo onherstelbaer, bedorven, dat ze verdelgd *moesten* worden; neen, hunne beschaefdheit en vordering in konsten en wetenschappen konden zelfs nog van nut wezen; maer met dit alles verdienden zy wel dubbel die zwaere plaegen, welke wy straks zullen zien, dat hunne hardnekkige geweldenaeryen tegen Israël hun op den hals haelden.

Wie nu zal gelooven, dat de Israëllers, ten dezen tyde, in Afgodery en bedorvenheit van zeden gelyk stonden met andere Volken, of zelfs, dat ze daermee te vergelyken waren? Zy, in het Land Gozen wonende, hadden zoo lang en zoo sterk de voordeelen genoten van het Aertsvaderlyk onderwys, en hun geloof en heuchlyke vooruitzichten, niet lang te voren verlevendigd door de laetste woorden van den stervenden Jakob, waren nog weder versterkt door den last van Joseph tot het medevoeren zyner beenderen; een last, welke het geloof van dien aen-

(a) Men vindt eene breedvoerige Wederlegging van de afgezaegde Tegenwerping der Deisten op Israëls recht tot Canaän, en teffens, verscheidene opzetlyke verdedigingen van dat Recht, aengewezen in LELAND's *beschouwing van de Schriften der Deïsten* Deel II, bladz. 513—517.

 aenzienlyken Bestuurder van Egypten zoo sterk deed blyken.

Niemand, 't is waer, kan ontkennen, dat veele hunner zich tot Afgodery lieten overhalen door het voorbeeld der Egyptenaers, en misschien ook somtyds door derzelver geweldenaeryen; (a) — maer, schoon ze dus uiterlyk wierden weggesleept, schoon het Gros des Volks hier aen te deerlyk schuldig was, de beginselen van den waeren Godsdienst waren geenzins ten eenenmaele uitgeroeid; altans, de geboorte van Moses, met het geen daer by voorviel, overtuigt ons, dat 'er nog braeven onder hun waren, bezield met het geloof der Aertsvaders, en volhardende by de echte Gronden van allen Godsdienst, de kennis en erkendtenis van den éénen waeren God en zyne eigenschappen, van de Voorzienigheit, en eene vergelding van goed en kwaed.

Zelfs behoefden deze Beginselen, ook by allen, slechts opgewakkerd te worden, door het aendenken aen Gods Verbond met Abraham, om tot grondslagen te verstrekken van dat Stelsel van Godsdienst, 't welk de Heere goedvond, nu onder hun opterichten.

Daer zyn wel Christenen, welke, met de verwerpers der Godlyke Openbaring, noch aen Moses, noch aen zyne Tydgenooten onder Israel, eenig geloof willen toeëigenen in een toekomend leven van vergelding; maer wy hebben reeds te voren gezien, hoe algemeen dit geloof was, van alle tyden her, byna onder alle Volken der aerde. De Aertsvaders *beleeden, gasten en vreemdelingen op aerde te zyn,* *en*

(a) Zoo als blykt uit de beschuldigingen tegen hun, by JOSUAH XXIV, *vers* 14. EZECHIËL XX, *vers* 7, 8. en XXIII, *vers* 3.

en hoopten op een beter Vaderland (*a*). Wie zou denken, dat de Israëllers van Moses tyden daeromtrent geheel onkundig geweest zyn? De zelfde WARBURTON, welke byna een geheele Afdeeling besteedt tot het bewyzen van zoodanig eene onkunde by het gros der Israëllers (*b*), bedoelt eigenlyk alleen te toonen, dat de *Leer van een Toekomend Leven* geen wezenlyk deel was der Mosaische Bedeeling, en niet uitdruklyk geleerd wordt in den Joodschen Godsdienst; 't welk wy, wat aengaet de Volkswetten en Leeringen van dien Godsdienst in 't byzonder, hem gaerne toestaen; hoe verre wy teffens zyn van te denken, dat Moses en alle zyne Tydgenooten, dat vooral de braefste Joden van laetere dagen, niets van die Leere geweten of geloofd zouden hebben. 1ste Afd. Hoofdst. III.

Een te sterke opvatting der spreekwyze: *Jesus Christus heeft het leven en de onverderflykheit aen het licht gebracht* (*c*), waerover wy in 't vervolg nog wel iets nader hopen te zeggen, — en vooral een te groote yver voor de, anderzins, bondige stelling, dat de Stichting van het Joodsch Gemeenebest op zich zelve een louter tydlyke Gods-regeering was, — deze beide oirzaken hebben misschien den evengemelden grooten Geleerden, op sommige plaetsen, sterker doen spreken, dan hy gedaen zou hebben, had hy altoos die onderscheiding in het oog gehouden, welke hy zelve maekt in de nadere Bepaling zyner Stelling omtrent dit onderwerp (*d*); en nog duidelyker in zyne

(*a*) HEBREEN XI, *vers* 13—16.
(*b*) WARBURTON, *Godlyke zending*, Deel IV, Boek V, 5de Afdeeling, bladz. 474—528.
(*c*) 2 TIMOTHEUS I, *vers* 10.
(*d*) WARBURTON als boven, Deel V. bladz. 10.

ne-Verklaring van 's Heilands redeneering tegen de Sadduceërs (*a*); gelyk ook in zyne verdediging dezer redeneering tegen *Lord* BOLINGBROKE (*b*).

Wyders schynt het my toe, dat de geleerde Kerkvoogd het Boek Genesis ten onrechte houdt voor een gedeelte der Leere van Moses, als Wetgever van Israël, en niet voor een enkel Geschiedverhael, geschikt, om de overlevering van vroegere dagen te bewaren voor de vergetelheit. Uit dien hoofde doet hy vergeessche moeite, wanneer hy ter staving van zyn gevoelen omtrent de Godsregeering wil toonen, dat Moses, ook in dat Boek, geen het minste gewag maekt van de onsterflykheit der ziele en van een toekomend leven, waer van ons het tegendeel, zoo ik achte, reeds meermaelen duidelyk is gebleken.

Wy gaen voort tot onze Hoofdzaek in dezen; tot de beschouwing van den *Joodschen Godsdienst* of *der Mosaische Bedeeling*, na alleen nog gemeld te hebben, dat wy alleenlyk daerom een weinig breeder op dit Stuk hebben stilgestaen, alzoo 'er, onzes oordeels, geen reden is om te twyfelen, of de Mosaische Bedeeling onderstelde alles, wat te voren reeds geopenbaerd, bevolen, en beloofd was; even als wy zulks voorheen hebben aengemerkt aengaende Gods verbond met Abraham, als onderstellende de Openbaringen aen Noach, waerin weder die van Enoch — en in deze laetste wederom alle de vorige aen Adam — onderfteld waren.

Alle deze Openbaringen werden niet herhaeld, of, om dat sommige dingen te algemeen bekend en te zeker erkend wer-

(*a*) MATTHEUS XXII, *vers* 32. Zie WARBURTON, aldaer, bladz. 234.

(*b*) WARBURTON aldaer, bladz. 707 - 747.

werden, om, in die tyden, eene nieuwe Openbaring te behoeven, — of om dat eenige van deze niet rechtstreeks te pas kwamen in het Plan der Mosaische Bedeeling, als in de eerste plaats slechts geschikt voor één Volk, voor een kleen gedeelte van het menschdom. Iste Afd. Hoofdst. III.

Beide deze redenen gelden misschien met opzicht tot het verzwygen van de Leere eener toekomende Vergelding. Deze had wel veele ophelderingen en nadere bevestigingen van nooden, maer daer voor was het menschdom, was ook Israël, nog niet geschikt; dit zou het groote Werk zyn eener andere Bedeeling in laetere tyden, waer toe dit Volk, en door het zelve ook de gansche werelt, moest worden voorbereid door de Mosaische, gelyk wy voorts nader hopen aentetoonen.

§. 2. *Staet van Israël by de roeping van Moses.*

Men vergunne my hier, en in 't vervolg, den draed der Geschiedenissen minder stiptlyk te volgen, dan ik dus verre gedaen hebbe, en meende te moeten doen, om de trapswyze vorderingen van den Aertsvaderlyken Godsdienst in dier voegen voortedragen, dat zulks my vervolgens verscheidene uitweidingen zou konnen bespaeren.

Ik onderstelle dan de slaefsche behandeling, door de Israëllers in Egypten geleden, en de byzondere zorg der Voorzienigheit in het behoud en in de opvoeding van Moses, als by elk bekende Gebeurtenissen, waer van ik enkel ter loops gewage, om meer rechtstreeks het oog te slaen op den oirsprong of den eigenlyken aenvang der Mosaische Bedeeling; ik meen, de Roeping van dezen aengenomen Zoon van Pharao's Dochter ten Leidsman van het verdrukte Israël.

§. 3. *Oogmerk van deze Roeping.*

Het voornaeme oogmerk van den Allerhoogsten in de roe-

Iste Afd. Hoofdst. III. roeping van Abraham liep uit, gelyk we zagen (a), op de afzondering van één Volk van alle de overige; en deze afzondering moest dienen ter handhaving der groote Leere van den éénen waeren God tegen de Afgodery; ten einde deze Leere, altans ergens, zou gevestigd blyven, en zich van daer, ten gepasten tyde, uitbreiden over de geheele werelt.

Dit oogmerk werd tans meer volkomen ter uitvoer gebracht, wanneer niet slechts één Man, één Huisgezin, één Geslacht, maer een zoo talryk Volk, als het vruchtbaere Israël, geduurende des zelfs verblyf in het land Gozen, geworden was, zich zou onderwerpen aen een reeks van Inzettingen en Wetten, welke gevoegd werden by die, te voren aen den geloovigen Aertsvader gegeven, en by dezelve noodig waren, alzoo de goede orde veel meer wetten eischte by een geheel volk dan by een enkel geslacht of huisgezin.

Ondertusschen geschiedde dit alles niet enkel voor dat Volk, maer ook ten nutte van het gansche Menschdom; op dat Gods heilige Naem, tans alomme gelasterd en onteiligd, eerlang algemeen geëerbiedigd zou worden. Waren alle de vorige middelen niet toereikende, om het menschlyk Geslacht, om zelfs Abraham's Nakroost, te rug te houden van zoo veele grove zonden, — Moses *wet werd nu, om der overtredingen wille, daer by gesteld* (b), en dus het verval in verstand en zeden met zoo veel kracht te keergegaen, als bestaenbaer was met de omstandigheden der tyden en der menschen vryheit.

Israel

(a) Zie §. 15, 16 en 17 van het vorige *Hoofdstuk*.
(b) GALATEN III, *vers* 19.

Israel was byzonderlyk geschikt tot dit oogmerk, zoo uit hoofde der onderwyzingen, te voren gemeld, en van de Aertsvaders tot het Nakroost overgebracht, als ook van wegen de uiterlyke geringheit der Israëllers, welke nu in Egypten voor slaven gehouden, verdrukt, en mishandeld werden. Die onaenzienlyke vertooning, welke zy van den beginne maekten, en, naer het oppervlakkig oordeel der wereld, bleven maken, — deze zelfde geringheit, waer mee sommige spotzieke Geesten zich zoo ongemeen vermaken, — diende juist, om het oogmerk te beter te bereiken, en deed Gods byzondere Voorzienigheit te sterker uitschitteren in het zegenen, bewaren, en geleiden van dit Volk door eene reeks van wonderen. Iste Afd. Hoofdst. III.

Dit Volk stond ten dien einde geplaetst te worden als in het middelpunt der toen bekende werelt, in een Land, aen de eene zyde begrensd door Egypten en Arabiën, aen de andere door Syrien, Chaldea en Assyrien, — liggende dus, midden in de grootste Ryken [van die en eenige volgende tyden,] naby dat Tyrus en Sidon, welke eerlang de grootste Koopsteden der wereld zyn geworden, en gemeenschap hielden met de afgelegenste Gewesten; — op dat de Afgodery eerlang alomme uitgeroeid, of, ten minsten hier, de grond bereid zou worden tot het planten eener Leere, allerbest geschikt, om dat Ondier te verbannen van de geheele aerde.

Deze oogmerken vinden wy duidelyk toegekend aen de Mosaische Bedeeling; zy diende niet slechts, uit kracht der byzondere wonderen, om Israel (a) om teffens de Egyp-

(a) EXODUS VI, *vers* 7, en X, *vers* 2.

Iste Afd. Hoofdst. III.

Egyptenaeren (a) te doen *weten, dat de Heere God was,* en op dat *men zynen Naem zou vertellen op de gansche aerde* (b), — maer ook, opdat *alle de einden der aerde het zouden weten, en zich tot den Heere bekeeren, en alle Geslachten der aerde voor zyn aengezicht zouden aenbidden* (c).

De uitkomst heeft geleerd, en leert nog dagelyks, dat dit Plan alzins goed was, — 't zy de Israellers, door gehoorzaemheit, beantwoordden aen de Godlyke oogmerken, — 't zy ze dezelve, door ongehoorzaemheit, scheenen te wederstreven. In het eerste geval waren Gods zegeningen en vaek wonderdadige Gunstbewyzen, te gelyk met hun voorbeeld, van eene sterk overtuigende kracht voor hunne Nabuuren; — en, in het laetste geval, deeden de tuchtigingen des Heeren hen dienen tot een spiegel voor anderen; ja, hunne verregaende hardnekkigheit en verbazende ongehoorzaemheit, eerlang gevolgd door Gevangenis en Verstrooijing, bevòrderden deze oogmerken al voor veele Eeuwen, en bevorderen de zelve tot den huidigen dag. Wie onzer toch kan dit Volk aenschouwen, zoo als het nu reeds zeventien eeuwen heeft omgezworven, zonder te gelyk getroffen te worden met een diepen eerbied voor hunnen en onzen God? Wie wordt hier niet bevestigd in de zekerheit dier nadruklyke voorzegging (d): *Ik zal een voleindiging maken met alle de Heidenen, daer ik u henen zal gedreven hebben, doch met u zal ik geen voleindiging maken?*

Zoo

(a) EXODUS VII, *vers* 5, XIV, *vers* 4, en 18.
(b) ——— IX, *vers* 16.
(c) PSALM XXII, *vers* 28. vergeleken met EXODUS VIII, *vers* 22, IX, *vers* 16, en elders.
(d) JESAIAH XLVI, *vers* 28.

Zoo groot, zoo Godewaerdig, zoo goedertieren was het oogmerk, waer mee de Allerhoogste Moses aenspoorde, om een werktuig in zyn hand te zyn, en een Verlosser en Leidsman te worden van zyne Broederen, welke toen zuchtten onder eene deerniswaerdige Slaverny. Deze beroemde Man, onderwezen in de Egyptische wysheit, en beschaefd door eene opvoeding aen het Hof, werd hiertoe uitverkoren door den God zyner Vaderen, welke, ook in dezen, gunstiglyk wilde te gemoete komen aen den min geoefenden mensch, altoos zoo sterk gehecht aen het voorkomen en de uitwendige vertooning.

Iste Afd. Hoofdst. III.

§. 4. *Moses bekwaemheit voor het werk, waertoe hy geroepen werd.*

Wanneer, derhalven, de hedendaegsche Vitters op de Openbaring deze bekwaemheit, die Moses als mensch bezat, ten grondslag nemen, om daerop hunne twyfelingen aen de geheele Godlykheit zyner Zending te bouwen, en hem uittemaken voor eenen Bedrieger, bedenken zy niet, dat God geene wonderen doet buiten noodzake, en geen gebruik maekt van buitengewoone middelen, wanneer de gewoone genoegzaem zyn.

De Wetgever, of liever hy, die zulks in Gods Naem zou zyn, moest Gezach bezitten, en naderhand bleek, hoe dikwyls de Allerhoogste evenwel, en in weerwil van alles, wat Moses door natuur en opvoeding bezat, moest tusschen beide komen met wonderen, om dat Gezach te handhaven. Staetkundige wysheit was een voornaem vereischte in den Man, welke zou gebieden over een Volk, 't welk eener vrye Regeeringe ongewoon en der Slavernyë maer pas ontkomen was. Hier waren die redenen niet voor geringheit en natuurlyke onbekwaemheit in *de eerste Werktuigen*, welke plaets hadden ten aenzien der verkondiging van het Euangelie, waer in die geringheit en on-

1ste Afd. Hoofdst. III. bekwaemheit den grond lagen voor een der sterkste bewyzen van deszelfs geloofwaerdigheit en Godlykheit; doch waerin zulks ook maer alleen plaets had ten aenzien der allereerste Getuigen van Jesus; gelyk bleek uit de verkiezing van Paulus tot Apostel, in wiens persoon de Allerhoogste wilde toonen, dat geleerdheit en natuurlyke bekwaemheit, hoe geheel noodloos, wanneer God om wyze redenen wonderen doen wil, echter doorgaens van wezenlyk nut zyn in het handhaven der waerheit. Hierom bezorgde ook de Heere, dat 'er, na den tyd van Moses en vervolgens, bestendiglyk een kweekschool van kennis en geleerdheit onder Israel gevonden wierd, hebbende gedúuriglyk eenen gepasten Invloed op de bekwaemheit dier groote Vergadering, waer by het burgerlyk gezach in Israël berustte; Ik doele hier, gelyk elk ligt begrypt, en, op de Schoole der Profeeten, en, op het Sanhedrin; en beroepe my, ter verdere uitbreiding dezer, zylings inkomende, bedenking, op het meergemelde werk van den schranderen WARBURTON (*a*), by wien men ook de schimpscheuten en vitteryen der ongeloovigen op de Egyptische wysheit van Moses in 't breede zal vinden afgekaetst en verydeld (*b*).

Moses ondertusschen, hoe bekwaem ter volvoering van Gods voornemen met Israel, had teffens reeds zoo veel kennis en ondervinding van den weerbarstigen aert der slaefsche Israëllers, door slaverny byna ongeschikt geworden voor

(*a*) *Godlyke zending van Moses*, Deel IV, bladz. 56—78.

(*b*) Waertoe wy ook den Lezer met nadruk wyzen nae het *Tweede Deels Eerste Stuk* van NIEMEIJER's *Charakterkunde*; een Werk, 't welk we reeds in den aenvang van het vorige 2de *Hoofdstuk* dezer Afdeeling, eens vooral, hebben aengehaeld.

voor eene redelyke behandeling, — dat hy in den beginne weigerde, den gewigtigen post te aenvaerden, welken de Heere hem oplag. Met welken luisterryken omslag deze last ook gegeven wierd, daer Gods Engel aen hem verscheen in het vlammende Braembosch, en hoe allerplegtigst hy ook was verzekerd van de Godlykheit dier verschyninge, eer de Engel hem aenkondigde, dat God het verdrukte Nakroost zyner Dienaeren Abraham, Isaäk, en Jakob, wilde verlossen uit de dienstbaerheit, waer in het geboeid lag, — Moses was, sederd verscheidene Jaeren, een vluchteling in Midian, alwaer hy een veilig verblyf had gevonden, nadat zyn betoonde yver ter verdediging van eenen zyner mishandelde Broeders, beloond met trouwloosheit door anderen, welke hy zocht te bevredigen, hem genoodzaekt had, Egypten te verlaten.

Geen wonder derhalven, dat Moses zich in den eersten opslag gansch onbevoegd achtte, om, naer het bevel des Heeren, tot Pharaö te gaen, en zyne vreze niet eerder kon verbannen, dan na dat de Allerhoogste, met de vriendlykste toegevendheit, hem had gerust gesteld, in verscheidene opzichten zeer inschiklyk behandeld, en alzins ten krachtigste bemoedigd (*a*).

Onder deze blyken van Gods toegevendheit en inschiklykheit verdienen de beide volgende inzonderheit onze opmerking. Wanneer Moses onderstelde, dat de Israëllers, ingenomen met den bygeloovigen Eerdienst der *Naemen* in Egypten, (*b*) ook den *Naem* zouden willen weten van dien God, op wiens last hy onder hun verscheen, — be-

(*a*) EXODUS III, en IV.

(*b*) WARBURTON's *Godlyke Zending van Moses*, Deel III, bladz. 164 env. en Deel IV, bladz. 4 en 5.

IIde Afd. Hoofdst. III. behaegde het den Allerhoogsten, den naem van JEHOVAH aentenemen als een Eernaem, wiens betekenis: IK ZAL ZYN, DIE IK ZYN ZAL, hun de Eeuwigheit en het Zelfbestaen van het Opperwezen erinnerde, en welke dus, hunne zwakheit te gemoete komende, teffens een Behoedmiddel opleverde tegen het Bygeloof.

[De andere opmerkenswaerdige blyk van Gods toegevendheit en inschiklykheit voor den beschroomden en niet wel bespraekten Moses was deze, dat zyn Broeder Aaron hem ten Tolk verstrekte, om tot Pharao te spreken; toonende teffens, dat de Almagtige, welke zyn belemmering van tonge ras had konnen wegnemen, geene wonderen doet, daer natuurlyke hulpmiddelen voor de hand zyn].

§. 5. *De Godsregeering over Israel.* Hier zal 't best passen, een weinig langer stilteſtaen op eene der gewigtigste Byzonderheden van de Mosaische Bedeeling, waer van wy wel ter loops iets gemeld, maer nog geene opzetlyke Bepaling gegeven hebben: *De Godsregeering* namelyk, welke de Allerhoogste had Voorgenomen opterichten onder Israël. Het is ons wel niet mogelyk, alles te overwegen, wat hier omtrent van de eene en andere zyde valt aentemerken; men kan de Verhandeling van den meergemelden Engelschen Kerkvoogd over dit onderwerp (*a*) niet lezen, zonder overtuigd te worden, dat dit denkbeeld eener *Godsregeeringe* zeer juist en gegrond is, zoo wel als geschikt ter opheldering van veele duister voorkomende byzonderheden en gezegden in de Schriften van het Oude Verbond; doch wy vergenoegen ons, met het volgende hier van te zeggen:

De

(*a*) WARBURTON als boven, de geheele 2de *Afdeeling* van het 5de *Boek.*

De *Theocratie* of Gods-regeering was gegrond op de vrye keuze van het Volk, (*a*). Zy bestond daerin, dat God de byzondere Bescherm-God van Israël was, hun Koning en hun Wetgever, welke hun zyne byzondere bescherming en zegen verleende, en wiens wetten zy moesten gehoorzaemen. Iste Afd. Hoofdst. III.

De Allerhoogste liet het overige Menschdom geenzins varen, maer bleef de God, de Onderhouder, de Bestuurder van alles, in geen minder graed als men, redelykerwyze, wachten kon van den volmaekten Schepper en algemeenen Opperheer, — maer het behaegde God teffens, een meer dan gemeene zorg en naeuwkeurig bestuur aentenemen over de Israëllers, welke hier door verpligt werden, om niet slechts, *met alle menschen*, te voldoen aen alle de Verpligtingen van natuur en reden, maer om teffens, als Gods *uitverkoren Volk*, als zyne *byzondere Onderdanen*, te gehoorzaemen aen zoo veele andere wetten en Inzettingen, als de Heere hun geliefde voortefchryven.

Om ondertusschen al het laege en te zeer vernederende wegtenemen, 't welk hier in scheen te liggen voor den Allerhoogsten, bediende God zich van eene menschlyke Overheit tot het voeren van een ondergeschikt bewind. Dit Ampt werd in de eerste dagen waergenomen door Moses, in 't vervolg gesterkt door eene vergadering der Oudsten van Israël. Naderhand verscheen 'er nu en dan Iemand aen 't hoofd van Israël, welke den naem van *Richter* droeg; doch deze werden meest verwekt in tyden van gevaer; tot dat de grillige begeerte der Israëllers, om gelyk te staen met an-

(*a*) EXODUS IV, *vers* 31. XIX, *vers* 8. en XXIV, *vers* 3.

1ste Afd. Hoofdst. III. andere Volken, in zoo verre werd ingewilligd, dat God hun toeliet, een Koning te hebben, dien men echter steeds moet aenmerken als een *Onderkoning* (indien ik dus spreken mag); door God den Opperheer van het Ryk verkoren en aengesteld; gelyk blykt uit de gevallen van Saul, David en zyne Opvolgers, ja zelfs te bespeuren is in de Koningen der tien afgescheurde Stammen na de dagen van Salomo (*a*).

Deze ondergeschikte Regeering behield altoos de vorm eener *Aristocratie*, of regeering der Voornaemsten onder het Volk, zoo lang het Ryk van Israël stand hield, en 't behaegde den Allerhoogsten nimmer, de volstrekte *Monarchie*, of *Alleenheerschiug*, zoo geliefd by de Egyptenaers en andere Volken, onder zyn Volk intevoeren of onverhinderd toetelaten.

Wyders moeten wy, ten aenzien der Gods-regeering over Israël, nog aenmerken en bestendig in het oog houden, dat de Godsdienst en de Staets- of burger-wetten by dit Volk met elkander vereenigd waren. God was *Koning*; zy waren verpligt Hem te *dienen* als *burgers* of *Onderdanen*; en teffens moesten zy de wetten gehoorzaemen als *Dienaers van God* Men kan derhalven het geheele Stelsel der Mosaische wetten aenzien als eene *Burger-wet*, en te gelyk — als een *Voorschrift van Godsdienst*; — doch men zal best alle zwarigheden ontwyken, met het zelve byzonderlyk te beschouwen in het eerste licht, schoon het veelal wordt onderscheiden met de naemen van Zeden-, Plegtige- en Burger-wetten.... Doch hier van straks nader....

De

(*a*) Zie 1. SAMUëL IX., *vers* 17. XII, *vers* 1. XVI, *vers* 1, 12; en elders.

De nog ruuwe en veelal onhandelbaere geaertheit, waervan de Israëllers zoo veele jammerlyke blyken gaven, was zekerlyk een der voornaemste onder de verschillende redenen, welke den Allerhoogsten konden bewegen, om deze hoedanigheit van *Koning* over Israël aentenemen. Deze geaertheit immers zou het geheele ontwerp hunner Afzondering schielyk verbroken hebben, indien de Allerhoogste zich niet zoo gunstig had gelieven te schikken naer de grove bevattingen van dit traeghartig Volk, en niet dikwyls als Koning was tusschen beide gekomen door de duidelykste handhaving van zyn Gezach; vernederende zich, als 't ware, om tot hun de tael te voeren van eenen Koning onder de menschen, en van zich zelven te doen spreken op eenen trant, welke, in den eersten opslag, zyner onwaerdig scheen en te laeg voor zyn verheven Bestaen; ten einde Hy de denkwyze van zyn Volk mogt te gemoet komen, en zich naer de menschen voegen.

Iste Afd. Hoofdst. III.

Midden in alle die toegevendheit onderscheidde zich de Allerhoogste, op eene genoegzaem treffende wyze, van de gewaende Beschermgoden dier Heidenen, tot welker afgodische gevoelens Israël zoo sterk en zoo dikwyls overhelde. Deze Bescherm-Goden, immers, waren, meest al gestorvene en na hunnen dood vergoodde Koningen; — maer de Allerhoogste, die van alle Eeuwigheit af God was, vernederde zich, om Israëls Koning te worden. Ieder Bescherm-God duldde, dat ook andere Goden, nevens hem, gediend en geëerbiedigd wierden, — maer JEHOVAH liet niet toe, dat men eenigen anderen God of Opper-Koning erkende en diende dan Hem alleen; hoe vaek de Israëllers tegen deze schikking aengingen, zulks bleef nooit ongestraft; en de meeste onheilen, hun in de

Iste Afd. Hoofdst. III. eerste eeuwen als straffen overgekomen, waren minder gevolgen van eene geheele verzaking van God, als wel van den dienst van andere Goden nevens Hem.

Deze aenmerkingen doen zeer veel af, in het omschryven en bepalen der Mosaische Bedeeling, en ik durve my vleijen, dat ze my ontslaen van eene zeer naeuwkeurige beschouwing van alle de verscheidene gedeelten des Sinaitischen Verbonds, de wetten en Instellingen van den Joodschen Godsdienst, terwyl derzelver aert en oogmerken uit het reeds gezegde genoegzaem blyken konnen.

§ 6. *Middelen ter grondvesting van den Joodschen Godsdienst.* Gelyk de Allerhoogste in dit alles bedoelde, de vreze voor zynen Naem te bewaren, en de Afgodery van trap tot trap uitteroeijen onder het menschlyk geslacht, — zoo dienden ook alle die groote Gebeurdtenissen, welke de stichting en opbouw van het Joodsche Gemeenebest verzelden, van de Roeping van Moses af aen tot de volle bezitting van het beloofde Land, tot dit zelfde einde. Deze bestonden in eene aeneenschakeling van verbazende wonderen; — wonderen, zoo openbaer en voor zoo veeler oogen geschied, meestal zoo veel geruchts makende, en zoo treffende, — dat ze natuurlyk invloed moesten hebben op alle de omliggende Volken, terwyl ze teffens alle vermoeden van bedrog uit de harten der Israëllers verbanden.

Byzonderlyk was het aldus gelegen met de tien plaegen, door welke de Heere de Egyptenaeren drong tot het verleenen van Vryheit aen Israël, en die ras gevolgd werden van den wonderdadigen Togt door de roode Zee, en het verdrinken der hun nazettende Egyptenaeren.

Gebeurdtenissen, zelfs in de geschiedboeken der Egyptenaeren bewaerd, doch daer teffens vervalscht door leugen-

genachtige berichten; hoe ſterk ook ſommige hedendaegſche Schryvers, gereed om alles byeentezamelen, wat maer dienen kan tot ontëering der Joden en der gewyde Schriften, de echtheit dier Egyptiſche verhaelen uitbazuinen (*a*). Zy dragen de duidelykſte kenmerken eener opzetlyke vervalſching, eener bedrieglyke poging ter verduistering der waere redenen, waerom de Egyptenaers hun Land, op éénmaal, lieten berooven van zoo veele hun zeer nuttige Inwoonders. Immers, om maer één ſtaeltje hier van bytebrengen; — de algemeene Melaetschheit der Israëllers wordt opgegeven als de voornaeme reden, waerom zy uit Egypten verdreeven zyn; — ondertusſchen weet men, dat deze kwael, zoo wel bekend by de Egyptenaeren als by de Israëllers, verre van algemeen te zyn onder Israël, aenleiding gaf tot eene wet, volgens welke zy, die met deze onreine ziekte beſmet waren, buiten de legerplaets gebracht moesten worden (*b*). Een wet, welke niet te pas kwam, altans onuitvoerlyk geweest zou zyn, ware deze kwael zoo algemeen geweest by dit Volk, als de Heidenſche Schryvers voorgeven, om de echte en hun niet ſmakende omſtandigheden van Israël's vertrek uit Egypten onder dit voorgeven te verbergen.

Iſte Afd. Hoofdſt. III.

Maer neen, — 't was de hand van den Allerhoogſten, die Pharao dwong, om Israël vry te laten uittrekken, en zulks wel door zoodanige bezoekingen, als eigenaertig dienden, om de meest getroetelde Bygeloovigheden der Egyptenaeren ten toon te ſtellen.

Aaron's Staf werd een Slang, het Zinnebeeld der hoogſte

(*a*) BOLINGBROKE's *Works*, *Vol.* V. p. 142, 144, 145.
(*b*) LEVITICUS XIII en XIV.

Iste Afd. Hoofdst. III. ste Godheit in de Beeldspraakige Godgeleerdheit van Egypten. — Die Slang verzwolg de in Slangen veranderde Staven der Egyptische Toovenaers; ten bewyze van de meerderheit van den God van Aäron boven alle de gewaende vermogens der Afgoden. — De vier Elementen waren de vier meest geëerde Godheden van Egypten, en in alle deze werden zy van God bezocht, om te toonen, dat de Heere gebied voert over het water en al wat daer in is, over de aerde en al wat daer op is, over de Lucht en Luchtverhevelingen, en niet minder over de Zon, maen en starren, alle met zoo veel aenbidding vereerd by de Egyptenaeren. — De dood, eindelyk, der Eerstgeborenen van de Egyptenaers was de billyke straffe hunner wreedheit in het ombrengen van alle de manlyke spruiten der Jsraëllers; waeromtrent, zoo wel als ten aenzien van het verdrinken der Egyptenaers in de Roode Zee, de Schryver van het *Boek der Wysheit* aertiglyk zegt: *als zy beraedslaegd hadden, de kleene kinderen der Heiligen te dooden, en één Kind van dien (in 't water) uigezet en behouden was, naemt gy, tot overtuiging der menschen, hunne kinderen weg, en gy verdorf hen gezaemenlyk in een geweldig water* (a).

Niet minder geschikt was dit alles, en waren ook zoo veele volgende wonderen in de woestyne, om Jsraël op het naeuwste te verbinden aen den Dienst van den Allerhoogsten, en met een diep ontzach te vervullen voor dezen hunnen God en Koning.

Dit laetste oogmerk werd bovenal bereikt door dien ontzachlyken toestel, welke de wetgeving op Sinaï voorging, verzelde, en volgde; wanneer eerst een gedeelte der Wet,

(a) JESUS SYRACH. XVIII, vers 5.

Wet, met eene hoorbaere Stemme, van dien Berg werd afgekondigd, en Moses vervolgens een reeks van Wetten en Inzettingen, uit Gods naem, overhandigde aen Israël. Van welke Wetten wy nu nog met een weinig meer onderscheiding spreken moeten. Iste Afd. Hoofdst. III.

Wy gaven straks reeds te kennen, en uit al het gezegde blykt duidelyk, dat men het gansche Saemenstel dier Wetten moet aenmerken als een geheel *Staetkundig Stelsel* (zoo 't my vrystae, die uitdrukking te bezigen) van Godlyken Oirsprong; — of, indien liever, — als eene *Volkswet*, gegeven door God als *Koning*, aen Israël, als zyn uitverkoren *Volk*, als zyne *Onderdaenen*; met dat zelfde oogmerk, en tot dezelfde einden, waer toe de gansche Verkiezing van Israël, de geheele Afzondering, diende. Bygevolg liep deze Wet natuurlyk ten einde, zoo dra dit oogmerk zou bereikt, en de Volheit des tyds gekomen zyn; dan had de Tuchtmeester uitgediend; dan zou de Afzondering, als van zelven, vervallen, altans geheel van natuur veranderen. § 7. *Algemeene Inhoud der Mosaische wetten.*

Evenwel laet zich dit Stelsel van Wetten vry eigenaertiglyk scheiden in de drie volgende deelen:

(1) In zulke, welke de eer en aenbidding aenbevelen van den éénen waeren God, als Koning van Israël; — met verwerping van alle de Afgoden der Heidenen, van allen Bygeloof en Beeldendienst.

(2) In die, welke de pligten inprenten der burgerlyke Maetschappy, op dien trant, als de aert van het Volk en de gesteldheit van 't Gemeenebest op die tyden vorderden en gehengden. En

(3) In zoodanige, als dienstig waren ter uiterlyke bevestiging der beide voorgaende, — ten plegtigen

gen aendrang der wezenlyke pligten van Godsdienst en Saemenleving, — en teffens gefchikt, om het Volk, fterk ingenomen met uiterlykheden, te rug te houden van de Afgodery, te bepalen tot den waeren God en zynen dienst, aftefchrikken van de Zonde, en te vervullen met de heiligfte neigingen tot alle deugden.

Niemand verlieze hier uit het oog, 't geen we reeds meermaelen hebben aengemerkt, dat, namelyk, dat Stelfel van wetten alle de vorige Openbaringen en echte begrippen van Godsdienst en pligt onderftelde. De Israëllers ftonden, buiten deze Wetten, in dezelfde verpligting als andere menfchen, en byzonderlyk als hunne verlichte Voorvaderen; hierom moet het geenzins vreemd voorkomen, wanneer men de eene of andere byzonderheit, de eene of andere Geweetens-pligt of Natuur-wet, hier al niet duidelyk mogt vinden voorgefteld. Het nu dikwyls gemelde oogmerk dezer Wetgeving eischte alleenlyk *Volks-wetten*, en wel, — zulke Volks-wetten, waer door Israël bleef afgezonderd van andere Volken, — zuiver van derzelver Gebreken; — zulke Volks-wetten teffens, als hen, en anderen met hun, konden opleiden, om te wachten op eene volmaekter Bedeeling, welke te volgen ftond, en waer van deze ter Schetfe en ten voorbeeld diende.

Wat nu de tien Geboden aengaet, welke God van Sinaï deed hooren; deze behelzen eenige Hoofd-wetten voor de eene en de andere der drie gemelde foorten, waerin wy het ganfche Stelfel verdeeld hebben. De drie eerfte behooren tot de eerfte foort; — het vierde, behelzende een naderen aendrang en byzonderder bepaling der Inftelling

ling van den zevenden dag tot eenen weeklykſchen Rust-dag, kan gerekend worden, tot de laetſte ſoort te behooren; — terwyl de zes overige duidelyke betrekking hebben tot de pligten der ſaemenleving, de burgerlyke, gezellige, en huislyke pligten, en, als zoodanig, onder de tweede ſoort zyn te tellen. Niemand denke, dat ik deze laetſte, welke juist eenſtemmig zyn met de algemeene Voorſchriften van natuur en reden, eenigzins verlaege, door ze te brengen onder de Burgerwetten; want zoodanige immers waren alle de ſoorten voor Iſraël; die van de tweede ſoort zyn zulks, eigenlyk, niet meer dan de andere; en de eenige reden, waerom wy haer Burgerwetten noemen en dus van de andere onderſcheiden, is, dat ze bepaeldlyk dienden ter beſtuuring van het burgerlyk leven, of de ſaemenleving. Ik zie ook geene reden, om by uitſtek zorgvuldig te wezen in deze ſchikking, ja wil gaern toegeven, dat de bovengemelde verdeeling nog wel eenige verandering toelaet, vooral omtrent het derde der tien geboden, 't welk ſommige liever onder de laetſte, — en omtrent het vierde, dat eenige onder de tweede — der opgegevene ſoorten brengen willen. Iſte Afd. Hoofdſt. III.

Alle deze Wetten zyn door alle de vier laetſte Boeken van Moſes heen verſpreid, doch meest in het derde en vyfde Boek ter nedergeſteld, by herhaling aengedrongen, uitgebreid, en vermeerderd. Maer ons Beſtek gehengt niet, hier over afzonderlyk te handelen; het zal genoeg zyn, nog eenige aenmerkingen hier by te voegen omtrent de eene en andere ſoort dezer Wetten, gelyk ook ten aenzien der ſtraffen, op de overtreding gedreigd en geöefend.

1ste Afd. Hoofdst. III. §. 8. *Byzondere oogmerken der wetten.*

Eén van de drie volgende Byzonderheden ſtraelt over het geheel in deze Wetgeving door, en ſomtyds zyn ze 'er alle drie te gelyk in te ontdekken:

(1) Een groote Toegevendheit van den Vaderlyken Wetgever.

(2) Een hartlyke zucht en zorg, om zyn Volk gezond te houden naer lichaem en ziel, te bewaren voor de Afgodery, en te zuiveren van alle beſmettingen met de zonden der Heidenen.

(3) Een voorbeduidende en voorbereidende kracht tot eene betere Bedeeling in volgende tyden.

Ik zal van de eene en andere eenige voorbeelden opgeven.

De *Toegevendheit van den Wetgever* ſtraelt ons dikwyls, maer byzonderlyk ook, in het oog uit de wetten aengaende het Huwlyk. De veelwyvery, zoo algemeen in die dagen, wordt wel hier en daer onderſteld, doch nergens ten eenenmaele vry verklaerd, of rond uit gewettigd, maer alleenlyk by oogluiking toegelaten, en teffens door ſommige wetten tegengegaen, altans beteugeld (*a*).

De Echtſcheiding werd op eenen toegevenden voet geſteld, van wegen *de hardheit hunner harten*, gelyk onze Zaligmaker zich uitdrukt (*b*). Zy was geenzins bevolen, alleenlyk toegelaten by de ontdekking van *iets ſchandelyks*, en ook dan nog bezwaerlyk gemaekt door een Verbod, 't welk den Man, die eens een ſcheidbrief aen zyne Vrouw gegeven had, weerhield, van ooit weder met haer te vereeni-

(*a*) Men zie onder andere DEUTERONOMIUM XXI, *vers* 15—17.
(*b*) MATTHEUS XIX, *vers* 8.

eenigen, nadat zy een ander Huwlyk zou hebben aengegaen (*a*). IIde Afd. Hoofdst. III.

Niet minder duidelyk en veel talryker zyn de blyken der *Vaderlyke zucht en zorg van den Wetgever, om zyn Volk gezond te houden naer het lichaem, en zuiver te bewaren van de Afgodery en andere ondeugden der Heidenen.* Hoe zeer ook de oppervlakkige Beschouwer of bedilzieke Twyfelaer de Wetten tot reiniging des lichaems en ter vermyding van sommige spyzen uitkryte als te laeg, te beuzelachtig, om eene plaets te bekleeden in eene Godlyke Wet, — deze zelfde Wetten strekken ons tot sterke bewyzen der evengemelde zorg en zucht des Allerhoogsten. Zy immers dienden, even zoo wel als de Besnydenis, ter bestendige afzondering en vermyding van de Afgodendienaeren, en waren, hoe lastig, ten grooten deele zeer heilzaem voor de Bewooners dier Luchtstreek, en allernuttigst, om alle zondige gemeenschap met de nabuurige Volken te verhinderen. Deze, ja alle gemeenschap was byna onmogelyk, wanneer de Israëllers die wetten gehoorzaemden; gelyk duidelyk te zien was, toen de voortplanting van het Euangelie naderhand medebracht, dat deze Wetten vervielen en plaets maekten voor de voortreflyker Bedeeling van het Nieuwe Verbond, welke, voor alle menschen geschikt, geene afzondering onder de Volken duldde, maer teffens zoo krachtig zorg droeg tegen de inwendige en uitwendige besmettingen der zonden, [dat hier door de Mosaische reinigingen en onthoudingen van spyzen als van zelven noodloos gemaekt werden.]

Niets was wyders gepaster, om Israëls dwaeze liefde voor de

(*a*) DEUTERONOMIUM XXIV, *vers* 1—4.

Iste Afd. Hoofdst. III. de Zeden en Bygeloovigheit der Egyptenaeren te keer te gaen met eene vaderlyke voorzichtigheit en toegevendheit, dan de Instelling van zoo veele Plegtigheden, wel ten deele geschikt naer die der Egyptenaeren, maer grootdeels tegen dezelve ingericht, zoo als de geleerde WARBURTON uitvoeriglyk bewezen en verdedigd heeft (*a*). De plegtige Wetten van Moses, hoe talryk, waren weinige, in vergelyking der verbazende meenigte van Feesten, offeranden, en plegtigheden onder de Heidenen. De gemoederen van het Volk werden hier door, en werkzaem gehouden in den Godsdienst, en belet te rug te keeren tot Afgodery, waer toe zy zoo ras overhelden; gelyk bleek, wanneer ze, by 't gemis van soortgelyke bezigheden als deze wetten hun verschaften, onder het wachten nae Moses wederkomst van Sinai, het gouden kalf oprichtten. Uit toegevendheit voor hunne sterke neigingen tot het uiterlyke in den Godsdienst, bepaelde de Alomtegenwoordige God eene byzondere plaets, daer zy Hem moesten aenbidden, en een zichtbaere blyk zyner Heerlykheit konden aenschouwen. De Wolk- en Vuur-Kolom boven de arke was een allerheilzaemst middel, om hen, geduurende het omzwerven door de woestynen, by malkander te houden, en te bewaren in een behoorlyk ontzach voor Moses, en vooral voor dien God, welke nu hun Leidsman was en hun Koning, door wien zy ten eigendom waren uitverkoren; maer, de gedachtenis hier van diende ook bewaerd te worden, als zy in het beloofde Land waren ingegaen, en dit geschiedde, door het bouwen der Verbonds-arke, waerin de Tafelen des Verbonds en andere Ge-

(*a*) *Godlyke Zending van Moses*, IVde Boek, 6de Afdeeling.

Gedenktekenen van Gods wonderdadige goedheit werden opgesloten; welke Ark, in den Tabernakel, en in laeter tyden in den Tempel, geplaetst, den Israëller alle de goedertierenheden des Heeren erinnerde, zoo vaek hy volgens Gods bevel derwaert optoog, om zynen God te dienen. Iste Afd. Hoofdst. III.

De eenigzins oplettende Israëllers, immers, voedden nimmer zulke laege denkbeelden aengaende de plaetslyke tegenwoordigheit van hunnen Bescherm-God in zyn Heiligdom, als by de Heidenen heerschten: Neen, wy hooren een van hun, zelfs toen hy bezig was met het inwyën van den Tempel, uitroepen: *zou God op aerde wonen? ziet de Hemel, ja de Hemel der Hemelen zouden u niet bevatten, veel min dit huis, 't welk ik u gebouwd hebbe* (*a*).

Even eens was het ook gelegen met de Offeranden, welke een zoo aenmerklyk stuk uitmaekten in het plegtig deel van den Mosaischen Godsdienst Wy zagen het offeren, al van het Paradys af aen, en zeer waerschynlyk op Godlyke Instelling, in gebruik by de Aertsvaders; en de Israëllers hebben het offeren even zoo min geleerd van de Egyptenaers, als deze van hun; maer beide hebben ze die Godsdienstige Verrichting overgenomen van hunne Voorvaderen. Doch het behaegde Israëls geduchten Koning, door de Mosaische Wetten eene geregelde schikking te maken voor de Offeranden, — de verschillende soorten nader te bepalen, — en een ganfche Stamme aftezonderen, om het Volk in deze zoowel als andere plegtige verrichtingen van den uitwendigen Eerdienst te hulp te komen Alles weder tot geene mindere einden, dan wy straks

(*a*) 1 KONINGEN VIII, *vers* 27.

1ste Afd. Hoofdst. III. ſtraks hebben opgegeven; vooral diende de Inſtelling der Prieſterſchap, en het ſtaetlyk opvolgen der Aertsvaderlyke Offeranden tot het laetſte der drie gemelde oogmerken; ik meen, ter *voorbeduiding en voorbereiding tot eene betere Bedeeling in volgende tyden.*

Waren de *Reuk-* en *Dankoffers* geſchikt ter afſmeeking van gewenschte, of ter erkendtenis van verkregene zegeningen, — de *Zoenoffers* dienden ter wegneming van de ſchuld der zonden, en ter zuivering van de beſmettingen met iets, dat onrein was. Alle bedoelden en onderſtelden zy eene plegtige nadering tot God; terwyl de twee eerſte den eerbied, de dankbaerheit, en vuurige begeerten der zielen, zinnebeeldiglyk, uitdrukten; en men mag ſommige der Schuldoffers aenmerken als Staetkundige Inſtellingen van Israëls Hemelvorst, waer door het offeren van zekere Offeranden bepaeld werd als een burgerlyke ſtraf of boete, waer mee de Offeraer zich ontſloeg van de ſchuld, welkė verknocht was aen dat misdryf, of aen die verontreiniging, waer voor zulke Offers bepaeld waren. Hier op ſchynt de Schryver aen de Hebreen te doelen, wanneer hy zegt, dat zulks geen plaets kon hebben onder de Genaderyke Bedeeling van het Euangelie (*a*): *waer vergeving der zonden is, daer is geene offerande meer voor de zonde,* of, gelyk wy in het burgerlyke zouden zeggen: „ waer „ volkomen *Pardon* is, daer komt geen boete meer te pas." — Deze aenmerking ondertusſchen mag doorgaen omtrent veele der Schuld- of Zoen-offers, maer het is teffens van alle, ja van den ganſchen Priesterdienst, waer, 't geen dezelfde Heilige Schryver zegt (*b*): *de Wet heeft geen ding vol-*

(*a*) HEBREEN X, *vers* 18.
(*b*) ——— VII, *vers* 19.

volmaekt, maer (was) de aenleiding van een beter hope, door welke wy tot God genaken. Ieder Offeraer moest door het Zoenoeffer, het gansche Volk vooral moest door het werk van den grooten Verzoendag, worden opgeleid tot eene boetvaerdige Zielgesteldheit, en, bezield met nieuwe Voornemens tot gehoorzaemheit, dan Verzoening ontvangen in en door een vast geloof in alle de beloften van God aen Abraham gedaen, en daer onder ook vooral in die van het groote Heil, 't welk Abrahams Zaed eenmael zou toebrengen aen alle de geslachten der aerde. 1ste Afd. Hoofdst. III.

De Schryvers van het Nieuwe Verbond, en allermeest de evengemelde Schryver, wiens Brief gericht was aen Hebreeuwen, aen Joden, gewoon aen het denkbeeld der Offeranden, konden, in dezen zin, den Priesterdienst en Offeranden met recht aenmerken als Schaduwen of Voorbeelden van Christus. Ja ik vinde geen zwarigheit, noch zie eenige ongerymdheit, in de Zoenoffers van het Oude Verbond te noemen zinnebeeldige Voorbereidingen tot die Rechtvaerdiging en Heiligheit, waer toe Joden en Heidenen eerlang opgeleid zouden worden, wanneer Christus zou komen, om zich zelven opteofferen tot een offerande van waere Gerechtigheit, standvastige Gehoorzaemheit, en zuivere Goedheit.

Ieder soort dezer Wetten, zoo wel als alle dezelve in 't gemeen, werd bevestigd met Beloften en Bedreigingen. *Die deze dingen doet, zal door dezelve leven*, was de algemeene Toezegging; en Gezondheit, Vrede, Voorspoed, Vergeving van zonden, Gods gunst, een lang Leven, en een gerust bezit van elk's Erfdeel in Canaän, waren de byzondere Voordeelen, waer op alle de Israëllers, hoofd voor hoofd, even zeker konden hopen, als eenig Volk §. 9. *Beloften en Bedreigingen der Mosaische Bedeeling.*

staet

1ste Afd. Hoofdst. III. ſtaet kan maken op de ſterkst verbindende Verklaringen of Eeden, door welke een Vorst zich verpligt, om zyne Onderdanen, in 't algemeen, wel te doen, en voorts die byzondere voordeelen uittedeelen aen elk, welke voldoen zou aen de Eisſchen, op wier betrachting Hy dezelve beloofd had.

Maer niet minder ſterk zyn de bedreigde ſtraffen. Afgodery, met alles wat daer toe behoorde, werd gedreigd met den dood, ja, al vroeg na de Wetgeving, geſtraft door het ſneuvelen eener groote meenigte der ſchuldigſte Overtreders. En geen wonder! Behalven het zedelyk kwaed, 't welk in de Afgodery ligt opgeſloten by alle menſchen en ten allen tyde, was zy daerenboven by Israël niets minder dan de grootſte burgerlyke misdaed, de misdaed van gekwetſte Majesteit. God *alleen* was *hun Koning;* die had hen vrygemaekt, opdat zy, *alleen*, *zyn Volk* zouden zyn; Zy hadden dit erkend, en aengenomen, ja zich plegtig verbonden, Hem alleen te gehoorzamen. Door Afgodery wederſtreefden zy het eerſte en nadruklykſte Gebod, hun van Sinaï gegeven, en verbeurden daer door derhalven al wat zy hadden, ja zelfs hun leven.

Hier kon geen Verdraegzaemheit plaets hebben; en zy, welke deze byzonderheit der Moſaiſche Bedeeling voor hard, wreed, en onverdraegzaem uitkryten, verſtaen den aert dezer misdaed niet, noch letten op het groote en Gode-waerdige oogmerk der Moſaiſche Bedeeling

Dit oogmerk was, de Afgodery te verbannen; en wie begrypt niet, dat het gezegende Ontwerp, hier toe geſmeed, terſtond moest in duigen vallen, wanneer de zoo hoog geroemde Verdraegzaemheit, of liever de onverſchilligheit, der Heidenen omtrent de Godsdienſten van andere

dere Volken, ook onder Israël ware ingevoerd? Het is by gevolg geen wonder, dat de ſtraffe der Afgodendienaeren zich ook uitſtrekte tot *de kinderen in het derde en vierde lid*; evenwel zoo, dat God zelve, als Koning en Rechter, het uitvoeren dier ſtraffe aen zich behield, en dus ook, ten allen tyde, *Bermhartigheit* kon *bewyzen aen duizende der geenen, die Hem lief hebben en zyne Geboden bewaren*, [of ſchoon ook deze de kinderen of kindskinderen mogten wezen der zulken, welke zich aen Afgodery ſchuldig, en dus, met hun nakroost, der bedreigde ſtraffe waerdig maekten.] 1ſte Afd. Hoofdſt. III.

Ik hebbe my reeds meer dan eens, en, myn's oordeels, genoegzaem verklaerd omtrent de uitgeſtrektheit der beloften en bedreigingen, in de Wet van Moſes te vinden; als zynde het wel volkomen eens met den Heere WARBURTON omtrent den tydlyken aert dier beloften en bedreigingen, welke gedaen zyn aen *geheel* Israël, als *een Volk*, als *onderdanen* van een aerdsch Koningryk, waer over God als *Koning* bewind voerde; — maer denkende teffens, dat de Israëllers, even zoo wel als andere Volken bewust van een Toekomend leven, ook daerom door veele dier tydlyke beloften en bedreigingen, en door de dagelykſche vervulling van deze, konden worden opgeleid, om uittezien nae eene andere Vergelding, welke zy, als *menſchen*, eenmael te wachten hadden van den zelfden God, die zich tans vernederde, om hun Koning te zyn op aerde, en hen te regeeren als zyne byzondere Onderdanen.

Vraegt men: waerom werd hun zulks niet duidelyker ingeprent, of meer rechtſtreeks geleerd? — men vergunne my, hier op te antwoorden met eene aenmerking van

Lord BOLINGBROKE, wel met een geheel ander oogmerk gemaekt, doch in zich zelve bondig (*a*).

„ De Leer der toekomende Belooningen en Straffen was „ by de Egyptenaeren opgesmukt met zoo veele fabelachtige „ omstandigheden, dat het onderwys of de vernieuwing „ van dat Leerstuk onder de Israëllers bezwaerlyk kon „ geschieden, zonder meer of min gelegenheit te geven „ tot het weder invoeren van de verdichtsels der Veelgodery, „ en het oefenen der Afgodische Plegtigheden, welke „ zy, geduurende hunne dienstbaerheit in Egypten, „ geleerd hadden."

Eene aenmerking, zeer wel overeenkomende met het geen ik in het begin van dit *Hoofdstuk* gezegd hebbe, en hier nog eens herhale (*b*): „ De Leer eener toekomende „ de Vergelding had veele Ophelderingen en nadere bevestigingen „ van nooden; maer het menschdom, ja ook „ Israël, was daer voor nog niet geschikt. Dit zou het „ groote werk zyn van laetere tyden, waer toe de Mosaische „ Bedeeling dit Volk, ja de geheele werelt, moest „ voorbereiden."

§. 10. *Alles diende om de voorbereiding tot den staet van het Nieuwe Verbond, ook onder alle de lot-*

Deze Voorbereiding werd langs hoe meer voortgezet, naer gelang de volheit des tyds naderde; en hier in bestond de eenige wezenlyke verandering, welke voorviel in de Mosaische Bedeeling. Uit dien hoofde is het onnoodig, ter volledige beschouwing van den Joodschen Godsdienst, een uitvoerig verslag te doen omtrent alle de aenmerklyke Lotgevallen van Israël, zoo in de woestyne als by en na het innemen van Canaän, — zoo in de dagen der Richters als

(*a*) BOLINGBROKE's *Works*. *Vol.* V, pag. 240, 241.
(*b*) Zie hier voor §. 1. bladz. 105.

als in die der Koningen, — zoo gedurende den vereenden ſtaet van alle de Stammen als één Volk, welke naeuwlyks langer duurde dan tot het einde der Regeering van Salomo, dien Vorst, welke dit Gods-Ryk ten hoogſten top zag opgeklommen, als na de afſcheuring van tien Stammen, welke weldra volgde op den dood van dezen wyzen, gelukkigen, en Godvruchtigen Koning, — zoo voor en by de gevanglyke wegvoering in Asſyrien en Babel, als by de herſtelling van het Joodſche Gemeenebest, in en na de dagen van Ezra en Nehemia, ook tot op den tyd van Herodes den Grooten, of liever tot op de tweede verwoesting van Jeruſalem door de Romeinen, en die volſlagen verſtrooijing van Iſraël over de ganſche aerde, welke nog heden duurt. — Dit alles in 't breede doorteloopen, en den aert van den Joodſchen Godsdienst nateſpooren in alle deze wisſelvallige wendingen en keeringen van het geluk en den voorſpoed der Iſraëllers, zou zekerlyk een werk van te grooten omſlag zyn voor deze Verhandeling. Eenige weinige aenmerkingen zullen, na deze beknopte opgave van het voornaemſte, genoegzaem zyn tot ons oogmerk.

Iſte Afd. Hoofdſt. III. gevallen van Iſraël, te bevorderen.

God was en bleef, in alle deze omwentelingen, de Beſcherm-God, de Koning van Iſraël, zoo lang dat Ryk niet voldaen had aen de oogmerken, waermee het was opgericht.

§. II. Het werk der Profeeten tusſchen Moſes en Christus.

Dikwyls kwam de Allerhoogſte wonderdadiglyk tusſchen beide, 't zy om de meenigmael herhaelde Afgodery en afval van zyn Volk te ſtraffen, — 't zy om het te verlosſen uit de handen hunner Vyanden, wanneer het zich weder bekeerde. Dikwyls toonde God zyn byzondere Oplettendheit op de belangen van Iſraël in zyne handelwyze met byzondere perſoonen zoo wel als met ganſche Volk.

1ste Afd. Hoofdst. III.

Maer onze aendacht wordt hier ſterkst getrokken door eene zeer doorluchtige blyk van Gods voorzorg voor Iſraël, en teffens van zyne ſteedsduurende behartiging der belangen van het menschlyk geſlacht; en de overweging van die blyk behoort allermeest tot ons tegenwoordig Onderwerp. Ik bedoele de zending eener Reeks van Profeeten, wier verrichtingen zich voornaemlyk laten onderſcheiden in deze drie ſoorten.

(1) Het handhaven der Moſaiſche Bedeeling door ernſtige Vermaningen, Waerſchouwingen, en Beſtraffingen.

(2) Het aenkondigen van Gods oordeelen en bezoekingen, zoo aen byzondere Perſoonen als aen het geheele Volk, ja ook ſomtyds aen andere Volken der aerde.

(3) Het bereiden der gemoederen tot de voortreflyker Bedeeling van het Nieuwe Verbond, en het voorſpellen van alles, wat betrekking had tot die uitmuntende, zedelyke, en geestlyke Verlosſing, welke wy reeds beloofd zagen in vroegere dagen, maer welke langs hoe juister bepaeld en volkomener voorgeſteld werd, naer gelang de vervulling ſterker naderde.

Dat Moſes zelve verdient geplaetst te worden aen het hoofd dezer Profeeten, zal elk gereedlyk erkennen; maer niet even zeker is 't, of hy ook eene rechtſtreekſche Voorzegging gedaen heeft aengaende den Mesſiah; buiten het voorbeduidende en voorbereidende, 't welk wy in zyne Wet begrepen vonden.

Veele Christenen, gelyk ook ſommige Joden, houden het voor zoodanig eene rechtſtreekſche Voorzegging van den

den Mesſiah, als deze Leidsman van Iſraël aen zyn Volk belooft (*a*), dat de *Heere hun een Profeet zou verwekken, gelyk hy* geweest was; en hoe veele en gewigtige redenen voor deze uitlegging pleiten, zien wy, zoo wel in de uitvoerige *Onderhandeling van den Hoogleeraer* LIMBORCH *met eenen geleerden Jood* (*b*), als in de reeds meer aengehaelde *Oude Voorſpellingen* van den Heer STINSTA (*c*). 1ſte Afd. Hoofdſt. III.

Teffens is bekend, dat ſommigen deze woorden aenmerken als belovende alleenlyk eene geduurige op elkander volgende reeks van Profeeten, waer door de Heere Iſraël zou laten waerſchouwen voor de valſche Profeeten, welke onder hun zouden opſtaen, [om dus te verhoeden, dat zyn Volk niet door dezelve wierd verleid, en van Hem verwyderd.]

Al omhelst men het gevoelen der laetſten, moet men toeſtaen, dat deze belofte, wier vervulling, in dien zin, niet langer aenhield dan tot de komst van Jeſus Christus, in dezen grooten Profeet allermeest en in den hoogſten trap vervuld is; en, indien deze Godſpraek al niet letterlyk en rechtſtreeks ziet op den Mesſiah, bekleedt ze zekerlyk eene eerſte plaets onder die gewyde Voorſtellen, [welke ik voorſpellingen van den tweeden rang zou noemen,] en waervan 'er, naer myne gedachten, verſcheidene voorkomen in de Boeken van het Oude Verbond, vooral in veele der Pſalmen. Zoodanige, namelyk, waerin Gods Geest den Schryver, Profeet, of Dichter zoo verhevene denkbeel-

(*a*) DEUTERONOMIUM XVIII, *vers* 15, 19.
(*b*) 3de *Vrage*, *Kap.* VIII, bladz. 579—586. der *Nederduitſche Uitgave.*
(*c*) Deel I, bladz. 122—151.

IIde Afd. Hoofdst. III.

beelden opleverde, [en zoo sterk op zyn vernuft en verbeelding werkte,] dat deze uitdrukkingen gebruikte, welke, niet dan ten deele, pasten op het eigenlyk door hem bedoelde onderwerp, en daeromtrent zeer zinnebeeldig en hoogdravende waren, maer die, in den volkomensten zin en in volle kracht, gebruikt zouden konnen worden aengaende den Messiah en zyn Ryk, waerop ze dus, [naer den by den Alwetenden voorgekenden smaek van volgende tyden,] met zeer veel recht, zouden mogen toegepast worden, en door de Euangelisten en Apostelen ook toegepast zyn, [schoon het de eigenlyke en rechtstreeksche bedoeling van den Profeet of Dichter niet geweest was, die zaken of gebeurdtenissen te voorspellen, by welke deze Schryvers of Leeraeren van het Nieuwe Verbond zyne gezegden hebben aengehaeld.]

Langs dezen middelweg ontgaet men, naer myne gedachten, allerbest het geschil nopens den dubbelen zin veeler voorzeggingen, door geleerde mannen verdedigd (a) [en weder door niet min bekwaeme en schrandere Uitleggers om gewigtige redenen verworpen (b); daer de voorgestelde Aenmerking, zoo 't my altans toeschynt, de zwarigheden tegen de eene en andere dezer stellingen ontwykt, en een ongedrongen verklaring oplevert voor die aenhalingen in het Nieuwe Verbond, welke de meeste aenleiding gegeven hebben, om eenen *dubbelen zin* te stellen; —

zon-

(a) [LIMBORCH *onderhandeling met den Jood*, op verscheidene plaetsen;] WARBURTON, *Godlyke Zending van Moses*, Deel V, bladz. 406 - 520, en andere.

(b) Zie onder andere SYKES over de *waerheit van den Krist. Godsd. uit de Profeetien* bl. 278—280. der vertaling; en STINSTRA's *Oude Voorspellingen*, in de *Nareden*, I Deel, bl. 519.

zonder dat men teffens eene *woordlyke Ingeving* (*Inſpiratio Verborum*) behoeft toeteſtaen; alleenlyk in het oog houdende, dat het aenhalen dezer voorſpellingen van den tweeden rang niet zoo zeer diende ter overtuiging van geheel ongeloovige, als wel ter bevestiging van reeds geloovende; dat het ten minſte een groote hoogachting onderſtelde voor de gewyde Schriften, waer uit dezelve ontleend werden.] Iſte Afd. Hoofdſt. III.

Dan, dit Onderwerp eischte eene Verhandeling op zich zelve, en ik kan het zelve hier niet dan ter loops voordragen; 't zy ons genoeg, dat het niet ontbreekt aen Voorzeggingen, welke allerduidelykst en alleen pasſen op Jeſus Christus en zyn Ryk, of de Euangeliſche Bedeeling. 'T is waer, deze, zoo wel als veele Profeetiſche Gezegden van de twee eerstgemelde ſoorten, zyn veelal voorgedragen met verbloemde uitdrukkingen, doormengd met Voorbeelden en Zinnebeelden, en dus geſchikt naer den aert en ſmaek der menſchen van dien tyd, waerdoor ze voor ons, in laetere dagen, dikwyls moeilyk te verſtaen, ſomtyds geheel duister zyn. Evenwel zyn 'er Voorzeggingen genoeg, vooral omtrent die zaek, welke ons het naest betreft, zoo duidelyk, als wy met reden wenſchen konnen.

Eindelyk, de Profeeten, en, onder deze, vooral David in zyne Pſalmen, en Salomo in zyne Schriften, maekten veel werk, om Iſraël, 't welk al te ſterk bleef hangen aen het uiterlyke en daer door te eerder overhelde tot Afgodery, opteleiden tot het waere wezen van den Godsdienst; bevorderende, langs dien weg, de voorbereiding van dit Volk tot de dagen van het Nieuwe Verbond. En, ſchoon zeer veele Voorſpellingen aengaende den Mesſiah en zyn Ryk uitdrukkingen behelzen, welke, in den eer-

eersten opslag, een aerdsch Koningryk en tydlyke voordeelen scheenen aentekondigen, — zoo dra men de zelve vergelykt met andere voorzeggingen aengaende den vernederden staet van den Mesiah, aengaende de zedelyke hervorming, die Hy zou bewerken, en wat van dezen aert meer is, dan vinden wy 'er duidelyk in aengewezen het eeuwigduurende en hemelsche van dat Ryk, en den geestlyken aert der voordeelen, welke het hier op aerde zou aenbrengen.

Wy ontdekken ook hier in duidelyk de reeds zoo dikwyls gebleken Vaderlyke toegevendheit van den Allerhoogsten, welke, gelyk een verstandig Vader, de bedoelde bezigheden en bestemde voordeelen zyner Kinderen voordraegt met woorden, geschikt naer hunne bevattingen, en dienstigst, tot het opwakkeren van hunnen yver in hunne tegenwoordige bezigheden, en ter hunner aenmoediging in 't midden der moeilykheden, daer aen verknocht, door zeer streelende vooruitzichten.

[Ondertusschen moeten wy hier nog doen opmerken, dat de Voorzeggingen omtrent de Euangelische Bedeeling, van tyd tot tyd, naeuwkeuriger en meer bepalend waren omtrent alle omstandigheden.] Even als de algemeene Belofte in het Paradys door die aen Abraham nader bepaeld en gevestigd was op het Zaed van dien Aertsvader, en door den zegen van Jakob op den Stam van Juda, — zoo werd eerlang het huis van David ontdekt als het geslacht, waer uit de Mesiah zou voortspruiten, en vervolgens werden de tyd, plaets, en omstandigheden zyner Geboorte, gelyk ook zyn voornaemste Verrichtingen en Lotgevallen, duidelyk genoeg aengewezen, om elk's aendacht te vestigen op Jesus, wiens Godsdienst nu nog het onderwerp onzer overwe-

weging zyn zal, na dat wy, ten besluite van dit Hoofdstuk, den staet der werelt, even voor zyne komst, hebben opgegeven. *Iste Afd. Hoofdst. III.*

§. 12. Staet der werelt even voor de komst van Jesus. De Israëllers hadden, gelyk wy reeds te kennen gaven, dikwyls deel genomen in de Afgodery der Heidenen, niet zoo zeer door het geheel verzaken van den waeren God, als wel door andere Goden te dienen nevens Hem; 't welk zekerlyk ook een verzaking van den waeren Godsdienst, ja, in hun, teffens de misdaed was van gekwetste Majesteit tegen hunnen Hemelkoning. Dit maekte hen die zwaere straffen dubbel waerdig, welke wy weten, dat zy meermaelen ondergaen hebben, doch met dit alles bleef het voornaeme einde der Mosaische Wet in kracht, — de geheugenis van den éénen eenigen God werd nimmer geheel uitgewischt, maer zelfs, nu en dan, gehandhaefd onder andere Volken; — en, wanneer eindelyk hunne Overtredingen, ten top gestegen, dit groote oogmerk zouden verydeld hebben, strafte God de sterkst-afvallige Stammen met eene geheele wegvoering, en de overige met eene zeventig-jaerige Gevangenis, na welke zy zich nooit weder bezoeteld hebben met Afgodery; ja ze schynen door deze zichtbaere blyken van Gods waerheit, onfeilbaerheit, en volstrekte Heerschappy, doorstralende in de herhaelde uitvoering van zoo veele bedreigingen, zoo wel geleerd, onderwezen, en getuchtigd te zyn, dat ze, na dien tyd, den Letter der Wet, zelfs tot bygeloovigheit toe, aenkleefden; schoon ze, synsbaer aen andere Volken, vervolgd, versmaed, beschimpt werden door het nabuurig Griekenland en magtig Romen; ja schoon ze, voor een groot gedeelte, bleeven wonen in het midden van Afgodische Volken.

De Heidenen omhelsden wel nimmer het geheele Stelsel

1ste Afd. Hoofdst. III. van den Mosaischen Godsdienst, doch zulks is minder te wyten aen het gebeurde met de Arke des Verbonds in het land der Philistynen (*a*), of aen soortgelyke Gebeurdtenissen, dan aen de onbestaenbaerheit van dit Stelsel met allerley Afgodery.

De Joden werden zelfs veelal veroordeeld, veracht, en gehaet; terwyl zy niet getrouw konden zyn aen hunnen Godsdienst, zonder het veroordeelen van alle andere Volks-Godsdiensten in die tyden; even als het naderhand (op dat wy dit hier, in 't voorbygaen, aenmerken) de groote oirzaek was van der Heidenen haet tegen de Christenen, [dat het Euangelie, hoe beminnelyk, even min als de wet van Moses, de Afgodery kon dulden.]

Met dit alles gaven de gemeenschap en onderhandelingen der Israëllers met andere Volken, geduurende den Bloei van hunnen Volkstaet onder de Regeering van David en van Salomo, echter aenleiding tot het verbreiden van den Naem des Heeren onder de Heidenen; en misschien zyn we alleenlyk te onkundig in de Ryksgeschiedenissen van *Sheba*, om den Invloed te ontdekken, welken de Godsdienst van Salomo aldaer verkregen had, sederd deze Vorst verëerd was met een bezoek van Sheba's Koninginne.

Hoe wel het mislukte ontwerp van den Assyrischen Koning, om de afgodische *Kutheërs* in het Land der tien Stammen te plaetsen, alleenlyk aenleiding gaf tot eenige vermenging van de Afgodery met den waeren Godsdienst van Israël, — deze laetste werd ook daerdoor allengskens meer en meer bekend; en vooral alomme verspreid in Egypten, Syrien, Assyrien, Persien, en Babel, door de verstrooijing der

(*a*) 1 SAMUEL V.

der tien Stammen, en door der Joden gevangenis in Babel. Men hoorde de grootste Alleenheerschers dier Volken, een Nebucadnezar, Darius, Cyrus en Artaxerces, hunne achting en eerbied betuigen voor den God van Israël, als den God des Hemels en der aerde. Dit alles, geschied voor het oog der gansche werelt, en gevoegd by het voorbeeld dier Joden, welke, na de herstelling, niet nae Jerusalem en Judea wederkeerden, of die naderhand hun door veele onlusten gefolterd Vaderland weder ontvluchtten, — dit alles bevorderde den aenwasch der kennisse van den éénen waeren God, en deed de flaeuwe, ja byna overal verstorvene, overblyffels van den Aertsvaderlyken Godsdienst, ten minsten hier en daer, herleven. Iste Afd. Hoofdst. III.

De Heidensche Volken deeden intusschen geenzins zoo veel voordeel met die gunstige gelegenheit ter hunner verlichting en hervorming, als men billyk wachten mogt. In tegendeel mogen we met den schranderen HUME (*a*) zeggen: „ Het is een onbetwistbaere waerheit, dat alle men„ schen, vóór 1700 jaeren, Afgodendienaers waren, uit„ gezonderd alleen eenige weinige twyfelende Wys„ geeren, en één of twee Volken, welke den waeren „ God dienden."

By sommigen deed de algemeene en dwaeze zucht der menschen, om tot uitersten te vervallen, het ongeloof de plaets innemen van het bygeloof. Vooral trof het oude geloof aen de Onsterflykheit der zielen en aen een Toekomende Vergelding dit ongelukkig lot; het werd altans op eene jammerlyke wyze verduisterd en verdorven. Zelfs de

(*a*) *Essays*, T. 2. pag. 416.

Iste Afd. Hoofdst. III. de Joden waren besmet met dit ongeloof, en, hoe algemeen gehecht aen den stipten letter der Wet, en ingenomen met bygeloovige Overleveringen, deelden zy met de Heidenen in eene groote Verbastering van zeden, op eenen tyd, wanneer de beschaefdheit van Griekenland en Romen alomme voedsel gaf aen de weelde, en toen de schandelykste gebreken, de grofste ondeugden, overal zegepraelden onder den schyn van meerdere wellevendheit.

In weerwil van dit alles bespeurde men, omtrent dien tyd, in welken de Zaligmaker verscheen, echter eene zeer algemeene Verwachting, dat zeker groot Persoon uit de Joden zou voortkomen, en eene luisterryke Hervorming te weeg brengen (a). Deze verwachting, welke uit niets anders kan gesproten zyn dan uit de Profeetische Schriften van het Joodsche Volk, was, indien niet de eenige, altans eene der allergunstigste omstandigheden van den Staet der werelt in dien tyd, om de voortplanting van het Christendom te bevorderen. Zy maekte de menschen oplettende en nieuwsgierig, terwyl teffens de vordering in beschaefde wetenschappen en de meerdere rypheit van het Menschdom hen vatbaerder maekten voor de Leere der waerheit, zoo dra deze vervolgens verkondigd, gestaefd, met veeler bloed verzegeld, en aengedrongen werd met eene Godlyke kracht, zoo treffende, dat alle de ongunstige omstandigheden dier tyden moesten wyken; hoewel verre de meeste zoo zeer ongunstig waren, dat elk derzelve ge-

(c) Zie *Bisschop* CHANDLER's *Defence of Christianity from the Profeciels*, aen 't begin.

genoeg zou geweest zyn, om de uitbreiding van het Euangelie te verhinderen, ja het Christendom in de opkomst te vernielen, had niet de Godlyke medewerking zulks genadiglyk verhoed (*a*). 1ste Afd. Hoofdst. III.

(*a*) Dit kan overtuigend blyken uit de in 't Nederduitsch nagevolgde Verhandeling van BULLET: *de Grondvesting van het Christendom volgens de opgave van Joden en Heidenen*, onlangs uitgegeven te *Leyden* by L. HERDINGH. Byzonderlyk uit de IVde *Afdeeling*.

VIERDE HOOFDSTUK.

DE CHRISTELYKE GODSDIENST.

1ste Afd. Hoofdst. IV. §. 1. Tans kome ik tot dat Onderwerp, waer over de Prysvraeg vooral schynt te loopen, — waerin wy ook het allermeeste belang hebben, — doch 't welk zich, na al het gezegde, met minder omslag zal laten verhandelen; altans, waer over ik korter zyn zal; — eensdeels, omdat het zeer bekend, en door een reeks van Schryvers in alle deszelfs byzondere deelen uitvoeriglyk behandeld is, ja nog dagelyks, met mond en pen, behandeld wordt; — anderdeels, naerdien de beschouwing van den NATUURLYKEN, AERTSVADERLYKEN, en JOODSCHEN GODSDIENST my reeds meermaelen, by voorraed, deed te kennen geven, in hoedanig een licht zich deze laetste en volmaekste aller Bedeelingen, de CHRISTELYKE GODSDIENST, voor myn Zielenoog vertoont. Ik zou derhalven, indien ik hier even uitvoerig wilde zyn in alle byzonderheden, noodzaeklyk vervallen in veelvuldige herhalingen, welke ik nu, zoo veel mogelyk, zal vermyden.

§. 2. *Oirsprong van den Christelyken Godsdienst.* Wy moeten dan weder eerst den Oirsprong van dezen Godsdienst navorschen.... navorschen! .. neen, zulks is onnodig; — wy hebben dien reeds ontdekt, toen wy den eersten mensch by den rand van 't Paradys beschouwden. De zonde was naeuwlyks in de werelt gekomen, en door

door de zonde de dood, of terstond was de goedertierene God, als het ware, bedacht op een middel ter herstelling; ja terstond beloofde de Allerhoogste die herstelling uit het Zaed der Vrouwe. Eerlang stond 'er iemand uit eene Vrouwe geboren te worden, welke het Serpent den kop zou vermorselen, de zonde te niete doen, den dood overwinnen. Iste Afd. Hoofdst. IV.

Die Heilvorst moest voortkomen uit Abraham's Nageslacht, uit Juda's Stam, uit David's Huis; en dat wel op eenen tyd, wanneer het Ryk en Huis van David in eenen zeer vervallen staet zouden wezen. — Met zyne verschyning liep Moses wet nae het einde, om vervuld te worden door een volmaekter wet, tot welker Voorbereiding zy gediend had. — Een Maegd zou zwanger worden, en eenen Zoone baren, in dat kleene Betlehem, waer uit God wel eer den beroemden David geroepen, en voor den Herderstaf den Schepter had toegereikt. — De tyd, door Daniël bepaeld voor de komst van den Messiah, was eerlang verloopen. De Schepter was nog niet geheel van Juda geweken, en de wetgevende magt werd nog geöefend naer de Instellingen van Moses.

Een braeve Priester, bezig met zyne Bediening in den Tempel waertenemen, krygt door eenen Engel bericht, dat zyne, tot nu, onvruchtbaere Vrouw een Zoon zou baren, welke, als de tweede Elias, als Voorlooper van den beloofden Heilvorst, volgens de voorzeggingen den weg bereiden zou. — Dit gebeurt; en niet lang daerna wordt een geringe Maegd, in het verachte Nazareth, naer de voorspelling, haer door den zelfde Godsgezant gedaen, op eene boven-

na-

Iste Afd. Hoofdst. IV.

natuurlyke wyze bevrucht; zy baert eenen Zoon; maer niet in dat Nazareth, — neen... een onverwachte Saemenloop van onvoorziene omstandigheden doet de zwangere Maria naer Betlehem gaen, [onder 't geleide van haeren Bruidegom Joseph, terwyl deze door een Godlyke Openbaring verwittigd was, dat zyne, schoon zwangere echter eerlyke Bruid, alleenlyk door Gods wonderdadig alvermogen in dien toestand gebracht was;] en in die Stad Davids, in dat kleene Betlehem, wordt Jesus, het Hoofd, de Stichter, de Insteller van onzen Godsdienst, in eene geringe hut of schuur geboren.

Deze Jesus, door den Engel voor Gods Zoon verklaerd, door Hemelsche Heirlegers, door Herders, en oostersche Wyzen begroet, en erkend voor den beloofden en langverwachten Zaligmaker der werelt, — Deze loopt alle de trapswyze vorderingen van het menschlyk leven door; zyne Zielvermogens ontwikkelen zich, hoewel spoediger, en met wonderbaerlyk sterke vorderingen, allengskens, even als by de menschen; — Hy staet met ons gelyk in lichaemsaendoeningen, zinlyke gewaerwordingen, en hartstochten; — ondergaet zelfs soortgelyke verzoekingen, als ons dikwyls ontmoeten, doch wederstaet dezelve, hoe hevig ze ook waren, zonder te zondigen.

By zyn twaelfde Jaer reeds bekwaem, om een Leeraer te zyn, en de oudste, kundigste, en ervarenste Joodsche Leeraeren te verbazen door de blyken zyner wysheit, — toen reeds bezield met de groote oogmerken zyner komst op de werelt, — blyft Hy echter bezig in de menschlyke zaken tot den deftigen Ouderdom van dertig jaeren, en was niet onwaerschynlyk de steun en troost zyner van Echtgenoot eerlang beroofde Moeder, door het handwerk van eenen Tim-

Timmerman te oefenen. Maer, beduidde Hy al vroeg aen zyne Ouders, aen Maria en haeren Echtgenoot, dat Hy boven alles moest bezig zyn in de dingen van zynen Hemelschen Vader, het duurde ook niet lang, of Hy gaf zich aen deze bezigheit ten eenenmael over. 1ste Afd. Hoofdst. IV.

Zoo dra Hy den Ouderdom, by de Joden daer toe vereischt, bereikte, begaf Hy zich tot het gewigtigst Leeraer-ampt, en liet zich door den Boetgezant Joannes daer toe inwyën met eenen plegtigen Doop; terwyl een Stemme uit den Hemel Hem, ten zelfden tyde, onder het nederdalen van den Heiligen Geest, verklaert voor dien Zoon van God, wien elk verpligt was gehoor te geven.

Zulks getuigt de boetpredikende Zoon van den braeven Priester Zacharias in 't openbaer voor allen, die gekomen waren, om de prediking van dezen Boetgezant te hooren, en van hem gedoopt te worden; daer zyne afgezonderde en naeuwgezette levenswyze den aendacht veeler Joden 't hemwaert getrokken had.

Jesus bouwt wyders op den grond, door Joannes gelegd; verkondigende met hem de nabyheit van Gods lang beloofde Koningryk, en ernstiglyk aendringende op waere bekeering; terwyl hy zich teffens weldra van den Boetgezant onderscheidde door eene reeks van weldadige wonderen, welke Hem gezach genoeg byzetteden, om gehoorzaemheit te eischen.

Dan, in weerwil van het uitmuntende zyner Leere, van de grootheit zyner wonderen, van zyne Godvrucht, Liefde, Zedigheit, en onbesmet-heiligen Levenswandel, haelde Hy zich schielyk den haet der geenen op den hals, welke Hy poogde te hervormen, door zyn vrymoedig bestraffen en sterk veroordeelen der Huichelary, door zynen

1ste Afd. Hoofdst. IV.

yver tegen den dweepachtigen Eerdienst van het gros der Joden, en allermeest van de Grooten des Volks.

Geen onnoemlyk aental van wonderdadige genezingen, zelfs geene Opwekkingen der gestorvene, konden Hem beveiligen tegen de bitterheit van menschen, welke al hun geluk stelden in hunne aerdsche grootheit, en in het gezach, 't welk zy bezaten onder het Joodsche Volk. Al viel het grootste Hoofdpunt zyner Leere natuurlyk in den smaek van een der aenzienlykste Gezindten; de bescheidene Secte der Phariseërs, — deze konden, even min als de vrydenkende en ongeloovige Sadduceërs, dulden, dat Jesus de nabyzynde verwoesting voorspelde van die Stad en dat Land, welke, naer hunne vooroordeelen, eerlang de zetel zouden worden van den verwacht wordenden Messiah, van waer deze Heerschappy zou voeren over de gansche aerde.

Met zulke vooroordeelen bezet, waren ze geheel onvatbaer voor alle overtuiging, [en konden niet gelooven,] dat die geringe Timmermans Zoon van Nazareth de waere Messiah was; terwyl Jesus slechts eenige weinige eenvouwige menschen, meest al Galileër Visschers, tot zyn eerste Vrienden had verkoren, en naeuwlyks één eenig aenzienlyk man kon tellen onder zyne Navolgers; ja zich meer bemoeide met de armen en geringen dan met de Grooten der werelt, altans in 't geheel geen werk maekte, om den laetsten naer den mond te praeten. Die verachter van alle Phariseesche Heiligheit, die voorspeller van Jerusalem's ondergang kon, naer hun inzien, in geenen deele de beloofde Heilvorst wezen. — Neen, — men hitst het Volk tegen Hem op, zoo veel men kan; en, na veele vruchtlooze pogingen om Hem te doen sneuvelen, neemt men eindelyk toevlucht tot verraed; men koopt een zyner Leerlin-

lingen om, en, wanneer allerleije looze vindingen, om iets wezenlyks ten zynen laste intebrengen, [waren te leur gesteld door de sterke blyken zyner zuivere onschuld, dringt men Hem, om zelve te belyden, dat Hy de Messiah was.] 1ste Afd. Hoofdst. IV.

Jesus, hoe min ook anders gereed tot eene ontydige verklaring zyner waere Grootheit, schroomde nu niet, rechtstreeks uittekomen voor zyne hooge Waerdigheit by deze nae zyn bloed dorstende en daerom nae zoo eene eigen Belydenis hunkerende Vyanden; welke dan ook terstond het alleronrechtvaerdigst Vonnis velden; verklarende, dat Hy den dood verdiende, ja, op deze belydenis van zyn Messiahschap, als een Godslasteraer, naer den inhoud der wet moest sterven.

Zoo dra men dit vonnis bekrachtigd zag door het zoo aenzienlyke en by het Volk onfeilbaer geachte Sanhedrin, viel het niet zeer moeilyk, het blinde Volk overtehalen, om den Kruisdood van Jesus te begeeren, en met een oproerig geschreeuw den wispeltuurigen Pilatus te bewegen, dat hy, als Romeinsch Landvoogd, dit Vonnis ter uitvoer bracht.

Het Volk eerbiedigt de stem der Grooten, luistert nae den raed der looze Priesterschaar, en acht het zoo vreemd, dat deze Jesus, nu gegeesseld, mishandeld, en beschimpt als een vloekwaerdig kwaeddoender, hun Messiah zou konnen zyn of worden, dat het alle zyne groote wonderen en onwederstaenbaer — treffende redenen vergeet, of uit het oog verliest. De zelfde monden, welke nog onlangs riepen: *Hozannah! gezegend is Hy, die daer komt in den Naem des Heeren!* schreeuwen nu, *kruicig Hem, kruicig Hem, weg met dezen.* Hy, die, weinige dagen te voren, langs eenen

1ste Afd. Hoofdst. IV. met palmtakken en kleederen bestrooiden weg, te Jerusalem was ingehaeld met gejuich, als de beloofde Heiland en langverwachte Verlosser — werd nu, met een kruis beladen, ter stede uitgeleid nae Golgotha, als een uitvaegsel der werelt, en de onwaerdigste aller menschen!

Het vooruitzicht van zoo veel smaed en lyden, maer veel meer nog, dat der akelige rampen, welke het weleer uitverkoren Volk van God zich hier door berokkende, deed Hem, even voor dat Hy gevangen werd, in Gethsemané worstelen met den bittersten Zielen-angst, en doet Hem nu die akelige jammerklagt over Jerusalem herhalen, wier eerste uitboezeming (naer den mensch gesproken) het meest had toegebracht tot de oirzaken van zynen dood.

Hy wordt aen het hout gehangen als een vervloekte, geeft daer nog blyken zyner waere Grootheit, Liefde, en Goedheit, en Sterft met een onbezweken vertrouwen op zynen God, van wien Hy wel uitwendig verlaten was, maer in wiens handen Hy, bewust, hoe diep Hy waerlyk stond in de gunst van zynen Hemelschen Vader, in de laetste oogenblikken zynes levens, geheel gerust zynen Geest beveelt.

En te recht; want dit lyden werd ras gevolgd van de vreugde, welke Hy zich had voorgesteld. Zyn lichaem, schoon begraven in een wel verzekerd graf met al den omslag der Joodsche gewoonten, werd, volgens zyn herhaelde Voorzeggingen, opgewekt ten derden dage; en Hy, [hoe gereed, om integaen ter Hemelsche Heerlykheit,] blyft nog eenigen tyd op aerde, om zyne Vrienden en Navolgers zoo volkomen te overtuigen van zyne Opstanding, en zoo uitvoerige Bevelen te geven, als deze van

nooden hadden, tot het getuigen zyner Opstanding, en ter voortplanting van zynen Godsdienst over de geheele wereld; daerop verlaet Hy de aerde, en vaert, in 't gezicht zyner elf Apostelen, ten zaligen Hemel op. 1ste Afd. Hoofdst. IV.

Deze zyne Apostelen worden, tien dagen daerna, ten vollen verzekerd van zyne Verheerlyking, ja van de waerheit zyner gansche Leere, als zy, nevens verscheidene andere zyner Navolgers en Vrienden, op eene zichtbaere en treffende wyze, begiftigd werden met die wondergaven, welke Hy hun meer dan eens beloofd had, zeggende: dat de Heilige Geest hun Trooster wezen zou, wanneer zy zyn byzyn misten, en de middelen zou verschaffen tot het verkondigen, verdedigen en uitbreiden zyner Leere. Zy, van natuur en opvoeding ongeleerde, onaenzienlyke, onbekwaeme mannen, worden in een oogenblik volmaekte Taelgeleerden, ervaren in de Schriften, bezield met wysheit en met kracht, en in staet gesteld, om wonderen te doen, ter overtuiging van alle die gemoederen, welke voor nog eenige overtuiging bloot stonden. Zy verkondigen, dat die Jesus, wiens Kruisdood men, op het laetst voorgaende Paeschfeest, zoo driftig begeerd had, uit den dood opgewekt, waerlyk de Vorst des Levens en de Zoon was van den levendigen God. Duizenden bekeeren zich op éénen dag; het getal der Bekeerden neemt dagelyks toe, en geen nieuwe vervolging van het Sadduceër Sanhedrin kan dezen aenwasch stuiten. Een der bitterste Vervolgers van het Christendom, de woedende Saulus, wordt verwaerdigd met eene Verschyning van den verheerlykten Jesus, en daerna hervormd in een der alleryverigste en bekwaemste Voortplanters van de Euangelie-leer. Al geraekt de Kerk verstrooid door de Vervolgingen, dies te eerder

1ste Afd. Hoofdst. IV.

wordt de kennis van het Euangelie alomme verspreid onder allerleije Volken der Aerde; terwyl de meeste der navolgers van Jesus hunne oprechtheit en vaste overtuiging bevestigen door het kloekmoedig ondergaen van alle lyden, ja van den Marteldood; de Naem van Jesus wordt, in weerwil van alle hinderpalen, welke menschen konnen uitdenken, binnen weinige jaeren, geëerbiedigd by Joden, Grieken, Romeinen en Barbaeren, en de Afgodery eerlang van haeren prachtigsten Zetel afgestoten.

§. 3. *Oogmerk der gewyde Schriften van het Christendom.*

Ziet daer den oirsprong van den Christelyken Godsdienst. Het voornaemste van dit alles weten wy door die Geschriften, by ons bekend met den naem van de *Euangelien* en *Bedryven der Apostelen*; Schriften, wier echtheit en geloofwaerdigheit ik tans, als toegestaen, onderstelle; gelyk ik gedaen heb van die des Ouden Verbonds; Schriften, eenige jaeren na de Hemelvaert van Jesus, en alleen met dat oogmerk opgesteld, op dat deze Gebeurdtenissen ten eeuwigen dage voor de vergetelheit bewaerd mogten blyven.

[Voorts ontmoeten wy in den gewyden Bundel der Christenen] eenige *Apostolische Brieven*, bepaeld ingericht — ter bemoediging der gestichte Gemeenten, of verstrooide Christenen, — ter onderrichting van deze omtrent eenige byzonderheden, — ter weering van insluipende dolingen en gebreken, — en ter versterking der standvastigheit in oprecht geloof en getrouwe deugd, ook in 't midden der Vervolgingen.

Deze Schriften zyn derhalven uit derzelver eigen aert geenzins geschikt, om ons een geregeld Stelsel optegeven van den Christelyken Godsdienst, 't zy ten aenzien van geloof of van zeden; en moeten ook niet aengemerkt worden, als waren ze, gelyk Moses wet, uit den Hemel nedergedaeld,

daeld, of van God zelven *woordlyk* ingegeven aen derzelver Schryvers. Het eenige der gewyde Boeken, 't welk men eenigzins in zoodanig een licht zou konnen beschouwen, is het laetste, grootdeels vervuld met zinnebeeldige Voorzeggingen, op last van den verheerlykten Jesus, door Apostel Joannes te boek gesteld. Voorzeggingen, welke, zoo verre ik dezelve kan of durve beoordeelen, slechts ten deele vervuld zyn, en, ten grooten deele, haere volkomen klaerheit in zin en oogmerk nog moeten ontvangen by of omtrent eene nog aenstaende vervulling.

Voor het overige behooren wy de Boeken van het Nieuwe Verbond aentemerken als getrouwe Geschiedschriften, of, als ernstige en leerzaeme Brieven, — geschreven door Mannen, bedeeld met een ryke mate dier bovennatuurlyke Verlichting, welke, in de eerste tyden, den geloovigen in 't gemeen, maer byzonderlyk den Apostelen eigen was; — geschreven onder de Bestuuring der wyze Voorzienigheit, — onder haer geleide overgebracht van eeuw tot eeuw, en — ons overhandigd met zoo veele blyken van echtheit, als men immer wenschen kan van zulke zeer oude Schriften.

Zy behelzen dus wel geene *Stellige Godgeleerdheit*, geen volledig *Stelzel van Zedekunde*, in dien zin als men doorgaens deze woorden bezigt, maer zyn teffens genoegzaem in staet, om ons een geregeld denkbeeld inteboezemen van den Inhoud en het Oogmerk der Euangelische Bedeeling, tot welker beschouwing ik nu overgae, in zoo verre zulks behoort tot het bestek dezer Verhandeling. Want een afzonderlyk voorstel van ieder Leerstuk des Euangeliums zou myne Verhandeling, reeds veel uitvoeriger dan ik my in den beginne voorstelde, te zeer doen uitdyën. Ik

zeg.

1ste Afd. Hoofdst. IV.

zegge dit ondertusſchen hier te nadruklyker, op dat men, uit het verzwygen van ſommige, het maer ter loops aenroeren van andere zaken, welke veelal voorkomen in de Christelyke Leerſtelſels, niets meer ten mynen aenzien beſluite, dan dat deze zaken, mynes oordeels, niet rechtſtreeks behoorden tot de naſpooring van het juiste kenmerk van den Christelyken Godsdienst, en van deszelfs Verband met de vorige Bedeelingen; waerom ik my niet wilde inwikkelen in de netelige Geſchillen, welke omtrent eenige dezer Leerſtukken plaets hebben.

§. 4. *De Leer van Jeſus ruſt op vorige Openbaringen.*

Het Euangelie is blykbaer gegrond op de vorige Openbaringen, welke, gelyk we zagen, waren ingericht ter voorbeduiding en voorbereiding tot deze laetſte Bedeeling. De verhevenheit, de Godlykheit van JESUS in Perſoon, zyn volmaektheit in Leer en Karakter, en de gezegende Invloed, welken dezelve hebben zouden op het menschdom, zoo verre het zich door Hem laet leeren, — dit alles was voorſpeld Door deze Voorſpellingen was de verwachting op Hem gevestigd, en Hy moest bygevolg bouwen op de grondſlagen, door die Voorbereiding gelegd; zyn Leer moest de Godlykheit en het Gezach der vorige Openbaringen onderſtellen, bevestigen, en zelve, ten grooten deele, daerop rusten.

Zulks wordt vol uit erkend door eenen der ſchranderſte Tegenſtrevers van het Christendom (*a*), ſchoon hy, ten zelfden tyde, de voortreflykheit van dit verband der Godlyke Openbaringen poogt te ontluisteren, door het zelve gelyk te ſtellen met alle de Godsdiensten der Heidenen, als waren deze even zeer gegrond op elkander; terwyl ze in-

(*a*) COLLINS *Grounds and Reaſons* &c. pag. 4, 5.

in tegendeel doorgaens geene de minste onderlinge betrekking hadden, en onafhanglyk waren van elkanderen (*a*). 1ste Afd. Hoofdst. IV.

Wy hebben, reeds te overvloedige gelegenheit gehad ter ontdekking der voorbereidende kracht van de vroegere Bedeelingen, en te meenigwerf, schoon in 't voorbygaen, de bedoelde Vervulling aengeroerd, dan dat men twyfelen zou aen deze gewigtige waerheit, — dat dit Verband geenzins voortvloeide uit de enkele natuur der zake, maer ingericht was volgens de wyze bestelling van onzen Hemelschen Vader; zulks zal met weinig moeite blyken uit de volgende beknopte vergelyking der Leere van Jesus met de nu reeds beschouwde Godsdiensten.

§. 5. *De Leer van Jesus bevestigde den Natuurlyken Godsdienst.*

Deze Leer behelst het volmaekste Voorstel van die waerheden en Zedewetten, welke wy te voren, van den Natuurlyken Godsdienst sprekende, hebben opgegeven (*b*); doch waer van wy teffens toonden, dat ze, door Godlyke Openbaringen, aen Adam ingeboezemd, en gelegd werden tot den grond, op welken vervolgens de Aertsvaderlyke zoo wel als de Mosaische Godsdienst gebouwd is (*c*).

De kennis en het geloof van den éénen waeren God zyn door het gansche Euangelie ten toon gesteld als eerste en onbetwistbaere Beginselen. Nergens vindt men juister, nergens zoo volmaekte bevattingen, van dezen noodzaeklyken Grondslag van allen redelyken Godsdienst: „ daer is één God;" om welken te bewaren en te handhaven, de Mosaische Bedeeling vooral bestemd was. Nooit lag

(*a*) WARBURTON geeft deze wederlegging breedvoerig op, in het IVde Deel der *Godlyke zending van Moses*, bladz. 251–266.

(*b*) Zie het 1ste *Hoofdstuk* dezer *Afdeeling*, §. 3. bladz. 12.

(*c*) Bladz. 45, 48–50.

1ste Afd. Hoofdst. IV. lag die grondslag vaster, dan nu de *Eeniggeboren Zoon van God, die in den schoot des Vaders was*, den zelven onwrikbaer vestigde, door ons den Vader, den onzienlyken God zelven, *te verklaren* (*a*). Nooit hoorde men klaerder en krachtiger spreken van de Leere der Voorzienigheit, dan in de Leerredenen van onzen Jesus; en wy zullen straks nog nader ontdekken, hoe sterk Hy pleitte voor de toekomende vergelding van zedelyk goed en kwaed, als een der voornaemste Byzonderheden van zynen Godsdienst. Niet minder ernstig bouwde Hy op het inwendig besef van zedelyke verpligting; en, willen wy zyne Stemme kennen als de stemme van gezond verstand en Reden, men luistere nae de beknopte en juiste opgave van de Hoofdsomme zyner Leere door den hoogverlichten Paulus (*b*): *De zaligmakende genade van God, verschenen zynde aen alle menschen, onderwyst ons, dat wy, de Godloosheit en wereltsche begeerlykheden verzakende, matig, rechtvaerdig, en Godzalig zouden leven in deze tegenswoordige wereld.*

Het wezenlyke der Euangelische Zedeleer bestaet in het *bedenken en betrachten* van *al wat waerachtig is, al wat eerlyk is, al wat rechtvaerdig is, al wat rein is, al wat liefflyk is, al wat wel luidt, zoo daer eenige deugd, zoo daer eenige lof is* (*c*). Deze lessen hadden Jesus navolgers van Hem *geboord, geleerd, en aengenomen*.

Met dit alles was de Godsdienst van Jesus echter geenzins eene enkele vernieuwing van den Natuurlyken, zoo als Dr. TINDAL, in zyn beruchte werk: *Het Christendom zoo oud als de werelt*, of, *het Euangelie een vernieuwde aenkon-*

(*a*) JOANNES I, *vers* 18.
(*b*) TITUS II, *vers* 11, 12.
(*c*) PHILIPP. IV, *vers* 8, 9.

kondiging van de wet der Natuure (*a*), zynen Lezeren zoekt in- teprenten; niet met een oogmerk, om de Redelykheit van den Christelyken Godsdienst te toonen, gelyk de schoonklinkende Titel welligt zou doen denken, — maer, om alle Openbaring te doen voorkomen als overtollig en dus valschlyk voorgewend. Iste Afd. Hoofdst. IV.

Onze gezegden over den Natuurlyken Godsdienst hebben, gelyk ik hope, doen blyken, dat wy zelfs dezen verschuldigd zyn aen de Openbaring, en verydelen dus TINDAL's oogmerk, al kon hy zyne Hoofdstelling met genoegzaeme bewyzen staven.

Intusschen verheugen wy ons, dat men, geen kans ziende, om onzen Godsdienst verdacht te maken van ongerymdheit, toevlucht moet nemen tot een konstgreep, welke haere kracht ontleent van de redelykheit des Euangeliums.

§. 6. *De Leer van Jesus loopt nimmer aen tegen het Hoofd-oogmerk van den Aertsvaderlyken en Joodschen Godsdienst.*

Even zoo zeker nu, als de Euangelie-Leer strookt met die algemeene gronden van Godsdienst, welke wy Natuurlyken Godsdienst noemen, ja dezelve op het allersterkst bevestigt, — even zeker loopt zy geenzins aen tegen het Hoofd-doelwit van alle vorige Openbaringen; niet alleen in zoo verre deze den zoogenoemden Natuurlyken Godsdienst leerden of onderstelden, maer ook ten aenzien dier stukken, welke bepaeldlyk eigen zyn aen den Aertsvaderlyken of Mosaischen Godsdienst. Ware dit zoo, — liep zy daer tegen aen, — dan zouden ze of alle drie, of altans één der drie zou dan, geene Godlyke Open-

(*a*) *Christianity as old as the Creation, or, the Gospel a Republication of the Law of nature.*

1ste Afd. Hoofdst. IV.

Openbaring wezen; want de eene Godlyke Openbaring kan, in 't wezen der zake zelve, niet aenloopen tegen eene andere; zy moeten elkander vervangen; en hierom (op dat ik dit in 't voorbygaen aenmerke) is de kennis der vroegere Openbaringen wel degelyk van nut voor den Christen, ter staving van zynen eigen Godsdienst, als rustende op de Godlykheit der vorige; hoewel men teffens moet erkennen, dat die Christen, welke weinig tyd en gelegenheit bezit tot oefening en onderzoek, zyne overtuiging ook van elders, en vooral uit het beloop van het Euangelie zelve, kan trekken, aenkweeken, en op voldoende gronden vestigen.

Ondertusschen schynt zich, in den eersten opslag, een aenmerklyk verschil op te doen tusschen den Christelyken en den Aertsvaderlyken, en nog meer, tusschen den eerstgemelden en den Joodschen Godsdienst. Doch, het zal na naeuwkeurige overweging blyken, dat dit verschil eeniglyk ontstaet uit de byzondere oogmerken van de eene en andere der oudste Openbaringen; vooral wanneer men die beschouwt als voorbereidingen tot de laetste.

Jesus, *geworden onder de wet*, en ingelyfd in de Joodsche Kerk door de Aertsvaderlyke Plegtigheit der Besnydenis, erkende niet slechts openlyk de echtheit en Godlykheit der Mosaische Schriften, maer verdedigde ook, in Leer en Leven, de heiligheit der Godlyke Inzettingen van vroegere dagen met yver, schoon te gelyk met veroordeeling der dweepachtige Byvoegsels zyner dagen; en, 't geen nog meer zegt, Jesus beriep zich verscheidene maelen op de Schriften van het Oude Verbond, wees zyne Tydgenooten in gewigtige gevallen derwaert, en ontleende uit een der voornaemste Grondzuilen van het Verbond met Abraham,

ham, uit de eerste aenkondiging van Gods voornemen omtrent Israël aen Moses, een bewys voor de opstanding der dooden, 't welk, door deszelfs nieuwheit, het gros zyner Toehoorders trof, en van genoegzaeme kracht was, om den twistgraegen Sadduceër tot zwygen te brengen (a). 1ste Afd. Hoofdst. IV.

Ondertusschen moest alles, wat alleenlyk gediend had ter voorbeduiding van zyn werk en ter voorbereiding tot zynen Godsdienst, uit den aert der zake zelve vervallen, [zoodra Hy zyn Ryk had opgericht]. De besnydenis, en alle de plegtigheden, voornaemlyk geschikt, om Israël aftezonderen van alle Volken der aerde en te bewaren voor de afgodery en ondeugden hunner Nabuuren, hadden uitgediend, zoo dra die Afzondering ophield, en de tyden ryp geworden waren, om de Afgodery langs eenen anderen weg en krachtdadiger te keer te gaen. Doch ook in deze Afschaffing werd alle mogelyke toegevendheit gebruikt. Daer was reeds een geruime tyd verloopen na de Hemelvaert van onzen Zaligmaker, eer de vrye verkeering met Heidenen zoo wel als Joden den Christenen nadruklyk werd ingeboezemd door een Hemelsch gezicht, ['t welk hun teffens de krachtloosheit der wetten omtrent reine en onreine spyzen onder 't oog bracht] (b). Wyders had de verwoesting van Jerusalem en den Joodschen Volkstaet, door den Zaligmaker zoo duidelyk voorspeld, tot een natuurlyk gevolg, dat de Offeranden en Tempeldiensten een einde namen, en dat die Voorspellingen vervuld werden, welke het verval der Inzettingen van

(a) MATTHEUS XXII, vers 29—32.
(b) HANDELINGEN X, vers 10 env.

1ste Afd. Hoofdst. IV. van het Oude by de oprichting van het Nieuwe Verbond onderstelden (*a*).

In één woord, met het einde der Afzondering en der tydlyke Godsregeering verdweenen ook alle die Wetten, Bestuuringen, en byzondere blyken eener buitengemeene Voorzienigheit over Israël, welke God, als Koning over dit Volk, in vroegere tyden gegeven had; en al de onmiddelyke of wonderdadige Tusschenkomst van God, door Jesus beloofd, betrof alleenlyk zynen eersten Navolgeren, duurende niet langer, als noodig was, om het geestlyk Koningryk van God door den Messiah opterichten, de Christen-kerk te grondvesten, en het Euangelie voortteplanten; wyders beloofde Jesus of iemand zyner Apostelen nimmer een zoo buitengemeene Voorzienigheit omtrent het tydlyke of in het uitwendige, 't zy in het algemeen, 't zy in byzondere gevallen (*b*).

Vooral hielden ook met het einde der Godsregeering de Mosaische Strafwetten op; want de akelige verwoesting van Jerusalem, welke gansch Judea vervulde met schrik en verderf, geschiedde niet zoo zeer uit kracht dier Wetten, als wel ingevolge de uitdruklyke bedreigingen der Profeeten tegen de ongeloovige verwerpers van den Messiah.

De Christelyke Godsdienst kent geene tydlyke straffen, buiten de natuurlyke gevolgen der zonden ook in dit leven; want die enkele gevallen by den aanvang der Christenkerk, waer in dezelve een- en andermael geoeffend werden, [behooren tot het Tydperk der Wonderwerken,] en dienden, om de huichelaery in haere allereerste beginsels te keer te gaen,

(*a*) HEBREEN VIII, *vers* 13.
(*b*) Zie WARBURTON *Godlyke Zending*, Deel IV, bladz. 429—434.

gaen, en aen het Euangelie een Godlyk Gezach byte- zetten, [maer leveren ons geene bewyzen op van de door- gaende handelwyze van God onder het Nieuwe Verbond] (a). 1ste Afd. Hoofdst. IV.

Jesus zelve, zoo wel als zyn Godsdienst, was over 't geheel van een te zachten aert, om ooit *te verderven*, wanneer 'er nog mogelykheit overbleef om *te behouden*. Hy wilde geen *vuur uit den Hemel doen dalen*, om zyne Tegenstanders te verslinden (b), en, *in zyne dagen zou men niet meer zeggen: de Vaders hebben onrype druiven gegeten, en de tanden der Kinderen zyn ſtomp geworden* (c).

De verbazende Bedreiging, aengaende het bezoeken der misdaden van de Vaderen aen de Kinderen in het derde en vierde lid, werd nu vervangen door de plegtigſte Bedreiging der akeligſte ſtraffen in het toekomend Leven, onder de wet van Moſes misſchien wel, gisſende, gevreesd, maer nergens rechtſtreeks in dezelve bedreigd.

De zwaerſte tydlyke ſtraf, welke in de Christenkerk ten allen tyde moest geoefend worden, beſtond hier in, dat zy, welke door ongeloof of ongehoorzaemheit toonden, geene echte Christenen te zyn [en zich door geene vermaningen of beſtraffingen lieten verbeteren,] verbannen

(a) Men begrypt ligtlyk, dat ik hier doele op de gevallen van *Ananias en Sapphira*, van *Elymas* den Toovenaer, en eenige weinige meer, waer van we in de Brieven van Paulus gewaegd vinden. [Waeromtrent verdient gelezen te worden, 't geen we vinden in het *Theological Repoſitory* Vol. I, pag. 184—194, 268—292, 305—313, 454—457. Vol. II, 59—65, 134—183. in 't Nederduitsch te vinden in de *Verzameling van Godgel. en Zedek. verhandelingen*, gedrukt by *L. Herdingh*. 1775. Deel II. bladz. 1—88.]

(b) LUKAS IX, *vers* 54—55.

(c) JEREMIAH XXXI, *vers* 29, 30.

nen wierden uit de Godsdienstige Gemeenschap der Kerke en de gemeenzaeme verkeering met de geloovigen.

De Christelyke, in gelykheit met den Joodschen, Godsdienst verschilde met alle de Godsdiensten der Afgodische Volken daerin, dat dezelve die onderlinge gemeenschap van allerleije Godsdiensten geenzins gehengde, waer mee de Heidenen zoo veel op hadden (a). Een VOLTAIRE bazuine vry den lof der Heidensche verdraegzaemheit uit! — maer de éene waere God wil zyn eer niet deelen met andere met verdichte Goden. De Christenen denken, met het zelfde recht als de oude Joden, dat zy alleen den waeren Godsdienst hebben, en wel eenen Godsdienst, welke alle de Heidensche Godsdiensten voor valsch verklaert; zy behooren derhalven niet onverschillig genoeg te zyn, om zoodanige vermengingen van hunnen Godsdienst met die van andere Volken te dulden; Ik zegge; *niet onverschillig genoeg*, want het woord *verdraegzaem* komt in dit onderwerp geheel niet te pas.

De Euangelische Bedeeling was echter ook in dezen zeer verre van de gestrengheit der Mosaische. Zy eischte geen uitroeijing en verdelging, maer alleen bekeering, der Afgodendienaers. Jesus en zyne eerste Navolgers getroostten zich gaern, vervolgd en verdrukt te worden van wegen hunnen yver in dit Liefdewerk, in dit werk der bekeering, — maer zelve vervolgden of verdrukten zy niemand; zegenende daer en tegen, die hun vloekten, en volhardende zelfs, met te bidden voor hunne Beulen, wanneer deze het hun voor een misdaed toerekenden, dat zy standvastig bleeven by hunne belydenis; als ware het eene onvergeeflyke hard-

(a) Men vergelyke §. 9. Van het vorige 3de Hoofdstuk, bladz. 128.

hardnekkigheit, dat de braeve zielen, hoe zeer ook anders toegevende in alles, echter niets wilden wyken, wanneer hun geloof of deugd wierd op de proef gesteld. Dit veroirzaekte mogelyk wel eens, dat sommige verstandige en anders welmeenende mannen onder de Heidenen afkeerig bleeven van den Christelyken Godsdienst, (offschoon zy dien anderzins inwendig goedkeurden en hoogachtten;) alleen, om dat deze een geheele verzaking van den ouden Godsdienst vorderde, en geene zoogenoemde *verdraegzaemheit*, eigenlyk geene *onverschilligheit*, toeliet.

Men heeft, helaes! in volgende tyden door eene treurige ondervinding te duidelyk geleerd, dat de waere aert van den Christelyken Godsdienst geen vermenging van dezen met andere kan gedoogen; zulks toonde de verbastering van dien zoo edelen Godsdienst, wanneer de Heidensche bygeloovigheden ter Kerke zyn ingeslopen. Toen liet men teffens den zuiveren Geest van het eenvouwig Euangelie varen, en verzaekte deszelfs liefde-ademende kenmerken, door, in plaets van alle vervolging kloekmoediglyk te ondergaen met eenen Godvruchtigen yver, nu zelve andere te vervolgen met eenen dollen en onbezuisden yver.

§. 7. *Hoofdoogmerken van Jesus komst; en weleerst: de algemeene Verzoening der wereld.*

Dan, laet ons, na deze vergelyking der Euangelische met de vroegere Bedeelingen, den Godsdienst van Jesus zelven nog wat van nader by beschouwen, en zien, welke de groote zaek was, waer toe deze Zoon van God op aerde verschenen is, en die Hy verkondigde.

Zy bestond in de eerste plaets in deze heuchlyke tyding: God wilde alle menschen, zoo Heidenen als Joden, ontslaen van alle schuld der vorige zonden. Jesus was de Leeraer van God gezonden, en door den Allerhoogsten gemagtigd, om hun deze verzekering te doen, opdat zy zich

1ste Afd. Hoofdst. IV.

zouden onderwerpen aen de wetten van het geestlyk Koningryk, 't welk God in Christus wilde oprichten onder het Menschdom.

Dit aenbod, enkel gegrond op Gods zuivere Genade, wordt naer den eisch omschreven met deze betuigingen van Paulus: *uit genade zyt gy zalig geworden door het geloove, en dat niet uit u, het is Gods gave, niet uit de werken, op dat niemand roeme* (a). Deze genade van God jegens het menschlyk geslacht, nu doemwaerdig geworden door de zonden, wordt in de Heilige bladeren des Nieuwen Verbonds voorgedragen, als — *gegrond op Christus*, — *geschonken in en door Christus* (b) — byzonderlyk ook *in zyn dood*, en *door zyn bloed.* Jesus wordt gezegd: *in de wereld gezonden te zyn, om een verzoening te wezen voor onze zonden*: — *voor ons gestorven te zyn*; — *zyn ziele gegeven te hebben tot een Randsoen voor veele*, — *opdat wy, die verre waren, naby zouden worden door zyn bloed*; — en *wy in Hem zouden hebben de verzoening door zyn Bloed, de vergevinge der zonde* (c). Het is, naer myne gedachten, deze aengeboden Genade; welke Paulus door zynen geheelen Brief aen de Romeinen de *Rechtvaerdiging* noemt, en wier waerde en voortreflykheit hy zoo sterk beweert, en zoo wydluftig verdedigt.

Myn bestek gehengt niet, de redelykheit en noodzaeklykheit van zoodanig een voorstel, gedaen op die wyze, en onder zulke bewoordingen, in 't breede aentetoonen.

(a) EFEZEN II, *vers* 8, 9.
(b) EFEZEN I, *vers* 3, 4. ROMEINEN V, *vers* 1, 2, en elders.
(c) Men zie onder andere: 1 JOANNES IV, *vers* 10, ROMEINEN V, *vers* 6, 8. VI, *vers* 10. 1 KORINTHEN XV, *vers* 3. MATTHEUS XX, *vers* 28. 1 TIMOTHEUS II, *vers* 6. EFEZEN II, *vers* 13, en ROMEINEN V, *vers* 11.

nen. Het volgende zy genoeg tot myn tegenwoordig oogmerk! 1ste Afd. Hoofdst. IV.

De Allerhoogste God, willende zich bevredigen met het menschdom, was zoo zeer toegevende, dat Hy, schoon zelve de beledigde Party, de eerste was, welke op bevrediging aendrong. De Heere wilde teffens een einde maken van alle de Offeranden, Schuld- en Zoen-offers, welke, van zeer vroege dagen af aen, en ten deele zelfs volgens zyne inschiklyke bestelling, geofferd waren; — maer dit aenbod van een zoo Volmaekt en Verstandig Wezen diende te geschieden op zoodanigen grondslag en in dier voege, dat de mensch teffens de diepste indrukken verkreeg van Gods Heiligheit, den sterksten afkeer van zonde, en een levendigst bezef van het volstrekt noodzaeklyke eener ongeveinsde gehoorzaemheit. — Jesus Christus moest, uit hoofde zyner getrouwheit in het verkondigen van waerheit en het aenpryzen der deugd, onderworpen worden aen den haet der Joden, en een slachtoffer zyn hunner nydigheit en vooroordeelen, — indien God zulks niet wonderdadiglyk belettede, — of, indien Jesus zelve zich niet wilde redden door het een of ander middel, en dus een Tooneel ontwyken, waerop Hy, zelfs buiten aenmerking van dat onderwerp, waervan wy nu spreken, van ongemeen veel voordeel kon zyn voor het menschdom.

Doch God had besloten, en reeds laten voorschaduwen en voorzeggen onder het Oude Verbond, dat het eerste gebeuren, dat dit onzondig *Lam geslacht*, dat zyn geliefde Zoon *om onze overtredingen gewond*, *om onze ongerechtigheden verbryzeld worden zou;* En, daer de Heere Jesus zich gewilliglyk hier aen onderwierp, en gezegd kan worden,

Iste Afd. Hoofdst. IV. *zich zelven te hebben opgeofferd*, werd deze vrywillige offerande van waere gerechtigheit, gehoorzaemheit, en goedheit aen het menschdom, gewoon aen het denkbeeld van Zoen- en Schuld-offers, voorgesteld als een volstrekt en alles voldingend middel van Verzoening voor alle de reeds bedrevene zonden, en de schulden, daerdoor veroirzaekt. Nooit kon 'er krachtiger middel worden uitgedacht, om den Zondaer opteleiden tot eenen boetvaerdigen Gemoedsstand, om hem de ernstigste voornemens inteboezemen tot waere gehoorzaemheit, dan het lyden en de dood van Jesus. Dit middel voldeed aen het waere oogmerk van alle zoenoffers, weleer op Godlyken last verricht (*a*); deze werden nu in eens onnut gemaekt; dit Offer van Christus vernietigde de Schuld van alle zonden, ook van die, van welke men door de vorige niet gerechtvaerdigd kon worden; en zoodanige waren 'er verscheidene, waeromtrent geenerley Mosaisch Schuld- of Zoen-offer, ook zelfs niet het werk van den grooten Verzoendag, eenige gerustheit geven kon.

Het offer was, volgens de Godlyke aenbieding, van algemeene kracht ten aenzien aller vorige zonden; en de Aennemers van den Godsdienst van Jesus kreegen dus alle gewenschte verzekering hunner bevrediging met den Allerhoogsten, op eene wyze, betamende aen de Godlyke Wysheit en Heiligheit, en overeenkomstig met alle redelyke denkbeelden zyner Goedheit, — nu Jesus zelve en Offer en Offeraer had willen zyn, — nu God, uit zuivere Menschenliefde, een, Hem zoo dierbaer, voorwerp had willen overgeven; — Nu was de verzoening volkomen, ja zoo volkomen, dat ook hierin begrepen is het ontslag van de schuld

(*a*) Zie hier voor §. 2. in het derde Hoofdstuk, bladz. 126, 127.

ſchuld dier zonden, welke na de aenneming des Euangeliums bedreven, doch teffens gevolgd worden door een tydig berouw en oprechte bekeering.

1ſte Afd. Hoofdſt. IV.

Dit maekt een tweede voornaeme byzonderheit uit in den Godsdienst van Jeſus. Alle Leden van het geestlyk Koningryk hebben, ten allen tyde, een vryen toegang tot den Troon der Genade, en konnen verzekerd zyn van de vergeving der ſchulden, veroirzaekt door hunne zwakheden en ſtruikelingen, ook na hunnen overgang tot het Christendom. Naderen zy tot God in *den Naem van Jeſus*, dat is: met eene innerlyke boetvaerdigheit en eerbiedige hoogachting voor den gekruicigden Jeſus, — roepen zy tot hunnen Hemelſchen Vader om genade, — *dan zal, die zoekt, ook vinden, die klopt, dien zal opengedaen worden* (*a*), *die zal bermhartigheit verkrygen, om geholpen te worden ten bekwaemen tyde* (*b*). Dit wordt genoemd: *eene vrymoedigheit, om integaen door het bloed van Jeſus* (*c*); en in dezen zin zegt de heilige Joannes: *indien iemand gezondigd heeft, wy hebben eenen Voorſpraek by den Vader, Jeſus Christus den rechtvaerdigen, en Hy is een verzoening voor onze zonden, en niet alleen voor de onze, maer ook voor de zonde der geheele werelt* (*d*).

§. 8. *Byzondere vergeving van de zonde der geloovigen.*

Wy moeten ten dezen aenzien nog aenmerken, dat deze ſteeds duurende Verzoening, *waer door Christus in eeuwigheit volmaekt de geenen die geheiligd worden, en een oirzaek is van eeuwige zaligheit voor alle, welke door Hem tot God gaen, alzoo Hy altyd leeft, om voor hun te bidden* (*e*), niet ſlechts

wordt

(*a*) MATTHEUS VII, *vers* 7, 8.
(*b*) HEBREEN IV, *vers* 16.
(*c*) ——— X, *vers* 19.
(*d*) 1 JOANNES II, *vers* 1, 2.
(*e*) HEBREEN X, *vers* 14, en VII, *vers* 25.

wordt toegeëigend aen den dood van Christus, maer ook aen zyne verheerlyking en voorbidding voor ons in den Hemel.

Uit dien hoofde wordt Hy een *Middelaer* genoemd, niet alleen met zinspeling op Moses (*a*), maer ook op dat deel van den Mosaischen Offerdienst, in 't welk de vergeving der zonde werd voorgesteld, als bevorderd door het ingaen van den Hoogepriester in het Heilige der Heilige, en door zyne voorbede voor het Volk; 't welk, overgebracht op Christus, ons onder 't oog brengt, dat de Allerhoogste, door de verhevene waerdy van Christus, en door de betrekking, in welke de Geloovigen staen tot Hem, die zoo veel gehoorzaemheit, liefde, en goedheit heeft doen blyken, bewogen wordt, om genade te bewyzen aen allen, welke zich, met een waere achting voor Jesus, tot God begeven. Dan *spreekt Jesus bloed beter dingen, dan dat van Abel* (*b*). Dan *bidt Hy voor ons* (*c*). Dan zyn de gehoorzaemheit, eenmael door Hem getoond, en de Heerlyklykheit, daerop door Hem ontvangen, als 't ware, van die aenhoudende verdiensten en Invloed by God, dat niemand kan twyfelen aen de verhooring zyner gebeden, indien hy tot den Allerhoogsten nadert als Broeder, Vriend, Leerling en Navolger van dezen gehoorzaemen en verheerlykten Jesus.

§. 9. *De zegeningen, welke uit deze aenbiedin.* Dit is niet slechts waer ten aenzien der vergeving aller zonden en zwakheden, maer ook ten aenzien van alles, om 't welk de Geloovigen bidden *in den naem van Jesus;* — van alles, wat zy van den Vader begeeren met een waere hoog-

(*a*) GALATEN III, *vers* 19 en 20.
(*b*) HEBREEN XII, *vers* 14.
(*c*) ——— VII, *vers* 25.

hoogachting voor Jesus, op zyn Bevel, en dus in de evengemelde betrekking tot Hem als zyne Leerlingen, Vrienden, Navolgers en Broeders. Jesus verklaerde zich, voor zynen dood, zeer sterk over de naeuwe betrekking, in welke Hy stond tot den Vader; zeggende: *Ik en de Vader zyn één; en, die my ziet, ziet den Vader* (*a*). Zy derhalven, welke door het geloof eene soortgelyke betrekking tot Jesus kreegen, en *één met Hem* zyn geworden (*b*), zullen ongetwyfeld ook alles ontvangen, wat zy noodig hebben, — nu Hy gehoorzaem geworden is tot den dood, ja tot den dood van 't kruis, — nu Hy alle magt bezit in Hemel en op aerde (*c*).

Iste Afd. Hoofdst. IV. *gen van het Euangelie voort vloeijen.*

Een der grootste en voornaemste zegeningen, welke de Geloovigen, langs dezen weg, te wachten hadden, was de bystand van den Heiligen Geest. Deze bestond, by den aenvang der Christenkerk, wel in wonderdadige Gaven en zoo veele bovennatuurlyke zegeningen, als, ten dien tyde, vereischt wierden ter belydenis en voortplanting van het Euangelie midden in veele verdrukkingen en vervolgingen; — maer zy bestaet teffens, door alle tyden heen, in de genaderyke medewerking van God op de verstanden en harten der menschen, [ter genoegzaeme kennis der waerheden, en] getrouwe betrachting der pligten van den Christelyken Godsdienst.

Zoodanig eene Zegen was nooit zoo sterk, zoo algemeen, en zoo duidelyk beloofd als in de Leer van Jesus en zyne Apostelen. Hy, — welke den pligt van bidden zui-

(*a*) JOANNES X, *vers* 30, 38. en XIV, *vers* 9, 10.
(*b*) GALATEN III, *vers* 28. JOANNES XVII, *vers* 21.
(*c*) PHILIPP. II, *vers* 8, 9. en MATTHEUS XXVIII, *vers* 18.

Iste Afd. Hoofdst. IV. zuiverde van allen noodeloozen omslag, — die *het bidden in geest en waerheit* aenprees, zonder staetlyke vertooningen en uiterlykheden; — die met deze lessen, van ter zyde aenduidde, hoe de Tempeldiensten eerlang zouden vervallen (*a*), en een zeer eenvouwig voorschrift van bidden gaf aen zyne Leerlingen (*b*), — Hy toonde duidelyk, dat het verzoek om geestlyke zegeningen het voornaeme onderwerp moest uitmaken van de gebeden der Christenen.

§. 10. *De Zedeleer van Jesus.* Gaern wilde ik, liet myn bestek zulks toe, hier een weinig breeder uitweiden over de uitmuntende Lessen, gegeven door Jesus en zyne Apostelen, zoo wel omtrent veele andere pligten van den oudsten, van den Aertsvaderlyken Godsdienst, als ten aendrang der Wet van Natuur en Reden. Wel verre van de Wet en de Profeeten *te ontbinden*, *vervulde* Hy derzelver wezenlyke oogmerk (*c*), door zuivere Godvrucht, waere Menschenliefde, en ingetogen Zelfsbestuur optegeven als de echte vereischten van een rechtschapen Dienaer van God; veroordeelende alle die dweepachtige en gemaekte vertooningen, welke, in weerwil veeler ernstige waerschouwingen der laetste Profeeten, de plaets van echten Godsdienst bekleedden onder de Joden, sederd zy door de Babilonische Gevangenis waren afgeschrikt van alle Afgodery.

Men luistere nae de uitmuntende, de nooit genoeg gelezen of herlezen, Leerreden op den Berg, en nae alle die byzondere en openbaere Gesprekken, welke ons door de Euangelisten, en allermeest door Joannes, zyn nagela-

(*a*) JOANNES IV, *vers* 21 — 24.
(*b*) MATTHEUS VI, *vers* 5 – 15.
(*c*) ——— V, *vers* 17.

laten; — men leze die gedeelten der Apostolische Brieven, welke het zedelyk gedrag en de pligten van het Christelyk Leven betreffen, — en ieder aendachtig mensch zal myne gezegden beämen, ja verrukt zyn over de eenvouwigheit van Jesus Leer en haere geschiktheit voor menschen van allerleyën rang, soort, ouderdom, en omstandigheden.

1ste Afd. Hoofdst. IV.

§. 11. *Plegtigheden van het Nieuwe Verbond.*

Ik moet my voor tegenwoordig by dit algemeene bepalen, en alleenlyk nog aenmerken, dat Hy, wiens Godsdienst geestlyk was, ook allen uiterlyken omslag in den Eerdienst vermydde; bevelende slechts twee zeer eenvouwige Plegtigheden, wier oogmerk zoo duidelyk is af te nemen uit de Instellingen zelve, dat wy, om dit ten vollen te begrypen, naeuwlyks behoeven raedteplegen met de Apostolische Schriften, welke ons teffens daeromtrent verscheidene duidelyke Voorstellen opleveren; en het is zoo wel te verwonderen als te bejammeren, dat de zucht, om verborgenheden en ingewikkelde oogmerken te zoeken, gepaerd met de verbastering der oude Euangelische eenvouwigheit, deze duidelyke Instellingen zoo beneveld, ja zelfs, by veelen, geheel vervreemd hebben van haere waere, heilzaeme, en zich van zelven opdoende oogmerken.

De eene, immers, was duidelyk ingericht, om, by den plegtigen en openlyken aenvang van het Christelyk leven, de diepste Indrukken te verwekken der verpligting tot die Heiligheit, waertoe de Doopeling zich by de Belydenis van zyn geloof verbindt, uit kracht van zyn aendeel in de reiniging der ziele door het bloed van Christus, op de straks voorgestelde wyze aengemerkt (*a*).

De

(*a*) Zie §. 7 en 8. van dit Hoofdstuk, hier voor bladz. 161 en 165.

1ste Afd. Hoofdst. IV.

De andere Plegtigheit werd, even blykbaer, ingesteld tot eene plegtige Gedachtenis van Jesus, en byzonderlyk, van dat lyden en sterven, waer aen zoo groote voordeelen worden toegekend, en 't welk, het Middelpunt zynde der Lotgevallen van Jesus, niet herdacht kan worden, zonder te denken aen zyn geheele Leer en gansche Leven, als voorgegaen, en aen zyne Opstanding en verheerlyking, als gevolgd op dat lyden. Een gedachtenis derhalven, zeer geschikt, om den Disgenoot aen het Avondmael te versterken in zyn geloof, te doen aenwinnen in liefde en hoogachting voor Jesus, en standvastig te maken in de gehoorzaemheit aen alle de geboden des Heeren, vooral ook in de hartlyke eensgezindheit met, en onderlinge liefde tot, zyne Mede Christenen, [waertoe het erinnerde voorbeeld van Jesus hem zoo sterk aenmoedigt, verpligt, en dringt.]

Deze waren alle de stellige pligten, door Jesus aenbevolen; — Voorts liet Hy den uiterlyken Godsdienst der Joden zynen gang gaen, als die welhaest van zelven zou vervallen. Intusschen konden de heilzaeme inrichtingen der Joodsche Synagogen den Navolgeren van Jesus een richtsnoer opleveren voor hunne plegtige Byeenkomsten, en hen opwekken, om zich in dezelve bezig te houden met lezen, bidden, Godsdienstige Gezangen, leerzaeme Redevoeringen en stichtelyke Gesprekken, geschoeid op eenen trant, best strookende met de leer van Jesus.

Dit geschiedde, gelyk wy weten, al vroeg na des Heilands Hemelvaert, en werd alzins, op eene voldoende wyze, bekrachtigd door het gezach, bevel, en voorbeeld der Apostelen.

Nu

Nu is het laetste, en teffens, het gewigtigste van den Godsdienst van Jesus nog overig; ik meen, dat groote oogmerk der *verschyning van onzen Zaligmaker Jesus Christus*, waerop Paulus ziet, als hy zegt: *dat Jesus den dood heeft te niete gedaen, en het leven en de onverderflykheit aen het licht gebracht door het Euangelie* (a).

1ste Afd. Hoofdst. IV. §. 12. Euangelische bedreigingen en beloften.

Hier door vooral moest *de kop van het Serpent vermorseld*; — hier door moesten *alle de geslachten der aerde gezegend worden in het Zaed van Abraham.*

Deze beloften waren ten deele vervuld in de Leer der Verzoening, waerdoor de Dood zyn prikkel had verloren; maer hy moest geheel te niete gedaen, alle gevolgen der zonden moesten ten eenenmaele vernietigd worden. Dit, gewis, was het groote werk der Euangelische Bedeeling; dit, de voornaemste Inhoud der Euangelie-leer. De Leere der onsterflykheit van der menschen zielen, de Leere van een Toekomend leven ter beslisschende vergelding, schoon, naer myne gedachten, zoo oud als het menschlyk geslacht zelve, was nooit duidelyk verklaerd, nimmer omstandiglyk aengedrongen, of gestaefd met bewyzen, sterk genoeg, om alle eenigzins gegrond schynende twyfelingen ten eenenmaele te verbannen. Moses wet gaf, uit haeren eigen aert, geheel geene aenleiding, om recht uit en duidelyk daer van te spreken; en, hoewel ik denke, dat men klaerder Voorsteilen hier van ontmoet in de laetere gewyde Schriften, — vooral by die Profeeten, wier zending allermeest ten oogmerk had, om de Joden meer rechtstreeks te bereiden tot de volmaekter Bedeeling van het Nieu-

(a) 2 Timotheus I, vers 10.

Nieuwe Verbond; — ook daer was de klaerheit echter niet zoo groot, of 'er bleef gelegenheit over tot veele Twyfelingen. Een gansche Gezindte der Joden ontkende die Leer geheelënal; en onder de Heidenen waren de overblyffels der bekrompene bevattingen van vroegere dagen meestal misvormd in eene verachtenswaerdige Fabel-leer, of verzwolgen door de Twyfelingen en spitsvinnige redekavelingen der Wysgeeren.

Het Euangelie verscheen in eenen tyd, wanneer het Menschdom de volle rypheit had, om te worden opgeleid tot eene zekerder en meer rechtstreeksche kennis van dit gewigtig Onderwerp; en Jesus was daer toe gekomen, om den mensch meer recht toe recht aen voortebereiden tot den Hemel en het eeuwig Leven.

Sommige geleerde mannen (*a*) houden staende, dat 'er, onder het Nieuwe Verbond geheel geene beloften gedaen zyn van tydlyken welvaert en zegen; ja dat de Christen volstrekt geene tydlyke voordeelen kan verwachten. Paulus zegt wel (*b*): *de Godzaligheit heeft de belofte beide des* TEGENWOORDIGEN *en des toekomenden levens.* Maer zy meenen, dat de Apostel in die woorden het oog heeft op beide de Bedeelingen, en wil zeggen, dat de Godzaligheit, in de Wet, *de beloften had des tegenwoordigen*, en nu, onder het Euangelie, die *des toekomenden Levens.*

[Maer ik durve, in dit geval, niet zoo beslisschende spreken; altans, wat aengaet deze woorden van Paulus;] denkende liever, dat deze Apostel met de *belofte des tegen-*

woor-

(*a*) Meest al de zelfde, welke geheel geene Openbaring van een toekomend leven toestaen vóór de komst van Jesus.

(*b*) I TIMOTHEUS IV, *vers* 8.

woordigen levens het oog heeft op de voordeelige gevolgen der Godzaligheit, uit haeren eigen aert zoo wel als door de zegenende zorge der Voorzienigheit over de menschen als zyne redelyke Schepselen, waer door de Vroomen, ook in dit Leven, over 't geheel, gelukkiger zyn dan de Godloozen, indien het belang van den Godsdienst en de zedelyke verbetering der menschen niet, gelyk somtyds gebeurt, het tegendeel van de Godlyke wysheit vorderen. Daeromtrent deed de Allerhoogste, al zeer vroeg, dit nadruklyk voorstel aen Kain; *is 'er niet, indien gy wel doet, verhooging?* een vraeg, welke schynt te onderstellen, dat zulks dien Nydigaert reeds bekend kon zyn uit eene vorige belofte, zoo wel als by ondervinding. Zoodanig eene belofte betrof het gansche Menschdom, en onder het zelve ook den Christenen, als menschen, als Nakomelingen van Adam; in dezen zin, *had* dan ook *de Godzaligheit* by hun *de belofte des Tegenwoordigen Levens.*

1ste Afd. Hoofdst. IV.

Maer buiten dit vinde ik in 't Nieuwe Verbond nergens eene Belofte aengaende eene tydlyke belooning der Godzaligheit, 't zy door Jesus zelven gedaen of door zyne Apostelen; en zy, die myne straks opgegeven Stelling omhelzen, zullen zoodanige belofte ook geheel onnodig vinden, zoo wel als ongepast met opzicht tot het groote oogmerk van onzen Godsdienst, de rechtstreeksche Voorbereiding tot den Hemel.

De toezegging van Jesus, omtrent de vergoeding van alles, wat men *zou verlaten hebben, om zynen 't wille, en om des Euangeliums wille* (*a*), kan niet wel worden toege-

(*a*) MARKUS X, *vers* 30.

gepast op alle tyden der Christenheit, oogende meest al op zyne sterke verklaring aengaende *den smallen weg en engen poort, die ten leven leidt* (a); of die van Paulus, dat men *door veele verdrukkingen moet ingaen in het Koningryk van God* (b); gelyk ook deze, dat de Christenen, indien *zy alleen in dit leven op Christus hoopen, de elendigste aller menschen zyn* (c).

De eerstgemelde toezegging van den Heere Jesus raekt alleen den zulken, welke meer of min *vervolgd worden*, die *huizen, akkers* enz. *verlaten om zynen 't wille*, en kan dus nimmer eenen goeden zin krygen met opzicht tot alle Christenen ook buiten de vervolgingen; — terwyl de laestgemelde verklaringen van Jesus en Paulus, ook dan, en voor alle tyden, in zekeren zin doorgaen, naerdien het stipt beleven der Euangelieleer altoos verzeld is van zeer veele moeilykheden, uit hoofde der verleidingen dezer werelt, zoo wel als van wegen de verkeerdheit veeler menschen, welke den Christen somtyds elendig zouden maken, ja zelfs elendiger dan zorglooze en onbekommerd henenlevende Zondaers, wierd hy niet ondersteund en bemoedigd door de uitzichten op een eeuwig Leven. Altans, 't zy welke ook de zin dier Verklaringen wezen moge, Jesus Godsdienst was zekerlyk in 't geheel niet ingericht, om zyne belyders te vereenigen onder een aerdsch Koningryk, Gemeenebest, of burgerlyke Maetschappy; — in 't geheel niet ingericht, om hen, in deze werelt, veele tydlyke voordeelen te doen smaken, 't zy als Volks-voorrechten, of als stellige beloningen hunner deugden. Wy vinden

(a) MATTHEUS VII, *vers* 14.
(b) HANDELINGEN XIV, *vers* 22.
(c) I KORINTHEN XV, *vers* 19.

den niet in het Euangelie, en wy konnen ook niet verwachten in het zelve te zullen vinden, wetten, beloften, bedreigingen, voor een burgerlyke maetschappy of aerdsch Koningryk ingericht. Neen.... *Jesus Koningryk is niet van deze wereld* (a). Tydlyk aenzien, wereltsche magt, aerdsche rykdom, waren altoos meer nadeelig dan gunstig voor de belangen der Christen-Kerke, aengemerkt als eene Maetschappy, [en niet zelden ook, voor de belangen der byzondere Leden]. 1ste Afd. Hoofdst. IV.

De hevigste vervolgingen hebben deze Kerk nimmer zoo zwaere schokken toegebracht, als die zy leed door het overgaen van Keizers en Vorsten tot haere Gemeenschap; wanneer deze namelyk, met hunne Hovelingen en begunstigde Kerklyken, ook de Heerschzucht medebrachten, en het waere wezen der Christen-kerk veranderde in eene wereltsche Heerschappy.

Zoo dra de wereltlyke magt zich bemoeide met het Kerkbestuur, — ik meen, zoo dra dit bestuur wierd ingericht naer de Staetswetten der Volken, — verbasterde de Christenheit; en nooit zal zy zuiver hervormd zyn, zoo lang ook de Hervorming wordt geregeld naer het Plan, en behartigd uit inzichten, van wereltsche Grootheit. Een goed Christen is wel altoos een goed burger; maer zyne eigenschappen, zyne belangen, zyne uitzichten, als een Christen, verschillen merkelyk met die van een ervaren Staetsman. Bezit deze teffens de eigenschappen, neigingen, en uitzichten van een *Christen*, hy bezit dezelve geenzins als *Staetsman*; en die, welke hy als *Staetsman* bezit, komen hem, als *Christen*, weinig of niet te stade.

Hier

(a) JOANNES XVIII, *vers* 36.

1ste Afd. Hoofdst. IV.

Hier van daen ontmoeten wy in de leer van Jesus geene regelen voor de Overheden der Volken; geene voorschriften in het burgerlyk- of Staetsbestuur. Hier van daen wordt daer in *de Liefde voor het Vaderland* niet opzetlyk aengeprezen of bevolen; en zulks is zoo verre van eene onvolmaektheit te wezen in de Leere van Jesus, dat het tegendeel zelfs geheel onbestaenbaer zyn zou met haer groote oogmerk, de Voorbereiding tot het Hemelsch Vaderland. [Men kan wel, in zekeren zin, zeggen, dat een waer Christen de beste liefhebber is van het Land, waer in hy woont, om dat geen Land waerlyk veiliger en gelukkiger zyn kan, dan waer in de Euangelie-wetten stiptlyk worden opgevolgd, waer in veele echte Christenen wonen.] terwyl de Christelyke Godsdienst toelaet, ja gebiedt, dat elk in stilheit arbeide en naerstig zy in het tydlyke; dat men de neigingen omtrent dit leven, ons door den Schepper ingeplant, opvolge, [met eene vreedzaeme onderwerping aen de wetten der Maetschappy, waer onder men behoort;] — maer dit alles is teffens, en moet steeds onderworpen zyn aen het groote Hoofd-oogmerk van ons bestaen op aerde, door het Euangelie aen het licht gebracht, de voorbereiding tot den Hemel; en deze vordert, dat men los genoeg zy van het aerdsche Vaderland, van vrienden en goederen, om dezelve te verlaten, zoo dra de belangen van den Godsdienst zulks eischen, — [zoo dra wy verhinderd worden om deze te behartigen].

Deze aenmerking keert ook eene andere beschuldiging af, welke men tegen het Euangelie aenvoert, als ware dit onvolmaekt, omdat men *de Vriendschap* daer in nergens vindt aenbevolen; Deze immers is, in den strikten zin van het woord,

woord, eene verbindtenis, waer in de Godsdienst geen noodzaeklyk deel heeft, [waer mee dus ook het Euangelie niets heeft te maken; ja de Vriendſchap, eene toevallige overeenſtemming van twee of meerder harten onderſtellende, kan veeltyds een gelukkige omſtandigheit zyn in het Christelyk leven, maer is nooit een pligt, omdat het ontmoeten van zoodanige overeenſtemming nimmer in onze magt ſtaet, en veelen nooit te beurt valt; het zou derhalven ongerymd wezen, zoo het Euangelie ons bevel gaf tot iets,] 't welk onder geen bevel kan vallen. 1ſte Afd. Hoofdſt. IV.

[Of begeert men bevelen tot Vriendſchap, in de ruimer en onbepaelder betekenis, waerin dit woord veelal, ſchoon oneigenlyk, gebruikt wordt,] dan ſlae men het oog op de overvloedige aenpryzingen der Broederlyke Liefde in het Euangelie; deze komt zoo na mogelyk by de zuiverſte Vriendſchap, en vordert een zoo ſterke genegenheit, als ooit *deugdzaem* heeten en gevestigd zyn kan op louter zedelyke verpligtingen.

Doch, om wedertekeeren tot ons voornaeme onderwerp, de eigenlyke *Euangeliſche* Beloften zyn niet *tydlyk*, maer *eeuwig*. Alles, wat Jeſus leerde, aenprees, en verrichtte, dient, om ons *eeuwig* gelukkig te maken, en te bereiden tot het *Toekomende Leven.*

Wy ontmoeten naeuwlyks één blad in de Euangelieſchriften, waer in niet, meer of min, geſproken wordt over het toekomende Leven, over de vergelding van goed en kwaed in dat Leven, en over de omſtandigheden van deze vergelding. Sommigen mogen twyfelen, of Jeſus de onſterflykheit der ziele wel uitdruklyk heeft geleerd; of gelooven, dat Hy deze ſlechts onderſteld heeft als bekend en zeker; — Ik meen dat deze waerheit, [meer

1ste Afd. Hoofdst. IV. dan de eigenlyke opstanding,] bewezen en bedoeld werd in zyne redeneering tegen de Sadduceers (*a*), en allerblykbaerst ondersteld wordt in deze Les van onzen Zaligmaker (*b*): *Vreest niet voor de geene, die het lichaem dooden, en* DE ZIEL *niet* KONNEN *dooden.*

De schrandere Christen-wysgeer BONNET zegt wel te recht: „ Het is minder de onsterflykheit der zielen, dan „ de onsterflykheit der menschen, welke duidelyk gemaekt „ is door het Euangelie;" — maer, hoe min men die bewyzen voor voldingende houde, welke voor den staet der zielen na den dood, als een staet van bewustheit, — van genoegen, of van kwelling, — getrokken worden uit de Gelykenis van den ryken man en Lasarus, — uit des Heilands belofte aen den met Hem gekruicigden Moordenaer, — uit zyne laetste zielzucht of Bede by zyn sterven, en van elders, — het is nochtans *gewislyk* de Leer van Jesus, en 't is ook *alleen* de Leer van Jesus, welke ons verzekert van de algemeene Opstanding der dooden, van eenen beslisschenden Oordeeldag, van de Straffe der Godloozen, en vooral van de Opstanding der Rechtvaerdigen ten eeuwigen Leven.

Deze waerheden worden in het Euangelie zoo ronduit geleerd, zoo sterk aengedrongen, dat niemand aen dezelve kan twyfelen, wanneer hy dat Euangelie als Godlyk aenneemt, en het zeggen van Jesus voor waerheit houdt.

§. 13. *Het gezach, de* Geen wonder derhalven, dat de goede Voorzienigheit, als 't ware, niets heeft achtergelaten, om ons alle zekerheit

(*a*) MATTHEUS XXII, *vers* 29—32. hier voor §. 6. bladz. 156, 157 reeds door ons aengehaeld.
(*b*) MATTHEUS X, *vers* 28.

heit te bezorgen ten aenzien dezer waerheit, en der geloofwaerdigheit van des Heilands gezegden, welke men in een onderwerp van die natuur kan vorderen.

1ste Afd. Hoofdst. IV.

waerdigheit, en zekerheid der gansche leer van Jesus.

Jesus was de waerdigste Persoon, welke ooit op aerde gezien werd, zoo zeer gelykvormig in Verstand, Magt en Goedheit met het volmaekt Opperwezen, dat men zeggen kon: *God is geopenbaerd in het Vleesch;* — al zyn doen en zeggen was zoo uitstekend in alles, dat wy reeds de verhevenste denkbeelden van Hem moeten vormen, al zien wy niet te rugge, nae zyne wonderdadige Ontvangenis, en het Bovennatuurlyke, 't welk zich vertoonde in zyne vroege wysheit; — zyne Leeringen ademen niet dan overtuigende waerheit, zyne zedelessen niet dan wysheit; — zyne Uitspraeken vertoonen alzins de grootste sterkte van geest, — zyne wonderen kondigden niets minder aen dan Almagt. — En dit alles was gepaerd met eene algemeene Goedheit, onbesmette Heiligheit, vuurige Godvrucht, belanglooze menschenliefde, gepaste zachtmoedigheit, en vrywillige zelfverlochening, welke nooit weerga hadden. Deze waerdige Persoon, [deze verheven, heilige, wyze, ja Godlyke Jesus,] voorspelde zyne eigen lotgevallen, ten zelfden tyde, wanneer, — en voor dezelfde menschen, aen wien — Hy de straks gemelde Verklaringen gaf omtrent het Toekomend leven. Hy voorspelde, dat Hy zou gevangen, veroordeeld, gegeesseld, gekruicigd worden, sterven, en, ten derden dage, weder opstaen; — dat Hy daerna zou henen gaen tot zynen en onzen Vader, [en ten Hemel opvaren;] — dat Hy van daer zynen Geest, de wonderdadige gaven van Gods almagt en wysheit, zou nederzenden op aerde, en zyne eerste Navolgers, [de bestemde Voortplanters van zynen

1ste Afd. Hoofdst. IV.

Godsdienst,] in staet stellen tot het doen van gelyke, ja nog grooter wonderen, dan Hy gedaen had.

Dit alles gebeurt; — gebeurt met alle, de minste zoo wel als gewigtigste, byzonderheden, in de Voorspelling uitgedrukt, en juist in dier voege, als Hy gezegd had; zyn Ryk of Kerk wordt uitgebreid en bevestigd, in weerwil van alle die tegenkantingen en verdrukkingen, welke Hy ook niet min klaer en naeuwkeurig had aengekondigd. Het Joodsche Volk, het wederspannige Jerusalem, ontvangt, binnen veertig jaeren, de door Hem bedreigde straffe, en zucht, zoo verre het ongeloovig bleef, tot dezen huidigen dag onder de akelige gevolgen dezer welverdiende straffe.

Wie kan, derhalven, twyfelen aen de waerheit zyner Voorspellingen omtrent het toekomende Leven? Wie moet niet erkennen, dat Jesus, door den invloed van zoodanige Leer, levenswyze, dood, opstanding en verheerlyking, den dood heeft te niete gedaen, en het leven en de onsterflykheit aen 't licht gebracht.

TWEEDE AFDEELING.

Deze omſtandige Beſchouwing van alle de Godlyke Bedeelingen aen het menschdom leidt ons nu tot zoodanig een beknopt BESLUIT UIT AL HET VOORGAENDE, als ik my verbeelde, dat genoegzaem zyn zal ter beantwoording der Prysvraege, in beide haere Deelen.

Het *Verband van den Christelyken Godsdienst met den Natuurlyken en Joodſchen* is, naer myne gedachten, zoo overtuigend klaer gebleken uit het geen ik van elk dezer Godsdienſten gezegd hebbe, dat het niet noodig wezen zal, zulks aentewyzen in alle de byzondere deelen; en deze aenwyzing zou weinig meer zyn dan eene loutere herhaling van 't geen ik verſcheidene maelen gezegd hebbe, en telkens te nadruklyker gezegd hebbe, opdat het een ieder, onder het lezen van elk Hoofdſtuk der vorige Afdeeling, mogt in het oog vallen. Derhalven zullen weinige woorden, gelyk ik vertrouwe, nu genoeg wezen. §. 1. *Verband van den Christelyken met den Natuurlyken en Joodſchen Godsdienst.*

De NATUURLYKE GODSDIENST, of, gelyk ik den zelven omſchreven heb (*a*): *De Grondſlagen van allen Godsdienst, wel in den oirſprong ontdekt door Godlyke Openbaring, die der menſchen denkbeelden aen den gang bracht, doch dan ook terſtond beaemd door gezond verſtand en Reden*; — Deze Grondſlagen zyn ook de Grondſlagen van den Christelyken Godsdienst, welke dezelve alomme onderſtelt, aendringt, uitbreidt en bevestigt. Deze ſtaen bygevolg in een

(*a*) Men zie het 1ſte Hoofdſtuk der eerſte Afdeeling, alomme, en byzonderlyk §. 8. bladz. 29, 30 §. 12. aen het begin, bladz. 39.

2de Afd. Hoofdst. IV. een verband met elkander, gelykaertig aen dat van het voltooide Gebouw met den Grondslag; — of liever, op dat ik wederkeere tot myne gelykenis in de *Inleiding*, — de Natuurlyke Godsdienst staet in verband met den Christelyken, gelyk de eerste beginselen van het onderwys eenes verstandigen Vaders in verband staen met die volkomener onderrichtingen, welke hy mededeelt, wanneer het Kind een volwasschen Jongeling is geworden, vatbaer voor de rechtstreeksche Toebereiding tot den staet, voor hem bedoeld, of het beroep, waer voor hy bestemd was.

De gaping, welke zich hier tusschen beide vertoont, wordt aengevuld — *eerst*, door die deelen van den *Aertsvaderlyken Godsdienst*, welke niet behooren onder den *Natuurlyken Godsdienst*, noch volgens de meer gemeene, noch volgens myne bepaling, maer bestaen in stellige bevelen, en in de aenkondiging van toekomende gebeurdtenissen; — *ten anderen*, door die Openbaringen, met welke de Allerhoogste Israël begunstigde, ten beste van het gansche menschdom; rustende wel op den Natuurlyken en Aertsvaderlyken Godsdienst, doch teffens van deze merkelyk onderscheiden, vooral ook door minder algemeen, ja slechts tot één Volk rechtstreeks bepaeld, te zyn.

Wy zagen den allengskens klimmenden voortgang dezer Bedeelingen, en vonden in den Mosaischen Godsdienst eigenaertiglyk de handelwyze van eenen verstandigen Vader, geduurende de meer wufte en wel eens halstarrige geaertheit van kinderen, welke de eerste dagen der kindschheit te boven zyn, en doorgaens een *Pedagoog*, of Tuchtmeester, behoeven. Wy ontdekten hier die zelfde toegevendheit, — dat voorzichtig regelen der losse en onbezonnene bedryven eener speelzieke Jeugd, welke zoo ligt

eens

eens ter zyde uitſpringt, — dat gedeeltlyk involgen, en te gelyk verſtandiglyk beteugelen der hevige zucht tot het navolgen van anderen, welke ook ſomtyds ſtrenger ſtraffen vordert. In één woord, wy vonden hier de gelykenis van Paulus (*a*), waer op wy de onze bouwden, ten vollen gebillykt, en zullen niets meer behoeven te zeggen aengaende het Verband, 't welk *de Aertsvaderlyke en Moſaiſche*, 't welk byzonderlyk de *Joodſche Godsdienst* heeft met dien van Jeſus, wanneer wy hier alleenlyk nog byvoegen, dat het Verband van Voorbeeld en Tegenbeeld, van ſchaduw en lichaem, 't welk ons de Schriftuur zelve aen de hand geeft (*b*), in 't wezenlyke niets verſchilt van dat, 't welk myne gelykenis ons onder 't oog brengt, en dat alles, in eigenlyke bewoordingen, uitkomt op het Verband, 't welk eene *voorbeduidende toebereiding* heeft tot *de vervullende* of volkomen makende *bepaling en rechtſtreekſche toewyzing*. [De Christelyke Godsdienst vervult, maekt volkomen, 't geen in de vorige Bedeelingen, uit hoofde van den min gevorderden ſtaet van het menschdom, nog zeer onvolkomen was; dezelve bepaelt ons rechtſtreeks tot het groote oogmerk van ons beſtaen door eene Openbaring, waer voor de vroegere tyden nog niet ryp genoeg waren geworden, en dus nog voorbereidingen van nooden hadden.]

2de Afd. Hoofdſt. IV.

Dit ontdekt, myn's oordeels, allerduidlykst het onderling Verband van alle drie de Godlyke Bedeelingen, [en ſtelt elk oplettend mensch in ſtaet, om in 't byzonder te be-

(*a*) GALATEN III, *vers* 24, en IV, *vers* 1—5. Zie wyders de *Inleiding* bladz. 6—8.

(*b*) [Men zie onder andere, HEBREEN VIII, *vers* 5. KOLOSS. II, *vers* 17. en allermeest HEBREEN X, *vers* 1. vergeleken met IX, *vers* 23.]

2de Afd. Hoofdst. IV.

bezeffen, *in welk een Verband de* CHRISTELYKE GODSDIENST *ftact, zoo met de* MOSAISCHE OPENBARING, *als met den* NATUURLYKEN GODSDIENST.

§. 2. *Kenmerk van den Christelyken Godsdienst.*

Niet minder gemaklyk ontdekt zich, na al het gezegde, *het onderfcheidende Kenmerk van den Christelyken* GODSDIENST, 't welk het Hoofdonderwerp der Vraege uitmaekt, en niemand zal nu op dezelve een ander antwoord van my wachten, dan dit: „*Het is de rechtftreekfche en daedlyke Voorbereiding tot den Hemel;*" en wel — door het volkomenlyk gerustftellen van het Geweten omtrent de fchuld der zonde, welke ons, ons van God verwyderende, teffens onbekwaem maekte, om gelukzalig te zyn in zyne Tegenwoordigheit; — door, uit kracht van den dood van Christus, als het middel tot die gerustheit, ten fterkften aentedringen op die heiligheit en deugd, welke onaffcheidbaere eigenfchappen zyn van een hemelsch Leven, en welke in alle heure byzondere deelen, rond uit en als op den man aen, in het Euangelie worden aenbevolen; — en eindelyk, — door de allerheuchlykfte ontdekking van alle de omftandigheden des toekomenden Levens, en eene zoo volkomen verzekering hier van, als de natuur der zaken voor ons, nog eindige, nog aerdfche wezens, toelaet.

Het menschdom, (men gunne my, nog eens myne gelykenis hier op toetepasfen! — misfchien ben ik wel te fterk met dezelve ingenomen,) — Het menschdom, der Kindschheit niet alleen ontwasfchen, maer ook boven den fchool- en fpeeltyd gevorderd, was nu opgegroeid tot den ftaet eener volwasfchen Jongelingfchap, en, zoo verre altans de toen reeds befchaefde werelt betrof, gekomen tot volle rypheit — dus gefchikt — tot het ontvangen der volmaekfte Openbaring, — tot het dienen van den

den éénen waeren God *in Geest en waerheit*, en — tot het aenvangen van de bezigheit der Hemellingen, de oefening van ongeveinsde deugd en zuivere Heiligheit, in die mate als deze aerde en de brooze ſtaet van Stervelingen, aen deze zyde van het Graf, gehengen. 2de Afd. Hoofdſt. IV.

Nu zond de vaderlyk-lievende God zynen gezegenden Zoon om het gevallen, en veelal verbasterd geſlacht der menſchen te verlosſen, te recht te brengen, en inteleiden ter eeuwige zaligheit.

Alle bekleedſels werden nu afgeſcheurd, en het waere wezen vol uit ten toon geſteld. Alle de mindere bezigheden, weleer geſchikt voor het wufte en onbeſtendige leefperk van het Menschdom, werden afgeſchaft, even gelyk het leerzaem tydverdryf van den vorderenden Knaep, wanneer hy Jongeling wordt. Eiſchen de natuur en omſtandigheden der menſchen hier op aerde nog iets uitwendigs, nog iets, 't welk de zinnen aendoet, — twee eenvouwige en rechtſtreeks tot het oogmerk opleidende plegtigheden vervullen de plaets van Tabernakel- en Tempel-dienſten, van Priesterſchap en al den omſlag van Offeranden. De flaauwe voorſpellingen, van tyd tot tyd duidelyker en meer bepalend geworden, veranderden nu in een volkomen verklaring en zoo volledige vervulling, als hier op aerde plaets kon hebben. Eindelyk, de Jongeling ſtond nu een man te worden; de mensch wordt dadelyk gereed gemaekt, om, zonder dralen, uit den tyd overteſtappen in eenen verheven ſtaet van Zaligheit.

Vraegt men nu: hoe zal het, volgens deze onderſtelling, gaen met hun, welke vroeger, en vóór dezen meer volwasſchen ſtaet van het menschdom, geleefd hebben, of met zoo veelen, als nog ontbloot zyn van dit zoo heerlyk §. 3. *Korte oplosſing eener zwarigheit.*

 mid-

2de Afd. Hoofdst. IV. middel ter voorbereiding tot een Hemelsch leven? — Ik antwoorde, — om kort te zyn, daer een omstandig antwoord van ieder Lid dezer Vraege eene afzonderlyke Verhandeling zou vorderen, — Ik antwoorde met de verklaring van Paulus (a): *Zoo veelen, als 'er zonder wet gezondigd hebben, zullen ook zonder wet verloren gaen; en zoo veelen, als 'er onder de wet gezondigd hebben, zullen geoordeeld worden door de wet.* Waeruit wy, by omkeering, billyk mogen besluiten, dat die zelfde Godlyke Genade, welke zich zoo gereed, zoo overvloedig, vertoonde in Christus en zyn Euangelie, ook werkzaem zyn zal ten beste van hun, die geleefd hebben, vóór dat *de volheit des tyds gekomen was*, en hen voorwerpen zal doen wezen eener medelydende ontferminge. Elk altans zal geoordeeld worden naer evenredigheit van het Licht, door hem ontvangen, naer zynen staet van vordering in dit leven; en — wie weet, welke vorderingen ook nog mogelyk zyn na dit leven? .... *O diepte des Rykdoms, beide der wysheit en der kennisse van God; hoe ondoorgrondlyk zyn zyne oordeelen, hoe onnaspeurbaer zyn zyne wegen!*

Wat aengaet de nog niet algemeene aenkondiging van het Euangelie; — Daer zyn zekerlyk Volken, die, 't zy dan ook door welke oirzaken, te verre achter uit zyn, in den staet van vordering, om, zonder beschavende Voorbereiding, onmiddelyk te geraken tot de Euangelie-kennis; — Maer wy weten teffens, hoe veel 'er dagelyks, onder het bestuur der Godlyke Voorzienigheit, wordt gearbeid tot derzelver beschaving. Wat is America, vergeleken by den staet, in welke het zich vóór twée of drie eeuwen be-

(a) ROMEINEN II, *vers* 12.

bevond? en wie weet, hoe haest het geluid van 't Euangelie zal klinken over de geheele aerde, ook in de ooren der zulken, welke nu nog kinderen schynen en onvatbaer zyn voor het Zaligmakend onderwys?..... Dit zy der Godlyke wysheit aenbevolen! *De Heere is aen allen goed, en zyne bermhartigheden zyn over alle zyne werken.* 2de Afd. Hoofdst. IV.

Laet ons intusschen verheugd zyn over onze voorrechten! wy kennen eene LEERE, welke ons op de verhevenste en teffens eenvouwigste, op de nuttigste en teffens gemaklykste wyze voorbereidt tot eenen zaligen Hemel; — eene LEERE, welke, uit hoofde haerer klaerheit, zoo wel den geringen Arbeidsman sticht als den verheven Wysgeer, en zich zoo wel met weinig hulp laet kennen en beoefenen van de zulken, wier [dienstbaere of behoeftige staet] en geringe opvoeding hen beroofden van 't gebruik der Letteren, als van de geleerdste mannen en meest dooroefende verstanden; — eene LEERE, welke ons ontsloeg van het lastig juk der slaefsche plegtigheden, en beveiligde voor de misleidingen van valsche Godspraeken, ydele Overleveringen, en ongerymde Verdichtsels. §. 4. *Aenmoedigende gevolgen.*

Elk onzer arbeide nu ter herstelling en bewaring der zuivere eenvouwigheit van het dierbaer Euangelium! — poge de breuken te heelen in het geestlyk wezen [en in den Hemelschgezinden aert] van Jesus Godsdienst, — en doe in handel en wandel blyken, een onderdaen te zyn van dat Ryk, 't welk niet van deze werelt is, door nooit aerdsche Heerschzucht te koesteren; eerbiedigende geen menschlyk gezach in anderen, en staende nog veel minder voor zich zelven nae zoodanige meerderheit, waerdoor men Heerschappy zou voeren over het Erfdeel des Heeren! Wy allen, — 't zy Leeraeren, ryken, en geleerden, 't zy

2de Afd. Hoofdst. IV. onbeampte, behoeftige, en min beoefende Christenen, — zyn in de Christenkerk alle Dienaeren, Dienaeren van elkander, en Dienaeren van Christus; deze *alleen* is MEESTER en HEER! [de waere grootheit en 't geluk van den Christen beginnen eerst, wanneer dit leven eindigt!]

Aenschouwen wy de zaligheit zoo naby ons, even als Moses op den berg Nebo het beloofde Canäan, laet ons zorg dragen, dat wy ons niet van den ingang beroven door ongehoorzaemheit. Wy zien duidelyk, daer veeler oogen schemerden, — gelooven vast, daer andere twyfelen, — weten, daer sommigen slechts gissen, — en wandelen, in volle gerustheit, met vertrouwen op Gods genade en hulp, nae 't eeuwig vaderland. *Daerom*, deze gewyde Les en waerschouwing (a) besluite myne Verhandeling; *Daerom moeten wy ons te meer houden aen het geene (van ons) gehoord is, op dat wy niet, ten eenigen tyde, doorvloeijen; want, indien het woord, door de Engelen gesproken, vast is geweest, en alle overtreding en ongehoorzaemheit rechtvaerdige vergelding ontvangen hebben; hoe zullen wy ontvlieden, indien wy op zoo groote Zaligheit geen acht nemen? dewelke, begonnen zynde verkondigd te worden door den Heere, aen ons bevestigd is geworden van de geene, die Hem gehoord hebben; God boven dien medegetuigende door teekenen en wonderen, en meenigerleije krachten, en bedeelingen van den Heiligen Geest naer zynen wille.*

NEC TEMERE, NEC TIMIDE.

(a) HEBREEN II, *vers* 1—4.

VERHANDELING

TER BEANTWOORDINGE DER

VRAAGE:

WELK IS HET ONDERSCHEIDENDE KENMERK VAN DE CHRISTELYKE OPENBAARING; EN IN HOEDANIG EEN VERBAND STAAT DEZELVE, ZO MET DE MOSAISCHE OPENBAARINGE, ALS MET DEN NATUURLYKEN GODSDIENST?

DOOR DEN GELEERDEN HEERE

GERRIT HESSELINK, *A.L.M.Ph.Dr.*

Wien, daarop, de eerste ZILVEREN EERPRYS, door TEYLER's GODGELEERD GENOOTSCHAP, is toegeweezen.

ONDERZOEK
VAN HET
ONDERSCHEIDENDE KENMERK
DER
CHRISTELYKE OPENBAARING,
EN DERZELVER VERBAND MET DEN
NATUURLYKEN EN JOODSCHEN GODSDIENST.

****

INLEIDING.

Veele, anders welmeenende voorſtanders van den Christelyken Godsdienst, ſtellen zig denzelven voor als Eenen, die met den Natuurlyken geene de minſte betrekking heeft. Men acht deszelfs wetten en bevelen veel heiliger, veel voortreffelyker, en geheel nieuw, waarmede de Natuurlyke Godsdienst niets te doen heeft. Men is gewoon Deezen, van de voordeeligſte zyde, te beſchouwen, als wel goed en nuttig in zigzelven; maar wiens wetten echter geheel en al opgehouden hebben het menschdom te verpligten, na dat JESUS CHRISTUS ons eene nieuwe en Goddelyke leer verkondigd heeft. Men houdt zelfs het onderzoek der waarheden van deezen Natuurlyken Godsdienst, ſchoon niet zelden Grondwaarheden van allen redelyken Godsdienst, zo niet geheel nutteloos, ten minſten overtollig. Op deeze wyze vormt men zig een denkbeeld van den Christelyken Godsdienst, dat met deszelfs waaren aart geheel en al onbeſtaanbaar is. Zy, die gewoon

zyn den Christelyken Godsdienst uit zulk een oogpunt te beschouwen, meenen denzelven hierdoor eenen wezenlyken dienst te doen; maar, terwyl zy bezig zyn met deszelfs voortreffelykheid hemelhoog te verheffen, geeven zy het Ongeloof te onvoorzigtig de wapenen in de hand, om denzelven te bestryden. — De Gedagten omtrent de natuur en het oogmerk van den Mosaïschen Godsdienst en deszelfs betrekking met den Christelyken zyn veeltyds niet veel gunstiger. Men neemt zyn toevlugt tot eene menigte vergezogte zinspeelingen, figuurlyke overbrengingen, en geheimzinnige voorafschaduwingen, welke den Godsdienst zelven geene de minste nuttigheid, maar den Ongeloovigen een ruim veld van spotternyën verschaffen.

Om deeze reden scheen my de vraag: *Welk is het onderscheidende kenmerk van de Christelyke Openbaaring; en in hoedaanig een verband staat dezelve, zo met de Mosaïsche Openbaaring, als met den Natuurlyken Godsdienst?* door de Bestuurders van het Godgeleerde Genootschap van wylen den Heere Pieter Teyler van der Hulst opgegeeven, van belang te zyn. Door deeze gunstige gelegenheid aangemoedigd, oordeelde ik het der moeite waardig te zyn, om te beproeven, in hoe verre ik aan de voorgestelde vraag zoude kunnen beandwoorden. Ik zal de vryheid neemen, om in myne Verhandeling de volgende schikking in acht te neemen: dat ik

(1) In de eerste plaats onderzoeke, waar in het verband van den Natuurlyken en Christelyken Godsdienst gelegen zy; daarna

(2) Aantoone, welke betrekking 'er zy tusschen den Mosaïschen en Christelyken Godsdienst; en eindelyk

(3) Het onderscheidende kenmerk van den Christelyken Godsdienst opgeeve.

EER-

EERSTE AFDEELING.

Over het verband van den Natuurlyken en Christelyken Godsdienst.

§. I.

Om het verband van den Natuurlyken met den Christelyken Godsdienst naar behooren te ontvouwen, is het vooral noodig, dat wy ons een regtmaatig denkbeeld tragten te verkrygen, wat Godsdienst in het algemeen is. Wy zullen dan eerst eene korte beſchouwing aangaande den Godsdienst laaten voorafgaan. Men ſtelle zig ten dien einde God als een allervolmaakst wezen voor, 't welk van alle eeuwigheid af in de beſchouwing zyner eindelooze volmaaktheden de hoogſte, dat is, eene gelukzaligheid genoot, welke voor geenen aanwas immer vatbaar is. Men ga voor een oogenblik met zyne gedagten te rug tot voor het eerſte tydſtip der aanwezenheid deezer waereld. Men bemerkt ligt, dat dit in zig zelfs genoegzaame Opperwezen geene waereld noodig hadt, om hierin, als in eenen ſpiegel, zyne volmaaktheden te aanſchouwen, of zyne gelukzaligheid nieuwen luister by te zetten. ô Neen! God zag, opdat ik my dus uitdrukke, dat 'er ook andere wezens buiten Hem konden beſtaan, welke voor genoegen in hun aanwezen vatbaar waren. Door zyne goedheid bewoogen, beſloot God deezen, voor gelukzaligheid vatbaare, wezens de beſtaanlykheid mededeelen. Hy ſchiep dan uit kragt zyner zedelyke volmaaktheden eene waereld,

niet om hierdoor zyne heerlykheid den schepselen bekend te maaken, niet om zyns zelfs, maar om der schepselen wille. De gelukzaligheid der schepselen is dan het oogmerk, dat de Schepper met de voortbrenging van dit Heelal bedoelt. Doch dit oogmerk kon niet bereikt worden, of 'er moesten zekere wetten zyn, volgends welke zo wel de zedelyke als stoffelyke waereld bestuurd werdt; 'er behoorde een naauwkeurig verband, en zeer naauwe betrekking der dingen tot elkanderen plaats te hebben, opdat ze te samen onderling medewerkten, om dit groote oogmerk te helpen bevorderen. Maar dewyl de verscheidenheid der leevende schepselen zo verbaazende groot is, gelyk ons eene naauwkeurige beschouwing van deezen onzen aardbol, waarin alles by trappen en in eene onafgebrokene reeks van geringere tot verhevener wezens opklimt, leert, was het niet mogelyk, dat alle deeze schepselen volgends dezelve wetten konden bestuurd worden. Derzelver natuur verschilde te veel van elkander. Een dier kon, by voorbeeld, niet aan de wetten van een mensch, noch deeze aan die van een engel voldoen; ja de byzondere wezens van een' en dezelve soort zyn wederom, overeenkomstig hunne byzondere omstandigheden, waarin zy door de alwyze Voorzienigheid geplaatst zyn, aan byzondere wetten verbonden. — Wy zullen thans niet spreeken van die wetten, volgends welke het stoffelyke deel deezes Heelals bestuurd, noch van die, volgends welke het ryk der redenlooze dieren geregeerd wordt; maar alleen van de zedelyke wetten, overeenkomstig welke de met reden en vryheid begaafde wezens hunne vrywillige verrigtingen moeten bepaalen. Wy gaan dan over om een nader denk-

beeld

beeld van eene zedelyke wet te geeven, om hier uit te doen zien, wat eigenlyk Godsdienst is.

§. II.

De gelukzaligheid der leevende, en, inzonderheid, der redelyke schepselen is het hoofdoogmerk der scheppinge. De geheele stoffelyke natuur werkt mede, of is alleen dus ingerigt, om dat oogmerk te helpen bevorderen. 't Is waar, de leevende schepsels zyn ook ondergeschikt aan elkanderen. Doch dit neemt in het minste niet weg, dat zy daarom mede in aanmerkinge komen in het groote ontwerp der Scheppinge. Ja het gantsche Heelal is zodaanig verbonden en samengesteld, dat alles op de voordeeligste wyze medewerkt ter bevorderinge van het welzyn der schepselen. Doch alle deeze byzondere oogmerken, welke in het stoffelyke Heelal waargenoomen worden, en ook die der leevende schepselen, in zo verre deezen wederom anderen nuttig zyn, moeten slegts als middelen aangemerkt worden ter bereikinge van het groote oogmerk.

Is het derhalven zeker, dat de byzondere deelen van dit Heelal met vereende kragten medewerken, of dat de geheele natuur als samenstemt, om de schepselen gelukkig te maaken; zo is het even zeker, dat, leeven dezelven overeenkomstig deezer schikkinge der dingen, zy ook dit groote oogmerk, de gelukzaligheid naamelyk van redelyke wezens, helpen bevorderen. De gelukzaligheid nu der schepselen in 't algemeen hangt af van de gelukzaligheid der byzondere wezens; want deezen maaken te samen het geheel uit. Waar uit volgt, dat, indien een redelyk schepsel alle zyne daaden overeenkomstig de gantsche orde der na-

natuure inrigt, hetzelve ook ten eenigen tyde gelukkig zal worden. Hieruit ontſtaat de verpligting om onze daaden volgends de oogmerken der dingen in te rigten. Want daar de gelukzaligheid der ſchepſelen het groote oogmerk der ſcheppinge is; daar dit de wil van het Opperwezen; daar dit het eenige oogmerk van ons beſtaan is; zo zyn wy ten hoogſten verpligt, om aan dit oogmerk van ons beſtaan te voldoen, en ons aan dat geene te onderwerpen, 't welk tot ons eigen nut en welzyn ſtrekt. Om nu niet te ſpreeken van het regt, dat God als Heer en Eigenaar van alles heeft; volgends welk Hy van zyne ſchepſelen kan eiſchen, dat zy hunne vermogens aanwenden ter volbrenginge dier oogmerken, om welke zyne wysheid hun dezelve geſchonken heeft; het bygebragte is, dunkt ons, genoeg in ſtaat, om te doen begrypen, dat, (en dit is, eigenlyk, het geene wy wilden aantoonen) willen wy gelukkig worden, wy ook verpligt zyn, om te leeven overeenkomſtig de inrigtinge der natuure, of, dat op het zelfde uitkomt, overeenkomſtig den wil van onzen Schepper. Hieruit ontſtaat het denkbeeld van eene zedelyke wet; zo dat dezelve is een regel of rigtſnoer, in de natuure van een redelyk ſchepſel, en deszelfs betrekkingen tot andere wezens gegrond, volgends welk hetzelve zyne vrye daaden moet inrigten.

§. III.

Men moet dit echter niet zo begrypen, als of men alleen daarom tot het opvolgen deezer wetten verpligt is, wyl hierdoor onze eigene volmaaktheid bevordert wordt. Ik zal my thans niet in laaten in het onderzoek over den grond der zedelykheid, het zal genoeg zyn, om hier, als in

in het voorbygaan, flegts aantemerken, dat dezelve rust op den onderfcheidenen aart der daaden zelven, zonder hier verder te willen ftilftaan op die moeijelyke vraag: waarom het Opperwezen, fchoon 'er dit wezenlyke onderfcheid der daaden voor handen is, zig juist zommigen derzelver als goed, anderen wederom als kwaad voorftelt. Onder deeze eeuwige en onveranderlyke betrekkingen der dingen behoort ook de volmaaking van onzen ftaat door het betragten der Goddelyke Geboden; zodat het by God zedelyk onmogelyk is, of de gelukzaligheid der fchepfelen moet met overeenkomftig de zedelyke wetten te leeven gepaard gaan. De zedelyke regtheid, opdat ik my dus uitdrukke, van alle daaden beftaat derhalven in derzelver overeenkomst met onze redelyke natuure ten opzigte onzer byzondere betrekkingen. Deeze betrekkingen kunnen zeer verfchillend en menigvuldig zyn; ja zo veele byzondere omftandigheden 'er kunnen bedagt worden, in welke een redelyk wezen kan geplaatst zyn, even zo veele byzondere wetten zyn 'er ook. Doch deeze byzondere wetten behooren niet anders aangemerkt te worden, dan zo veele byzondere wyzigingen of toepasfingen van deeze eene hoofdwet: *Leef overeenkomftig den wil van uwen Schepper.*

§. IV.

Het betragten deezer zedelyke Geboden is Godsdienst. Daar nu dezelve het waare afdrukfel van Gods wil zyn, die altoos de gelukzaligheid zyner fchepfelen bedoelt; zo blykt, dat de Godsdienst het eenige middel is, om gelukkig te worden. Wanneer een redelyk wezen alle zyne daaden overeenkomftig den wil van God door de betragting

der zedelyke wetten verrigt, en nogthans ongelukkig werdt; zo moest de geheele orde der dingen, en de gantsche Goddelyke natuur omgekeerd worden, 't welk dan eerst zal kunnen geschieden, wanneer het onveranderlyke zal kunnen veranderd worden.

Ik kan niet voorby, om hierby eene zwaarigheid uit den weg te ruimen. — De ondervinding, denkt ligt iemand by zig zelven, leert dikwyls het tegendeel. Hoe menigmaal ziet men de deugd met rampen en ongemakken worstelen, daar de ondeugd veilig is en zegepraalt. — Dat dit in 't geheel niet geschiedt, kan niet ontkend worden: echter beschouwt men het geluk al veel uit een verkeerd oogpunt, wanneer men zig verbeeldt, dat juist schatten, eer en aanzien in deeze waereld alleen het waare geluk der stervelingen uitmaaken. Voor het overige kunnen wy, kortziende schepsels, wegens gebrek aan doorzigt in de aaneenschakeling van ons leeven niet altyd beslissen, wat wezenlyk ter bevorderinge van ons waar geluk of ongeluk strekke. Wy feilen ook niet zelden in ons oordeel over de maate of trap der deugd, die iemand bezit, en schatten dezelven naar den uitwendigen schyn. Doch wy staan toe, dat de bedeeling des geluks niet altyd geschiedt overeenkomstig den trap der deugd. Doch de deugd zou niet meer den naam van deugd, maar van een baatzugtig eigenbelang verdienen, zo ieder edele daad terstond beloond werdt. Zy zou hierdoor haare beminnelykste schoonheid en waare verhevenheid verliezen. Het is dus zeer wys ingerigt, dat wy, die tot eene meerdere sterkte van geest moeten opgeleid worden, hier in eenen zekeren voorbereidenden proefstaat leeven, opdat wy, nadat wy tot het einde toe volhard hebben in de loopbaane der deugd, waardig geoordeeld mo-

mogen worden, om de kroon der overwinning te ontvangen. Het vooruitzigt derhalven van een leven na dit leven; de overtuiging van eene voorzienigheid, die altyd waakzaam is, en geduurig de daaden der Stervelingen gadeslaat; het denkbeeld van eenen Opperften Regter, die deeze waereld ten eenigen tyde regtvaardig zal oordeelen; dit alles kan den deugdzaamen moed en vertrouwen genoeg inboezemen, om in het midden van alle de verdrukkingen deezes levens in de betragtinge der deugd te volharden.

§. V.

Tot dus verre hebben wy den Godsdienst in het algemeen beschouwd. Nu vereischt de orde, dat wy de middelen aanwyzen, waardoor men tot de kennis der wetten kan geraaken. Deeze middelen zyn of natuurlyk of bovennatuurlyk; en naar deeze verschillende wyze van den Godsdienst te leeren kennen, verkrygt dezelve de benaamingen van *Natuurlyken* of *Geopenbaarden* Godsdienst. Wy zullen eerst van den Natuurlyken Godsdienst handelen, en dit zal ons aanleiding geeven om denzelven in verband met den Geopenbaarden te beschouwen.

God heeft ons die vermogens gegeeven, dat wy in staat zyn, door dezelve regtmaatig te gebruiken, om Gods wyze oogmerken der dingen in dit Heelal, voor zo ver zy tot ons eenige betrekking hebben, te ontdekken, en om verders uit de beschouwinge van zyne wonderbaare werken, als mede, hoe dezelve door zyne alwyze voorzienigheid bestuurd worden, zyne volmaaktheden te leeren kennen, om dus overeenkomstig dezelve ons leven inte。rigten. Deeze twee middelen zyn het, die de redelyke be-

bewooners van dit Heelal moeten ter hand neemen, om hunne pligten jegens God, jegens henzelven, en jegens hunne medeschepselen te leeren kennen. — Het onderzoek der oogmerken, zeiden we, is de eerste grondslag, die ons tot de kennis der wetten leidt. Een van de groote en voornaame pligten van elk redelyk inwooner deezer waereld, is het naarspooren der oogmerken van al het geschapene. Hier komt in de eerste plaats de mensch zelf voor. De kennis van zigzelven is het eerste, 't geen hy behoort te weeten. De beschouwing zyner verhevene vermogens van ziel en ligchaam zal hem opleiden tot die voortreffelyke doeleindens, welke zyn Schepper met hem voorheeft; en hieruit zal hy veele pligten, jegens zigzelven en anderen te betragten, kunnen afleiden. Voorts staan de dingen buiten hem ter zyner naarspooringe open; en deeze kennis is hy verpligt naar behooren uittebreiden; echter zo, dat niet ieder mensch gehouden is, om alle dingen, welke in den wyden omtrek van dit Heelal voorkomen, te onderzoeken. Dit zoude aan den eenen kant onmogelyk, en aan den anderen van eene geringe nuttigheid zyn. Elk behoort zig van zyne byzondere bediening en waardigheid, die hy in deeze waereld bekleedt, eene naauwkeurige kennis tragten te verkrygen, en deeze hem aanbetrouwde post met yver en getrouwheid waarteneemen.

Het andere middel, om de kennis van die wetten, naar welke ons gedrag moet geregeld worden, te verkrygen, is, om uit de beschouwinge van al het geschapene de Goddelyke volmaaktheden te leeren kennen, en ons dezelve als een rigtsnoer van ons leven en wandel voorstellen. God heeft niet juist daarom dit pragtige waereld-gebouw met zo veel kunst en orde samengesteld, om zyne magt en

en heerlykheid den Schepselen openbaar te maaken, dan in zo verre zy hierdoor met eerbied en ontzag jegens Hem zouden, vervuld worden. Dit gantsche toneel van Gods luisterryke volmaaktheden ligt ter onzer beschouwinge open. Het geringste ding overtuigt ons van eene onbegrypelyke magt en wysheid van den Maker, en deszelfs wonderbaare voorzienigheid en toevoorzigt omtrent alles. Naar deeze nooit volpreezene heerlykheid, zo zigtbaar in al 't geschapene, wyst ons de H. Digter. *De Hemelen vertellen Gods eer, en het uitspansel verkondigt het werk zyner handen. Dag aan dag stort overvloedig spraake uit, en nagt aan nagt toont wetenschap.* (Psalm XIX. 1.) Fraai is ten deezen opzigte het gezegde van den Heere JERUSALEM (*a*).
„ De waereld, die ons omringt, is dat uitgebreide boek,
„ waarin de Groote Schepper zig met zyne eigene vinge-
„ ren heeft afgeschetst. En daar de menschelyke Schrif-
„ ten bestaan uit merktekenen, welke onverstaanbaar zyn
„ voor alle die geenen, welke niet vooraf in derzelver be-
„ tekenis en gebruik onderweezen zyn; is het boek der
„ natuure integendeel geschreeven met algemeene en we-
„ zenlyke kenmerken, die ieder mensch kan begrypen en
„ leezen: want het bestaat niet in woorden, maar in zaa-
„ ken, welke de volmaaktheden van den Goddelyken
„ Maker afschilderen. — De Starrenhemel, aan alle kan-
„ ten uitgespreid, met zyne ontelbaare Zonnen en Pla-
„ neeten, die dezelven omringen, de regelmaatigheid,
„ overeenstemming, geschiktheid, en bestendigheid van
„ derzelver beweginge verkondigen de onbevattelyke groot-
„ heid,

(*a*) Verhandelingen over de voornaamste waarheden van den Godsdienst.

„ heid, magt en wysheid van derzelver Maker". Door dusdaanig eene beschouwing wordt het gemoed vervuld met eerbied en ontzag voor den Allerhoogsten, en opgewekt tot liefde, en dankbaarheid voor de weldaaden, welke Hy in zulk eene ruime maate zynen schepselen laat toekomen. Dit verwekt eene Genegenheid en bereidwilligheid om ons aan den wil van onzen Hemelschen Vader te onderwerpen. Hoopen wy derhalven ten eenigen tyde gelukkig te worden, wy moeten God in zyne volmaaktheden leeren kennen. Want hoe zullen wy zynen wil doen, zo wy onkundig zyn van denzelyen; en hoe zullen wy Hem dienen, zo wy niet weeten, hoe Hy moet gediend worden? De diepe onkunde wegens de natuur der Godheid heeft niet zelden aanleiding gegeeven tot zeer schadelyke dwalingen. Wy zullen hiervan geene voorbeelden bybrengen.

§. VI.

Om ons tot de betragting deezer zo heilzaame wetten aantezetten, heeft het Opperwezen eene onverzaadelyke zugt naar meerdere volmaaktheden, en eenen afkeer voor een elendig leven in ons gelegd, op dat wy dus door onze eigene natuur als zouden aangespoord worden, om ons steeds gelukkiger te maaken. Zonder deeze gemoedsgesteldheid zoude de mensch een traag en werkeloos schepsel zyn. Deeze trek tot hoogere volmaaktheid openbaart zig niet alleen by de menschen, maar ook by de dieren, welke ten opzigte der laasten onder den naam van *Instinct* of *Natuurlyke drift* bekend is. In zo verre de mensch ook een dierlyk schepsel is, hadt dezelve ook deeze zinnelyke driften noodig, wyl hy niet altyd enkel uit besef van pligt

dat

dat geene zou volbrengen, 't welke hem tot onderhouding van zyn leven noodzaakelyk is. Deeze ingeschapene trek der natuure, gepaard met de zinnelyke geneugtens, welke met het opvolgen van denzelven verknogt zyn, is het, die den mensch tot het gebruik van spyze, drank, en tot de voortplanting zyns geslagts aanzet, zonder welken de mensch enkel uit oorzaake van pligt hierin zeer nalaatig zoude zyn. Hoe meer echter de mensch hierin uit hoofde van pligt te werk gaat, des te meer handelt hy overeenkomstig zyner redelyke natuure. Ten onregte beschouwt men dan deeze driften als gevolgen der menschelyke verdorvenheid, want dezelve zyn voor ons nuttig en heilzaam, ja in dit ondermaansche leven geheel noodzaakelyk: het zondige ontstaat alleen hieruit, dat men dezelven dikwyls tegen de oogmerken des Scheppers schandelyk misbruikt, noch aan het gebied der reden onderwerpt. Behalven deeze zinnelyke of dierlyke driften bezit de mensch eene zugt en begeerte tot geduurige vordering. Deeze bezielt al zyn doen, en is steeds werkzaam, zo lang hy de stem der natuur gehoorzaamt. Doch te veel aan de aardsche en zinnelyke vermaaken verslaafd, geeft hy zig te dikwerf aan de vleiënde en schoonschynende bekoorlykheden deezes levens over, en verbeeldt zig hierin zyn geluk te vinden!

Onder de verdere drangmiddelen, welke den mensch tot het betragten der zedelyke geboden aanspooren, behoort mede die gesteldheid zyner natuure, dat hy een welgevallen heeft voor de deugd, en eenen afkeer voor de ondeugd, zonder op verdere belooningen en straffen te denken. Hieruit onstaat de gerustheid en vergenoegdheid des gemoeds, welke met onze goede handelingen gepaard gaan, en de knagingen en wroegingen der ziele, welke

de wanbedryven, zo niet terstond, ten minsten ten eenigen tyde onvermydelyk volgen.

Hy die dit alles met behoorlyken aandagt overweegt, en daar by bedenkt, hoe wyszelyk en wonderbaar het alles aan elkanderen verbonden, en hoe de geheele natuur werkzaam is om het welzyn der schepselen te bevorderen, kan niet anders, ten zy zyne ziel geheel en al voor het gevoel van zedelyke aandoeningen verdoofd is, dan met de verhevenste denkbeelden vervuld, en in liefde en eerbied voor den alwyzen Schepper en Bestuurder deezer wareld opgetoogen worden!

Zie hier! het geen ik aangaande den Godsdienst, zo in het algemeen, als byzonder aangaande den Natuurlyken Godsdienst te zeggen hadt. Misschien heb ik naar sommiger gedagten in dit alles te breedvoerig geweest. Dan dewyl ik begryp dat het verband van den Christelyken met den Natuurlyken Godsdienst zonder dit niet naar behooren kan worden ingezien, heb ik het noodig geoordeeld, hetzelve hier te moeten laaten voorafgaan. Wy zullen nu het verband van den Christelyken met den Natuurlyken Godsdienst meer opzettelyk tragten aan te toonen.

§. VII.

Wy hebben in het voorafgaande gezien, dat de schepping deezer waereld de gelukzaligheid der schepselen ten oogmerke heeft, dat het Opperwezen deezen zynen wil door de schepping en onderhouding den schepselen heeft bekend gemaakt, en dat derzelver gelukzaligheid met de betragting van deezen wil of der zedelyke wetten verbonden is. Wy besluiten dan, dat deeze wetten in staat zyn, om

om een bestendig geluk te verschaffen, zo lang de stervelingen aan dezelve gehoorzaamen. Doch aan den anderen kant volgt ook, dat, naar maate het menschdom deeze heilzaame geboden veragt en verwaarloost, hetzelve ook hierdoor ongelukkig moet worden.

Beschouwen wy nu het menschdom in betrekkinge deezer wetten, zo als hetzelve zig voor de tyden van onzen gezegenden Zaligmaker bevondt, wy zullen verbaasd staan, wanneer wy bemerken, hoe schandelyk het dezelve verwaarloosd, en zyner verhevene natuure onwaardig gehandeld heeft. De oudste geschiedverhaalen doen ons zien, hoe reeds de eerste menschen, door den uitwendigen schyn der dingen verblind, deeze heilzaame wetten overtreden hebben. Deeze overtredingen werden binnen kort van andere gevold. De kinderen, reeds in hunne vroegste jeugd, wanneer de reden nog niet in staat is hunne daaden te bestuuren, of geregeld te oordeelen, door verkeerde voorbeelden misleid, die niet dan verkeerde indruksels en kwaade neigingen in hunne ziel konden veroorzaaken, volgden het spoor hunner ouderen op, en sloegen tot verdere afwykingen over. Aan het zinnelyke te veel verslaafd, poogde elk zynen uitwendigen staat op alle mogelyke wyze te bevorderen, en benydde weldra eens anders geluk. Afgunst, twist, en haat kwamen te voorschyn. Steeds zyne gedagten tot die voorwerpen, welke hen omringden, bepaalende, verloor men de zuivere begrippen omtrent het Opperwezen, en dit sleepte de verwaarloozing van deszelfs dienst mede. Eenige byblyvende wanbegrippen veroorzaakten, dat men de Godheid onder allerhande zinnelyke gedaantens en afbeeldingen op verschillende wyzen zogt intevoeren. Men versierde hierby eene

menigte van verdigtſelen. Het bygeloof, ſteeds op wonderſpreuken belust, omhelsde dezelven als Godſpraaken, en men zag welhaast deeze verſchillende afbeeldſels als zo veele byzondere Goden, niet zelden op eene onmenſchelyke wyze, geëerd en gediend. Op dusdaanige wyze werdt eene ſchandelyke afgodery te voorſchyn gebragt, en de dienst van den eenen waaren God geheel en al vergeeten. Zo niet de geſchiedenisſen hierin ſamenſtemden, men zoude bezwaarlyk kunnen gelooven, dat de redelyke mensch zo zeer de waardigheid zyner verhevene natuur zou kunnen verontedelen. De zaak is echter buiten twyffel, en de nog voorhanden zynde voorbeelden kunnen ons hiervan volkomen overtuigen.

§. VIII.

Het is niet waarſchynlyk, dat het menschdom, voor de komst van onzen Zaligmaker zo verbasterd, en van zyne oorſprongelyke waardigheid zo ontaart, dat zy niet alleen de betragting der zedelyke geboden verwaarloosden, maar ook dezelve niet meer kenden, en onkundig waren van die waarheden, waarop dezelve berusten; het is, zeg ik, niet waarſchynlyk, dat het menschdom by dit zo flaauwſchynende redenlicht ooit wederom tot het beſef van eenen zuiveren Godsdienst gekomen zoude zyn. Mogten ook al eenige voortreffelyke mannen tot meer opgeklaarde begrippen wegens den dienst van het Opperwezen gekomen zyn, 'er zoude tevens veel toe behoord hebben, en, men mag wel zeggen, het zoude geheel onmogelyk geweest zyn, om deeze hunne leerſtellingen, en lesſen algemeen te maaken. Men kan uit de geſchiedenisſen zien, hoe weinig invloeds de voorſchriften eeniger wysgeeren en

ze-

zedenleeraaren onder de Heidenen by het gemeen gehad hebben. En geen wonder! Hun ontbrak een hiertoe noodwendig gezag, om hunne leeringen als Goddelyke bevelen te doen doorgaan; want zo lang iemand geen blyken van een hooger gezag boven dat van zyne medemenſchen kan aantoonen, behoeft men hem op zyn bloot zeggen niet te gelooven; en het gemeen door betoogingen en redeneeringen te overtuigen is onmogelyk.

Het blykt dan duidelyk, dat, zou het menschdom wederom tot eenen zuiveren dienst van het Opperwezen gebragt worden, 'er een veel kragtiger en geheel buitengemeen middel moest zyn, om dit voortreffelyke doeleinde te bereiken. Het algemeene bederf dan meer en meer de overhand genomen hebbende, zou eindelyk de rampzaligheid van het gantſche menſchelyke geſlagt met zig geſleept hebben, zo niet het menschlievende Opperwezen door zyne genadige tusſchenkomst dit onheil in zynen verderen voortgang geſtuit hadt. En zou de bermhartige God, die de opperſte Goedheid zelve is, en daarom alles aanwendt, wat ter bevorderinge der gelukzaligheid zyner ſchepſelen ſtrekken kan, zonder medelyden kunnen aanſchouwen, dat het menschdom zo jammerlyk in zyn eigen bederf liep! De Reden hoopt dan met eenigen ſchyn op een middel ter herſtellinge van deeze wanorde in de zedelyke waereld. De geſchiedenisſen gewaagen van eene nadere bekendmaaking van Gods wil, en uit eene reeks van byzondere omſtandigheden blykt, dat zy de kenmerken eener Goddelyke Openbaaringe draagt. Het heeft naamelyk Gode behaagt, nadat hy door eene reeks van Profeeten het Joodſche volk tot deeze nieuwe bedeeling hadt bekwaam gemaakt, en wanneer het zyne wysheid om menigvuldige an-

andere redenen, welke tot andere volken betrekking hadden, best oordeelde, het heeft, zeg ik, Gode behaagt, zig eindelyk op eene volmaaktere wyze aan zyne schepselen bekend te maaken. Hiertoe is Jesus Christus als een Goddelyk afgezant in de waereld gekomen, om deezen laasten wil van zynen Hemelschen Vader te volbrengen. De hoofdsom zyner leere komt hierop uit: Dat de Schepper en Bestuurder van het gantsche Heelal een regtvaardig, goed, en bermhartig God is: dat deeze als een byzonder blyk van zyne goedheid en liefde voor zyne schepselen hem in de waereld hadt gezonden, om het afgedwaalde menschdom tot eenen zuiveren dienst van den waaren God te brengen. — Ten dien einde onderrigte hy hen van een leven na dit leven, waarin ieder belooningen of straffen, naardat hy in dit leven zynen wandel hadt ingerigt, ontvangen zoude. Verder verkondigde hy hun uit last van God, zynen Vader, die hem gezonden hadt, eene algemeene vergeeving van zonden, onder voorwaarde, dat zy voortaan zyne geboden zorgvuldig moesten betragten; echter zo zy deeze geboden eens mogten overtreden, daarom niet moesten wanhoopen aan hunne gelukzaligheid, indien zy deeze misslagen door een opregt berouw tragtten te verbeteren. — Zyne zedenleer, welke hy verkondigde, bestondt voornaamelyk hierin: Dat de grondslag van alle onze pligten bestondt in de liefde tot God en de menschen; zo dat men God moest lief hebben boven alles, en anderen behandelen, als men in een gelyk geval zou wenschen van anderen behandeld te worden. Voords leerde hy by alle gelegenheden veele byzondere pligten, zo omtrent het Opperwezen, als zyne medemenschen. Deeze zyne Godde-

delyke zending en leer bevestigde hy door wonderwerken, zyn voorbeeldig gedrag en dood.

§. IX.

Men ziet ligt, dat de verſchillende wyze, langs welke men tot de kennis zyner pligten komt, geen onderſcheid maake in het wezen van den Godsdienst zelven. Het eenige middel om denzelven te leeren kennen is de beſchouwing van de orde en gebeurtenisſen, die in dit Heelal voorvallen. Deeze gebeurtenisſen zyn of natuurlyke, welke volgends den gewoonen loop der natuure voorvallen, of bovennatuurlyke, welke door eene meer onmiddelyke tusſchenkomst der Goddelyke voorzienigheid gebeuren. In zo verre men door deeze gewoone middelen, welke God gebruikt, tot de kennis onzer pligten komt, verkrygt dezelve den naam van *Natuurlyken* Godsdienst, en in zo verre men deeze kennis der onmiddelyke of bovennatuurlyke wilsverklaaringe verſchuldigd is, geeft men deeze den naam van *Geopenbaarden* Godsdienst. Derzelver natuur is dus een en dezelfde. Beiden hebben zy God tot hunnen Oorſprong. Zy verſchillen alleen in de wyze, waarop zig God aan het menschdom geopenbaard heeft. En even deeze Natuurlyke Godsdienst, welke ons beveelt, om alle middelen, die God ons aanbiedt, ter hand te neemen, verpligt ons ook tot het omhelzen eener zulke onmiddelyke afkondiging van den Goddelyken wil, die de vereischte kenmerken van Goddelykheid bezit.

§ X.

Men heeft het derhalven der uitmuntende leere en leven

van Jefus Christus met alle derzelver heilzaame gevolgen, welke wy nog ondervinden, te danken, dat het afgedwaalde menschdom het wederom heeft mogen gebeuren, om tot eene zuivere kennis en dienst van dat Wezen te geraaken, door welk het alleen kan gelukkig worden; en door deezen dienst wordt hetzelve wederom tot eene nadere gemeenfchap met het zalige Opperwezen gebragt. Dit wordt in de taale der H. Schrift fomtyds de verzoening van God en de waereld genoemd. — Dewyl veelen zig uit hoofde der verkeerde begrippen van de Goddelyke Regtvaardigheid een zeer verward denkbeeld van dit leerftuk gevormd hebben, en hetzelve van de meesten, ten minften van veelen als de grondflag aangemerkt wordt, waarop de Noodzaakelykheid, zo als zy fpreeken, van de Christelyke Openbaaring, berust, achten we het hier de plaats te zyn, om hier ook iets van te zeggen.

Het gantfche menfchelyke geflagt, zegt men, was uit oorzaake zyner overtredingen, aan de Goddelyke gramfchap onderworpen. God wilde het gevallene menschdom wel uit dien jammerpoel van elenden verlosfen, doch zyne regtvaardigheid eischte ftraf. Ten dien einde boodt Christus zig aan, en God liet zig hiertoe beweegen; onder beding, dat hy alle fchuld en ftraffen der zondaaren op zig moest neemen, op dat dus der Regtvaardigheid, volgends welke 'er geen vergiffenis kon plaats hebben, voldaan, en de Goddelyke wraak geftild wierde. — Deezen ftellen derhalven het wezen van den Christelyken Godsdienst in eene genoegdoening aan de Goddelyke Regtvaardigheid. Doch is dit waar, dan zyn onze voorige befpiegelingen geheel en al vrugteloos geweest. Laaten we derhalven onderzoeken, in hoe verre dit leerftuk met het

het gezond verſtand en de leere der H. Schrift overeenkomt.

Deeze voorſtelling ſchynt my geheel en al op een verkeerd begrip van de Goddelyke Regtvaardigheid te berusten. Dewyl naamelyk onder de menſchen en in de burgerlyke maatſchappyen iemand, die naar de ſtrikſte regels van voorgeſchreevene wetten, of in 't algemeen naar het uitwendige Regt te werk gaat, *Regtvaardig* genoemd wordt, zo heeft men het Opperwezen ook dusdanig eene Regtvaardigheid toegeſchreeven, en om dat deszelfs volmaaktheden oneindig zyn, heeft men Gode ook een oneindige of ſtrikte Regtvaardigheid toegeëigend. Uit kragt van dezelve kan God geene zonde ongeſtraft laaten. Dan, behalven dat 'er volgends deeze ſtelling geheel geene Bermhartigheid, Ontferming of Vergeevelykheid kon plaats hebben, zo kan 'er ook dusdaanig eene Regtvaardigheid buiten onze denkbeelden in het Opperwezen geenszins geſteld worden. Want dit begrip ſteunt alleen op het denkbeeld van *Uitwendig Regt*, 't welk alleen onder de menſchen wegens hunne gelykheid van regten plaats heeft. Doch het *In-* en *Uitwendige Regt* is by het Opperwezen een en het zelfde, of, om duidelyker te ſpreeken, God handelt nooit anders, dan overeenkomſtig alle zyne zedelyke volmaaktheden, en dus ook overeenkomſtig zyne Goedheid, en overige zedelyke eigenſchappen, welke naar ons begrip, volgens de onderſcheidenlyke manier van voorſtellen, ook onderſcheidenlyk genoemd worden, maar onder eene algemeene hoofdeigenſchap, ik meen, de *Zedelyke Regtheid*, begreepen zyn. De Zedelyke Regtheid is derhalven het rigtſnoer van Gods handelingen; en volgends deeze eigenſchap handelt het Opperwezen niet op de zelfde wyze

met den geenen, die met opzet in zyne misdryven volhardt, als met zulken, welke met berouw en leedwezen van hunne zonden afstaan. — Deeze redeneering toont, dunkt my, klaar genoeg, dat 'er, behoudens de zedelyke volmaaktheden, vergeeving van zonden by God kan plaats hebben.

't Is waar, dat 'er in de H. Bladeren eenige uitdrukkingen voorkomen, welke den dood van JESUS CHRISTUS als een zoenofferhande voor onze zonden voorstellen, en dus het leerstuk van voldoening schynen te begunstigen. Doch wie is in de schryfwyze van die geenen, welke ten tyde van onzen Zaligmaker geleefd hebben, zo onbekend, die niet weet, dat men veele leeringen, naar een toenmaalig gebruik, onder zinnebeeldige en figuurlyke spreekwyzen, van de gewoontens dier tyden ontleend, gewoon was voorte stellen. Doch deeze voorstelling van den dood van JESUS CHRISTUS hadt ook in die tyden zyne nuttigheid: want zowel Jooden als Heidenen waren in dat begrip, dat 'er geen vergiffenis konde geschieden zonder offerhande (Zie *Hebr.* IX. 22). Hierom was het vooral noodig, dat, daar de offerhanden van dieren een einde zouden hebben, hun een volmaakte offerhande, die op eenmaal alle hunne zonden zoude wegneemen, aangeweezen werdt. (Zie *Hebr.* VII. VIII. IX.) Men moet nooit te sterk op zinnebeeldige uitdrukkingen aandringen, maar zig altyd een klaar begrip tragten te verkrygen van dat geene, 't welke zy te kennen geeven.

Het is hier de plaats niet, noch het bestek deezer Verhandeling laat niet toe, om breedvoerig aantetoonen, op welke eene wyze de leere van het Verlossingswerk met de Goddelyke volmaaktheden is overeentebrengen. De volgen-

gende aanmerkingen zullen genoeg zyn, om te doen zien, dat dit leerftuk met de gezonde reden geenszins ftrydig is, en kunnen te gelyk tot meerder opheldering wegens het verband van den Christelyken met den Natuurlyken Godsdienst ftrekken.

§. XI.

God heeft uit hoofde zyner vlekkelooze Heiligheid eenen afkeer voor alle kwaad. De elendige ftaat der waereld voor de verfchyning van onzen Zaligmaker, bykans geheel tot Afgodery vervallen, en zig aan allerhande foort van zonden fchuldig gemaakt hebbende, moest noodwendig mishaaglyk zyn voor God. Dan uit kragt van dit misnoegen voor den rampzaligen ftaat van het menschdom, gepaard met de begeerte om zyne fchepfelen gelukkig te maaken, heeft het genaderyke Opperwezen beflooten om JESUS CHRISTUS in de waereld te zenden. Deeze heeft door zyne uitmuntende prediking het afgedwaalde menschdom wederom den weg aangeweezen, langs welken het der gelukzaligheid konde deelagtig worden: deeze heeft het van de genade van God verzekerd, en door zyn leven, lyden en dood eene volkomene bevestiging zyner leere, en te gelyk een uitmuntend voorbeeld eener volmaakte gehoorzaamheid gegeeven; met één woord, deeze heeft den zedelyken ftaat van het menschdom, 't welke door zyne eigene kragten niet wederom tot den zuiveren dienst van den éénen waaren God konde geraaken, dusdaanig verbeterd, dat die groote wanorde in het ryk der geesten weggenoomen werdt. Gevolgelyk is hierdoor de, door de zonden gemaakte, fcheiding tusfchen het Opperwezen en den mensch wederom vernietigd, en ons den

weg geopend, om met agterlaating van ons zondig gedrag tot deszelfs zalige gemeenschap te geraken. Uit dit alles blykt derhalven, dat niet alleen de dood, maar ook het geheele leven, wandel en prediking van JESUS CHRISTUS, beschouwd in hunne uitmuntende gevolgen, welke zig in den gantschen samenhang der waereld tot in alle eeuwigheid uitbreiden zullen, als het middel moeten aangemerkt worden, waardoor het afgeweekene menschdom uit zynen rampzaligen staat tot eene nadere gemeenschap met God gebragt, of, zo gy liever wilt, met Hem verzoend is.

Dit acht ik genoeg aangaande het verband van den Natuurlyken Godsdienst met de Christelyke Openbaaringe. Ik zoude hier nog eenige aanmerkingen kunnen byvoegen, doch deeze wil ik liever tot de laaste Afdeeling verschuiven, alwaar over het byzondere kenmerk van den Christelyken Godsdienst zal gehandeld worden.

TWEEDE
AFDEELING.

Over het verband van den Mosaïschen en Christelyken Godsdienst.

§. I.

Thans gaan wy over tot een onderzoek wegens het verband van den Christelyken met den Mosaïschen Godsdienst. Ten dien einde zal het, onzes oordeels, van geen geringen dienst zyn den Mosaïschen Godsdienst regt te leeren kennen, en deszelfs waaren aart en eindoogmerk te ontvouwen. Doch dewyl dit in andere Schriften breedvoerig behandeld is, zullen wy hier de kortheid kunnen betragten. — Om de noodzaakelykheid, of, om eigenlyker te spreeken, de nuttigheid eener Goddelyke Openbaaring aantetoonen, heeft men zig slegts te herinneren, het geene wy over het zedelyke bederf van het menschelyke geslagt in de voorige Afdeelinge §. VII en VIII. bygebragt hebben. — De staat van het menschdom derhalven zo gesteld zynde, zou de dienst van den éénen waaren God geheel verlooren zyn geraakt, zo niet door tusschenkomst der Voorzienigheid deeze reeds ingevoerde Afgodendienst in zynen verderen voortgang gestuit ware. — Abraham werdt met byzondere Openbaaringen der Godheid begunstigd, en met deszelfs nakomelingen, die door Moses op Goddelyk gezag en bevel uit de slaavernyë onder de Egiptenaaren verlost werden, rigtte God een zedelyk ryk op: ten dien einde stelde het Opperwezen door Mo-

Mofes aan het Ifraëlitifche volk voor, dat, indien zy Hem, met afftand van alle andere Goden, als den éénen God, Schepper en Beftuurder van dit Heelal wilden erkennen en dienen, Hy hun tot een Heer en Koning zoude zyn, die hun gemeenebest door eene byzondere en buitengewoone Voorzienigheid zoude beftuuren en zegenen. Dit verbond van God met het Ifraëlitifche Volk vindt men befchreeven in het boek *Exodus Hoofdd.* XIX. 5, 6, en 8. *Nu dan*, zegt God den Ifraëliten, *indien Gy naarftiglyk myne ftem zult gehoorzaamen, en myn verbond houden; zo zult gy my een eigendom zyn uit alle volken; want de gantfche aarde is myn; en gy zult my een priesterlyk koningryk, en een heilig volk zyn.* Waarop de Ifraëliten antwoorden: *al wat de Heere gefproken heeft, zullen wy doen.* God wilde derhalven van de Ifraëliten aangemerkt worden als Heer van hemel en aarde, als Koning en Befchermer hunner vryheid. Het blykt dan uit de natuur van dit verbond, dat de inftelling van het Ifraëlitifche Gemeenebest den dienst van den éénen waaren God ten oogmerk hadt. Dit zal door de volgende aanmerkingen nader bevestigd worden.

§. II.

Ten dien einde was het vooral noodzaakelyk, dat zy van alle andere volken afgezonderd werden, op dat zy niet naar derzelver voorbeeld met afgoderye befmet wierden, daar fommigen reeds voor den uittogt aan waren overgegeeven, en het geheele volk zo zeer toe neigde. Gedeeltelyk dienen hiertoe de menigvuldige plegtige wetten in den Mofaïfchen Godsdienst, gedeeltelyk ook, om hunne nog onbefchaafde, en ten uiterften bekrompene denkbeel-

beelden omtrent het Opperwezen ter hulp te komen. Om de Israëliten van alle andere volken aftezonderen, gaf God Canaän hun tot eene vaste verblyfplaats, opdat zy driemaal des jaars op eene bestemde plaatse, alwaar de openbaare Godsdienst gehouden werdt, konden byeenkomen. Hierdoor werden zy belet, om door lange buitenlandsche reizen zig met andere volken gemeen te maaken. Het gebruik van sommige, voornaamelyk by andere volken beminde, of op offermaaltyden gebruikelyke, spyzen werdt den Israëliten strengelyk verbooden, ten einde alle gemeenzaame verkeering hunner nabuuren voortekomen.

Naardien het Israëlitische volk wegens zyne verkleefdheid aan de afgodery, naar het voorbeeld der Egiptenaaren, zeer geneegen was tot den dienst van eene menigte van Godheden, kan het ons niet vreemd voorkomen, dat het volk wegens deeze overtreding met zeer strenge straffen gedreigd werdt; te meer, om dat het zig hierdoor schuldig maakte aan opstand tegens zynen wettigen Koning en *Souverain*. — Om deeze reden werdt den Israëliten ook bevoolen, om alle de altaaren der Heidensche afgoden in Canaän te verwoesten, en juist op ééne plaats samen te komen, om den openbaaren Godsdienst waar te neemen: want zo zy op meer dan ééne plaats deeze Godsdienstige plegtigheden hadden mogen verrigten, zoude dit volk, dat voor het meerdere gedeelte van Gods alomtegenwoordigheid en andere Goddelyke Eigenschappen of geheel geene of zeer bekrompene denkbeelden hadt, (want veelen hunner beschouwden alleen, naar den denktrant dier tyden, JEHOVA als hunnen byzonderen Bescherm-God, als God van Israël) in den waan gebragt zyn geworden, dat 'er even zo veele Godheden waren, als 'er altaaren en plaat-

 sen

ſen waren, om hunne offerhanden te doen. (Zie *Jerem. Hoofdd* II. 28.)

§. III.

Uit het weinige, 't welke wy hier bygebragt hebben, blykt het, dat deeze wetten zeer geſchikt waren, om de Iſraëliten te onthouden van den dienst van vreemde Goden. 't Is waar, deeze wetten waren in zig zelve zeer onvolmaakt, doch tevens zeer overeenkomstig de geaartheid van het volk, aan het welke zy gegeeven waren. Zy hadden wel geene inwendige zedelykheid, maar waren noodzaakelyk voor een volk, dat zo zeer tot afgodery geneegen was. Deeze wetten moesten derhalven zo lang ſtand houden, als het Iſraëlitiſche volk nog niet geheel en al voor afwyking van den éénen waaren God beveiligd was. Dit ſchynt men ook te kunnen opmaaken uit het geene God by *Ezechiel* zegt: (*Hoofdd.* XX. 25.) (*a*). *Daarom gaf ik hun ook beſluiten, die niet goed waren, en regten, waarby zy niet leven zouden.*

Wy beſluiten dan, dat het groote of eindoogmerk van alle deeze byzondere wetten en van de geheele inſtelling van het Iſraëlitiſche Gemeenebest, was, om den dienst van den éénen God tegen alle beſmettingen van afgoderye in wezen te houden, en de Iſraëliten tot eene meerdere zedelyke volmaaktheid trapswyze opteleiden. Dit heeft God hun, zo door Moſes als door de laatere profeeten menigvuldig doen bekend maaken. Men zie onder andere plaat-

(*a*) Zie WARBURTON, *Goddelyke zending van Moſes*, IV Deel, pag. 107. en vervolg.

plaatsen *Deut.* X. 12, 16, 17, 18, 19. vooral *Micha* VI. 8. en *Hosea* VI. 6. Uit welke plaatsen genoegzaam blykbaar is, dat de waare Godsvrugt niet eigenlyk in het waarneemen der uiterlyke plegtigheden, maar in het onderhouden der zedelyke geboden gelegen is.

§ IV.

Dit aangaande de natuur van den Mosaïschen Godsdienst hebbende laaten voorafgaan, zullen wy nu meer bepaald tragten aantetoonen, waarin het verband van den Christelyken met den Mosaïschen Godsdienst gelegen is.

Het is uit het voorgaande blykbaar, dat, daar alle Godsdienst in het onderhouden van zedelyke geboden gelegen is, alle die plegtigheden, welke onder de Mosaïsche bedeeling plaats hadden, niet eigenlyk den dienst van het Opperwezen uitmaakten, maar slegts in die tyden en by dat volk, waaraan zy gegeeven werden, als een noodzaakelyk byvoegsel moeten aangemerkt worden, zonder welk de dienst van één eenig Opperwezen niet konde bewaard worden. Deeze uitwendige plegtigheden hielden dan op dienstig of noodzaakelyk te zyn, of waren liever een schadelyk inmengsel in den Godsdienst, zodra de reden van derzelver instellinge niet meer voor handen was, en de afzondering van andere volken een einde nam.

Gelyk het Israëlitische volk zeer ruuw en onbeschaafd was, zo is het niet vreemd, dat de zedelyke wetten, die hun gegeeven werden, ook nog zeer onvolmaakt zyn: want de wetten moeten altoos naar de geaartheid van een volk, en naar deszelfs vorderingen in beschaafdheid van zeden en denkwyze geschikt zyn. Eene strenge en zuive-

vere Zedenleer zoude derhalven voor de Israëliten, door de kwaade voorbeelden van de Egiptenaaren en andere volken, waar mede zy verkeerd hadden, en die zig aan allerhande misdaaden en overtredingen overgaven, besmet, een onverdraagelyke last geweest zyn. Hierom vindt men in den Mosaïschen Godsdienst ook niets van die zuivere en verhevene Zedenleer, welke ons naderhand door JESUS CHRISTUS verkondigd is. Dit moest naamelyk gespaard worden ten tyde, dat het menschdom tot meerder opgeklaarde begrippen omtrent het Opperwezen, omtrent de pligten jegens zig zelven, en zyne evennaasten gekomen was, waarvan in de wet van Moses niet dan in het voorbygaan gewag gemaakt wordt. Hierom moesten 'er ook veele dingen, die eene gezuiverde Zedenkunde zou verbieden, als de Veelwyvery, de Echtscheiding en de bloedwraak den Israëliten worden toegelaaten.

§. V.

Het blykt dus uit de onvolmaaktheid der Mosaïsche Bedeelinge, ten opzigte van derzelver zedelyke wetten, dat het menschdom daardoor niet opgeleid werdt tot die zedelyke volmaaktheid, waarvoor hetzelve volgends zyne natuur vatbaar is. Dit geeft ons aanleiding om te stellen, dat het niet waarschynlyk is, dat deeze zo ver van de volmaaktheid af zynde wetten voor altoos tot een rigtsnoer zouden strekken, overeenkomstig welk redelyke schepsels hunne daaden zouden inrigten. Immers zoude het Opperwezen door offerhanden en uitwendige plegtigheden van verstandige wezens op eene regtmaatige wyze kunnen gediend worden? En zouden deezen hierdoor tot eene waare

gelukzaligheid, die in geene uitwendige vertooningen, maar in eene inwendige zuivering van het hart gelegen is, kunnen opgeleid en bekwaam gemaakt worden? — Wy besluiten dus uit de natuur van de Mosaïsche wet, dat dezelve niet gegeeven is van het Opperwezen met dat oogmerk, om altyd in wezen te blyven; maar om het menschdom hierdoor op te leiden tot eenen volmaakteren Godsdienst.

Beschouwen we daarenboven God niet als Heer en Koning van Israël, maar als Vader en Weldoener van het gantsche menschelyke Geslagt, die alle zyne schepsels als zyne kinderen bemint en lief heeft, zo is het meer dan waarschynlyk, dat God zig niet slegts voor altyd aan één eenig volk, dat, ten opzigte van het gantsche menschdom, slegts een zeer klein gedeelte van hetzelve uitmaakte; maar ook ten eenigen tyde op eene meer algemeene wyze aan de overige volken zoude willen bekend maaken. Dan dit konde niet op eenmaal geschieden. De redenen, welke de afzondering van één eenig volk van alle overige volken, zoude de dienst van den éénen waaren God niet verlooren gaan, noodzaakelyk maakten, zyn reeds boven aangetoond. 'Er moesten eerst eenige eeuwen verloopen, eer de uitvoering van dit heerlyke plan zyn volkomen beslag konde krygen Intusschen moet men zig van agteren verwonderen over de schikking en bestuuring, die de Goddelyke voorzienigheid hierin gehouden heeft. — Het zal overeenkomstig ons oogmerk der moeite wel waardig zyn, om dit iets nader en meer stukswyze aan te toonen. Wy keeren dus nog eens tot de beschouwing van den Israëlitischen staat te rug, zul-

lende nu denzelven in zynen verderen voortgang overweegen.

§. VI.

Het Israëlitifche Gemeenebest, aldus door Mofes op Goddelyk bevel gevestigd zynde, zoude wel dra wederom te niete geloopen zyn, zo niet de voorzienigheid hiervoor op eene buitengewoone wyze gezorgd hadt. Want de wetten, hoe wel zy ook mogten ingerigt zyn, noch de ftraffen, die op derzelver overtredingen gedreigd werden, waren alleen in ftaat, om een volk, dat zo zeer tot afgodery geneigd was, voor het invoeren van vreemde Godheden te bewaaren. Men behoeft maar de gefchiedenis van deszelfs lotgevallen in te zien, om hiervan overtuigd te worden. Het was dan vooral noodzaakelyk, dat 'er andere middelen in het werk gefteld wierden, om dit kwaad voor te komen. Ten dien einde zondt God fomwylen buitengewoone gezanten, welke de weifelende gemoederen der Israëliten tot ftandvastigheid in den dienst van JEHOVAH vermaanden, en hun uit naam van God zyn toorn en ongenade aankondigden, indien zy niet gehoorzaamden. Inzonderheid fchynt dit plaats gehad te hebben, wanneer God, daar het volk, de vryheid veragtende, naar het voorbeeld hunner nabuuren van eenen Koning wilden geregeerd worden, aan deezen Onder-Koning het beftuur over zyn volk afftondt: want het duurde niet lang, of deeze Koningen floegen niet zelden tot den dienst van vreemde Goden over; ja niettegenftaande alle de fterke vermaaningen en bedreigingen der Goddelyke ftraffen, door de Propheeten op Goddelyk bevel gedaan,

voer-

voerden sommigen hunner de afgodery openlyk in hun ryk. Hierdoor nam dezelve zodanig de overhand, dat God de zege aan de wapenen der Israëliten onttrok, zo dat zy van hunne nabuuren overwonnen en naar Babylon in ballingschap weggevoerd wierden, ten einde hen hierdoor tot beter verstand te brengen. — Inmiddels gaf dit gelegenheid, dat de Jooden en Israëliten, thands overal verspreid raakende, hoe zeer ook sommigen hunner waren afgeweeken, de kennis van den éénen God, Schepper en Bestuurder van dit Heelal, meer en meer by andere volken, schoon met eene menigte van verdigtselen verdonkerd, bekend wierdt, ten minsten hun naderhand niet zo vreemd voorkwam.

Het Israëlitische volk, thans uit hun Vaderland, dat God hun tot een eeuwig verblyf en inwooninge beloofd hadt, weggevoerd, thans onder het juk van nabuurige volken moetende leeven, en niet kunnende denken, dat zy ooit wederom Canaän tot een erfdeel zouden bezitten, zouden noodzaakelyk aan de Goddelyke beloften gewanhoopd, en den moed, van ooit wederom hun ryk tot stand te zien gebragt, opgegeeven hebben. Hierom had God hun door zyne Profeeten deeze wegvoering uit hun vaderland, maar tevens ook de hoop op de herstelling van hun ryk laaten aankondigen.

Met het zenden der Profeeten bedoelde God ook een ander oogmerk. Dewyl naamelyk de Mosaïsche Godsdienst niet altoos in stand zoude blyven, maar in de daad slegts eene voorbereiding was tot eene volmaaktere Openbaaring; zo was het vooral noodig, dat dit den Israëliten trapswyze wierdt bekend gemaakt: want zo dit niet geschiedde, zouden zy, die van de Goddelykheid hunner

wet

wet overtuigd waren, zig verbeeld hebben; dat dezelve nooit moest worden afgeschaft, en zig dieshalven tegen alle verandering hebben aangekant. Doch dewyl alsdan het oogmerk hunner afzonderinge van alle andere volken, en dus ook alle plegtigheden en wetten hiertoe betrekkelyk, ophielden, was het van zeer groot belang, dat de min-noodzaakelykheid, die 'er eigenlyk in het waarneemen der plegtigheden was, hun onder het oog gebragt werdt. Hiertoe nu gaf de wegvoering uit hun vaderland eene zeer geschikte gelegenheid: want geduurende deeze ballingschap was het den Israëliten onmogelyk, om alle de plegtige instellingen van hunnen Godsdienst, volgends het voorschrift van Moses volkomenlyk waar te neemen. Hierom liet God door zyne Profeeten bekend maaken, dat zy daarom niet van zyne gunste zouden versteeken zyn, en dat het niet het waarneemen van uitwendige plegtigheden, maar het betragten zyner zedelyke geboden was, dat hen aangenaam maakte by God. Daarom zegt de Heer by *Hosea* (*Hoofdd.* VI. 6.) *want ik heb lust tot weldaadigheid, en niet tot offer: en tot de kennis van God meer, dan tot brandoffers.* Zo zegt ook *Micha* (*Hoofdd.* VI. 8.) *Wat eischt de Heer van u, dan regt te doen, en weldaadigheid lief te hebben, en ootmoediglyk te wandelen met uwen God?* Dit was derhalven eene zeer geschikte gelegenheid, om de Israëliten, welke zo zeer aan het uitwendige van den Godsdienst bleeven hangen, aftetrekken van de schors der wet, en van de omhangselen van den Mosaïschen Godsdienst, en hen integendeel op te leiden tot deszelfs waar oogmerk, of bekwaam te maaken tot het ontvangen van eenen veel voortreffelyker Godsdienst, welke door JESUS CHRISTUS eenmaal zoude verkondigd worden.

§. VII.

§. VII.

Uit het geene tot hiertoe gebragt is, blykt, myns oordeels, klaar genoeg, dat de gantſche Moſaïſche Bedeedeeling uitmuntend geſchikt was, en deeze voorafgaande leidingen van God zeer wel overeenſtemden, om tot eene voorbereiding te dienen van eene algemeene en volmaaktere Openbaaring. Het zal dan, dunkt ons niet moeijelyk te begrypen zyn, waarin het verband van den Moſaïſchen en Christelyken Godsdienst gezogt moet worden. Men moet naamelyk de Openbaaringen van het Oude en Nieuwe Verbond als een geheel beſchouwen, om in te zien, in welke eene betrekkinge de byzondere deelen tot elkanderen ſtaan: want deezen moeten te ſamen één geheel uitmaaken, of, met andere woorden, dezelve behooren in zulk een orde te ſtaan, dat ze als in één algemeen punt te ſamen loopen: en wanneer men alles naauwkeurig nagaat, 't welke wy hier in eene korte ſchets hebben opgegeeven, zal men in de daad bevinden, dat hier niet de minſte gaapingen te vinden zyn, maar integendeel alles geregeld aan elkanderen verbonden is, en zeer juist overſtemt ter bevorderinge van het groote oogmerk, waartoe deeze op elkander volgende Openbaaringen gegeeven waren; om naamelyk de kennis en dienst van den éénen waaren God tot ſtand te brengen en algemeen te maaken; en hier in moet, naar onze gedagten, het verband van deeze twee Bedeelingen gelegen zyn. — Nu zullen we, om de zaak ten einde te brengen, nog kortelyk den Christelyken Godsdienst uit zulk een oogpunt beſchouwen, dat we geduurig deszelfs betrekking met den Moſaïſchen Godsdienst in gedagten houden.

§. VIII.

Na dat het nu der Goddelyke wysheid de geschikste tyd scheen, om het heerlyke plan eener algemeene Openbaaringe ten uitvoer te brengen, is JESUS CHRISTUS als een Goddelyk afgezant in de waereld gekomen. Doch vooraf heeft God de nabyheid van deszelfs komst door Joannes den Dooper laaten aankondigen, om het volk hierdoor aan te spooren tot verbeteringe hunner zeden, als een noodzaakelyk vereischte tot het ontvangen van deeze voortreffelyke leer. Nu was de tyd gebooren, dat Gods volmaakte wil niet alleen den Jooden, maar allen volken zoude openbaar gemaakt worden. Thans was die groote waarheid, *Daar is één God, Schepper en Heer van alles*, by de Jooden tot stand gebragt, en door de menigvuldige lotgevallen, die dezelven, voornaamelyk in en na de Babylonische gevangenis ondergaan hadden, was aan andere volken gelegenheid gegeeven, om derzelver begrippen wegens den Godsdienst te leeren kennen. Thans zou de afzondering van het Joodsche volk van alle andere volken een einde neemen. Thans zoude een Godsdienst verkondigd worden, welke voor alle volken en landen zonder onderscheid geschikt was. De wetten en gebruiken, welke ter bevorderinge van deeze afzondering gediend hadden, en der algemeenheid van den Godsdienst hinderlyk waren, moesten afgeschaft worden. Thans namen ook die plegtigheden, welke, naar de bekrompe bevattingen der Israëliten, aangaande den dienst van het Opperwezen, waren ingerigt, een einde. Intusschen waren de Jooden met groote vooroordeelen omtrent den Messias ingenoomen, en stonden zeer sterk op het plegtige

tige der wet. *Jesus* den aart en denkwyze der Jooden, als ook derzelver verkleefdheid aan de uiterlyke plegtigheden kennende, vondt echter niet goed om hun terstond hierin regtstreeks te keer te gaan. Alhoewel naar de wyze der Jooden leevende, bestrafte hy hen tevens ernstig, dat, daar zy zo zeer aandrongen op het onderhouden der uiterlyke plegtigheden, de betragting der zedelyke geboden by hen geheel en al verwaarloosd werdt; en bragt hun de noodzaakelykheid van de inwendige zuivering des harten by alle gelegenheden onder 't oog. Hy leerde hen hoe weinig gewigts 'er in het waarneemen van uitwendige plegtigheden gelegen was. Hierom verklaarde hy hun ook, dat de voornaame inhoud der wet en der Profeeten bestondt *in God lief te hebben boven alles, en zynen evenmensch als zig zelven*, (*Matth.* XXII. 40.) en dat hy *niet gekomen was, om de wet en de Profeeten te ontbinden, maar om dezelven te vervullen* (*Matth.* V. 17.) dat is: dat het oogmerk zyner zendinge niet was, om de wet en de Profeeten of den gantschen Mosaïschen Godsdienst, den dienst naamelyk van den éénen waaren God kragteloos te maaken, maar om deszelfs groot oogmerk te bevorderen, en denzelven door het wegneemen van alle schadelyke byvoegselen algemeener te maaken. Doch dit konde, zo als wy reeds aangemerkt hebben, den Jooden, wegens hunnen al te grooten yver voor den uitwendigen Godsdienst, nog niet regtstreeks te kennen gegeeven worden. Intusschen waren deeze voorbereidingen by uitneemendheid geschikt, om het gezag hunner Leeraaren, welke zo zeer op uitwendige plegtigheden aandrongen, te doen verminderen, en de welgezinden tot opmerking en nadenken te brengen. Om deeze zelfde reden kon ook de Euangelieleer,

 schoon

schoon voor alle menschen geschikt, aan andere volken nog niet verkondigd worden: want het algemeen maaken van den Godsdienst, en het afschaffen der plegtige wetten hingen volstrekt van elkanderen af. Dit werk bleef voor de Apostelen over. Doch offchoon JESUS CHRISTUS zelf het Evangelie den Heidenen niet verkondigd heeft, echter heeft hy door gelykenissen den Jooden doen verstaan, dat ook zyne leer denzelven zoude gepredikt worden. (*Joan.* X. 16.) Zelfs heeft hy na zyne dood en Opstanding den Apostelen uitdrukkelyk geboden, dat zy voortaan allen volken het Evangelie zouden verkondigen.

Dit bevel is ook naderhand door de Apostelen ten uitvoer gebragt. Doch 'er verliep eerst eenige tyd, eer dit geschiedde. De Jooden, door het denkbeeld, dat zy het byzondere uitverkoren volk van God waren, te zeer vooringenomen, konden zig niet verbeelden, dat ook den Heidenen de Evangelieleer zoude verkondigd worden. Zelfs kwam dit den Apostelen vreemd en bedenkelyk voor; en Petrus, welke hier mede eenen aanvang zoude maaken, (na de verstrooijing der Apostelen uit Jerusalem, hadt wel Philippus zyn werk gemaakt om ook den Samaritaanen de komst van den Messias bekend te maaken; dan deeze konden niet onder de Heidenen gerekend worden; zy waren ten minsten Besneedenen, stamden af van de Jooden, en erkenden de Wet van Moses,) moest eene byzondere openbaaring en zigtbaare blyken der Goddelyke goedkeuring hebben, om hiervan zig zelven en anderen te overtuigen. — Deeze Openbaaring was ook zeer geschikt, om alle vooroordeelen der Joodsche Christenen, welke nog zo veel gewigts in het waarneemen der uiterlyke pleg-

tig-

tigheden ſtelden, hieromtrent weg te neemen. Thans begreepen de Apostelen de onnoodzaakelykheid van het onderhouden der Moſaïſche plegtigheden. Thans werdt dat heerlyke gebouw, welks grondſlagen voor zo veele eeuwen gelegd waren, voltooid. Thans werdt de dienst van het Opperwezen niet binnen de naauwe paalen van Judea beperkt, en de groote ſcheidsmuur, die zo lang tusſchen de Jooden en andere volken plaats gehad hadt, weggenoomen.

§. IX.

Sommigen zullen misſchien verwagten, dat wy hier nog ſpreeken van de voorafſchaduwingen van den Christelyken Godsdienst, welke men in de plegtige Moſaïſche inſtellingen meent te ontdekken. Doch ik zie niet, dat men dezelve met veel grond beweeren kan; dewyl by derzelver inſtelling hiervan niet het minſte gewag gemaakt wordt, en zy daarenboven gezogt moeten worden in eenige ſterke leenſpreukige uitdrukkingen, waarvan men zig in die tyden zo zeer bediende. Voor het overige, daar zy van de Jooden, welke voor de komst van den Mesſias leefden, onmogelyk konden begreepen worden, kunnen zy, naar onze gedagten, altoos van geen belang voor den Godsdienst zyn. Weshalven wy, ons hier niet mede willende ophouden, liever tot de laatſte Afdeeling deezer verhandeling zullen overgaan.

DERDE AFDEELING.

Over het onderscheidende kenmerk van den Christelyken Godsdienst.

§. I.

In deeze Afdeelinge moet gehandeld worden over het onderscheidende kenmerk van de Christelyke Openbaaring, of van dat geene, 't welke der Christelyke Openbaaringe byzonder eigen is, en haar by uitstek onderscheidt van de Mosaïsche Openbaaring en van den Natuurlyken Godsdienst. — Wy zullen overeenkomstig ons begonnen plan eerst handelen van dat geene, 't welke den Christelyken Godsdienst byzonder eigen is ten opzigte van den Natuurlyken Godsdienst.

Hier komt in de eerste plaats in aanmerkinge de nieuwe betrekking, waarin die menschen, welken het gebeuren mag door den invloed der verkwikkelyke straalen van het helschynende Evangelieligt beschеenen te worden, tot het Opperwezen geplaatst zyn. De Natuurlyke Godsdienst erkent God als de opperste oorzaak van al het geschapene, als den Zegenaar van alles, wat leeft, als den bestuurder der gantsche waereld, als den geenen, die een naauwkeurig toevoorzigt heeft over, en onderscheid maakt tusschen de daaden van vrywerkende wezens, en het goede zal beloonen, maar het kwaade straffen. Hy beschouwt den mensch als een afhangelyk schepsel van zynen Maker, bekroond met alle die weldaaden, welke hy geniet, en ver-

verpligt, om God hiervoor te looven en te danken, en zyn leven interigten overeenkómstig deszelfs wil, voor zover hy denzelven uit de beschouwinge van het zigtbaare Heelal, en het Goddelyke bestuur der zedelyke waereld kan leeren kennen. — Dit is de hoofdinhoud van den Natuurlyken Godsdienst.

De Christelyke Godsdienst beschouwt den mensch daarenboven, als byzonder beweldaadigd door het uitmuntende geschenk der Goddelyke Openbaaringe. Want daar het gantsche menschelyk geslagt zodaanig van het voetspoor der deugd was afgeweeken, dat het zelve nimmer in staat zoude geweest zyn, om ooit wederom tot eene zuivere kennis van den Godsdienst te geraaken, heeft God naar de grootheid zyner liefde op nieuw zyne wetten laaten afkondigen, waardoor den verdwaalden sterveling wederom de toegang ter eeuwige gelukzaligheid geopend is. Ziet de mensch, dat hy, niettegenstaande deeze duidelyke kennis van Gods wil, denzelven dikwyls overtreedt, hy weet door het Evangelie, dat 'er op een opregt berouw vergeeving is by God. 't Is waar, de Natuurlyke Godsdienst weet ook, dat het Heilige Opperwezen onderscheid maakt tusschen een overtreeder der wetten, die met opzet in zyn zondig gedrag voortgaat, en tusschen zulk eenen, die, met eene waare boetvaardigheid en leedwezen over zyne zonden, zyn leven voortaan meer overeenkomstig de Goddelyke geboden tragt interigten; evenwel ontbreekt denzelven de volle verzekering eener volkomene vergeevinge, welke de Christelyke Godsdienst ons aan de hand geeft. — Uit oorzaake derhalven van deeze betrekking wordt de mensch tot de tederste en verhevenste aandoeningen opgewekt, wanneer hy zynen God beschouwt, niet

niet alleen als de oorzaak van zyn bestaan en de weldaaden, die hy dagelyks geniet, maar byzonder als eenen liefderyken en genadigen Vader, dien het welzyn zyner kinderen zo zeer ter harte gaat, en *alzo lief de waereld gehad heeft, dat hy zynen eeniggebooren Zoon gegeeven heeft, opdat een iegelyk, die in hem gelooft, niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe.* (*Joan.* III. 16)

§. II.

Uit hoofde deezer nieuwe betrekkinge tot den Schepper ontstaan ook eenige nieuwe pligten, tot welker betragting wy alleen uit kragt deezer byzondere omstandigheden verpligt zyn. Men moet dit echter niet zo opvatten, als of de Christelyke Godsdienst geheel nieuwe en denzelven byzonder eigene wetten voorschryft. In zekeren zin zoude men dit kunnen toestaan; in zo verre naamelyk wetten, welke ons in deeze of geene omstandigheden verpligten, nieuwe wetten zouden kunnen genoemd worden. Op deeze wyze zoude een mensch, tot eene nieuwe waardigheid verheven, aan nieuwe wetten verbonden te zyn kunnen gezegd worden. Ten zynen opzigte zyn dezelve wel nieuw; doch voor het overige geschiedt zulks zeer oneigenlyk, gelyk iedereen duidelyk bezeft. Die zelfde wet, welke ons in 't algemeen tot dankbaarheid jegens den Schenker van verkreegene weldaaden verpligt, beveelt ons ook, om God te danken en te verheerlyken voor de weldaaden, die Hy ons door JESUS CHRISTUS geschonken heeft. Het blykt dan dat de Evangeliewetten eigenlyk geene nieuwe wetten zyn, maar alleenlyk haaren naam van derzelver Hersteller JESUS CHRISTUS ontleend hebben. Wy zyn dus nog tot dezelfde onveran-

anderlyke zedelyke wetten verpligt, en, hoopen wy eenmaal gelukkig te worden, moeten wy ons leven, zoveel mogelyk is, overeenkomſtig dezelve inrigten: want hierdoor worden wy wederom tot de zalige gemeenſchap van onzen Schepper gebragt. — Wy zien derhalven, om dit in 't voorbygaan aantemerken, in hoe verre men door eigene werken zyne regtvaardiging of zaligheid moet bevorderen. In zo verre naamelyk JESUS CHRISTUS door zyne leer en prediking ons wederom in ſtaat geſteld, en op den weg gebragt heeft, om tot eene hoogere gelukzaligheid te kunnen geraaken, moet hy ook als derzelver eerſte oorzaak beſchouwd worden; zo dat wy dus te regt kunnen gezegd worden in of door CHRISTUS geregtvaardigd te worden. Dan deeze aanbieding der middelen ter zaligheid van God door JESUS CHRISTUS daar geſteld zynde, moeten wy, wanneer wy dezelve willen deelachtig worden, hiervan een behoorlyk gebruik maaken; op dat wy dus in onze zedelyke volmaaktheden aanvangelyk in dit leven Gode gelykvormiger en dus geſchikte voorwerpen mogen worden, om deel te verkrygen aan eene toekomende grootere gelukzaligheid.

§. III.

Vervolgens komen hier in overweginge de nieuwe drangredenen, waarmede de Christelyke Godsdienst ons, boven den Natuurlyken, aanſpoort ter betragtinge der deugd. De eerſte verkondigers van het Evangelie zyn gewoon deszelfs belyders meerder ter betragtinge der deugd op te wekken, uit hoofde der verpligtinge tot dezelve, welke voortvloeit uit de byzondere betrekkinge, waarin een naarvolger der leere van JESUS CHRISTUS geſteld

Gg is,

is, dan die uit het wezen en de natuure der dingen zelve haaren oorſprong heeft. Doch men behoeft zig hierover niet te verwonderen, wanneer men in aanmerkinge neemt, dat zy te regt konden veronderſtellen, dat de menſchen deeze hunne Natuurlyke verpligting uit den aart der zaaken zelven konden afleiden. Hierop beroept zig de H. PAULUS in zynen brief aan de *Philippiers.* (*Hoofdd.* IV. 8.) *Voorts Broeders, al wat waar, al wat eerlyk, al wat regtvaardig, al wat rein, al wat liefſyk is, al wat wel luidt, zo 'er eenige deugd, en zo 'er eenige lof is, bedenkt hetzelve.* — Zy verkondigden ook geene volkomene zedenkunde, maar hoofdzaakelyk die, welke den Christelyken Godsdienst byzonder eigen is. Zy dringen daarom hunne zedelesſen ter betragtinge en opvolginge aan met dusdaanige drangredenen, welke, voor het meerdere gedeelte, haaren grond hebben in de nadere Openbaaringen welke ons God door JESUS CHRISTUS heeft gelieven bekend te maaken. Christenen zyn niet alleen verpligt hunnen Schepper te gehoorzaamen en te dienen, om dat Hy de oorzaak is van hun beſtaan, maar ook, om dat Hy hen uit hunnen ſtaat van elende verlost, en der heerſchappye der zonde ontrokken heeft; zo dat Hy uit hoofde van deeze betrekking hun wettige Koning en Opperheer is, die het regt heeft om zyne onderdaanen wetten voor te ſchryven. — Veele pligten jegens onze evenmenſchen ontvangen ook hierdoor eenen ſterkeren aandrang. De mensch, in zynen natuurlyken toeſtand beſchouwd, is, by voorbeeld, verpligt zynen vyand te beminnen, wyl deszelfs wangedrag hem niet van zyne zedelyke verpligtingen ontſlaat, welke hy hem als mensch verſchuldigd is; maar de Christen bemint daarenboven den geenen, die hem

hem haat, ook daarom, dewyl God hem lief gehad heeft door JESUS CHRISTUS, wanneer hy nog een vyand was van God. Zie 1 *Joan.* IV. 10.

Het beminnenswaardige voorbeeld en het uitmuntende Character van onzen Zaligmaker is mede in ſtaat, om zyne opregte naarvolgers ter betragtinge van deugd en Godsvrugt op te wekken. Vestigen wy onzen aandagt op zyn geheel leven en wandel, wy ontdekken een allertreffelykst tafereel van uitneemende bedryven, waarin tederhartigheid, menschlievendheid, zagtmoedigheid, nedrigheid en Godsvrugt op het ſterkſte uitblinken Werdt hy geſcholden, hy ſcholdt niet wederom; werdt hy beledigd, hy badt zynen Hemelſchen Vader om vergiffenis voor zyne beledigers. Ja zelfs ſpaarde hy zyn leven niet, om het vrywillig op te offeren, daar het belang van den Godsdienst het vorderde. Met één woord, dit voorbeeldige gedrag van JESUS CHRISTUS is onzer naarvolginge overwaardig, en moet ons allen des te ſterker aanſpooren tot het waarneemen zyner heizaame geboden. Hierom worden wy in de Heilige Bladeren ook dikwyls vermaand, *om te zien op den overſten leidsman en voleinder des geloofs* (*Hebr.* XII. 2.) *en te wandelen, gelyk hy gewandeld heeft* (1 *Joan.* II. 8).

§. IV.

Nu is 'er nog overig, dat wy van het onderſcheidende kenmerk der Christelyke Openbaaringe ten opzigte van den Moſaïſchen Godsdienst handelen. — Deeze beide Bedeelingen komen hierin overeen, dat zy den dienst van den éénen waaren God ten hoofdonderwerpe hebben. *Daar is één God* is de grondwaarheid, waarop het gant-

ſche Godsdienſtige gebouw zo wel der Jooden, als der Christenen rust. Dit hebben we met betrekkinge der eerſten in de tweede Afdeelinge getoond, en om niet alles te herhaalen, 't welk daar gezegd is, zullen wy alleenlyk dat geene den lezeren te binnen brengen, 't welke ons hier noodig is. — De dienst van den éénen God was by de Israëliten binnen de enge paalen van Canaän bepaald. Hy was, naar deszelfs inſtelling, alleen geſchikt voor de inwooneren van dat land. De wyze, waarop dezelve verrigt moest worden, liet geene verdere uitbreiding toe; en deeze wyze van den Godsdienst waar te neemen, beſtondt voornaamelyk in eene menigte van plegtige inſtellingen, welke te gelyk burgerlyke wetten waren. Verwaarloosde een Israëliet deeze inſtellingen, hy maakte zig ſchuldig aan de ſtraffen, die hierop geſteld waren, omdat hy de wetten van den burgerſtaat geſchonden hadt. 't Verwaarloozen van den Godsdienst was te gelyk een ſlegt burger te zyn. Het konde niet anders, of dit moest by de Israëliten eene ſlaafagtigheid in den Godsdienst veroorzaaken, en veelen gelegenheid geeven, om het Opperwezen te dienen, meer uit dwang en noodzaakelykheid, dan wel uit grondbeginſelen van liefde en eerbied voor dat beminnelyke Wezen. En gaan deeze geaartheden niet met de Godsdienſtige plegtigheden vergezeld, dan kunnen dezelve niet behaagelyk zyn voor God: want uitwendige eerbewyzingen hebben geene innerlyke zedelykheid, of zyn in zo verre ſlegts goed, als zy ter bevorderinge van waare deugd en Godsvrugt ſtrekken.

§. V.

§. V.

Nu zullen wy by wyze van tegenſtellinge den Christelyken Godsdienst beſchouwen, om te zien, waarin dezelve van den Moſaïſchen verſchilt. — De Christelyke Godsdienst bepaalt zig in de eerſte plaats niet aan een byzonder volk of land. Alle volken zyn geſchikt, of even geregtigd om belydenis van denzelven te doen. Zyne grensſcheidingen ſtrekken zig uit over de gantſche aarde, zo verre zy van redelyke ſchepſels bewoond wordt: ja ieder afzonderlyk lid, van welke eene burgermaatſchappye hy ook zy, en wat begrippen zyne Overheden of medeburgers ook mogen toegedaan zyn, kan en mag denzelven omhelzen: want deeze Godsdienst is geheel afgeſcheiden van de Staatkunde, en is aan deezen of geenen regeeringsvorm niet bepaald. Zie daar een groot verſchil tusſchen deeze twee Godsdienſten, en tevens de voortreffelykheid, waarin de laatſte boven den eerſten uitmunt!

De Christelyke Godsdienst onderſcheidt zig verder daarin van den Moſaïſchen, dat dezelve geheel vry is. Hier heeft geene de minſte dwang of ſlaafagtigheid plaats, omdat dezelve door geene uiterlyke plegtigheden overlaaden is. Hy beveelt ſlegts twee plegtige inſtellingen, en die nog wel van dien aart zyn, dat zy aan geene gezette tyden verbonden, noch deszelfs belyderen kunnen opgedrongen, maar alleen uit overtuiging en dankbaarheid moeten waargenoomen worden. De Godsdienst van JESUS CHRISTUS vereischt daarom belyders, welke niet met uitwendig gebaar, maar met erkentenisſe van dankbaarheid voor genootene weldaaden, met een diep ontzag en eer-

bied tot hunnen God naderen; welker hart vervuld is met de vuurigfte aandoeningen van liefde en genegenheid voor hunnen Hemelfchen Vader; en welke bereid zyn, om hunnen wandel interigten overeenkomftig de zedelyke Geboden, welke die Godsdienst voorfchryft. En deeze geboden zyn van eene veel grootere uitgeftrektheid, en met de waardigheid der menfchelyke natuure veel overeenkomftiger, dan die van den Mofaïfchen Godsdienst. Alle ftraffelooze toelaatingen, welke den Ifraëliten vergund waren, en alle onvolmaaktheden, die by dezelven hadden plaats gehad, hebben met den aanvang van de Christelyke Openbaaring een einde genomen.

De Godsdienst van JESUS CHRISTUS is ook eindelyk omtrent de leer van een toekomend leven van dien van Mofes onderfcheiden. Mofes heeft nergens zyne wetten met andere, dan tydelyke ftraffen bekragtigd, en gaat de leer van eenen toekomftigen ftaat geheel met ftilzwygen voorby. Hierin fchynen de Ifraëliten geheel aan zigzelven overgelaaten zyn; en wat zy ook daaromtrent mogen gedagt of naderhand geleerd hebben, de leer van de onfterfelykheid der ziel was geen leerftuk van den Mofaïfchen Godsdienst. Zy is integendeel een hoofdleering van den Christelyken Godsdienst; en hierin onderfcheidt zig dezelve ook nog, 't geene wy reeds boven hadden moeten aantoonen, van den Natuurlyken Godsdienst, daar deeze dit leerftuk maar tot eenen zekeren trap van waarfchynlykheid kan brengen; want ik denk niet, dat 'er uit de reden alleen een *voldongen* bewys voor hetzelve kan gegeeven worden. Doch JESUS CHRISTUS heeft ons door zyn getuigenis en opftanding ten vollen verzekerd van een leven na dit leven, waarin de deugd haare gewisfe beloonin-

ningen, en de ondeugd haare ſtraffen zal wegdraagen; waarin alle wanvoegelykheden, die in dit leven plaats hebben, zullen weggenomen, en al het duistere voor onze oogen zal opgeklaard worden. Dit is een alleruitmuntendst drangmiddel om ons op het pad der deugd, dat niet zelden met zo veel doornen van rampen, en ongemakken bezaaid is, te doen volharden. Met deeze hoope geſterkt, ſtreeft de Godvrugtige Christen de loopbaane der deugd manmoedig op, weetende, *dat het lyden van deezen tyd niet te waardeeren is met de heerlykheid, die eens aan hem zal geopenbaard worden.* Hierdoor zal hem de dood minder verſchrikkelyk toeſchynen, ja ſomtyds, wanneer benaauwdheden hem overweldigen, zal hy met blymoedigheid kunnen uitroepen: *Dood! waar zyn uwe verſchrikkingen! Ik ben in het graf ook in de hand van mynen Schepper, — die ſtem, die het licht riep, dat het zyn zou, en den Chaos beval eene waereld te worden, deeze ſtem zal in dit graf dringen, en my opwekken* (a).

AMICUS SOCRATES, AMICUS PLATO, SED MAGIS AMICA VERITAS.

(a) JERUSALEM's Verhandelingen over de voornaamſte waarheden van den Godsdienst, I. dl. Verh. VII. p. 297.

VERHANDELING

TER BEANTWOORDINGE DER

VRAAGE:

WELK IS HET ONDERSCHEIDENDE KENMERK VAN DE CHRISTELYKE OPENBAARING; EN IN HOEDANIG EEN VERBAND STAAT DEZELVE, ZO MET DE MOSAISCHE OPENBAARINGE, ALS MET DEN NATUURLYKEN GODSDIENST?

DOOR DEN EERWAARDEN HEERE

PETRUS LOOSJES ADZ.

LEERAAR DER DOOPSGEZINDEN TE HAARLEM,

Wien, daarop, de tweede ZILVEREN EERPRYS, door TEYLER's GODGELEERD GENOOTSCHAP, is toegeweezen.

ONDERZOEK
VAN HET
ONDERSCHEIDENDE KENMERK
DER
CHRISTELYKE OPENBAARING,
EN DERZELVER VERBAND MET DEN NATUURLYKEN EN JOODSCHEN GODSDIENST.

INLEIDING.

Menschen, die, door een verkeerd inzigt ongelukkig misleid, of door slegter beweegreden gedreeven, van den *Christelyken Godsdienst*, geene gunstige gedagten vormen, dien aanvallen, en zich benaarstigen om het getal der kleinagteren van dit Hemelsch Geschenk te vermeerderen, door laag van 't zelve te spreeken, merken op; dat, indien men een *Jood* of *Mohamedaan* na hun Geloof vraagt, elk hunner een klaar en voldoenend antwoord zal geeven en overeenstemmend met het antwoord, 't geen men van ieder *Jood* of *Mohamedaan* zou bekomen; doch, dat men twee of meer Christenen de Vraag *Wat is de Christelyke Godsdienst?* voordraagende, twee of meer antwoorden zou krygen zo wyd van elkander verschillende als of zy ieder van eene geheel andere zaak spraaken.

Wy kunnen niet lochenen, dat, onder de verdeelde *Christenheid*, dit meermaalen het geval zal weezen; dat het wydverschillend antwoord, op die eenvoudige Vraage, ons zal verbaazen; doch moeten, ten opzigte van de voorge-

ſtelde vergelyking, aanmerken, dat ze zeer gebrekkig is, en de proeve op *Jood* en *Mohamedaan*, in gelyke omſtandigheden, genomen zynde, hoogwaarſchynlyk even eens zou uitvallen als deeze lieden willen dat ze by de *Christenen* zou ſlaagen. Onze verkeering, naamlyk, met *Jooden* en *Mohamedaanen* is zo gemeenzaam niet, dat dezelve ons aanleiding geeve om de gevoelens van byzondere lieden, ten aanziene van den Godsdienst, te ontdekken. Wy houden ons te vrede met de berigten van hunne Leerſtellingen in hunne oude Boeken de *Wetten van* MOZES en den *Koran* van MOHAMMETH: deeze ſtellen wy vast, verſchaffen ons het weezenlyke van hunne Geloofsbelydeniſſe. Dan verkeerden wy met *Jooden* te *Amſteldam* en met de *Mohamedaanen* te *Conſtantinopole* zo gemeenzaam als met de *Christenen*, wy zouden, buiten twyfel, ontdekken, dat zy onderling zo zeer van elkander verſchillen, als de *Christenen*, onderſcheide Aanhangen toegedaan, van den anderen afloopen. Dit kan onmogelyk anders weezen, als wy in overweeging neemen, de menigte en verſcheidenheid van Overleveringen en Geboden by de Wet van MOZES gevoegd, door deezen aangenomen, door geenen geheel of gedeeltlyk verworpen; als mede de veelvuldige onderſcheidene verklaaringen der *Mohamedaanſche Leeraaren* over den *Koran*, ingerigt naar de gevoelens van de byzondere Aanhangen onder MOHAMMETHS Navolgeren. (*a*)

In

(*a*) Zie over deeze onderſcheide Aanhangen MOSHEIMS *Kerklyke Geſchiedenis*, III. Deel, bl. 27, 28, en de Schryvers by hem aangehaald. Voeg 'er nevens *The Apology of* BENJAMIN BEN MORDECHAI, *Lett.* I. p. 4, 5. en boven al (NIEBUHRS *Reize na Arabie*, II. Deel bl. 188. 241. enz.)

In deezen trek ligt dus niets opgeslooten, 't welk ons aanleiding geeft om ongunstige gedagten van het *Christendom* te vormen, als ware het Leerstelzel van 't zelve zo verward, zo vermengd, zo duister, dat de Belyders daar van, op de Vraage *Wat hun Geloof en Godsdienst was?* verschillende, ja tegenstrydige Antwoorden zouden moeten voordraagen.

Ondertusschen kunnen wy niet nalaaten te erkennen, dat de verdeeldheden onder de *Christenen*, de onderscheide Aanhangen daar uit gebooren, en de verschillende Geloofs opstellen, waar aan elke Party zich vasthoudt, aan de *Christenheid* een ongunstig voorkomen geeven in 't oog der Ongeloovigen; dat derzelver strydigheid den waaren *Christen* met leedweezen vervult en stoffe tot klaagen oplevert. Dan, schoon hy zich dier verdeeld- en strydigheden schaame, zal dit geene oorzaake weezen dat hy zyne Belydenisse, op goede gronden van overtuiging gevestigd, in twyfel trekke, en het smaalend Ongeloof toevalle. — Neen — *Hy weet in wien hy geloofd heeft, en is in staat om rekenschap te geeven van de Hoop, die hem vervult.*

Deeze gedagten reezen by my op, myne Heeren, toen ik in uw Bericht van TEYLERS *Godgeleerd Genootschap*, de Vraag las, *Welk is het onderscheidende Kenmerk van de Christelyke Openbaaring; en in hoedanig een verband staat dezelve, zo met de Mozaische Openbaaringe, als met den Natuurlyken Godsdienst?* Want het eerste gedeelte deezer Vraage komt, zo veel ik zien kan, op 't zelfde uit als de Vraag. „ Welk „ eene Belydenis maakt iemand een *Christen?*" of, met andere woorden, „ Wat is het byzondere in de *Christlyke* „ *Openbaaring*, welks omhelzen iemand onderscheidt van „ hem, die de *Mozaische Openbaaring* aanneemt, of de

„ Voorschriften van den *Natuurlyken Godsdienst* alleen aan-
„ kleeft, 't zy hy geen ander licht dan dat der *Rede* ont-
„ vangen hebbe, of alle *Openbaaring*, dezelve kennende,
„ ter zyde stelle?"

Het lydt geen twyfel in 't minste of eene Vraage van dien aart zal zeer onderscheiden beantwoord worden. Doch het is myne zaak niet, gissender wyze, voortestellen, wat deeze, wat geene, wat een derde *enz.* zal inbrengen. Ik waag het, op myne eigene gronden, na den opgehangen Eerprys te dingen, en, agtende dat de kortheid, zo verre zy met de klaarheid en het bewyzen der bygebragte stellingen bestaanbaar is, eigenlyk in een Antwoord vereischt wordt, zal 't zelve tot geen geheel Boekdeel uitdyen, heb ik my voorgesteld deeze in 't oog te houden. De opgegeve vraag zelve diene my ten leidraad. Ik zal, in de

I. Plaats, het verzogte *Onderscheidende Kenmerk van de Christlyke Openbaaring* tragten op te speuren, en aan te wyzen waar in 't zelve gelegen is. Dit gedaan hebbende zal ik in de

II. Plaats, toonen in welk *een Verband de Christlyke Openbaaring* staat met de *Mozaische*, en ten

III. Overwegen het Verband tusschen de *Christlyke Openbaaring* en *den Natuurlyken Godsdienst.*

De beschouwing deezer twee laatstgemelde Hoofdbyzonderheden zal natuurlyk aanleiding geeven om, ten slot, eene en andere korte aanmerking mede te deelen, waaruit blykt hoe zeer de kennis van de *Mozaische Bedeeling* en van den *Natuurlyken Godsdienst* te stade kome in het ontvouwen der *Christlyke Openbaaringe.*

EERSTE AFDEELING.

Het Onderscheidende Kenmerk van de Christlyke Openbaaring.

Het zou my gemaklyk vallen eenige bladzyden te vullen met aan te toonen, welke wegen men ingeslaagen hebbe om dit *Onderscheidende Kenmerk* te vinden. Hoe veel is 'er niet geschreeven en getwist over de *Noodzaaklyke Geloofsartykelen?* Welke kentekenen om dezelve van de andere wel zorgvuldig te onderscheiden heeft men niet uitgedagt (*a*)? — Dan het lust my geenzins deezen doolhof vol kronkelpaden in te slaan, en, naa deeze alle betreeden te hebben, eerst ter zaak te komen. Zulk eene omleiding geloof ik ook dat den Heeren Voorstelleren der tegenwoordige Vraage niet zou smaaken: op die bypaden zouden wy veele voorwerpen ontmoeten, welke onze aandagt trokken, en die wy niet ongemerkt mogten voorbystappen; doch welker beschryving gelegenheid zou geeven tot aanmerkingen, die, daar zy tot de groote zaak af noch toedoen, best agterwege gelaaten worden (*b*).

Dit zal myn Antwoord veel opkorten en van den optooy der Geleerdheid verstooken laaten blyven: doch geen nood. *Het Eenvoudige is het kenmerk van het waare*, en dit doet

(*a*) Zie J. A. Turretin *Disq. Theol. de Art. Fund.* Diss. Vol. II. pag. 426.

(*b*) Welke deeze bypaden zyn toont de Geleerde F. Blackburne, in zyne *Four Discourses* p. 55. &c.

doet my welgemoed een vry en onbevooroordeeld Onderzoek aanvangen — een *vry en onbevooroordeeld Onderzoek* zeg ik: want ik durf verklaaren, en dit hoop ik zal waarheid lievenden niet belgen en althans geen aanstoot geeven aan de Heeren Uitgeeveren der Vraage, *die alle Liefhebbers van vry Godsdienstig Onderzoek uitnoodigen*, dat ik, aan geene Godsdienst Party onder het verdeelde *Christendom* gesnoerd, my door de vooroordeelen van Partyschap niet laat inneemen of zydwaards aftrekken. De Vraag ook betreft den *Christlyken Godsdienst* in 't algemeen, die met alle die Partyschappen niets te maaken heeft; alleen is het hoogst te bejammeren, dat die Hemelsche Leere, daar door zo droevig ontluisterd en van haar oorspronglyk schoon beroofd worde.

Om het *Onderscheidende Kenmerk* eener Leere te vinden kan men geen voeglyker, beter, en nader weg inslaan, dan dat men de Oorspronglyke Schriften, die van dezelve voor handen zyn, en van alle Belyders voor egt erkend worden, raadpleege.

Volgens de eenpaarige betuiging nu van alle *Protestantsche Christenen* (*a*) is de *Christlyke Leer* oorspronglyk in de *Schriften des Nieuwen Verbonds* te vinden. De Waarheid, Egt-

(*a*) Van alle *Protestantsche Christenen*, zeg ik, want wy kunnen hier zeer wel voorby dien Aanhang onder 't *Christendom*, welke, hoe groot en talryk ook, de Heilige Schrift niet houdt voor den éénigen Regel van Geloof en Leeven: die, ten tyde der gezegende Hervorminge, waare het hun mogelyk geweest, misschien de voetstappen zouden gevolgd hebben van den *Romeinschen Prætor* Q. PETILIUS, die, gelyk LIVIUS optekent, een koffer met Schriften, aan NUMA toegekend, onder het delven gevonden, doorleezen hebbende, den Raad overhaalde om dezelve te verdelgen: dewyl de begrippen daar in voorgesteld, in veel opzigten, niet strookten met den toenmaaligen Godsdienst LIV. Hist. Lib. XL. Cap. 29.

Egtheid, en Godlykheid dier Schriften wordt, in het beantwoorden van het tegenwoordig Vraagſtuk, billyk veronderſteld; en 't is in deezen Gewyden Bundel dat wy het Onderſcheidende Kenmerk der *Christlyke Openbaaringe* zullen opſpeuren Hier mogen wy het woord van CHRISTUS, in eenen alleruitgeſtrekſten zin, gebruiken, *Onderzoekt de Schriften, die zyn het die van my getuigen.* (a)

Ten einde wy dit Onderzoek op eenen geregelden voet voortzetten, en, 't geen tot dit ſtuk behoort, uit de Schriften des Nieuwen Verbonds, in eene voeglyke orde voordraagen, zal ik, voor

I. Naagaan wat 'er ten opzigte van JESUS CHRISTUS getuigd wordt, wanneer hy op Aarde ſtondt te verſchynen, daar verſcheen en omwandelde; ten

II. Bybrengen wat JESUS CHRISTUS zelve predikte, en van de Belyders zyns Naams afvordert, als hy hun tot zyne Leerlingen aanneemt; ten

III. Vermelden wat de Apostelen, de hoogverlichte Afgezanten van JESUS CHRISTUS, van de Menſchen eischten, om onder het getal der Geloovigen te worden aangenomen.

Langs deezen weg zullen wy, zo ik my verbeelde, tot de Ontdekking van het *Onderſcheidende Kenmerk der Christlyke Openbaaringe* geraaken, zonder ons belemmerd te vinden met de wydverſchillende Gevoelens en de eindlooze Twisten eener Schoolſche Godgeleerdheid; zonder iets te maaken te hebben met de onderſcheide Stelzels der Godgeleerden van de veelvuldige Aanhangen. Ik zal, zo veel in

(a) JOANN. V. *vers* 39.

in my is, de oorspronglyke ſtukken der *Christlyke Openbaaring* raadpleegen als of deeze Verſchillen deeze Stelzels niet beſtonden; vast verzekerd, dat het groot einde waartoe JOANNES zyn Euangelie geſchreeven heeft ook het oogmerk was zyner Mede-Euangelie Schryveren: *Deeze dingen zyn geſchreeven, op dat gy gelooft, dat* JESUS *is de* CHRISTUS, *en op dat gy geloovende het leeven hebt in zynen Naame* (*a*).

I. *Voor eerst* moeten wy nagaan wat 'er, ten opzigte van JESUS CHRISTUS, getuigd wordt, wanneer hy op Aarde ſtondt te verſchynen, daar verſcheen, en omwandelde. Hier toe behooren de aangetekende Byzonderheden ten tyde zyner komſte op de wereld; de Getuigenisſen die hy van den Hemel ontving: en de algemeene Verklaaringen wegens hem gedaan.

De Engel, MARIA de Ontvangenis boodſchappende, laat zich in deezer voege hooren. *Vrees niet* MARIA: *want gy hebt genade by* GOD *gevonden. En ziet gy zult bevrugt worden, en eenen Zoon baaren en zult zynen Naam heeten* JESUS. *Deeze zal groot zyn en de Zoon des Allerhoogſten genaamd worden. En* GOD *de Heere zal hem den Throon zyns Vaders* DAVID *geeven. En hy zal over het Huis* JACOBS *Koning zyn in eeuwigheid, en zyns Koningryks zal geen einde zyn.* — *De Heilige Geest zal over u komen, en de kragt des Allerhoogſten zal u overſchaduwen Daarom ook dat Heilige, dat uit u geboren zal worden, zal Gods Zoon genaamd worden* (*b*). Overeenkomſtig hier mede wordt JOSEPH, MARIAS ondertrouwde Man, in eenen droom, door een Engel des Hee-

(*a*) JOAN. XX. 31.
(*b*) LUK. I. 30—33—35.

Heeren vermaant: JOSEPH, *gy Zoon* DAVIDS *zyt niet bevreesd* MARIA, *uw wyf tot u te neemen; want het geen in haar ontvangen is, dat is uit den Heiligen Geest. Zy zal eenen Zoon baaren, en gy zult zynen naam heeten* JESUS: *want hy zal zyn volk zalig maaken van haare zonden:* (*a*) De Hemelsche Afgezant boodschapt de *Bethlemitische Herders: Ziet ik verkondig u groote blydschap, die alle den Volke weezen zal, naamlyk, dat u heden gebooren is de Zaligmaker, welke is* CHRISTUS *de Heere, in de Stad* DAVIDS (*b*). SIMEON, die eene Godlyke Openbaaring ontvangen hadt, dat hy niet sterven zou eer hy den CHRISTUS aanschouwd hadt heft, by JESUS voorstellinge in den Tempel, deezen lofzang aan: *Nu laat gy, Heere, uw Dienstknegt gaan in vrede, naar uw woord: want myne oogen hebben uwe Zaligheid gezien, die gy bereid hebt voor het aangezigte van alle volken. Een Licht tot verlichtinge der Heidenen en tot heerlykheid uws volks Israels* (*c*). Hy verklaart, het lot deezes kinds voorspellende, *Ziet deeze wordt gezet tot een val en opstandinge veeler in Israel, en tot een teken dat wedersprooken zal worden: en ook* (zich tot MARIA bepaald wendende) *een zwaard zal door u zelfs ziele gaan:* op dat de gedagten *uit veeler harten geopenbaard worden* (*d*). ANNA, de Prophetesse, beleedt ten dien zelfden stonde JESUS *en sprak van hem tot allen, die de Verlossing Israels verwagtend waren* (*e*). — Uit alle deeze plaatsen blykt, dat CHRISTUS ter wereld verscheen, als een lang beloofd Propheet, een Zaligmaaker der Volken, een Heilland der wereld.

Dee-

(*a*) MATTH. I. 20.
(*b*) LUK. II. 10, 11.
(*c*) —— II. 29–32.
(*d*) —— II. 34, 35.
(*e*) —— II. 38.

Deeze JESUS *nam toe in wysheid, en in grootte, en in genade by* GOD *en de Menschen* (*a*) tot hy, *omtrent dertig jaaren oud zynde*, zich als een Hemelsch Gezant bekend maakte (*b*). JOANNES de DOOPER, den Doop aan JESUS bediend hebbende, *zag de hemelen geopend, den Geest* GODS *nederdaalen, gelyk een duive en op hem komen:* hy hoorde eene ſtemme uit den Hemel zeggende: *Deeze is myn Zoon, myn Geliefde in welken ik myn welbehaagen heb* (*c*). JOANNES verklaart voluit de CHRISTUS niet te weezen, hy erkent zyne minderheid en teffens de hooge waardigheid van JESUS CHRISTUS, wiens Voorlooper hy was, dat hy alleen *den weg bereiden moest* van den Verloſſer der wereld, die zich reeds onder hun bevondt ſchoon zy hem niet kenden; hy wees vervolgens zyne Toehoorders en Leerlingen op JESUS, die hem was komen zien, als op een Godlyk Offerlam waar door de zonden des Volks zouden verzoend worden (*d*).

De vier eerſte Navolgers van JESUS, waarſchynlyk allen Leerlingen van JOANNES DEN DOOPER, te weeten ANDREAS, PETRUS, PHILIPPUS en NATHANAEL, erkenden hem voor den MESSIAS of CHRISTUS, dat is voor GODS Zoon of voor den *Gezalfden Koning der Jooden*, wiens komst door MOZES en de oude Propheeten voorſpeld was. ANDREAS betuigt: *Wy hebben gevonden den* MESSIAS, *'t welk is overgezet zynde* de CHRISTUS. PHILIPPUS verklaart: *Wy hebben dien gevonden, van welken* MOZES

(*a*) LUK. II. 52.
(*b*) —— III. 23.
(*c*) MATTH. III. 16, 17.
(*d*) JOANN. I. 19 – 27. MATTH. III. 11. MARK. I. 7, 8. LUK. III. 15, 16.

ZES *in de wet geschreeven heeft en de Propheeten naamlyk* JESUS, *den Zoon* JOSEPHS *van Nazareth*. En NATHANAEL legt deeze belydenis af: *Rabbi, gy zyt de* Zoon GODS, gy *zyt de* KONING ISRAELS (*a*). — Wanneer onze Heer het kennen en beleeven zyner Leere onder het zinnebeeld *van het eeten van zyn vleesch en het drinken van zyn bloed* hadt voorgesteld, en deeze reden veelen zo hard in de ooren klonk dat zy hem verlieten, vraagt hy zyne Jongeren: *Wilt gylieden ook niet weggaan?* waar op PETRUS, voor allen het woord voerende, verklaart: *Heere, tot wien zullen wy heenen gaan? Gy hebt de woorden des Eeuwigen Leevens: wy hebben geloofd en bekend dat gy zyt de* CHRISTUS, *de Zoon des leevenden* GODS (*b*). Dit Geloof onderscheidde hun van de Afvalligen, van de Ongeloovigen, en was een genoegzaame grond om hun de eer des Apostelschaps te schenken. — Deeze zelfde Apostel deedt anderwerf soortgelyk eene Belydenisse. JESUS vroeg zyne Leerlingen: *Wie zeggen de Menschen dat Ik, de Zoon des Menschen, ben?* Hier op deeden zy hem verslag van de verschillende begrippen der geenen, die het gunstigst van hem dagten, (want zyne vyanden gaven hem, gelyk bekend is, geheel andere Naamen,) Eenigen houden u voor den verreezen JOANNES DEN DOOPER; sommigen voor den langbeloofden ELIAS; anderen voor JEREMIAS of een' der andere oude Godsmannen. Deeze vraage dus beantwoord zynde stelde CHRISTUS eene andere en nadere vraage voor. *Maar Gy, wie zegt Gy, dat Ik ben?* „Gy, die een' gemeenza„mer ommegang met my gehad, myne Leer, by aanhou„den-

(*a*) JOANN. I. 42. 46. 50.
(*b*) ——— VI. 69.

„ denheid gehoord en myne wonderdaaden gezien hebt, „ wat is uw gevoelen van myn Persoon en waardigheid?" De yverige PETRUS, meermaalen de mond zyner Medeapostelen, vat het woord, zeggende: *Gy zyt* de CHRISTUS, *de Zoon des leevenden* GODS. Over het afleggen van dus eene Belydenisse spreekt CHRISTUS zynen Leerling zalig — *zalig zyt gy*, SIMON BAR JONA: want *vleesch en bloed heeft 't u dat niet geopenbaard. maar myn Vader, die in de hemelen is.* „ Uw gevoelen, o PETRUS, wil hy zeg- „ gen, is geene bloote menschlyke gissing, gelyk de even „ voorgestelde begrippen der verdeelde menigte; doch „ de waarheid zelve tot welker ontdekking de Allerhoog- „ ste u in staat gesteld heeft." JESUS betuigt, vervolgens, dat die Belydenis eene waarheid behelsde, welke door alle eeuwen heen en in weerwil van de heftigste tegenkantingen, de grondslag zou zyn waar op de *Christlyke Gemeente* rustte, en zou blyven volduuren tot de voleindiging der wereld: dit is de zin der uitdrukkingen: *Gy zyt* PETRUS en *op deeze Petra zal ik myne Gemeente bouwen, en de Poorten der Helle (of des Grafs)* zullen dezelve niet overweldigen (*a*).

Boven al komt hier in aanmerkinge het Hemelsche Getuigenis aan JESUS, by zyne verheerlyking op den Berg, gegeeven. In een Gezigte zag het uitgeleezen Drietal PETRUS, JACOBUS en JOANNES hunnen Meester verheerlykt, en by hem MOZES en ELIAS, met welken hy sprak. Die Persoonadien, zeer eigenaartig de *Wet* en de *Propheeten* verbeeldende, verdwynende, hidde de Hemelstem: *Deeze is myn geliefde Zoon in welken ik myn welbe-* baa-

(*a*) MATTH. XVI. 13—18.

baagen heb, hoort hem! (*a*) Hier wordt het getuigenis by den Doop aan JESUS gegeeven herhaald: en dit gezigte diende zeer om de Apostelen te versterken in het meermaals beleden Geloof dat JESUS de CHRISTUS was. In gevolge hier van schryft PETRUS: *Wy zyn geene kunstig verdichte fabelen nagevolgd, als wy u bekend gemaakt hebben de kragt en de toekomste onzes Heeren Jesus Christus: maar wy zyn aanschouwers geweest van zyne Majesteit: want by heeft van* GOD *den Vader eere en heerlykheid ontvangen, als zodanig eene stemme van de hoogwaardige heerlykheid tot hem gebragt wierd. Deeze is myn geliefde Zoon, in welken ik myn welbehaagen heb. En deeze stemme hebben wy gehoord, als zy van den hemel gebragt geweest is, toen wy met hem op den heiligen berg waren: en wy hebben het Prophetische woord dat zeer vast is*, of liever, *en wy hebben het woord der Propheeten zekerder* (*b*).

Van

(*a*) MATTH. XVII. MARK. IX. LUK IX.

(*b*) 2 PET. I. 16—19. Deeze vertaaling van het laatste gedeelte der aanhaalinge uit PETRUS vonden wy in *The Theological Repository*, Vol. III. p. 247. Volgens de aanmerking deezes Schryvers, is de zin: „ Wy hebben door dit gezigte, door deeze Hemelstem, de *bekragtiging* „ der Prophetische woorden vs. 17. uit JESAIA XLII. 1. ontleend; „ deeze plaats des Propheets hoe duidelyk dezelve ook eene voorspel„ ling van den MESSIAS mogt behelzen, is ons veel klaarder gewor„ den, nu een stem uit den Hemel die aanhaalde en op JESUS toepaste." Met deezen uitleg strookt wonder wel het geen by den Apostel volgt. *En gy doet wel dat gy daar op agt hebt als op een licht schynende in eene duistere plaatze tot dat de dag aanlichte en de morgensterre opgaa in uwe harten.* Dit kan ook in den voorleden tyd overgezet worden. *En gy deedt wel* &c te kennen geevende dat zy die op deeze voorzegging agt gegeeven hadden, tot den tyd der komste van CHRISTUS, zich van hunnen pligt kweeten. Zie Dr. BENSON over deeze plaats en Mr. BOWERS *Conjectural Emendations in the New Testament.*

Van gelyken aart was de Hemelstemme, die gehoord werd, op de bede van CHRISTUS: *Vader verheerlyk uwen naam*, zeggende: *Ik heb hem verheerlykt en ik zal hem weder om verheerlyken.* Ten opzigte van welk getuigenis de Heiland verklaart, *Niet om mynen wille is deeze stemme geschied, maar om uwen wille* (*a*) om de Schaare te overtuigen, dat zy in hem, *als het Licht der wereld*, moesten gelooven.

Voegen wy deeze Getuigenisfen zamen de hoofdsom daar van zal hier op uit komen: dat CHRISTUS hier op aarde verscheen en omwandelde als de Zoon des leevenden GODS, als de Man, door wien de Allerhoogste zyn wil en welbehaagen ten vollen bekend maakte, en dat hy als zodanig moest aangemerkt en beleden worden.

II. Dit alles wordt kragtig bevestigd, als wy, in de tweede plaats, de Prediking van CHRISTUS nagaan, en overwegen wat hy van de Belyders zyns Naams afvordert, wanneer hy hun tot Leerlingen aanneemt.

Breed, veel te breed, zou het uitloopen hier alle de gevallen, dit stuk betreffende, uit de Euangelieschriften, op te zamelen en aan te haalen (*b*), eenige der voornaamste by te brengen zal genoeg zyn.

Vooraf verdient het onze opmerking, dat JESUS, in den eersten tyd zyner openbaare Prediking, om wyze redenen, zich niet openlyk onder de *Jooden*, voor den MESSIAS uitgaf — om wyze redenen zeg ik — want hadt hy terstond voluit by hun beleden de MESSIAS te zyn, de Joodsche Overpriesters, Schriftgeleerden en Phariseen zouden

(*a*) JOANN XII. 28. 29. 31.
(*b*) Met veel vlyt heeft de beroemde LOCKE zulks gedaan in zyn werkje. *The Reasonabelnes of Christianity.*

den hem, in den aanvange van het werk zyner Bedieninge, gestuit, en, *eer zyne uure gekomen was*, omgebragt hebben. Hy verboodt het zelfs zynen Jongeren dit met ronde woorden te ontdekken (*a*). Een andere toeleg op zyn leeven gemaakt gaf hem aanleiding om veelen, die door hem geneezen waren en hem voor een Godlyk Persoonadie hielden, te verbieden hier van gerugt te maaken (*b*). — Uit eene openlyke verklaaring zouden zyne vyanden gelegenheid genomen hebben om hem als een Oproerige, die zich voor den *Gezalfden* den *Koning der Jooden* uitgaf, by den Romeinschen Landvoogd te verklaagen. — Ook hadt het Gemeene volk, op hem als den MESSIAS vertrouwende, veelligt een opstand verwekt om het langverveelend dwangjuk van der *Romeinen* overheersching aftesschudden. Zo vinden wy opgetekend dat het volk, door zyne Wonderdaaden getroffen, hem met geweld wilde Koning maaken, 't geen hy, *wiens Koningryk niet van deeze wereld was*, ontweek (*c*).

JESUS ging geheel anders te werk, en hieldt een veel openlyker gedrag by de *Samaritaansche Vrouwe*. Hier behoefde hy dezelfde omzigtigheid niet te gebruiken, hy bevondt zich buiten *Judea*, te midden van een Volk, waar mede de *Jooden* geene gemeenschap hadden: hy was niet omringd van de zodanigen die hem wilden dooden, of by den Romeinschen Landvoogd schuldig verklaaren, of, tot een ander uiterste overslaande, tot Koning verheffen. Uit deezen hoofde verdient die Ontmoeting onze byzondere

(*a*) MATTH. XVI. 20.
(*b*) MATTH. XII. 1—21. MARK. II. 23. 28. III. 1—6. LUK. VI. 1—11.
(*c*) JOAN. VI. 14. 15.

dere opmerking. Het geval zelve, zo als de Euangelist JOANNES het optekent, wyst uit, dat de Vrouwe, JESUS voor een *Propheet* erkend hebbende, met hem in een nader gesprek geraakte over zaaken den Godsdienst betreffende, en onder andere, daar het hier op aankomt, zeide: Ik weet dat de MESSIAS komt, (die genaamd wordt CHRISTUS) *wanneer die zal gekomen zyn, zal by ons alle dingen verkondigen, — alle dingen*, naamlyk den Godsdienst raakende. Hier ontdekt zich JESUS volkomen, zeggende: *Ik ben het die met u spreek.* Zy vermeldde dit den Inwoonderen van *Sichar*, hun aanspoorende, *Komt ziet een Mensch, die my gezegd heeft alles wat ik gedaan heb, Is deeze niet de* CHRISTUS? *En veelen*, zegt de heilige Geschiedboeker, *der Samaritaanen uit die Stad geloofden in hem, om het woord der Vrouwe, die getuigde: Hy heeft my gezegd alles wat ik gedaan heb.* En wanneer JESUS twee dagen onder hun vertoefd hadt, *geloofden 'er veel meer om zyns woords wille, en zeiden tot de Vrouwe: Wy gelooven niet meer om uws zeggens wille, want wy zelven hebben hem gehoord, en weeten dat deeze waarlyk is de* CHRISTUS, *de Zaligmaaker der wereld* (*a*). Zo volkomen de Ontdekking van JESUS was, zo volkomen was ook de Belydenis der *Sicharitten.*

„ Dit zeggen der *Samaritaansche Vrouwe*, deeze bely-„ denis haarer Stadgenooten, toont," gelyk de geleerde MOSHEIM, wiens woorden wy hier overneemen, „ aan-„ merkt, welk denkbeeld de oude *Hebreeuwen* van den „ MESSIAS hadden. Ten tyde van onzen Zaligmaaker „ zagen de *Jooden* eenen Koning, eenen Held te gemoe-„ te, die de verdrukte Naakomelingschap van Aardsvader ABRA-

(*a*) JOAN. IV.

„ ABRAHAM in vryheid zou ſtellen en van de overheer„ ſching der *Romeinen* verlosſen. Doch de *Samaritaanen*, „ gelyk uit de taal der Vrouwe blykt, ſchreeven aan den „ MESSIAS het Ampt van eenen Godlyken Leeraar toe; „ een Leeraar, die hun een volmaakter en met de natuur „ van GOD overeenkomſtiger Godsdienst zou verkondi„ gen. De *Samaritaanen* nu hadden altoos van de *Jooden* „ afgeſcheiden geleefd, en niet willen dulden, dat van „ der *Jooden* Leere iets in de hunne wierd overgenomen. „ Te deezer oorzaake was het oude denkbeeld van den „ MESSIAS onder hun zuiverder gebleeven dan onder „ de *Jooden*, die door trotsheid en onverduldigheid, ver„ oorzaakt door de rampen, waar in zy zich vonden in„ gewikkeld, allengskens vervoerd waren om het oor„ ſpronglyk denkbeeld van den MESSIAS te veranderen, „ en den Leeraar, hen van GOD beloofd, als eenen aard„ ſchen Koning te verwagten (*a*)."

CHRISTUS *openbaarde*, in den eerſten tyd zyner omwandelinge in het *Joodſche Land*, *zyne Heerlykheid*, of zyne *Hooge Zending* door Wondertekenen, en *veelen deeze ziende geloofden in zynen Naame* (*b*). Door deeze Wonderen beantwoorde hy aan de verwagting der Jooden, die vastſtelden, dat de MESSIAS verſchynende zich door Tekenen zou ontdekken. Van hier de taal der geloovende menigte. *Wanneer de* CHRISTUS *zal gekomen zyn, zal hy ook meer tekenen doen dan die, welke deeze gedaan heeft* (*c*); Van hier

(*a*) Zie *De Opheld. van* MOSHEIMS *Kerklyke Geſchiedenis*, I Deel, bladz. 31. 32.

(*b*) JOANN. II. 11. 23.

(*c*) ——— VII. 31.

hier het zeggen der Schaare by de opwekking des Jongelings te *Nain: Een groot Propheet is onder ons opgestaan en* GOD *heeft zyn Volk bezogt* (*a*). JESUS beroept zich ook by aanhoudenheid op de wonderwerken, als de Geloofsbrieven zyner Hemelſche Zendinge (*b*). Den Afgezondenen van JOANNES DEN DOOPER met de vraage: *Zyt gy de geene, die komen zou of verwagten wy eenen anderen?* gaf hy, eenige geneezende wonderen in hunne tegenwoordigheid verrigt hebbende, dit antwoord. *Gaat heenen en boodſchapt* JOANNES *weder de dingen die gy gezien en gehoord hebt, naamlyk dat de blinden worden zienden, de kreupelen wandelen, de melaatſchen worden gereinigd, de dooven hooren, de dooden worden opgewekt, en den armen wordt het Euangelie verkondigd* (*c*).

JESUS *predikte het Euangelie des Koningryks van God, zeggende. De tyd is vervuld en het Koningryk* GODS *is naby gekomen;* deeze Prediking met Wonderen ſtaavende (*d*). Het verrigten eens Wonderwerks op eenen Sabbath ontſtak den geest der Vervolginge, die dit voor Sabbathſchennis uitkreet. Te welker gelegenheid hy zich op zynen Hemelſchen Vader beroept, om zyn gedrag te verdeedigen: *Myn Vader werkt tot nu toe, en ik werk ook* (*e*). Dit deedt de Vervolgers nog het opblaaken, *om dat hy niet alleen den Sabbath brak, maar ook zeide dat* GOD *zyn eige Vader was.* Waarop

(*a*) LUK. VII. 16.
(*b*) Zie onder andere JOANN. X. 24. 25. 36. 38. JOANN. XI. 45.
(*c*) LUK. VII. 19. 22. 23. Het naauwe Verband tusſchen de Leer en de Wonderdaaden van JESUS is bondig vertoond en kragtig aangedrongen in een ſtukje, getyteld: *A Philoſoph. Enquiry concerning the connexion betwixt the Doctrines and Miracles of J. Christ:* de Schryver hier van, die zich PHILANTROPOS tekent, is Prof. TURNEBULL.
(*d*) MARK. I. 14. MATTH. IV. 23.
(*e*) JOANN. V. 17.

Waarop JESUS zyne Zending handhaaft, en schoon met geen ronde woorden, vry duidelyk te kennen geeft, dat hy de MESSIAS was, zich, ter bevestiginge van de magt, die hy erkende van den Vader ontvangen te hebben, beroepende op zyne werken, op het getuigenis van JOANNES DEN DOOPER, en op hunne eigene Schriften (a). Doch hy weigerde, zo veele en zo groote Wonderdaaden verrigt hebbende, om allen van zyne Godlyke Zending te overtuigen, den Phariseen een Teken uit den Hemel te toonen of Tekenen, ter voldoening der ydele nieuwsgierigheid van booshartigen, te geeven (b).

Allengskens begon JESUS zich duidelyker te ontdekken, en, zonder den nyd der *Jooden* in 't algemeen en der Phariseen in 't byzonder te ontzien, te verkondigen, *dat zyne Leere de zyne niet was maar des geenen, die hem gezonden hadt.* Hy verdeedigde zyn gehouden gedrag met zo veel vrymoedigheidt, dat zommigen zeiden: *zouden nu de Overste wel waarlyk weeten dat deeze waarlyk is de* CHRISTUS? Ten zelfden tyde noodigde hy alle Waarheid en Deugdlievenden: *Zo iemand dorst, die kome tot my en drinke. Die in my geloost, gelykerwys de Schrift zegt stroomen des leevenden waters zullen uit zynen buik vloeien.* Veelen zyne redenen hoorende zeiden: *deeze is waarlyk de Propheet* — de Propheet by uitneemenheid, dien zy verwagtend waren. Anderen betuigden voluit: *Deeze is de* CHRISTUS. De Dienaars der Overpriesteren en Phariseen uitgezonden om hem te vatten, sloegen de handen niet aan hem, en verklaarden in hun-

(a) JOANN. V. geheel.
(b) Zie MATTH. XV. 1—31. XVI. 1-4. MARK. VII. 1-37. VIII. 11. 12—22. 26.

hunner verontschuldiginge: *Nooit heeft eenig Mensch alzo gesprooken als deeze Mensch* (a).

Het voorgevallene by de Opwekking van LAZARUS ontdekt ons wat JESUS van de Belyders zyns Naams vorderde. Tot MARTHA gezegd hebbende: *Ik ben de Opstanding en het Leeven, die in my geloofs zal leeven al ware hy ook gestorven:* en een iegelyk, *die leeft en in my gelooft, zal niet sterven in eeuwigheid, gelooft gy dat?* deedt zy eene Belydenis eenstemmig met die van Apostel PETRUS: *Ja, Heere, ik heb geloofd, dat gy zyt de* CHRISTUS, *de Zoone* GODS, *die in de wereld komen zou.* Hy belooft haar dat zy, op dit geloove, de Heerlykheid Gods zou zien. „Het GOD verheerlykend wonder naamlyk van de Op„wekking haars Broeders." Hy dankte zynen Vader, om de Schaare te toonen dat hy in diens naam het Wonder verrigtte, of *op dat zy zouden gelooven dat de Vader hem gezonden had. Veelen ook uit de Jooden*, Aanschouwers van dit verbaazend Teken, *geloofden in hem.* — De *Joodsche Raad* wegens dit voorval, verlegen en vergaderd, overlegt: *Wat zullen wy doen? want deeze Mensch doet veele Tekenen: indien wy hem alzo laaten geworden, zullen zy allen in hem gelooven*; dat is hem voor den MESSIAS erkennen (b). Eene menigte der *Jooden* na *Bethanien* getoogen om den opgewekten LAZARUS en JESUS te zien, *geloofden in hem* (c). Een groote schaare, verneemende dat Hy na *Jerusalem* kwam en het gerugte der Opwekkinge van LAZARUS gehoord hebbende, begaf zich, met palmtakken in de hand ter Stad uit en JESUS te gemoete: zy bedekten den weg,

(a) JOANN. VII. geheel.
(b) ——— XI. 25—27—45—47.
(c) ——— XII. 9—11.

weg, dien hy langs moest met jeugdige meijen, en met hunne opperkleederen, te zyner eere en tot lof des Allerhoogsten deezen zegezang aanheffende: *Hozanna! Gezegend is hy die komt in den naam des Heeren, hy die is de Koning Israels! De geheele wereld ging hem na*, gelyk de Phariseen betuigden: dat wil zeggen, „het Volk in 't algemeen be„ leedt hem voor den gezondenen des Vaders (*a*)."

Hier op verrigtte JESUS te *Jerusalem* verscheide wonderen. De Overpriesters en Schriftgeleerden zagen ze, en hoorden de Kinderen in den Tempel roepen: *Hozanna! de Zoon* DAVIDS! Zy namen dit euvel op en zeiden: *Hoort gy wel wat deezen zeggen?* en JESUS antwoordde, de belydenis der Kinderen, die hem voor den MESSIAS beleden, goed keurende: *Ja. Hebt gy nooit geleezen; uit den mond der jonge Kinderen en der zuigelingen hebt gy u lof bereid* (*b*).

Schoon JESUS, staande zyne openbaare ommewandeling in het *Joodsche land*, vermyd hadt zich met ronde woorden voor den MESSIAS uit te geeven, ontdekte hy deeze groote waarheid aan zyne Jongeren: de eerste reis, dat hy dit by naame deedt, vinden wy door MARKUS opgetekent, in deeze woorden: *Zo wie ulieden eenen beker waters te drinken geeft, in mynen naame, om dat gy Discipelen van* CHRISTUS *zyt, voorwaar zeg ik u, hy zal zynen loon geenzins verliezen.* Hy waarschuwt hen voor andere CHRISTUSSEN: *Ziet toe dat u niemand verleide: want veelen zullen komen, onder mynen naame, zeggende: Ik ben de* CHRISTUS; en wederom: *Zo iemand tot u zal zeggen: Ziet hier is de* CHRISTUS *of daar, geloofs het niet.* — *Zo zy tot u zullen zeg-*

(*a*) JOANN. XII. 12—19.
(*b*) MATTH. XXI. 15. 16.

zeggen, hy is in de woestyne, gaat niet; Ziet hy is in de binnenkameren, geloofT het niet (*a*).

Wanneer de uure van JESUS vast met snelle schreeden naderde ontvoude hy zynen Jongeren duidelyker en wie hy was, en welk een lot hem te wagten stondt: doch zy, te zeer met de *Joodsche vooroordeelen* en de denkbeelden van eenen Aardschen MESSIAS vervuld, begreepen hem niet; droefenis, over het weggaan, waar van hy gesprooken hadt, ontroerde hunne gemoederen. Hy troost hun met dit nadruklyk woord. *Uw harte worde niet ontroert; gylieden GeloofT in* GOD, *GelooFt ook in* MY (*b*). Dit was de hoofdsom van hun Geloof. CHRISTUS verklaart dit nader in 't zelfde gesprek. *De Vader zelve heeft u lief: dewyl gy my lief gehad hebt, en gelooft, dat Ik van* GOD *ben uitgegaan. Ik ben van den Vader uitgegaan, en ben in de wereld gekomen: wederom verlaat ik de wereld, en gaa heenen tot den Vader.* Hier op antwoorden de Jongeren, die zich over de duisterheid der gesprekken huns Meesters beklaagd hadden: *Ziet nu spreekt gy vry uit en zegt geene gelykenisse, nu weeten wy dat gy alle dingen weet, en hebt niet van nooden dat iemand u vraage. Hierom gelooven wy dat gy van God uitgegaan zyt* (*c*). In het hartroerend gebed, 't welk de Heilland vervolgens uitstortte, betuigt hy, de evengemelde hoofdsom der Belydenisse zyner Naavolgeren andermaal voorstellende: *Dit is het Eeuwige Leeven, dat zy u kennen den eenigen waaragtigen* GOD *en* JESUS CHRISTUS, *dien gy gezonden hebt.* Hy verklaart van hun, die deeze Belydenis deeden, in dat zelfde ge-

(*a*) MARK. IX. 41. MATTH. XXIV. 4. 5—23—26.
(*b*) JOANN. XIV. 1.
(*c*) ——— XVI. 27—30.

gebed: *Ik heb uwen naam geopenbaard den Menschen, die gy my uit de wereld gegeeven hebt: zy waren uwe, en gy hebt my dezelve gegeeven: en zy hebben uw woord bewaard. Nu hebben zy bekend, dat alles wat gy my gegeeven hebt van u is: want de woorden, die gy my gegeeven hebt, heb ik hun gegeeven, en zy hebben ze ontvangen; en zy hebben waarlyk bekend, dat Ik van u uitgegaan ben, en hebben geloofd, dat gy my gezonden hebt* (*a*).

CHRISTUS, eindelyk, zyne uure gekomen en door JUDAS ISCARIOT verraaden zynde, werd voor den *Joodschen Raad* gebragt. Zo wys als grootmoedig laat hy de ongegronde betigtingen en valsche beschuldigingen onbeantwoord; doch door den Hoogenpriester onder den eed genomen: *Ik bezweer u by den leevenden* GOD *dat gy ons zegt of gy de* CHRISTUS *zyt de Zoon* GODS: antwoord hy, met eene volle toestemming: *Gy hebt het gezegd*, of, gelyk MARKUS het opgeeft: *Ik ben het* (*b*); teffens aanduidende welk eene magt en heerlykheid hem beschooren was. Zo beleedt hy ook voor den Landvoogd PILATUS op de vraage: *Zyt gy dan een Koning? Gy zegt dat ik een Koning ben — Myn Koningryk is niet van deeze wereld — Hier toe ben ik gebooren, en hier toe ben ik in de wereld gekomen, op dat ik der waarheid getuigenisse geeven zou. Een iegelyk, die uit de waarheid is, hoort myne stemme* (*c*). — Deeze groote waarheid, dat hy de CHRISTUS was, bevestigde hy, *alles volbragt hebbende*, met zynen Dood: de Wondertekenen in den Hemel boven en op Aarde, die deezen Kruisdood vergezelden en volgden, strekten tot blyken, dat hy de *Zoon van* GOD was.

(*a*) JOANN. XVII. 3. 6—8. Zie ook vers 18. 20—22.
(*b*) MATTH. XXVI 63. 64. MARK. XIV. 61. 62.
(*c*) JOANN. XVIII. 36. 37.

Gaan wy deeze Hoofdgevallen van JESUS Leer en Wandel na, alles ontdekt ons, dat de groote zaak waar het op aankwam, om een Belyder van den *Christlyken Godsdienst* te worden, bestondt in de erkentenis dat JESUS de MESSIAS was, den langbeloofden grooten Propheet van GOD gezonden. Dit één eenig Leerstuk te omhelzen was het onderscheidend Merkteken zyns Aanhangs. Wie dit beleedt onder de *Samaritaanen* en de *Jooden*, bleef niet langer aan den Voorvaderlyken Godsdienst gehegt: maar was een Aankomeling in het *Koningryk Gods*, een geloovig omhelzer der Blymaar van het *Euangelie der zaligheid*.

Wy moeten hier nog byvoegen, hoe CHRISTUS, wanneer hy, door zyne Opstanding uit den doode, *kragtig beweezen hadt de Zoon van* GOD *te zyn* (*a*), zynen Leerjongeren last gaf om die groote waarheid te prediken, en hun daar toe in staat stelde; en door de beloften van den kragtdaadigen bystand des Heiligen Geests bemoedigde.

Hy vertoonde zich, gelyk LUKAS optekent, *met veele gewisse kentekenen veertig dagen lang, spreekende van de dingen, die het Koningryk Gods aangaan* (*b*). Daar over hadt hy, staande zyne Ommewandeling, en bovenal kort voor zyn Lyden gesprooken: naa zyne Verryzenisse onderhieldt hy hun over geene andere Geloofsstukken dan het reeds gemelde, dat hy de MESSIAS was. Vraagen zyne Jongeren hem: *Heere zult gy in deezen tyd aan Israel het Koningryk weder oprregten?* Zy krygen ten antwoord: *Het komt u niet toe te weeten de tyden of de gelegenheden, die de Vader in zyne eigene magt gesteld heeft: maar gy zult ontvangen de kragt des Hei-*

(*a*) ROM. I. 4.
(*b*) HANDEL. I. 3—6. 7. 8.

Heiligen Geests, die over u komen zal, en gy zult myne Getuigen zyn, zo te Jerusalem als in geheel Judea en Samaria en tot aan het uiterste der aarde. De groote zaak, die hun te doen stondt, was Getuigenis te draagen van JESUS Leer, Leeven, Dood, Opstanding en Hemelvaard, stukken, die zamengenomen, op het onbetwistbaarst de groote waarheid, dat hy de MESSIAS was, staafden. — Verklaaren hem de bedroefde *Emmausgangers*, wat zy dagten van JESUS *den Nazarener, dien zy voor een Propheet hielden kragtig in werken en woorden voor* GOD *en al het Volk; hoe zy hoopten dat hy was de geene die Israel verlossen zou:* dat is „ de voor „ lang beloofde Heilvorst weezen;" onderrigt hun de verrezene Zaligmaker, dat zy niet moesten nalaaten deezen JESUS voor den MESSIAS te erkennen, schoon hy door de Overpriesters en de Oversten tot het oordeel des doods was overgeleverd en aan het kruis gestorven; zulks behoorde veel eer hun aan te zetten om hem daar voor te houden: waar op hy hun verder te gemoete voert: *O onverstandige en traage van harten, om te gelooven al 't geene de Propheeten gesprooken hebben, moest de* CHRISTUS *niet alle deeze dingen lyden en zo in zyne heerlykheid ingaan (a)?* Toen paste hy de Voorzeggingen der Propheeten op zich zelven toe, 't geen wy niet vinden dat hy, in diervoege, voor zyn lyden, gedaan hebbe. — By de Elven verschynende laat hy zich op deezen trant hooren: *Dit zyn de woorden, die ik tot u sprak, als ik nog met u was: naamlyk, dat het alles moest vervuld worden wat van my geschreeven is in de Wet van Mozes, en de Propheeten en de Psalmen.* En hun verstand geopend hebbende dat zy de Schriften verstonden, voer hy

(a) LUK. XXIV. 19—25, 26.

hy voort: *Alzo is 'er geschreeven, en alzo moest de* CHRISTUS *lyden, en van den doode opstaan ten derden dage: en in zynen naame gepredikt worden Bekeering en Vergeeving van zonden, onder alle Volken, beginnende van Jerusalem: en gy zyt getuigen van deeze dingen* (*a*). Deeze rede van Heilland JESUS toont ons, als met eenen opslag van het oog, wat hy, vóór zynen Kruisdood, zyne Jongeren leeraarde, schoon hy zich toen, om boven gemelde redenen, minder klaar uitdrukte — wat hy wil dat zy thans ten vollen begreepen, en alle Volken zouden bekend maaken; te weeten dat Hy JESUS de MESSIAS was, dat hy geleeden, den dood gesmaakt, doch ten derden dage de banden des grafs verbrooken, en in dit alles vervuld hadt 't geen de oude Godsmannen van hem voorspelden. Hier op luidt zyn bevel: *Gaat heenen in de geheele wereld, predikt het Euangelie aan alle creaturen* (*b*); of, gelyk wy by MATTHEÜS leezen: *My is gegeeven alle magt in hemel en op aarde. Gaat dan heenen, onderwyst alle de Volken, dezelve doopende in den naam des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geests, leerende hun onderhouden alles wat ik u geboden heb: en ziet ik ben met u tot de voleindinge der wereld* (*c*), dat is: „ onderwyst hun „ in die Leer, en doopt hun tot Aankomelingen in dien „ Godsdienst, welken GOD de Vader geopenbaard, JESUS zyn Zoon verkondigd, en de HEILIGE GEEST „ door Wonderen en Tekenen bekragtigt heeft, spoort „ hun aan tot het yverig en volstandig betragten van alle „ myne geboden: en vertrouwt op myne, u altoos, by„ blyvende, hulpe."

III. Laat

(*a*) LUK XXIV. 44—47.
(*b*) MARK. XVI. 15.
(*c*) MATTH. XXVIII. 18. 19.

III. Laat ons nu, in de derde plaats, zien hoe de hoogverlichte Apostelen dit bevel volvoerd en JESUS den gekruisten gepredikt hebben. Deeze beschouwing zal, zo wy niet twyfelen, strekken, tot bevestiging dat het *Onderscheidende Kenmerk van de Christlyke Openbaaring* geen ander zy dan te gelooven dat JESUS de MESSIAS is.

Wy zullen, om langwyligheid te vermyden, alleen de spreekendste gevallen aanroeren. De Heilige PETRUS, met kragt des Geests aangedaan, verkondigt den gekruisten en opgewekten CHRISTUS *als den Man van* GOD *onder hun betoond door kragten, wonderen, en tekenen*, ten slot betuigende: *zo weete dan zekerlyk het gansche Huis Israels, dat* GOD *hem tot eenen Heer en* CHRISTUS *gemaakt heeft, deezen* JESUS, *dien gy gekruisigd hebt* (*a*). Dit was de groote Waarheid, welke zy moesten omhelzen, en op dien dag door omtrent drie duizend zielen werd aangenomen.

De Redenvoering, door denzelfden Apostel, in den Tempel te Jerusalem gehouden, dient ten bewyze van dezelfde zaak; hy stelt als de hoofdsom zyner Leere voor: De GOD ABRAHAMS, IZAAKS *en* JACOBS *heeft zyn Kind* JESUS *verheerlykt. — Den Vorst des levens hebt gy gedood welken* GOD *opgewekt heeft uit den doode, waar van wy getuigen zyn*... GOD *heeft alzo vervuld het geen hy door den mond aller zyner Propheeten te vooren verkondigd hadt dat de* CHRISTUS *lyden zoude*.... GOD *opgewekt hebbende zyn Kind* JESUS *heeft denzelven eerst tot u gezonden op dat hy u zegenen zou, daar in dat hy een iegelyk van u afkeere van uwe boosheden* (*b*).

(*a*) HANDEL. II. 22. 36.
(*b*) ——— III. 13. 15. 18. 26.

PETRUS over een geneezend Wonder, in den naam van CHRISTUS verrigt, met zynen Medeapostel JOANNES te regt gesteld, betuigt: *u allen en den ganschen Volke Israels zy kennelyk, dat door den naam van* JESUS CHRISTUS *des Nazareners, dien gy gekruyst hebt, welken* GOD *van den dooden heeft opgewekt, door hem zeg ik staat deeze hier voor u gezond. Deeze is de steen, die van u de Bouwlieden veragt is, welke tot den hoofd des hoeks geworden is, en de zaligheid is in geenen anderen: want daar is ook onder den Hemel geenen anderen naam, die onder de Menschen gegeven is, door welken wy moeten zalig worden* (a). Zy voeren voort en gaven met *groote kragt getuigenisse van de Opstandinge des Heeren* (b). En hoe zeer ook bedreigd, en ernstlyk aangezegd dat zy in den Naam van JESUS niet meer zouden leeren, *hielden zy niet op alle dagen in den Tempel en by de huizen te leeren, en* JESUS CHRISTUS *te verkondigen* (c).

De Heilige PETRUS, by den Heidenschen Godvreezen den Hoofdman vernomen en bevligd hebbende, *dat* GOD *geen aanneemer des Persoons is: maar dat in allen volke, die hem vreest en geregtigheid werkt, hem aangenaam is*, onderwyst deezen braaven Eersteling uit de *Heidenen*, met diens Huisgenooten in de waarheid der Euangelie leere, zeggende: *Dit is het woord dat hy gezonden heeft den Kinderen van Israel, verkondigende Vrede door* JESUS CHRISTUS. *Deeze is een Heer van allen. Gylieden weet de zaak, die geschied is, door geheel Judea, beginnende van Galilea, naa den doop welken* JOANNES *gepredikt heeft, belangende* JESUS *van Nazareth, hoe* [illegible] *hem*

(a) HANDEL IV. 10–12.
(b) ——— 33.
(c) ——— V 42.

hem GOD *gezalft heeft met den Heiligen Geest, en met kragt; welke het land doorgegaan is, goeddoende en geneezende allen, die van den duivel overweldigd waren: want* GOD *was met hem: en wy zyn getuigen van al 't geene hy gedaan heeft, beide in het Joodsche Land en te Jerusalem: welken zy gedood hebben hem hangende aan een hout. Deezen heeft* GOD *opgewekt ten derden dage en gegeeven dat hy openbaar zou worden, niet alle den volke; maar den getuigen, die van* GOD *te vooren verkooren waren, ons naamlyk, die met hem geëeten en gedronken hebben, naa dat hy uit den doode opgestaan was, en heeft ons geboden den Volke te prediken, en te betuigen dat hy is de geene die van* GOD *geordineerd is tot een Regter van leevenden en dooden. Deezen geeven getuigenis alle de Propheeten, dat een iegelyk, die in hem gelooft, vergeevinge der zonde ontvangen zal door zynen naame* (*a*). Die geheele Prediking bevat niets anders dan dat JESUS CHRISTUS, de beloofde Verlosser en Zaligmaaker was. Op het glooven hier van werd de Hoofdman, met de zynen, *in den naam des Heeren gedoopt* (*b*). PETRUS noemt deeze zyne Prediking *het woord des Evangeliums* (*c*); *Het Woord te spreeken*, het *Woord* GODS en *den Heere* JESUS *te verkondigen* (*d*), zyn spreekwyzen van dezelfde betekenis, en duiden de groote Waarheid der *Christlyke Openbaaringe* aan. De verstrooiden der *Jerusalemsche* Gemeente door de landen van *Judea* en *Samaria* verkondigden, gelyk LUKAS opteekend (*e*) *het woord*. Welk *woord* dit was blykt uit de Leere aan PHILIPPUS toegeschreeven,

(*a*) HANDEL. X. 36—43.
(*b*) ——————— 48.
(*c*) ——————— XV. 6, 7.
(*d*) ——————— XI. 19. 20. XIII. 5.
(*e*) ——————— VIII. 4.

yen, PHILIPPUS *kwam af in de Stad van Samaria en predikte* CHRISTUS. *Toen zy* PHILIPPUS *geloofden, die het Euangelium van 't Koningryke* GODS *en van den naame* JESUS CHRISTUS *verkondigde, werden zy gedoopt beide Mannen en Vrouwen (a).* Deeze zelfde PHILIPPUS neemt aanleiding uit eene plaats van JESAIA om den leergraagen Moorman op JESUS te wyzen en dien te verkondigen: die ook op de korte maar genoegvoldoende Geloofsbelydenis: *Ik geloof dat* JESUS CHRISTUS *de Zoon van* GOD *is*, den waterdoop ontving (b).

De bekeerde PAULUS van een Vervolger der CHRISTENEN in een Verkondiger der Euangelieleere verandert, *predikte terstond* CHRISTUS *in de Synagoge dat hy de Zoon* GODS *was* (c). Deeze zelfde Apostel, te *Antiochie* het woord voerende, betuigt, dat GOD *uit den Zaade van* DAVID, *naar de belofte, den Zaligmaaker* JESUS *verwekt heeft* &c. Naa vermeld te hebben, wat JOANNES DE DOOPER wegens zich zelven en CHRISTUS verklaard hadt, als mede het lyden, sterven en de opstanding des Heeren, voegt hy 'er nevens: *Wy verkondigen u de belofte, die tot de Vaderen geschied is, dat, naamlyk,* GOD *dezelve vervuld heeft aan ons hunne Kinderen, als hy* JESUS *verwekt heeft... Zo zy u dan bekend, Mannen broeders, dat door deeze u vergeevinge der zonde verkondigd wordt, en dat van alle waar van gy niet geregtvaardigd kondt worden door* MOZES *wet, door deezen een iegelyk die gelooft geregtvaardigd wordt (d).* Den verlegen Stokwaarder geeft hy, met zynen Amptgenoot

(a) HANDEL. VIII. 5—12.
(b) ———— 32—37.
(c) ———— VII. 20.
(d) ———— 32—38. 39.

genoot SILAS, op de groote vraage: *Lieve Heeren, wat moet ik doen op dat ik zalig worde?* dit antwoord: *Geloofť in den Heere* JESUS CHRISTUS, *en gy zult zalig worden, gy en uw Huis:* Verkondigende daar op hem en allen die in den Huize waren, het *woord des Heeren:* waar op zy allen gedoopt en onder het getal der Geloovigen aangenomen werden *(a)*.

Laat ons den Predikenden PAULUS volgen na *Thessalonica* en *Bereen*. Ter eerstgemelder plaatze, ging hy in de Synagoge der *Jooden* drie Sabbathen lang, en *handelde met hun uit de Schriften*: *dezelve openende en voor oogen ſtellende dat de* CHRISTUS *moest lyden en opſtaan uit den doode: en dat deeze* JESUS *de* CHRISTUS *is. Deeze was het die hy hun verkondigde*: *en zommigen uit hun geloofden* *(b)*. Hier blykt duidelyk, dat de *Geloovigen* van de *Ongeloovigen* onderſcheiden wierden, door dien zy het voorſtel, dat JESUS de CHRISTUS was, aannamen. Hier van poogde hy drie Sabbathen lang hun te overtuigen. Deeze zelfde waarheid leeraarde hy, met meer vrugts, te *Bereen*, waar hy de Inwoonders van een *edelmoediger aart* vondt dan te *Thesſalonica: dewyl zy het Woord*, dat is de *Leer van* CHRISTUS als de MESSIAS, *met alle toegenegendheid ontvingen, dagelyks de Schriften*, waar uit PAULUS die groote waarheid bewees, *onderzoekende* *(c)*. — Te *Corinthe handelde* die Kruisgezant, *elken Sabbathdag in de Synagoge, Jooden en Grieken tot het Geloove overhaalende* *(d)*. Met de *Ephezïers* handelde hy, *drie maanden lang hun aanraadende de zaaken van*

(a) HANDEL. XVI 30. 31. &c.
(b) ——— XVII. 2. 3. 4.
(c) ——— ——— 11 enz.
(d) ——— XVIII. 4. 5.

van het Koningryke GODS (*a*). Waar in deeze bestonden betuigde hy den Ouderlingen dier Gemeente: *Gy weet hoe ik niets agtergehouden hebbe van 't geene nuttig was, dat ik u niet zou geleerd en verkondigd hebben, in 't openbaar en by de huizen; betuigende beide Jooden en Grieken, de Bekeeringe tot* GOD *en het Geloof in onzen Heere* JESUS CHRISTUS (*b*). In zyne Verantwoordinge voor Koning AGRIPPA hooren wy hem verklaaren, *niets gezegd te hebben buiten 't geen de Propheeten en* MOZES *gesprooken hadden dat geschieden zoude: naamlyk dat de* CHRISTUS *lyden moeste, en dat hy de eerste uit de opstanding der dooden zynde, een licht zou verkondigen deezen Volke en den Heidenen* (*c*). Als hy om de *Hoope Israels* met ketenen beladen was, hieldt hy aan met die hem bezogten *het Koningryk* GODS *uit te leggen*, en poogde hun, *uit de Wet van* MOZES *en de Propheeten te beweegen, tot het Geloof in* JESUS. Dit predikte hy voorts met alle vrymoedigheid onverhinderd in zyne eigene wooninge, gelyk LUKAS, *de Handelingen der Apostelen* besluitende, verklaart (*d*).

APOLLOS, een welsprekend Man, en magtig in de Schriften, in den weg GODS onderweezen, hieldt het zelfde spoor als PETRUS, PHILIPPUS en PAULUS, *by overtuigde de Jooden met grooten ernst in 't openbaar, bewyzende door de Schriften, dat* JESUS *de* CHRISTUS was (*e*).

Uit deeze voorbeelden, welker vermenigvuldiging my ligt zou vallen, blykt middagklaar hoe de Prediking der Apos-

(*a*) HANDEL. XIX. 8.
(*b*) ——— XX. 20. 21.
(*c*) ——— XXVI. 22. 23.
(*d*) ——— XXVIII. 23. 24—31.
(*e*) ——— XVIII. 28.

Apostelen en eerste Heilgezanten by *Jooden* en *Joodengenooten* bestondt in hun te overtuigen van de waarheid: JESUS IS DE MESSIAS: op deeze spil draaide alles wat zy voorstelden: dit was het éénig Onderscheidend Leerstuk.

Men brenge hier, als geene zwaarigheid in 't midden, hoe de Apostelen, by de Afgodische *Heidenen* het woord voerende, behalven deeze Leerstelling, de Eenheid van GOD verkondigden, gelyk hunne handelwyze te *Lysteren* en te *Athene* hier van blyk verschaffen. Van dit Leerstuk by *Jooden* en *Joodengenooten* te spreeken, was volstrekt overtollig; zy waren 'er van overtuigd en deeden des belydenisse; maar geheel anders was het geval der Veelgodendienaaren, die den éénen waaren GOD niet kenden: deezen moesten eerst overgehaald worden tot de erkentenis deezer Grondwaarheid van allen redelyken Godsdienst, zonder welke het Geloof in JESUS CHRISTUS, als de Afgezant des éénen waaren GODS, geen plaats kon hebben.

Wat wy dus verre voorstelden is alles uit de *Euangelisten* en de *Handelingen der Apostelen* ontleend: maar behelzen, zullen misschien zommigen denken, de *Brieven der Apostelen*, geene Leerstellingen in de Euangelien niet te vinden, en door de Apostelen in hunne Prediking niet voorgedraagen? — Eens toegestaan zynde dat 'er zulke Leerstellingen in waren, dan lochenen wy volstrekt dat dit *Noodzaaklye Leerstellingen* kunnen weezen, of Leerstellingen van dien aart, dat zy een *Onderscheidend Kenmerk van de Christlyke Openbaaring* opleveren: want, behalven dat alle de *Opschriften der Brieven*, die ik onnoodig agt hier te plaatzen, inhouden dat deeze aan reeds Geloovigen geschreeven zyn; die dus de *Noodzaaklyke Waarheden* wisten

en het *Onderscheidend Kenmerk des Christendoms* droegen, zo zal niemand, vertrouw ik, dwaas genoeg weezen om te stellen, dat zy, die door JESUS CHRISTUS zelve of by monde door de Apostelen onderweezen waren, en Belydenis van de *Euangelieleere* gedaan hadden, en nooit de Brieven der Apostelen laazen of konden leezen, daar zy reeds, gelyk dit, buiten twyfel, veeler geval was, gestorven waren, eer één der *Apostolische Brieven* het licht zag, het *Onderscheideud Kenmerk eens Christens* derfden. In deeze Schriften hebbe men, derhalven, dit *Onderscheidende Kenmerk* niet te zoeken. Zy stemmen in de groote zaak overéén met de Prediking des eenigen Meesters en de Mondlyke Leere zyner Afgezanten.

Niemand duide dit als of wy der *Apostolische Schriften* iets van derzelver waardye en luister ontnamen. Zy hebben geen' eisch zy kunnen dien niet hebben op het voordraagen van andere Noodzaaklyke stukken dan wy in de *Euangelien* vinden. Zy verdienen onze hoogagting voor zo verre zy, door die Hoogverlichte Mannen geschreeven, strekten om deeze en geene valsche denkbeelden, uit het *Jood* of *Heidendom* herkomstig en ter *Christlyke Kerke* ingesloopen, te wederleggen, om verkeerdheden, in het handhaaven des Godsdiensts standgrypende, tegen te staan; Geschillen en Verdeeldheden onder de *Christenen* gereezen, te vereffenen; om hun tegen den drukkenden overlast der vervolginge te bemoedigen, tot het getrouw volharden in het *Geloove den Heiligen eenmaal overgeleverd* op te wekken: de dierbaare lessen en voorschriften der Apostelen kunnen ons, in deeze laatere dagen, van veelvuldig nut weezen: dan, hoe hoog wy die Schriften ook schatten, wy zouden ze hooger stellen dan zy verdienden,

wan-

wanneer wy ze raadpleegden om 'er een *Onderscheidend Kenmerk des Christendoms*, van dat in de *Euangelien* verschillende, in te zoeken. JESUS CHRISTUS, dat is zyne Leer, *is gisteren en heden dezelfde en in eeuwigheid* (a). Niemand kan een ander *Fundament leggen dan 't geen gelegd is, 't welk is* JESUS CHRISTUS (b).

Ik kan niet nalaaten hier nog eene en andere aanmerking in 't midden te brengen, over den Naam van *Christenen*. LUKAS tekent op: *Het is geschied dat de Discipelen eerst te Antiochien* CHRISTENEN *genaamd wierden* (c). Zy hadden voorheen by hunne vyanden den Naam van *Galileers* of *Nazareners* gedraagen, en onderling dien van *Discipelen*, *Broeders*, en *Geloovigen* gevoerd: dan de Leden deezes nieuwen Aanhangs kreegen, omtrent het XLII Jaar der Gemeene Tellinge, eerst den Naam van *Christenen* of naamen dien aan. Geeven wy agt op de tydsgesteltenis en de omstandigheden, waar in zich de Leden van dien Aanhang bevonden wy zullen terstond begrypen, waarom dit nu eerst, en waarom het te *Antiochie* geschiedde.

Tot deezen tyd toe waren de Geloovigen, die de grootste Gemeente te *Jerusalem* gehad hadden, verstrooid, steeds door vervolgingen ontrust en alleen onder de *Jooden* verspreid. De Apostelen hielden de Wettische Leevenswyze, en zonderden zich ten deezen opzigte niet af van hunne Landsgenooten. Zulk eene vermenging van *Jooden* en *Christenen* weerde het aanneemen van eenen byzonderen Naam. Doch dit veranderde niet weinig van gedaante, wanneer door de Prediking van het *Euangelie*, onder de *Grie-*

(a) HEB. XIII. 8.
(b) 1 COR. III. 11.
(c) HANDEL. XI. 26.

Grieken, ook de *Heidenen* der Gemeente toegedaan en deezen niet onderworpen wierden aan de Wet van MOZES. *Antiochie* nu was de Stad, waar eerst de grootste Gemeente gevonden werd uit Menschen van *Joodsche* en *Heidensche* afkomst, en zo 't schynt voor 't meerendeel van de laatstgemelde soort. Hoogstwaarschynlyk zyn deeze Geloovigen uit de *Heidenen* de eerste geweest, die den naam van *Christenen* voor zich koozen, en openlyk zo wilden genaamd worden. In hun oog, naamlyk, hadt de *Christlyke Godsdienst* de gedaante van eenen Wysgeerigen Aanhang, en zy volgden dus de oude gewoonte om de leden daar van met den Naam des Stigters te bestempelen, en in diervoege van andere aftezonderen. 't Is bekend dat de *Platonisten* dus van PLATO, de *Pythagoristen* van PYTHAGORAS en de *Epicuristen* van EPICURUS den Naam ontleenden. — En konden de Geloovigen uit de *Jooden* tegen den Naam van *Christenen* niets hebben: dewyl dezelve strekte om het groote stuk, waar in zy van hunne Lands- en Volksgenooten verschilden, op het kortst en zinrykst uit te drukken; het stuk naamlyk dat JESUS de CHRISTUS of de MESSIAS was. Ook leezen wy niet dat deeze Naam tusschen de Leden der *Antiochische* Gemeente, uit *Joodsche* en *Heidensche* Aankomelingen zamengesteld, eenig verschil verwekte. De geheele Gemeente te dier Stede nam, derhalven, eerst den Naam van *Christenen* aan.

Om hier voor zo openlyk uit te komen deedt misschien niet weinig de grootheid der Gemeente, haar Aanzien en Vermogen: doch wel inzonderheid zal hier mede gewrocht hebben, de gerustere staat welken zy hier hadden dan den Geloovigen in *Palestina* te beurte viel: eene rust daar uit herkomstig, dat de *Romeinsche*

Landvoogd over *Syrie* te *Antiochie* meest al zyn verblyf hieldt, en, volgens de gewoone wyze der Landbestuurderen, om elk by zynen Godsdienst te handhaven, de *Christenen* tegen der *Jooden* overlast beschermde — En LUKAS, buiten twyfel een *Antiochier* van afkomst, heeft in zyne Beschryving, de eer welke zyne Stad, wegens het geeven van dien Naam toekwam, in gedagtenis willen houden (*a*).

Het *Onderscheidend Kenmerk* deezes Aanhangs te *Antiochie* eerst met den Naam van *Christenen* vereerd, en in volgende Eeuwen, tot op deezen dag toe onder dien Naam bekend, is, gelyk uit al het opgespeurde blykt, geen ander dan dat zy GELOOVEN DAT JESUS DE CHRISTUS DE MESSIAS IS VAN GOD BELOOFD EN GEZONDEN, DE ZALIGMAAKER DER WERELD: en dit houden wy voor het éénig *Onderscheidend Kenmerk der Christlyke Openbaaringe*.

Zegt men om 'er dit, ten besluite van het eerste Lid onzes Antwoords, nog by te doen, „ dat de Leerstelling, CHRISTUS JESUS is van GOD zynen Vader „ gezonden om diens welbehaagen den Menschdomme „ bekend te maaken, in zig bevat, dat een Omhelzer „ der *Christlyke Openbaaringe* ook alles gelooven moet wat „ CHRISTUS geleeraard en om te gelooven voorgesteld „ heeft; en dat, dewyl CHRISTUS, buiten die Alge- „ meene Hoofdleerstelling, byzondere Leerstukken en „ Stellingen gepredikt heeft, 'er meer andere Leerstellin- „ gen tot *Onderscheidende Kenmerken der Christlyke Openbaa-* „ *ringe* dienen en als zodanig beleden moeten worden": — hier

(*a*) SEMLERI *Hist. Eccl. Select. Cap.* Tom. I p. 8.

hier op antwoorden wy: Een ieder die de Hoofdleerstelling, CHRISTUS is een Leeraar van GOD gezonden, aanneemt, moet zeker de Leer uit JESUS mond gevloeid en de byzondere stukken, door hem, van GODS wege, voorgedraagen, als waar en Godlyk omhelzen: doch wie begrypt niet dat dit van elks bevatting afhangt: alle Menschen verstaan de woorden van CHRISTUS en die zyner Apostelen niet op dezelfde wyze; en Hy noch Zy hebben aan iemand het gezag verleend om aan de woorden door hun gesprooken en van getrouwe hoogverlichte Mannen in geschrifte gesteld eenen zin te hegten, dien hy anderen kan of mag opdringen, of hem afvorderen deeze en geene Stellingen in zulker voege als hy ze begrypt op te vatten (a). — Weshalven men hem, die deeze Hoofdwaarheid erkent, wat hy ook, voor 't overige, wegens de byzondere Leerstellingen geloove, 't geen eene zaak is tusschen GOD en den Mensch, en waar van hy aan niemand dan aan deezen Kenner der harten verantwoording schuldig is, voor een *Christen* te houden hebbe. Hy bezit dat *Onderscheidend Kenmerk* waar van Apostel PAULUS schryft. *Dit is het woord des Geloofs 't welk wy prediken, naamlyk, Indien gy met uwen mond zult belyden den Heere* JESUS *en met uw harte gelooven, dat hem* GOD *uit den doode heeft opgewekt zo zult gy zalig worden; want met het harte gelooft men ter regtvaardigheid en met den monde belydt men ter zaligheid* (b). En

waar

(a) Deeze Stelling heeft een LOCKE, een NOOD en een BARBEIRAC voldingend beweezen. Zie *de Verhandelingen over de Verdraagzaamheid.*

(b) ROM. X. 8—10.

waaromtrent JOHANNES verklaart: *Een iegelyk die gelooft dat* JESUS *is de* CHRISTUS, *die is uit* GOD *gebooren* (*a*).

Hier uit volgt dat wy dit *Onderscheidend Kenmerk*, ter Beantwoordinge van het Eerste Lid der Vraage, opgespeurd en aangeweezen hebbende, ons niet behoeven in te laaten tot de ontvouwing van deeze en geene Leerstellingen, Waarheden en Pligten tot de *Christlyke Openbaaringe* behoorende. Zy zyn vervangen in de Belydenis van het Hoofdleerstuk, en derzelver byzondere opvatting of begrip hangt af van het vry en onbedwongen oordeel des Menschen, die, in opregten gemoede aanneemt, 't geen hy met de Geopenbaarde Waarheid éénstemmig keurt, en zynen Wandel daar volgens inrigt, *om het einde zyns Geloofs, de zaligheid der ziele, te erlangen.* Hy is, dit belydende, daar door onderscheiden van den *Jood*, die, JESUS verwerpende, MOZES Wet aankleeft, van den *Heiden*, die enkel het licht der Natuure volgende in GOD den éénen waaren GOD gelooft, of, de voetstappen der verblindde menigte betreedende, voor het Veelgodendom knielt; van den Ongeloovigen, die met den glans der Openbaaringe omscheenen, derzelver Godlykheid weigert te erkennen, en de Rede voor zyn eenige Leidstar houdt of zulks voorgeeft. — Ondertusschen zullen wy gelegenheid hebben, om, in het vervolg deezes Antwoords, over de Betrekking van de *Christlyke Openbaaring* tot de *Mozaïsche* en den *Natuurlyken Godsdienst* spreekende, iet bepaalders te zeggen van de Leerstellingen en Geboden het *Christendom* byzonder eigen.

(*a*) 1 JOANN. V. 1.

TWEEDE AFDEELING.

Verband van de Christlyke Openbaaring met de Mozaïsche.

Door dit *Verband* verstaan de Heeren Uitschryvers der Vraage *de Betrekking, die de Mozaïsche Openbaaring tot de Christlyke hebbe.*

Dit *Verband*, deeze *Betrekking* is allernaauwst, de *Mozaïsche en de Christlyke Openbaaring* maaken, mag ik dus spreeken, één geheel uit: de laatste steunt op de eerste en is de Voltooijing daar van: dit aan te toonen, dit te bewyzen zal, onzes agtens, ter gepaste Beantwoording van dit gedeelte der Vraage dienen kunnen.

Het zou overtollig weezen hier in 't breede te ontvouwen, dat CHRISTUS JESUS, de Leer der Waarheid, die naar de Godzaligheid is, verkondigende, de *Mozaïsche Openbaaring* veronderfteld, voor echt en Godlyk erkend heeft. Zyne geheele Prediking, zyn gansche gedrag strekt hier van ten overtuiglyken blyke.

CHRISTUS zelve beriep zich, gelyk wy, in de Beantwoording van het eerste Lid der Vraage reeds gezien hebben (*a*), op MOZES *en de Propheeten als die van hem getuigden*, en maant de Jooden aan de *Schriften*, dat zyn de Schriften des *O. Verbonds te Onderzoeken*, om overtuigd te worden, dat hy van den Vader gezonden en de langbeloofde MES-

(*a*) Zie boven bladz. 263.

MESSIAS was. Wel byzonder voert hy de Ongeloovige Jooden te gemoete: *Indien gy* MOZES *geloofde gy zoudt my gelooven: want hy heeft van my geschreeven: maar zo gy zyne Schriften niet gelooft, hoe zult gy myne woorden gelooven* (a)? Apostel PETRUS getuigt: MOZES *heeft tot de Vaderen gezegd: De Heere uw* GOD *zal u een Propheet verwekken uit uwe Broederen gelyk my: dien zult gy hooren, in alles wat hy tot u spreeken zal* (b). Welke woorden ook aangehaald worden door STEPHANUS (c). Zien wy deeze Belofte van MOZES den *Israeliten* gedaan naauwkeurig in, letten wy op den zamenhang waar in zy (DEUT. XVIII. 15.) voorkomen, en de gelegenheid by welke die Wetgeever *Israels* dezelve sprak: wy zullen alle reden vinden om vast te stellen, dat hy, door die toezegging, geen bepaalden Persoon; maar een volgreeks van Propheeten belooft, welke GOD, ten dienste van ABRAHAMS naageslachte zou verwekken: ten einde de ALLERHOOGSTE niet meer onmiddelyk maar door een Afgezant tot hun zou spreeken, en zy geene Bedriegers en Waarzeggers der Afgodische Volken zouden raadpleegen, daar door tot hunne gruwelen vervallen, en GOD hunnen Rotssteen verlaten.

Dat 'er dusdanig een volgreeks van Propheeten onder GODS Volk geweest hebbe, zal niemand, hunner Geschiedenisse eenigermaate kundig, een oogenblik in twyfel trekken. De eene tyd was des wel overvloediger bedeeld dan de andere; doch nimmer ontbrak het aan Mannen, *die het Volk tot de Wet en de Getuigenis weezen*, die van Gods wege tot het zelve spraaken, de Bevelen des Hemels voordroegen,

(a) JOANN. V. 46. 47.
(b) HANDEL. III. 22.
(c) ——— VII. 37.

gen, Belooningen en Straffen aankondigden, en voorſpellingen deeden van aanſtaande Lotgevallen en Gebeurtenisſen. Inzonderheid beurden de voornaamſten onder hun de *Jooden* op met de verwagting eens Propheets by uitneemenheid, die in deeze volgreeks was opgeſlooten, en het hoofd boven alle zyne Voorgangeren zou uitſteeken.

Door Deezen (om hier de aanmerklykſte Voorzeggingen, ten zynen opzigte gedaan, kortlyk byéén te voegen) door Deezen zou GOD met de *Jooden* een *Nieuw Verbond* oprigten. JEREM. XXXI. 31—34.

Die Propheet zou niet alleen den *Hebreeuwen;* maar ook den *Heidenen* ten lichte ſtrekken, en hun tot den Dienst des éénen waaren GODS brengen. JESAIA II. 2—4. XLII. 1. en 4. LV. 5. MICHA IV. 1. enz. Hy wordt niet zelden 's HEEREN *Knegt* genoemd. JESAIA XLII. 1. XLIX. 1. 5. 6.

Eenige Characters of Kenmerktekens dien *Knegt des* HEEREN eigen worden ons opgegeeven. *Bethlehem* zou de plaats zyner Geboorte weezen, MICHA V. I. Hy zou uit den Stam van DAVID voortſpruiten, JESAIA XI. 1. enz. Deeze zelfde Godsman ſpelt dat de *Jooden* aan hem het oor niet zouden leenen; maar zyne Leere verwerpen, JES. XLIX. 4. LIII. 1. 2. 3.

Hy wordt, in die zelfde Rolle der Propheeten, beſchreeven als een *Koning* aan wien alle Volken zich zouden onderwerpen, DANIEL II. 44. VII. 13. 14. JESAIA XLIX. 7. Doch die, in den aanvange, ter ſmaad zou ſtrekken zyner eigene Landgenooten, ja, van hun ten doode zou gebragt worden. DANIEL IX. 26. JESAIA LIII.

Door zyne komst zou de *Joodſche Godsdienst* eene groote ver-

verandering ondergaan: en eene Bedeeling voor alle de Volken der Aarde gefchikt die Bedeeling, maar tot een Volk bepaald, volgen. MALACHIAS I. 11.

Ook vinden wy den Tyd der verfchyninge van dien Grooten Propheet bepaald DANIEL IX. 24 enz. vóór de verwoesting des Tweeden Tempels. MALACHIAS III. 1. By welken laatstgemelden Propheet desgelyks gefprooken wordt van den Voorlooper, die hem den weg bereiden zou. IV. 5. 6.

Voor de dagen der Prediking van het *Euangelie* zyn deeze Voorzeggingen niet vervuld, gelyk de *Jooden* eenpaarig erkennen. En ten tyde dat CHRISTUS ter wereld kwam leefden zy in de verwagting dat die doorlugtige Perfoonadie zou verfchynen. Eene verwagting, die zich tot vreemde Volken verfpreid hadt: immers fpreeken 'er SUETONIUS en TACITUS van met de fterkfte bewoordingen (*a*).

De vervulling nu deezer Voorzeggingen in JESUS CHRISTUS toont het naauwe verband tusfchen de *Mozaifche* en de *Christlyke Openbaaring.* Kortlyk moeten wy dezelve aanwyzen.

De beloofde Voorlooper verfcheen: JOANNES DE DOOPER predikte de Bekeeringe, diende den Doop der Bekeeringe toe, en leeraarde dat *Het Koningryk der Hemelen naby gekomen was* (*b*). — *Het Koningryk der Hemelen* en *het Koningryk* GODS zyn bekende fpreekwyzen by de *Jooden* gebruikt om het Ryk van den MESSIAS aan te duiden. Hy

(*a*) Zie SUETONIUS in *Vespafiano*, Cap. IV. en TACITUS *Hist.* Lib. V. Cap. XIII.
(*b*) LUK. I. 5 enz. MARK. I. 4 enz.

Hy toonde die Engel of Afgezant te zyn van welken MALACHIAS gewaagt, en bereidde de gemoederen der *Jooden* tot het aanneemen van den MESSIAS, dien hy ook, gelyk wy reeds gezien hebben, zynen Tydgenooten bekend maakte (*a*).

Op CHRISTUS paste 't geen JEREMIA gezegd hadt van het *Nieuw Verbond*, 't welk GOD met de *Jooden* zou oprigten. Het *Verbond* door GOD met ABRAHAMS naakomelingschap gemaakt is wel *vernieuwd*, naa dat de *Jooden* uit de *Babylonische* Gevangenisse te rug gekomen waren (*b*). Maar een *Verbond vernieuwen* is geen *Nieuw Verbond* maaken: en niets meer dan het eerste heeft plaats gehad ten tyde van NEHEMIA: dezelfde Wetten als MOZES gaf, bleeven stand houden: en JEREMIA spreekt duidelyk van een *Verbond* onderscheiden van 't geen GOD door MOZES hadt opgeregt: door 't zelve *zou hy zyn Wet in haar binnenste geeven en in hunne harten schryven.* Spreekwyzen, die insluiten, dat de *Nieuwe Wet* welke GOD stondt te geeven gemaklyk van elk zou kunnen verstaan en onthouden worden: zo dat men de hulpmiddelen, voorheen noodig, kon ontbeeren. Dit strookt wonder wel met de *Wet des Euangelies*, die met de gezonde Rede allen Menschen geschonken, zamenstemt, en ontslaagen is van die willekeurige Instellingen en Plegtigheden, zo veelvuldig en zo lastig in het *Oude Verbond.*

Door CHRISTUS zyn de *Heidenen* geroepen tot de Kennis en Dienst van den éénen waaren GOD. Schoon hy in eigen Persoon het *Euangelie* den *Heidenen* niet predikte,

(*a*) Zie boven bladz. 254.
(*b*) NEHEM. X. 1 enz.

Deeze grootste Propheet, zyne Leer verkondigende, was zo verre van de voorgaande Ontdekkingen des Allerhoogsten, en wel byzonder de *Mozaïsche*, te verkorten, dat hy voluit verklaarde: *Meent niet dat ik gekomen ben om de Wet en de Propheeten te ontbinden. Ik ben niet gekomen om die te ontbinden: maar te vervullen* (*a*). JESUS ten dien tyde voor hebbende, eenige dwaalingen der Wet-Schriftgeleerden en Phariseen te wederleggen, als mede sommige verkeerde verklaaringen der Wet tegen te spreeken, doet deeze betuiging, om, daar hy op eene zo buitengewoone wyze zou leeraaren, den haat zyner Toehoorderen van zich af te weeren, en hun, voor af te verzekeren, dat hy geenen toeleg altoos hadt om den Voorvaderlyken Godsdienst te bestryden. Door de *Wet en de Propheeten* verstaat onze Heer het Zedelyk Gedeelte der *Mozaïsche Wet*, in welken zin die spreekwyze meermaalen voorkomt (*b*): dit blykt uit de geheele Bergleerreden, als welke gansch en gaar het zedelyke betreft, en byzonder uit de onmiddelyk volgende woorden: *Voorwaar, voorwaar, zeg ik u, tot dat de Hemel en de Aarde voorby gaan, zal 'er niet één jota noch een tittel van de Wet voorbygaan, tot dat het alles zal zyn geschied: zo wie dan een van deeze minste Geboden zal ontbonden en de Menschen alzo geleerd hebben, die zal de minste genaamd worden in het Koningryk der hemelen: maar zo wie dezelve zal gedaan en geleerd hebben, die zal groot genaamd worden in het Koningryk der hemelen: want ik zeg u, ten zy uwe Geregtigheid overvloediger zy dan die der Schriftgeleerden en Phariseen, dat gy in het Koningryk der Hemelen geenzins zult ingaan*

(*a*) MATTH. V. 17.
(*b*) Zie onder anderen MATTH. XXII. 40.

gaan (*a*). *Ontbinden* zegt hier zo veel als *te niet doen*, *afschaffen*, met woorden of daaden wederstreeven: want zo wordt dit woord in het even aangetoogene 19 vs gebruikt, in tegenstelling van *doen* en *leeren:* en zal het woord, door de onzen *vervullen* overgezet, ruim zo goed door *volmaaken* vertaald worden. De *Griekscbe Kerkvaders* verklaaren dit niet oneigen door de gelykenis, afgenomen van eene Schildery, welker eerste en ruw ontworpen trekken, door de hand des Schilders opgehaald, gehoogd en gediept worden (*b*).

Laat ons dit in eenige byzonderheden nagaan: zulks zal de *Betrekking*, *die de Christlyke en de Mozaische Openbaaring* tot elkander hebben, op het middagklaarste toonen: de Betrekking ten aanziene van de groote Waarheden en Pligten des Godsdiensts, als zynde deezer voorstelling en bevordering het hoofdoogmerk aller Openbaaringen des Allerhoogsten: want, gelyk MOZES met veel regts opmerkt en als een grondregel te neder stelt: *De Verborgene dingen zyn voor den Heere onzen* GOD; *maar de Geopenbaarde zyn voor ons en voor onze Kinderen, tot in eeuwigheid, om te doen alle de woorden deezer Wet* (*c*). „ Het was GODS oogmerk „ niet", ik bedien my hier van de taal des Eerw. DICKS, „ de *Israeliten* tot de Verborgenheden der Natuure in te „ leiden, of de verhevener inzigten zyner Huishoudinge „ met het Menschdom te ontvouwen. Deeze zouden „ weinigen van de Menschenkinderen hebben kunnen ver- „ staan, en ze waren althans voor geen geheel Volk ge- „ schikt.

(*a*) MATTH. V. 18.—20.
(*b*) Zie HAMMOND & CLERC. in. l.
(*c*) DEUT. XXIX. 29.

„ schikt. De ALLERHOOGSTE hadt een geheel ander „ voorneemen, in den eersten opslage wel van minder „ aanzien; doch weezenlyk verhevener en gunstryker, „ — een voorneemen om een geheel Volk in hun Pligt „ omtrent GOD en Menschen te onderwyzen, daar door „ gelukkig te maaken, en tot een middel te doen dienen, „ om de grootste zegeningen over de rest des Menschdoms te verspreiden. Deeze ontdekkingen konden tevens strekken tot andere oogmerken, ondergeschikt aan „ dit voornaame einde; maar alles liep daar op uit om „ hun getrouwe Dienstknegten te maaken van den HEER „ des Hemels en der Aarde, en gehoorzaame Onderdaanen des GODS van *Israel*."

„ Wanneer wy tot vroeger Eeuwen van de wereld opklimmen, blykt het, dat de Godlyke Ontdekkingen „ het zelfde heilzaame en edele oogmerk hadden. Elke „ Ontdekking van GOD aan het Menschdom dient om „ den Regtvaardigen te bemoedigen en te ondersteunen, „ om den Godloozen af te schrikken en te straffen. Het „ heeft GODE niet goedgedagt ons een volkomen verhaal, wegens dat tydperk, te laaten toekomen: dan wy „ zyn 'er niet geheel onkundig van, en 't geen ons aan „ 't verhaal van de Godlyke Openbaaringen ontbreekt, „ word ons vergoed door de geschiedenis van de Handelingen der Godlyke Voorzienigheid. De Gedenkstukken, ons van die vroegste tyden overgebleeven, zyn genoegzaam om ons te toonen, welke Menschen het diepst „ in de Gunst van GOD deelden, welke daarentegen het „ drukkend gewigt van zyn misnoegen gevoelden. Terwyl GOD, op deeze wyze, in den weg zyner Voorzienigheid, de einden van zyn Opperbestuur duidelyk

„ toon-

„ toonde, kan men niet wel veronderſtellen, dat hy zich-
„ zelven tegenſprak in de Openbaaringen van zynen wil;
„ tusſchen deeze twee moet 'er altoos eene nauwkeurige
„ overeenkomst weezen.

„ Elke Godlyke Openbaaring dient tot het zelfde einde,
„ ſchoon om veelvuldige redenen, dit einde, ten allen
„ tyde, niet even duidelyk aan de Menſchen bleek. De
„ Belofte aan ABRAHAM, de byzondere gunſte zyner
„ Naakomelingſchappe beweezen, en de geheele *Mozai-*
„ *ſche* Huishouding, daar mede ten nauwſten verknogt,
„ zyn gedeelten van het zelfde groote Plan. De onmid-
„ delyke ſtrekking van deeze Bedeeling was, om een ruw
„ Volk van ſnoodheid en bygeloof af te trekken, en zy
„ diende verder om 't zelve voor te bereiden tot het ont-
„ vangen eener volmaakter Bedeeling, geſchikt om Gods-
„ dienst en Deugd over de geheele Aarde te doen heer-
„ ſchen. Week GOD immer af van dit Stelzel? Maakte
„ hy ooit eenige verandering in het hoofdoogmerk van
„ zyne Openbaaringen aan dat Volk? Dit zal iemand niet
„ ligt in de gedagten komen. Het zelfde oogmerk wierd
„ ſteeds agtervolgd; alleen nieuwe middelen, om 't zelve
„ te bereiken, werden 'er te werk geſteld. Men hoorde
„ de Zedelyke Pligten byzonderder aandringen, en eeni-
„ ge waarheden, ſlegts flauw in de *Mozaiſche* Bedeeling
„ aangeduid, naderhand klaarder bekend maaken, om het
„ Volk van GOD, tegen nieuwe verzoekingen tot on-
„ deugd en afval, te wapenen. Dit was het werk der
„ Propheeten, Predikers der Geregtigheid, van den AL-
„ LERHOOGSTEN gezonden, by gewigtige gelegenhe-
„ den, met aanmoedigingen en beſtraffingen voor zyn
„ Volk.

„ Niet alleen in de Boeken van MOZES, die de grondslagen behelzen van der *Jooden* Godsdienst en Burgerwetten; en in de Redenvoeringen der Propheeten, welke tot opheldering en aandrang van de eerstgemelde „ dienen; maar ook in alle hunne Heilige Schriften straalt „ het zelfde oogmerk door. Nimmer wordt hunne aandagt gevestigd op afgetrokkene en verborgene waarheden: doch alleen op de Kennis en betragting van hunnen Pligt. De bestendige en doorgaande Leer komt „ hier op uit, dat GOD *te vreezen en zyne Geboden te bewaren de geheele Pligt* en het Geluk *der Menschen is* (*a*).

„ De Godsdienst van JESUS CHRISTUS maakte geene verandering in dit Stelzel; maar is het vervolg en de „ volmaaking van het zelve. Zyne Leerstellingen dienden geenzins om eene ydele nieuwsgierigheid te voldoen: maar om de Menschen ten toppunt van Deugd „ en Godsvrugt op te voeren" (*b*).

Dit stuk, zo algemeen voorgesteld, verdient eene nadere beschouwing, en zal de proeve daar van kunnen doorstaan.

Het hoofdoogmerk der Godlyke Openbaaringen was buiten tegenspraak, de Menschen op te leiden of weder te brengen tot de Kennis en dienst van den éénen waaren GOD, den Almagtigen Schepper, wyzen Bestuurder en gunstryken Onderhouder aller dingen: in tegenstellinge van het Veelgodendom en de daar aan verknogte Afgoderye.

Men

(*a*) PREDIK. XII. 13.
(*b*) Zie R. DICKS, *The Simplicity and Popularity of the Divine Revelations, and their Suitablenes to the Circumstances of Mankind.*

Men behoeft de Schriften der *Mozaïsche Openbaaringe* flegts ter loops ingezien te hebben om verzekerd te zyn, dat deeze minder geschikt was ter bereikinge van dit oogmerk des ALLERHOOGSTEN om door de Naakomelingschap der Aardsvaderen, toen een Volk geworden, zyns Naams gedagtenisse op aarde te doen stand houden en voort te planten. — GODS *Eenheid* is het groote stuk, tot welker erkentenis en bestendige Aankleeving MOZES, en de Propheeten, het Volk van *Israël* opleiden. De Schepper van Hemel en Aarde, de GOD ABRAHAMS, IZAAKS en JACOBS, was het éénig voorwerp van hunnen Eerdienst en Aanbidding: met volkomene verzaaking van het Veelgodendom der *Heidensche Volken*. Het ontvouwen der Volmaaktheden en Eigenschappen van dat Weezen aller Weezens, zo schoon en meesterlyk in de Schriften der *Mozaïsche Openbaaringe*, diende tot beschaaming van de ruwe, flegte en onteerende denkbeelden, welke zich de *Heidenen* vormden van hunne, naar eigen zinnelykheid gemaakte, Godheden. — Dien GOD noemde CHRISTUS zyn *Hemelschen Vader*, van wien hy gezonden, en aan wien hy alles verschuldigd was, dien GOD wilde hy dat zyne Naavolgers *alleen zouden dienen* (*a*). Het meest in 't oogloopend onderscheid tusschen de *Mozaïsche* en *Christlyke Bedeeling*, ten deezen opzigte, bestaat hier in, dat daar GOD in de eerste voorkomt als een Oppermagtig Heer en Gebieder, die eene Godsregeering over *Israel* voerde, waar van zy de veelvuldige blyken in Zegeningen en Vloeken aanschouwden; GOD, in de laatste zich meer vertoont in het beminnelyk licht van een liefhebbend Vader, niet als

(*a*) MATTH. IV. 10.

als een GOD der *Jooden alleen*, *maar ook der Heidenen* (*a*), die, naar luid der Voorzeggingen, ook deel zouden hebben aan de zegeningen, door den laatften Propheet der wereld aangebragt (*b*).

Wat den Eerdienst deezen GOD verfchuldigt betreft: Wy zullen, het Wetboek van MOZES inziende, ons verbaazen over al den toeftel der Offerdienften, Feesten en Plegtigheden; doch onze verbaazing zal ophouden, en door eerbiedige erkentenis der Godlyke Wysheid vervangen worden, wanneer wy den aart en omftandigheden des *Joodfchen Volks* in overweeginge neemen: want dan ftrekte dit alles, om een vleeschgezind Volk aan den Dienst des éénen waaren GODS te verbinden. Het werd geduurig bezig gehouden, door ontelbaare Godsdienstverrigtingen, onder welke niet weinige werklyk waren en lastig om te volvoeren. PETRUS noemt *het een juk 't welk noch wy noch onze Vaders hebben kunnen draagen* (*c*). — Daarenboven ftrekte de wyze van Godsdienstoefening den *Jooden* voorgefchreeven alleszins om, als 't ware, een middelpunt te zyn, waar in de Twaalf Stammen zamenliepen. Ook diende deeze ten Scheidsmuur om hun afgezonderd te houden van de Afgodifche Volken, die hun van alle kanten omringden, tot welker Verfoeyzelen en Drekgoden zy niet dan te dikwyls overhelden: met eene fterke neiging daar toe vervuld, door hun voorgaand verblyf in *Egyptenland*, die vrugtbaare Moeder der Afgoderye.

Dit Byplegtige der *Mozaifche Bedeelinge*, hoe noodzaaklyk

(*a*) ROM. III. 29.
(*b*) Zie boven bladz. 286.
(*c*) HANDEL. XV. 10.

lyk in den toenmaaligen toestand diens Volks (a), hadt ten ongelukkigen gevolge, dat de *Jooden* daar aan hangen bleeven, en zich Godsdienstig genoeg waanden, wanneer zy het uitwendige stipt in agt genomen en aan den letter der Wet voldaan hadden. Hier tegen verklaart zich de ALLERHOOGSTE, door den mond zyner Propheeten by aanhoudenheid, hun steeds op het ernstigst vermaanende tot waare Godvrugt. Uit de veelvuldige en bekende plaatzen, hier toe betrekkelyk, zullen wy alleen de woorden by Propheet MICHA aanhaalen: *Waar mede zal ik den* HEERE *tegenkomen en my bukken voor den hoogen* GOD? *zal ik hem tegenkomen met brandofferen? met eenjaarige kalveren? zou de* HEERE *een welgevallen hebben aan duizenden van rammen? aan tienduizenden van oliebeeken? Zal ik mynen eerstgebooren geeven voor myne overtredingen en de vrugt myns buiks voor de zonde myner ziele? Hy heeft u bekend gemaakt, o Mensch, wat goed is: en wat eischt de* HEERE *van u dan regt te doen, weldaadigheid lief te hebben, en ootmoedig te wandelen met uwen* GOD (b).

Niettegenstaande dit alles bleeven de *Jooden*, die in den Godsdienst meest van de lippen der *Pharifeen* en Schriftgeleerden afhingen, en hun voetspoor volgden, hangen aan het uitwendige, *zy vertienden de munte, de dille en het komyn, en lieten het zwaarste der Wet, het oordeel, de barmhartigheid en het geloove na* (c).

Dit verkeerde gedrag bewoog JESUS CHRISTUS, want

(a) Zie MICHAELIS *Mozaïsch Recht.* I. 6. 19.
(b) MICHA VI. 6. 7. 8.
(c) MATTH. XXIII. 23. Men slaa over dit gedrag na de zeer leezenswaardige aanmerkingen van den Hooggel BARBEIRAC. in zyne *Preface* voor PUFFENDORFF *Le Droit de la Nat. & des Gens.* §. VII.

wanneer hy onder de *Jooden* omwandelde, op den eigensten trant der oude Godsgezanten te ſpreeken, van de nietsbeduidenheid der uitwendige Godsdienstpleegingen, indien het Hart ontbreekt; en aan te dringen op de Zedelyke Wet, als van eene onveranderlyke Natuur en goed in zich zelve: hy vaart, met klem van taal, en kragt van reden, uit tegen zekere gebruiken, *die enkel geboden van Menſchen waren*, voorgeſchreeven door huichelagtige *Phariſeen* en waanwyze Schriftgeleerden, die, gezeten op den ſtoel van MOZES, *lasten zamenbonden, zwaar en kwalyk om te draagen, dezelve anderen opleggende, en met den vinger zelve niet aanroerende* (*a*). Zulk eene handelwyze ſtrekte om den Godsdienst in beuzelagtige kleinigheden te ſtellen, en de groote hoofdpligten daar van te verwaarloozen. — Voor het overige ſprak CHRISTUS, als een Leeraar der Geregtigheid, met diepen eerbied van de Wet, in haare oorſpronglyke zuiverheid beſchouwd, en gehoorzaamde dezelve naauwkeurig. Wel verre van die *te ontbinden*, ontlastte hy ze van de valſche byvoegzelen, verderflyke grondregelen, en bygeloovige misbruiken, door ſchynheilige, hoogmoedige en geldgierige *Phariſeen*, zints langen tyd, ingevoerd.

De Zedekunde van MOZES wet is, buiten tegenſpraak, ſchoon. De Wet der Tien Woorden ſtelt de groote en onveranderlyke beginzels des Natuurlyken Regts den *Jooden* voor oogen, ſchakelende dezelve, op eene verwonderenswaardige wyze, aan den Godsdienst, ze daar uit als hunnen oorſprong afleidende. Doch niet weinig was den *Jooden*, *om de hardigheid hunner harten*, toegelaaten: zy maakten,

(*a*) MATTH. XXIII.

ten, met eene bekrompe ziel, alles betrekkelyk tot de Kinderen huns Volks, terwyl zy alle anderen met onverdraaglyken trots en de verregaandste onheuschheid bejegenden. Van deeze verkeerdheid, zo vrugtbaar in de snoodste handelingen, brengt JESUS hun te rugge, door te toonen dat alle Menschen, van welk Volk, van welk Geslacht, van welk eene Godsdienstbelydenis zy ook mogten weezen, hunne Naasten en tot de bewyzen hunner Liefde en Goedwilligheid geregtigd zyn. Met één woord, hy leeraart: *Dat* GOD *lief te hebben met geheel ons harte, met geheel onze ziele en met geheel ons verstand, het eerste en het groote gebod is: en het tweede aan deezen gelyk: Gy zult uwe Naasten lief hebben als uzelven: aan deeze twee Geboden hangt de gansche Wet en de Propheeten* (a).

Niets strydigs met de Zedelyke Wet van MOZES heeft CHRISTUS, derhalven, voorgeschreeven: de *Betrekking*, die de *Christlyke Openbaaring*, ten deezen aanziene, met de *Mozaische* heeft, is alleen dat dezelve tot eene meerdere volmaaking daar van strekt.

De Wet der Plegtigheden heeft CHRISTUS, zo in 't Godsdienstige als in 't Burgerlyke, staande den tyd zyner omwandelinge, onderhouden; ja hy betoonde meer eerbieds en yvers voor 's HEEREN Tempel dan de *Joodsche* Priesterschap, de koopers, verkoopers en wisselaars daar uit dryvende, Hy voorspelde de verwoesting van dat Tempelgevaarte niet dan weenende: doch droeg, door zyne hemelwyze inrigtingen, zorge, dat, daar de tyd gekomen was, waar in men niet meer te *Jerusalem* of op den Berg *Gerasim* den Vader zou aanbidden, maar overal in geest en

(a) MATTH. XXII. 37. 38. 39.

en waarheid tot hem naderen, de beginsels van waare Godsdienstoefening vastgesteld en voortgeplant wierden (*a*). Schoon Hy, noch zyne Apostelen, de Wet der Plegtigheden voor de *Jooden* of de *Christenen* uit de *Jooden*, afschaften, moest die van zelve in onbruik geraaken.

Om voort te gaan en de *Betrekking der Mozaïsche* en *Christlyke Openbaaring*, in nog eenige andere opzigten, te beschouwen: Schoon het Geschiedkundig deel der *Mozaïsche Openbaaringe* ons voorbeelden oplevert der Godlyke Barmhartigheid jegens berouw hebbende en zich bekeerende Zondaaren: zal men de Wet van MOZES bepaald inziende nogthans duidelyk ontdekken, dat zy in het gewigtig stuk der zondvergiffenisse, het broos en ligt struikelend Menschdom niet geheel voldoet, niet geheel gerust stelt; schaars van vergiffenisse spreekt, niet leerende op welke voorwaarden of hoe verre GOD de Misdaaden wil vergeeven, of zyn Genabetoon zich bepaale aan eene vermindering of een volkomen ontslag der gedreigde straffen, en den boetvaardigen Sterveling geheel in de gunst zyns Opperheers herstelt. De Wet, wel is waar, schreef Offeranden en Giften voor ter verzoeninge van begaane wanbedryven en boeting van overtreedingen: doch deeze reinigden het hart niet, noch wischten de vlekken van eenen zondigen wandel uit. Hier om is het dat de Propheeten, onder den Ouden Dag, steeds van de nood en vrugtloosheid der Plegtigheden ter Regtvaardiging van den Mensch gewaagen, en gestadig aandringen op waare Leevensbeterschap en het toevlugt neemen tot de Godlyke Genade. Dan,

(*a*) EPH. IV. 8 &c. Zie hier de *Ophelderingen tot* MOSHEIM's *Kerklyke Gesch.* I. D. bl. 36.

Dan, hoewel deeze Boetpredikers op een troostryker wyze en veelvuldiger van Genade spraaken dan MOZES in de Wet, de dagen der Euangelie-leere vast naderende: schiet alles verre te kort by de liefderyke stemme van 's Werelds Heilland, op wiens lippen *Genade* en *Waarheid* was uitgestort, die, in GODS Naam, kwam om *Zondaars zalig te maaken*, en allen zonder onderscheid toeriep: *Betert u en bekeert u, op dat uwe zonden uitgewischt worden; die eene Verzoening te wege bragt, welke van eeuwige waarde is: in wiens Naam vergiffenis van zonden gepredikt wierd, ook van de zodanige, voor welke, in* MOZES *wet, geene Offeranden waren voorgeschreeven.* Hoe zeer de *Christlyke Openbaaring* hier de *Mozaische* overtreft, toont de H. Schryver aan de *Hebr.* in zynen uitmuntenden Brieve het IX en X *Hoofdst.* zo zeer geschikt om de *Jooden* te overtuigen van de uitmuntenheid der *Euangelische Bedeelinge* boven die van MOZES wet, zich doorgaans bedienende van eene wyze van redenkavelen, die hy wist dat by zyne Landslieden klem hadt en geagt was (*a*). Ten deezen opzigte mogen wy, met dien H. Schryver, verklaaren, *dat de Wet niets hadt dan eene schaduw der toekomende dingen, dat* CHRISTUS *met ééne Offerande in eeuwigheid volmaakt heeft die geheiligd worden; en dat de vergeevinge zelve daar zynde 'er geen offerande meer voor de zonde is* (*b*). De Dood van CHRISTUS, die ons, in de Schriften des *Nieuwen Verbonds*, allerwegen voorkomt als eene *Offerande*, strekte tot een opgeregt Gedenk-

(*a*) Zie over deeze Schryfwyze WAGENAAR *Euang. Gesch.* bl 372. en boven al SYKES *De waarheid van den Christl. Godsd. betoogd uit de Schriften* des O V. bl. 237. enz.

(*b*) HEBR. X. 1. 14. 18.

denkteken van GODS genaderyke vergeeflykheid, beantwoordende aan het heerschend denkbeeld des Menschdoms, dat 'er *zonder bloedstortinge geene vergeeving geschiedde* (a): deeze diende desgelyks om de haatlykheid en snoodheid der zonde te toonen: en de noodzaaklykheid van alle verdere Offerande afteschaffen (b).

In nog één opzigt moeten wy de *Mozaische* en de *Christlyke Bedeeling* vergelyken: te weeten de Beloften en Bedreigingen, die tot staaving der voorgeschreeve Wetten dienden. Schoon wy verre zyn van te lochenen dat de Aardsvaders en de verstandige *Jooden* een denkbeeld hadden van een Toekomend Leeven en zich met de verwagting daar van opbeurden, bekennen wy, in de Staavingen der *Mozaische Wetten* niets te vinden dan Beloften van tydlyken Zegen, en Bedreigingen van Tydlyken Vloek. De geleerde Bisschop WARBURTON ontleend hier uit een Bewys voor de Godlykheid van MOZES Zending (c); MICHAELIS zegt 'er van, „dat MOZES, uit Patriottischen yver, geen bedrieger wierd, en dat „men die moet zyn om, op de overtreeding van „Burgerlyke Wetten, straffen des Toekomenden Leevens te dreigen (d)"; dan de waare rede hier van moet, onzes bedunkens gezogt worden in het onverduldig en aardschgezind Character der *Hebreeuwen*, welke het voorstellen van Belooningen en Straffen eens Toekomenden Staats onvoegelyk maakte, zulks was naar al-

(a) HEBR. XI 22.
(b) Men raadpleege FOSTER's *Serm. on the Mediation of Christ.* Vol. IV. p. 391.
(c) In zyn Werk getyteld *De Godlyke Zending van Mozes.*
(d) MICHAELIS *Mozaisch Recht*, I. D. bl. 52.

allen schyn vergeefsch geweest en zou den Wetgeever mogelyk aan de belaching des Volks hebben blootgesteld (*a*). Overeenkomstig met die gesteltenisse moesten zy behandeld worden: „want," om my weder van de woorden des Eerw. DICKS te bedienen, „Het einde der Staaving „ is de verzekering van het onderhouden der Wetten, de „ kragt daar van hangt af van den invloed op de Persoonen „ aan welke zy wordt voorgesteld. Of nu lichaamlyke dan „ geestlyke, tegenwoordige dan toekomende zegeningen „ den meesten invloed hebben op een vleeschgezind Volk, „ zal niet in geschil behoeven getrokken te worden. De „ eerstgemelde hebben altoos eenen kragtdaadigen indruk „ op het Menschdom, de laatstgemelde doen haare uit- „ werking alleen op gemoederen met Godsdienstige en „ zedelyke leeringen onderleid (*b*)."

Dan GOD, zyne laatste en volmaaktste Openbaaring bekend maakende, heeft door zynen Zoon JESUS CHRISTUS het *Leeven der Onverderflykheid aan het licht gebragt* (*c*) met de uitmuntendste Beloften en de vreeslykste Bedreigingen, die in eene Toekomende Eeuwe vervulling staan te erlangen, de *Euangelie Wetten* gestaafd, en op het sterkst ter betragtinge aangedrongen. Ten dien einde leeraarde hy de groote Waarheden: De OPSTANDING UIT DEN DOODE, en het ALGEMEENE OORDEEL: *hoe wy allen zullen moeten verschynen voor zynen Regterstoel om weg te draagen naar dat wy, in dit leeven, gedaan hebben, 't zy goed, 't zy kwaad.*

In

(*a*) Zie ROUSTAN *Brieven over den tegenwoordigen Staat des Christendoms.* 215

(*b*) R. DICK als boven.

(*c*) 2 TIM. I. 10.

In alle de opgemelde Betrekkingen beschouwd, munt de *Christlyke Openbaaring* zeer verre uit boven de *Mozaische*: wy mogen met den H. Schryver aan de *Hebr.* zeggen: *de Wet heeft geen ding volmaakt, maar de aanleiding tot een betere hoope, waar door wy tot* GOD *genaaken* (*a*): met Apostel PAULUS de *Mozaische Bedeeling* vergelyken by een Leermeester, die in de eerste beginzelen onderwyst, en dus de gemoederen voorbereidt tot het ontvangen van verheevener Leeringen (*b*).

„ GOD schikte," om dit deel myns Antwoords te besluiten, en nogmaals gebruik te maaken van des Eerw. DICKS zeer kragtige uitdrukkingen, „GOD schikte zyne „ Openbaaringen naar den Staat des Menschdoms, hun „ zo veel lichts geevende als zy konden verdraagen, zo „ veel lichts als hun niet verbysterde; maar bestuurde. Hy „ sprak tot hun niet op de volmaakste maar op de beste „ wyze om verstaan te worden. Hy behandelde hun als „ zwakke, onkundige en zondige Schepzelen, en liet „ ze, voor eenigen tyd, behebt met zodanige vooroor- „ deelen en dwaalingen, beide in het verstand en in „ den wandel, als niet rechtdraads strydig waren met het „ hoofdeinde der Openbaaringe: dit bereikt zynde leid- „ de hy hun op tot de volmaaktheid. *Hy sprak op verschil-* „ *lende tyden, en op onderscheide wyzen*, tot zyn oude Volk, „ *door de Propheeten, en heeft, op 't laatst*, na eene behoo- „ relyke voorbereiding, tot de geheele Wereld, *gesproo-* „ *ken door zynen Zoon* (*c*). Voor deeze Godlyke Persoo- na-

(*a*) HEBR. VII. 19.
(*b*) GAL. III. 24. &c.
(*c*) HEBR. I. 1.

„ nadie was het bewaard om de Menschen volkomener, „ schoon nog onvolmaakt, de Raadslagen des Hemels te „ openbaaren, den Geestlyken Dienst GODE het aange- „ naamst, bekend te maaken, een zuiverder en uitge- „ breider Wet te geeven, de weg van Verzoening, door „ eenen Middelaar aan te wyzen, en de Gelukzaligheid „ des Toekomenden Leevens te verkondigen. Uit dee- „ zen hoofde is onze Zaligmaaker *het Licht der Wereld, en* „ *die hem volgen, zullen niet in de duisternis wandelen; maar het* „ *Licht des leevens hebben* (*a*)."

Zodanig is, onzes inziens, het Verband tusschen de *Mozaische Openbaaring* en de *Christlyke.*

(*a*) R. DICK, *als boven.*

DERDE
AFDEELING.

Verband van de Christlyke Openbaaring met den Natuurlyken Godsdienst.

Door den *Natuurlyken Godsdienst* wordt hier, buiten twyfel, verstaan die Kennis van God, van de Godlyke Voorzienigheid en van onzen Pligt, welke de Menschen, zonder het behulp eener tusschenbeidekomende Openbaaring bezitten, of door het gebruik hunner Natuurlyke Redelyke Vermogens kunnen bezitten, die Godsdienst, van welken de hoogverlichte Paulus spreekt, als hy verklaart, *dat het geen van* God *kennelyk is, den Menschen openbaar is, daar zyne onzienlyke dingen, beide zyne eeuwige kragt en Godlykheid, van de Scheppinge der wereld af, uit de Schepzelen verstaan en doorzien worden* (*a*), *ten einde zy den Heer zoeken en vinden mogten, schoon hy niet verre is van een iegelyk onzer, daar wy in Hem leeven, ons beweegen en zyn* (*b*), die Wet, van welke dezelfde Apostel betuigt, *dat de Heidenen, die de Wet,* (*de beschreeve Wet*) *niet hebben, van natuure de dingen doen die der Wet zyn: deezen de Wet niet hebbende, zyn zichzelven een Wet, als die betoonen het werk der Wet geschreeven in hunne harten, hunne Conscientien mede getuigende: en de gedagten onder elkander zich beschuldigende of ook ontschuldigende* (*c*).

Die

(*a*) Rom. I. 19.
(*b*) Handel. XVII. 27.
(*c*) Rom. II. 14. 15.

Die Godsdienst, die Wet, is de oorſpronglyke, gegrond op de redemagtige, verſtandlyke, zedelykwerkende en verantwoordelyke Natuur der Menſchen Kinderen: dezelve gaat alle Openbaaring voor, en dient ten grondſlage daar van, de eerſte Waarheden en Pligten bevattende. Deezen niet erkend zynde is het ydel van eene Openbaaring te ſpreeken: als welke verſtandige Schepzels veronderſtelt, vatbaar om die Openbaaring te ontvangen, te omhelzen, en van dit bykomend middel zich te bedienen, om, langs den weg der Waarheid en der Deugd, het Geluk, waar toe zy geſchaapen zyn, te verkrygen. — Zelfs is het onmogelyk de Waarheid en Godlykheid eener Openbaaringe te ontdekken en op gronden van Overtuiging aan te neemen, zonder dezelve te toetzen aan den toetsſteen der Rede, en te beproeven of zy GODE waardig en den Menschdomme nut is. Buiten dit behulp is ook niemand in ſtaat om de Leerſtellingen daar in begreepen te vatten, of de voorgeſchreevene Pligten grondig te verſtaan (a).

Dan, daar wy den *Natuurlyken Godsdienst* zo hoog ſchatten, en, als den oudſten en eerſten, den voorrang geeven, zyn wy wel verre van met den ſchranderen TINDAL in te ſtemmen, wanneer hy, uit de Werken van eenen MONTAGNE, VAYER, en CHARRON, de uitbundigſte lofuitingen, het Natuurlyk Licht gegeeven, byeenzamelt en met al de kragt zyns vernufts aandringt in zyn

(a) Ik zal dit thans niet breeder uithaalen. Men ſlaa hier over op J. A. TURRETIN, *Diſſ. de Revel. Exam. & Charact.* WERENFELS *Opuscula.* Tom. I. p. 161. 462. CONRADI, *Serm. Acad. de Rationis uſu* FOSTERS *Serm.* Vol. IV. p. 75.

zyn Werk 't welk ten tytel heeft: *Bewys dat het Christendom zo oud als de Wereld is* (a); doch op 't zelfde uitkomt als of het op het voorhoofd voerde: „Bewys dat het *Christendom*, behalven de Zedekunde, niet anders is dan „ Bygeloof en Bedriegery (b)."

Veelen loopen in een ander uiterste dan TINDAL met de zynen, en willen niets aan de ontdekkingen der Rede; maar alles aan de Openbaaring toekennen (c). De meeste Kerkvaders, en die hunne voetstappen drukken, beweeren, dat het beste, 't geen ons, met betrekking tot GOD, Godsdienst en Zedepligten in de Schriften der *Heidenen* voorkomt, uit de *Schriften der Openbaaringe* ontleend is (d); of,

(a) *Christianity as old the Creation.*

(b) Veelen hebben hem wederlegd, en onder zyne wederleggers munt boven allen uit de bondige FOSTER, die, zo veel wy zien kunnen, dit stuk afgedaan en de eer des waaren *Christendoms* gehandhaafd heeft, in een Werk, getyteld, *The Usefulnes, Truth and Excellency of the Chr. Revel. defended.* Onlangs in 't *Nederduitsch* uitgegeeven onder den tytel: *Verdeediging der Christlyke Openbaaring, door* J. FOSTER.

(c) Men verwondert zich met rede, dat SOCINUS, die anders zo veel met 's Menschen Rede opheeft, dezelve, in dit stuk, zo laag stelt, en ontkent dat GOD uit de Natuur kan gekend worden. *Prælect. Theol.* Cap. II. CRELLIUS en anderen zyner Naavolgeren hebben hem ook hier in verlaaten, en J. A. TURRETIN heeft de gronden, waar op hy dit vreemde Stelzel bouwde, wederlegd. Zie zyne *Dissert. de Theol. Nat. in Genere.* §. XVI.

(d) LE CLERC *Bib. Univ.* Tom. XVII. p. 438. Met veel gronds hebben de Verdeedigers der *Christlyke Openbaaring* den *Deïsten* meermaals voor oogen gehouden, hoe zy, naa alles wat hun aanstaat, uit de *Christlyke Openbaaring* gehaald te hebben, dezelve veragten. WERENFELS. *Dissert. de Præstant. Rel. Revel. Opusc.* Tom. I. p 131. 132. Zinryk drukt de Dichter J. C. MOHR dit uit, in het Prysvers, waar mede hy den Gouden Eerpenning van het Dichlievend Kunstgenootschap: *Kunstliefde spaart geen vlyt*, behaald heeft.

of, van de oudste tyden af, by *Overlevering* behouden (*a*); doch dit denkbeeld is door veelen en allermeesterlykst wedersprooken door den geleerden A. SYKES (*b*).

Wy zullen in dit geschil niet treeden, noch ons breed uitlaaten over de vorderingen des Menschdoms, zonder het behulp der *Godlyke Openbaaringe;* dewyl in aller handen zyn de uitmuntende Antwoorden op de Vraage: *Hoe verre de Menschen, die van eene Godlyke Openbaaring niets geweeten hebben, door het enkel licht der Rede, in de Zedekunde gekomen zyn?*

Ja, Vrygeest, koom, ik laat gerust aan u verblyven,
Daar gy in 't Christendom verkeerd hebt sints uw jeugd,
Hebt ge alles wat gy meer, van Zedekunde en Deugd,
Dan wyze Heid'nen weet, niet daar aan toe te schryven?
'T Geen u, by 't licht der Bybelzon,
Gemeenzaam werd, kunt gy nu zo veel beter leezen
By 't maanlicht van de Rede, als oit een Heiden kon,
Toen de Euangeliedag nog niet was opgereezen:
Volhard dan niet, door waan misleid,
Te stryden tegen 't licht, of wat zou 't in u weezen?....
Vervloekte ondankbaarheid!

Terwyl wy dit erkennen kunnen wy niet naalaaten te wraaken de valsche voorwendzels van hoogagting, die zommigen der Openbaaringe betoonen: „Men doet," om hier de woorden van den Heer A. PERRENOT te gebruiken, „zo min den schranderen BAYLE als Juffrouw „HUBERT onregt, wanneer men zich weinig betrouwt op hunne her„haalde aanpryzingen der *Godlyke Bladeren.*" Deeze worden allerwegen in de *Dictionaire* van dien Heer, doch wel voornaamlyk in zyne *Pensées sur la Comete & Cont. de Pens. divers.* gevonden, als mede in de *Lettres sur la Religion Essent. a l'Homme* van de gemelde Juffrouw.

(*a*) SCHUKFORD *Hist. Sacr. et Prof.* Lib. V. & C. J. ANSALDUS *de Leg. Nat. Tradit.*

(*b*) SYKES. *The Principles and Connection of Natural and revealed Rel.* Tom. II. Cap. XV.

zyn? door de Heeren Verzorgers van het *Stolpiaansche Legaat* uitgegeeven Men voege 'er by de Antwoorden op eene andere daar uit voortvloeiende Vraage, door dezelfde Heeren voorgesteld: *In hoe verre de Zedekunde, door de Godlyke Openbaaring volmaakt geworden is in haare Grondbeginzelen, in haare Beweegredenen en in haare Oogmerken?* Met my alleen op deeze te beroepen zou ik, in zeker opzigt, het laatste Lid der tegenwoordige Vraage van uw *Godgeleerd Genootschap* beantwoord mogen agten: naardemaal zy, aan den eenen kant, toonen hoe verre het *Redeslicht* of de *Natuurlyke Godsdienst* het gebragt hebben; en, aan den anderen kant, wat de *Godlyke Openbaaring* daar aan toevoegde: doch gy verwagt, en met rede, iet bepaalders, waar toe ik nu treede: kortheidshalven zal ik my menigmaal op de gemelde Antwoorden beroepen.

De *Rede* is de *Lampe des Heeren in 's Menschen binnenste*; de heerlykste Gave GODS, die den Mensch onderscheidt van de rest der Schepzelen rondsom hem op deezen aardkloot geplaatst. Zy moet in geenen deele minder dan de *Openbaaring* voor een geschenk des ALLERHOOGSTEN erkend worden. De misbruiken daar van gemaakt, de verkeerde Stelzels daar door gesmeed dienen niet meer om 't zelve in kleinagting te brengen, dan de misbruiken en verkeerde Stelzels uit de Openbaaring te jammerlyk afgeleid, om dit Godlyk Licht voor een Dwaallicht uit te kryten (*a*). GOD verleende zyne Openbaaringen aan redelyke Weezens, en men kan niet nalaaten vast te stellen,

(*a*) Gelyk URIEL ACOSTA gedaan heeft, in zyn *Exemplar vitæ humanæ*, te vinden achter LIMBORCHS *Amica collatio cum erudito Judæo*

len, dat de Grondwaarheden van het Natuurlyk Regt en der Zedekunde, of, met andere woorden van den *Natuurlyken Godsdienst*, voor de Openbaaring in zo verre bekend waren, dat men daar aan het gewigt der Ontdekkingen, van GODS wege voorgesteld, kon onderscheiden, van valsche of verkeerde menschlyke voorwendzelen. De Rede was de Leidstar des Menschdoms eer het GODE behaagde, 't zelve met de Openbaaringen van zynen Wil te begenadigen, en eenig Volk op aarde kon roemen, dat aan 't zelve de Woorden GODS waren toevertrouwd. — Of zou de algemeene Vader des Menschdoms, ten eenigen tyde, zich aan iemand zyner Kinderen onbetuigd gelaaten hebben? Neen hy heeft altoos de blyken zyner gadeslaande Voorzienigheid vertoond, of zy hem ook zoeken en vinden mogten. Liet hy de *Heidenen* wandelen in hunne wegen, in de dagen der onwetenheid, die door eigen schuld hun deel was, dit bewyst geenzins dat zy hem niet konden kennen of dienen; maar alleen dat zy de middelen, tot dat verheven einde strekkende, schandelyk verwaarloosden.

Hoe zeer ook de *Heidensche Wereld* in Onkunde gedompeld lage, hoe zeer dezelve aan den dienst des gedrogtlyken Veelgodendoms gehegt ware; welk een menigte verdichtzelen van Goden en Godinnen, de een boozer en belachlyker dan andere, wy in hunne Geschiedenissen aantreffen; hoe algemeen het Leerstelzel van twee Beginselen, het een Goed het ander Kwaad, om dus van beider oorsprong reden te geeven, mogt weezen, gaat het egter vast dat de schranderste onder hun het groot Grondbeginsel GODS *Eenheid* geleerd hebben: welken *éénen* GOD zy erkenden voor den Stichter der Wereld, den Eeuwi-

dewyl hy de verheevenste Zedekunde, de ziel van allen waaren Godsdienst leeraart, en de zuiverste Deugdsbetragting afvordert De Leer der *Bekeeringe* aankondigende, herriep hy de menschen tot die *Wet*, welke zy door hunne overtreedingen geschonden hadden. — Nooit was het Natuurlyk Licht zo verre uitgedoofd, of, door de dampen van verkeerdheid verstikt, dat de *Christlyke Openbaaring* geheel nieuwe en ongehoorde Zedepligten aan den Mensch moest voorschryven. Geene Deugden zyn 'er of Mannen, die het Redeslicht alleen bezaten, hebben ze aangepreezen, geene Ondeugden worden 'er gevonden of zy hebben ze gewraakt. „Eenigen gelooven," schryft de geleerde MERICUS CASAUBONUS, „dat, uitgenomen de Geloofs-„stukken en de Verborgenheden, in het geheele *Euangelie*, niets gevonden wordt, of het behoort tot het *Natuurlyk Regt*, en is volkomen eenstemmig met de zuivere *Rede*: wat my betreft, schoon ik het niet op my neeme om staande te houden, dat hun gevoelen, in alle „opzigten, en in alle omstandigheden, waar is, kan ik „egter niet nalaaten te erkennen, dat, indien wy het „*Natuurlyk Regt* afmeeten naar de maate der kennisse, „waar toe de grootste Persoonadien gekomen zyn, door „de enkele kragt der Rede, en naagaan wat zy regt en „redelyk gekeurd hebben, ik geen *Euangelisch Bevel* ken, „geen Pligt der *Christlyke Zedekunde* weet, de strengste niet „uitgezonderd, en die het zwaarst te volbrengen schy-„nen voor vleesch en bloed, of men kan bewyzen, dat „ze tot het *Natuurlyk Regt* behooren (*a*)."

In

(*a*) *Praef. sur les Reflections de Marc. Anton.* Wy moeten hier in 't algemeen wyzen op de meergemelde *Verhandel. van het Stolp. Legaat*; en

In de Schriften der *Christlyke Openbaaringe* worden zeer veele gewigtige en aangelegene ſtukken der Zedekunde, alleen in het voorbygaan, aangeroerd, om dat ze aangemerkt wierden van elders, dat is uit de *Rede*, bekend te zyn. Van deezen aart is de Deugden-Keten door Ap. PAULUS aan de Geloovigen te *Philippi* voorgeſteld: *Voorts, Broeders, al wat waaragtig is, al wat eerlyk is, al wat regtvaardig is, al wat rein is, al wat lieflyk is, al wat welluidt, zo daar eenige deugd is en zo daar eenige lof is, dat zelve bedenkt* (a). En, wanneer deeze Apostel, by FELIX en DRUSILLA ontbooden was om van het Geloof in CHRISTUS te ſpreeken, onderhieldt hy hun niet over de Pligten van *Maatigheid* en *Regtvaardigheid*, als hun onbekend: maar als byzonder te paſſe komende by deeze doorlugtige Perſoonadien, die zo zeer noodig hadden des onderweezen en op het ernſtigst daartoe vermaand te worden. De ſchrandere en geleerde BARBEIRAC heeft, ten aanziene van dit onderwerp, eene bedenking zo bondig dat wy ze geheel van hem overneemen. „ De „ wyze waar op de Heilige Schryvers de Zedeleſſen voor- „ draagen, toont duidelyk, dat zy in de Menſchen zekere „ denkbeelden veronderſteld hebben, die, ſchoon onvol- „ komen, nogthans recht waren; dat zy zich vergenoegden met aan te vullen, 't geen daar aan ontbrak, of te „ verwerpen, 't geen misbruik daar aan verkeerdlyk hadt „ toe-

en boven al op SYKES in het aangehaalde Werkje, het zelfde Hoofdſtuk, waar hy zich in 't byzonder bevlytigt om dit, ten aanziene van de *Liefde tot de Vyanden*, de *Wraakloosheid*, en andere moeilyke Zedepligten, te toonen.

(a) PHILIP. IV. 8.

„ toegevoegd. Zy hebben ons geen geregeld zamenſtel „ naagelaaten; zy geeven geene naauwkeurige bepaalingen op van alle Deugden; zy werken ze niet uit; „ zy geeven alleen, by voorkomende gelegenheden, algemeene voorſchriften, waar uit men gevolgen moet „ trekken, om ze op elks Staat en Omſtandigheden toe „ te pasſen. Hier uit mogen wy opmaaken wat men te „ denken hebbe van de uitvlugt der zodanigen, die, naa „ het aanwenden van alle hunne poogingen om de zekerheid van het *Licht der Rede* weg te neemen, ons tot het „ *Licht des Geloofs* verzenden, om onze twyffelingen te „ doen ophouden (*a*); als of het *Licht des Geloofs* dat der „ *Rede* niet noodwendig veronderſtelde, en als of de bewyzen, welke wy hebben van de waarheid der gebeurtenisſen, op welke de *Openbaaring* ſteunt, of van den „ zin eener groote menigte Schriftuurplaatzen, veel blykbaarder waren dan de beginzels der gezonde *Rede* ten „ opzigte van onze Pligten, en derzelver rechte gronden. „ — Het is, integendeel, zeker dat de *Christlyke Zedekunde* met het zuiverſte ſchynzel des gezonden Verſtands, een der overtuigendſte bewyzen oplevert van „ de Godlykheid des *Christendoms*, gelyk allen, die met „ eenige bondigheid over de Waarheid der *Christlyke Leere* „ geſchreeven hebben, eenpaarig erkennen. *Wy zyn*, dus „ laat zich een uitmuntend *Engelsch Godgeleerde* hoo- „ ren

(*a*) Men hebbe hier over alleen na te zien de jammerhartige antwoorden door Mr. HUET hier opgegeeven, in zyn *Traité de la Foiblesſe de l'Esprit Humain*, Cap. XV. eene waardige wedergade van zyne *Demonstration Euangelique*: waar in hy dikwyls voor zo zekere als wiskunſtige bewyzen opgeeft, de zodanige die geene zekerheid altoos hebben.

„ ren (*a*), *Wy zyn verzekerd, dat* GOD *nooit iets kan* „ *openbaaren ſtrydig met de egte grondbeginzelen onzer Rede.* „ *'t Geen ons zelfs overtuigt dat men de Heilige Schrift voor* „ *het werk van* GOD *of van den Maaker der Natuure te* „ *houden hebbe, is dat dit Heilig Boek de Wetten der Na-* „ *tuure opheldert, bekragtigt, en alleszins in het helderſte dag-* „ *licht ſtelt* (*b*)."

Dit wyst ons aan wat men te ſtellen hebbe van de Bedenkingen door den Heer SOAME JENYNS, onlangs in 't licht gegeeven (*c*), die beweert dat de Leerſtellingen en Geboden des *Christendoms* geheel onovereenkomſtig waren met de denkbeelden des Menschdoms voor de verkondiging van het *Euangelie;* en daar uit een bewys voor de Waarheid en Godlykheid dier Leere wil opmaaken. De geleerde Heer A. MACLAINE, heeft dit bondig wederlegd en getoond, dat een der weezenlykſte kenmerken eener waare *Openbaaringe*, hier in beſtaat, dat dezelve overeenſtemt met de zuivere voorſchriften van den *Natuurlyken Godsdienst*: dat de eerſte den laatſten mag volmaaken; doch nooit daar tegen ſtryden: dewyl men anderszins Natuur en Genade, Voorzienigheid en Openbaaring, in tweeſtryd ſtelt: en aan het Plan van 't Godlyk beſtuur een allerongunſtigst voorkomen geeft, niet ongelyk aan dat van een Ryk

(*a*) R. CUMBERLAND, *de Leg. Nat. Prol.* §. 27.

(*b*) Zie BARBEIRACS heerlyke *Pref.* voor PUFFENDORF, *Droit de la Nature & des Gens.* §. XXXII. p. 113. en men leeze ook zyn *Traité du Jeu*, Lib. I. Chap. III.

(*c*) Getyteld: *View of the internal evidence of Christianity, by* SOAME JENYNS Esq. In 't *Nederduitsch* uitgegeeven onder den tytel: *Bedenkingen over de inwendige klaarblyklykheid des Christendoms.*

Ryk 't geen tegen zichzelven verdeeld is en niet bestaan kan (*a*).

'tIs 'er zo verre af dat de *Christlyke Openbaaring* van den *Natuurlyken Godsdienst*, in het weezen der zaake, zou verschillen, dat de Redelyke denkbeelden veeler Wysgeeren, omtrent GOD, Godsdienst en Zedeleere, zeer dienstig geweest zyn om de oogen hunner Tydgenooten, in eenen stikdonkeren nagt van onweetenheid gezeten, allengskens aan het licht te gewennen en tot den naderenden dag voor te bereiden. „CICERO schynt," naar de aanmerking van den Heer PERRENOT, „voor de *Romeinen* geweest te zyn, dat PLATO, voor de *Grieken* „was, volgens AUGUSTINUS, *een Morgenlicht dat de* „*Zon voorspelde* (*b*)." Die schinsteringen dienden ten minsten om de verstandige vermogens der Menschen te beschaaven, uit te breiden en vatbaarder te maaken: waar deeze zich vertoonden vondt het *Euangelie* vervolgens eene veel geopender deure, dan onder Volken van Letteroefening en Wysbegeerte vervreemd en in bastaardy gedompeld. — Tot overtuigende blyken van der Heidenen vorderingen in de Zedekunde, strekken de Aanhaalingen van veele geleerde Uitleggeren der Gewyde Bladeren, als DE GROOT,

(*a*) Zie zyne *Series of Letters addressed to* SOAME JENYNS *on occasion of his View of the internal evidence of Christianity.* Een Werkje der *Nederduitsche Vertaalinge* wel waardig en dienstig om by het vertaalde stukje van JENYNS gevoegd te worden. De *Nederlandsche Leezer* kan 'er twee Staaltjes van vinden in de *Hed. Vaderl. Letteroeff.* VI D. II. St. bl. 481 & 525.

(*b*) Hoe hoog zommige Kerkvaders van het *Natuurlyk Licht* of de *Wysbegeerte* dagten, kan men naazien by CLERICUS in zyne *Prolegomena Hist Eccl.* Sect II Cap. VII. p. 86 en SYKES *The Principles and Connection of N. en R. Religion*, Vol. II. Cap. XV.

GROOT, LE CLERC, WETSTEIN, *enz.* en de verzamelingen van hunne fraaije gezegden en ſpreuken, door den Abt OLIVET, LA BAUMELLE, PFANNER en den Abt BURIGNY; en eindelyk de doorwrogte werken van eenen BRUCKER, door MOSHEIM met de keurlykſte aantekeningen opgecierd, en het geleerde *Aanhangzel* op PRIDEAUX, door den Heer DRIEBERGE. Dan hoe verre de Wysgeeren, die den *Natuurlyken Godsdienst* de meeste eere aandeeden, en tot cieraaden van het Menschdom ſtrekken, te kort ſchieten, in hunne *Grondbeginzelen*, *Beweegredenen* en *Oogmerken*, by het *Euangelie* vergeleeken, wordt ons in de meergemelde Prysbehaalende Antwoorden op de Vraage van het *Stolpiaansch Legaat* breedvoerig en overtuigend getoond. Wy zouden dezelve, voor een goed deel moeten uitſchryven; doch dit zou noodloos ons Antwoord, reeds langer geworden dan wy ons hadden voorgeſteld, doen uitzwellen.

Beter zal het voegen, dat wy, zo veel gezegd hebbende van het naauw Verband tuſſchen den *Natuurlyken Godsdienst* en de *Christlyke Openbaaring*, doen zien hoe, in den aart der zaake zelve, dit *Verband* ligt; en zulks, wel verre van de eer des *Euangelies* te verdonkeren, dezelve opluistert.

Alle weezenlyke Beginzels van den *Natuurlyken Godsdienst*, de Zedepligten, daar mede verbonden, en daar uit voortvloeiende, moeten in de *Christlyke Openbaaring* begreepen zyn, en van dezelve de gewigtigſte gedeeltens uitmaaken; dewyl het volſtrekt onmogelyk is, dat 'er eenige Godsdienst in 't geheel konne weezen dan die ſteunt op deeze oorſpronglyke Waarheden en Verpligtingen; 'er kan geen andere grond zyn voor 't Gezag van GOD over redemag-

tige Schepzelen, voor eenige hulde, eerbewys en gehoorzaamheid hem toegebragt. — Overeenkomstig hier mede hebben CHRISTUS JESUS en zyne hoogverlichte Apostelen, steeds deeze noodwendige gronden en onveranderlyke deelen van allen zuiveren en onvervalschten Godsdienst vastgelegd en aangedrongen, onder het eerwaardig en gezagvoerend Character van buitengewoone Afgezanten des Hemels, 't geen zy aannamen, en toonden te bezitten, door de onlochenbaarste Geloofsbrieven eener Godlyke Zendinge.

Desgelyks is 'er geen één der byzondere Leerstellingen, door onzen Opperleermeester verkondigd, of dezelve strekt onmiddelyk, of in het eind-oogmerk beschouwd, om de weezenlyke Stukken, die tot den *Natuurlyken Godsdienst* behooren, op te helderen, te bekragtigen en aan te dringen. Of kan men Stukken van zulk een' hoogen rang, van zulk een gewigt, welke te ontvouwen en te bekragtigen het hoofd-doelwit is der *Christlyke Bedeelinge*, met den minsten schyn van rede aanmerken als niet weezenlyk behoorende tot die *Bedeeling?* Kunnen Ontdekkingen gedaan, stellige Pligten afgeëischt, of Voorregten aangebooden, enkel met oogmerk om dit groot einde te bevorderen, (en die gevolglyk op zich zelve beschouwd als middelen zyn aan te zien,) gehouden worden voor de weezenlykste gedeeltens der *Christlyke Openbaaringe*, zonder tot de grootste ongerymdheid te vervallen? Of zal men het een verstandig Stelzel van Godsdienst noemen, 't welk geheel bestaat uit middelen, zonder dat ze tot éenig einde strekken? Of 't geen de middelen hooger dan het einde keurt? Toont, in tegendeel, het gezonde verstand elk niet op 't overtuiglykst, dat, in de natuurlyke schikking en opvolging

ging onzer denkbeelden, het einde, het voornaamſte en weezenlykſte gedeelte is, terwyl de middelen het mindere en ondergeſchikte gedeelte uitmaaken?

Wy mogen nog een ſtap verder gaan, en beweeren, dat, indien de hoofd-inhoud van het *Euangelie* weezenlyk bepaald zy tot die byzondere Leerſtellingen, welke enkel *Geopenbaarde Waarheden* zyn, voor de Rede onmogelyk te ontdekken, (met uitſluiting van die *Natuurlyke Waarheden* GOD betreffende, en dier *Natuur-wetten* van GOD, welke de gewigtigſte en heiligſte deelen van allen waaren Godsdienst uitmaaken,) het *Euangelie* als dan, in ſtede van de Volmaaking te zyn van alle Godsdienstſtelzels, zeer verre te kort ſchiet by 't geen het *Licht der Natuure* zelfs leert, en, in vergelyking geſprooken, eene laage en gebrekkige Inſtelling is: ja, het zal, volgens het plan der *Christlyke Leere* (op deeze bepaalde en uitſluitende wyze beſchouwd,) volſtrekt voor eenig Mensch onmogelyk zyn, de gunst en goedkeuring des ALLERHOOGSTEN te verwerven; naardemaal dit roemryk en onſchatbaar voorregt nooit door eenig middel kan verkreegen worden, zo lang het Zedelyk Beſtuur van GOD, wys, heilig, goed en beſtaanbaar met zich zelve blyft, zonder de opregte Deugdsbetragting en waare Godsvrugt, waar toe de *Natuurlyke Godsdienst* alle Menſchen, op het onſchendbaarst, verpligt.

De hoofdſom, het weezen der *Christlyke Openbaaringe*, kan men, derhalven, niet ſtellen gelegen te zyn in de nieuwe Ontdekkingen daar door aangebragt, zonder dezelve van haare Hemelſche Waardigheid te berooven, zonder haare eer te bevlekken, en ongelukkig gelegenheid te geeven, dat de zodanigen, die reeds maar al te zeer met vooroordeelen tegen dezelve vervuld, en maar al te ſterk 'er tegen

gen

gen ingenomen zyn, nog laager nog veragtlyker denkbeelden daar van vormen. Men moet erkennen, dat de duidelyke Pligten van den eersten en algemeenen Godsdienst, die door het Redeslicht ontdekt kunnen worden, die uit de Menschlyke Natuur, en zyne onverbreeklyke betrekking tot de GODHEID voortvloeien, daar van een Gedeelte uitmaaken, en wel een weezenlyk, een groot, ja het voornaamste Gedeelte: om 't welke te bevorderen elke Leerstelling, elke Ontdekking van de Leer der Waarheid, die naar de Godzaligheid is in de hoope des Eeuwigen Leevens, moet medewerken (*a*).

CHRISTUS JESUS heeft, op dat wy alles kortlyk zamentrekken, het Menschdom te rug gebragt tot de Kennis en Eerbiedenis van den Vader des Heelals, *uit*, *door en tot wien alle dingen zyn*, wiens Voorzienig Bestuur alles gadeslaat; den dienst des éénen waaren GODS hersteld; geleerd dien alleen te eeren, te vreezen, te beminnen, en te gehoorzaamen, en tot het voorwerp van een onwankelbaar Vertrouwen en eene verzekerde Hoope te stellen; volkomen overtuigd dat 'er niets buiten de beschikking of toelaating des ALBESTUURDERS gebeure, en alle dingen, in het einde, ten goede der geenen die GOD lief hebben, medewerken. — Hy vorderde zynen Naavolgeren af de betragting der uitgebreidste Liefdewet jegens den Naasten, die alle Zedelyke en Burgerlyke Pligten vervat, en schreef het strikste Zelfbestuur voor; terwyl hy tot het volbrengen van alle Godsdienst en Zedepligten, de sterkste aanmoedigingen schenkt, de beste hulpmiddelen

(*a*) FOSTER, *Disc. on all the Principal Branches of Natural Religion and social Virtue.* Vol. I. 266.

len verleent, en den broozen ligtſtruikelenden Sterveling opbeurt door de troostrykſte verzekeringen van de Godlyke Vergeeflykheid en Genade jegens boetvaardige en opregt berouwhebbende Zondaaren; eene zalige Onſterflykheid der Deugd ten loon belooft, en de Ondeugd met de regtmaatigſte ſtraffe in eene Toekomende eeuwe dreigt: door dit alles den Mensch *tot allen goeden werk toerustende:* ten einde hy, daar in *overvloedig*, aan het Oogmerk zyner Scheppinge, aan het Oogmerk zyner Genade Roeping beantwoorde, en dus voorbereid eenen ruimen ingang vinde in het eeuwig Koningryk van GOD en CHRISTUS; het Koningryk van eindeloos genoegen, van onvermengde en ongeſtoorde Gelukzaligheid. Welk een onwaardeerlyk heilgeſchenk is zulk eene Openbaaring! Welk een dank zyn wy daar voor aan *den Vader der Lichten* niet verſchuldigd! Welk eene verpligting legt dezelve niet op ons om, onder die Bedeeling leevende, uit te munten boven allen, die alleen het Licht der Rede bezaten, of onder min volmaakte Bedeelingen hunne dagen, in den Staat van Voorbereiding en Beproeving, doorbragten!

BESLUIT.

Is de Betrekking, die de *Mozaïsche Openbaaring* tot de *Christlyke* heeft, zo naauw, gelyk wy in het Tweede Lid onzes Antwoords getoond hebben, dan blykt van zelve, hoe zeer het, ten rechten verstande van de laatstgemelde, dient de eerste wel te begrypen: hoe zeer het, gevolglyk, elk Liefhebber van gegronde Godsdienstkennis passe, die Schriften te onderzoeken: en de noodige hulpmiddelen tot het recht verstaan daar van aan te wenden; de *Oostersche Taalen* te beoefenen: de *Mozaïsche Oudheden* te doorzoeken, de Zeden, Gebruiken en Gewoontens uit de Geschiedenissen na te gaan: om dus voorbereid tot het leezen der Heilige Boeken toe te treeden en de rechte meening der Gewyde Schryveren te treffen. — Van deeze Kundigheden ontbloot, of zich niet bedienende van 't geleide der Taalgeleerden, Oudheid- en Geschiedkundigen, zal men, op veele plaatsen, zich jammerlyk verlegen vinden, in twyfel hangen, en geenen of dikwyls eenen verkeerden zin hegten aan 't geen ons voorkomt in een Werk van zo hoog eene Oudheid, waar in het niet missen kan of wy zullen veele duisterheden aantreffen, die, zelfs met behulp der uitgebreidste Taalgeleerdheid, Oudheid en Geschiedkunde, niet ten volle opgeklaard kunnen worden. Hoe veel lichts zy, egter, daar door ontvangen, blykt uit de Verklaaringen der Gewyde Schriften, die onvermoeide Letteroeffenaars ons ter hand stellen; uit de veelvuldige Werken over de *Mozaïsche Oudheden* en *Wetten* geschreeven; als mede uit de Schriften, bovenal in deeze Eeuwe te voorschyn gebragt

om

om die Openbaaring schootvry te stellen voor, of verstandig te verdeedigen tegen, de aanvallen des vermetelen Ongeloofs: 't welk, door zogenaamde geestige slagen, meer dan door redenen, zyn kwaade zaak tragt goed te maaken (*a*).

CHRISTUS JESUS wandelde om onder de *Jooden*, hy rigtte zyne Gesprekken en Leeringen in om van hun begreepen te worden, en bediende zich, overznlks, van Spreekwyzen by dat Geslachte gebruiklyk, en zinspeelde op Gewoontens by hun in zwang: dit was ook meest het geval zyner Jongeren, die allen, uit dat Volk herkomstig, ook veelvuldigst met hunne Land- en Volksgenooten te doen hadden. Hunne Brieven zyn geschreeven aan Gemeentens, die, voor het grootste gedeelte, doorgaans uit Leden van *Joodschen* oorspronge bestonden. Van hier is hunne Schryfwyze en Redeneertrant zodanig, dat, zonder eene toereikende kennis van 't geen by de *Jooden* aangenomen en in gebruik was, veel duisters en onverstaanbaars in dezelve gevonden wordt (*b*). Te deezer oorzaake is het dat de Schriften der Openbaaringe, zo des Ouden als des Nieuwen Verbonds, met het herstel der Geleerdheid in de XVI en XVII Eeuwe, als door eene nieuwontstookene fakkel toegelicht, veel ophelderings ontvingen (*c*).

(*a*) Voorbeelden hier, van, zyn in menigte voorhanden in de *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*, en in FINDLAYS *Verdeediging der Heilige Schriften* &c.

(*b*) Zie S. J. LOCKES *Essay for the Understanding of St. Paul's Epistels.*

(*c*) Men raadpleege MOSHEIMS *Kerklyke Geschiedenis*, VI Deel bl. 249, en IX Deel bl. 139.

Ten anderen, hebben wy gezien welk een naauw en onlosmaakelyk Verband 'er plaats hebbe, tusfchen de *Christlyke Openbaaring* en den *Natuurlyken Godsdienst*, dan volgt noodwendig dat de laatstgemelde, tot het recht verftaan der eerstgenoemde, niet ontbeerd konne worde: en wat zyn 'er Woorden noodig, als de Daaden zelve fpreeken. De Gefchiedenis hangt haar zegel aan de waarheid, dat de kennis van den *Natuurlyken Godsdienst*, in de verftandige ontvouwing der *Chrisslyke Openbaaringe*, zeer in aanmerkinge komt. „ Laatere Zedekundigen," 't is de taal van den Hoogleeraar MOSHEIM, „ de Wet der „ Natuure, door PUFFENDORFF en andere Schryvers „ verklaard en opgehelderd, te hulp neemende, en deeze „ met de Heilige Schriften vergelykende, ontdekten niet „ alleen de egte beginzels van *Christlyke Deugd* en dringen „ door tot den waaren zin der Godlyke Wetten; maar „ fchikten ook de Zedekunde in een beter orde, en be„ toogden de gronden, waar op dezelve rustte, veel dui„ delyker en overtuigender, dan ooit voorheen gedaan „ was." En wederom: „ wanneer HOBBES te voor„ fchyn tradt kwam een nieuw geflacht van groote en „ uitfteekende Schryvers opdaagen, om de Waarheden „ van den Godsdienst en de zedelyke Pligten te verdee„ digen tegen een Man, die de verdelging van beiden „ beoogde: naardemaal hy de onveranderlyke natuur van „ den Godsdienst onderwierp aan den eigendunklyken wil „ der Oppermagten, en het eeuwig onderfcheid tusfchen „ Zedelyk Goed en Kwaad zogt uit te wisfchen. CUD„ WORTH, CUMBERLAND, een SCHARROCK, en „ anderen, verbaasd en ontrust op 't gezigt van een Stel„ zel, zo valsch in de gronden en zo verderflyk in de

„ uit-

„ uitwerkzelen, deeden aan de zaak van den Godsdienst „ en de Zedekunde grooten dienst door hunne onsterf- „ lyke werken, waar in zy, van de eerste beginzels der „ dingen af beginnende, en de oorspronglyke bronnen „ van *Waarheid* en *Deugd* openende, de Leerstellingen van de „ eerste op 't baarblyklykst betoogden en de verpligtingen „ van de laatste op de hegtste grondslagen vestigden (*a*)."

— De Abt MILLOT, of liever diens Naavolger, van dit gelukkig Tydperk spreekende, laat zich dus hooren: „ Het *Natuurlyk Regt* wierd vlytig beoefend. DE GROOT, „ het Cieraad van *Nederland*, wekte den nayver der be- „ kwaamste en schranderste Vernuften hier toe op, door „ zyn onsterflyk Werk *over 't Regt des Oorlogs en des Vre-* „ *des*. De Zedekunde kreeg hier door een geheel ander „ aanzien. Men raadpleegde de Natuur; de kennis van „ den aart en gesteltenis der redemagtige en zedelykwer- „ kende weezens, en de betrekkingen, waar in zy leden „ zyn van één Huisgezin, onder het opzigt en bestuur „ van éénen algemeenen Vader, bragt te wege, dat men „ de Voorschriften des *Natuurlyken Regts* en de Pligten „ der *Christlyke Zedeleere*, veel naauwkeuriger bepaalde, „ en volkomener ophelderde, dan voorheen. Men zag „ het Verband tusschen den *Natuurlyken* en *Geopenbaarden* „ *Godsdienst*, en hoe de laatste strekte om den eersten te „ versterken, te verbeteren en uit te breiden. Eene „ droeve strydigheid, tusschen deeze beide ingevoerd, „ werd weggenomen, en daar door ook den vyanden van „ het *Euangelie* een zeer beschadigend wapentuig ontwel- „ digd. Dat hier de Zedekundige Schriften, en de Ver- „ dee-

(*a*) MOSHEIM als boven, IX Deel bl. 56. en 147.

„ deedigingen van den *Christlyken* Godsdienst, zints dien „ tyd geschreeven, getuigen (*a*)."

Ik heb de my voorgestelde Taak afgedaan, en, ten slot, alleen te wenschen, dat de Heeren Directeuren en de Leden van het Godgeleerd Genootschap, aan 't welke wy deezen onzen arbeid toezenden, veel vrugts mogen zien van hunne poogingen tot bevordering van Waarheid, Vryheid en Godsdienst, de dierbaarste panden van den *Mensch*, van een *Christen*.

EEN CHRISTEN NAAR DEN STYL VAN 'T WELBEDAGT BEREEN.

(*a*) MILLOT, *Algem. Gesch.* VIII D. bl. 392. Men moge op sommige *Roomsche* Academien nog den ouden voet houden. Zie D'ALEMBERT, *De l'abus de la Critique en matiere de Religion*: een Vader ANSALDI moge nog zeer onlangs alle Zedekunde, uit de beschouwinge der Menschlyke Natuure ontleend, wraaken. P. INNOCENT ANSALDI, *Reflessioni sopra i mezzi di perfezionare la filosofia morale*, Turin 1778. overal waar het denken, het vry denken, in eenen goeden zin genomen, niet aan den heilloozen band van Menschlyk gezag gelegd word, ziet men de vrugten deezer heuchlyke vereeniging.

VER-

VERHANDELING

TER BEANTWOORDINGE DER

VRAAGE:

WELK IS HET ONDERSCHEIDENDE KENMERK VAN DE CHRISTELYKE OPENBAARING; EN IN HOEDANIG EEN VERBAND STAAT DEZELVE, ZO MET DE MOSAISCHE OPENBAARINGE, ALS MET DEN NATUURLYKEN GODSDIENST?

DOOR DEN EERWAARDEN HEERE

CORNELIS DE VRIES.

LEERAAR DER DOOPSGEZINDEN TE UTRECHT.

ONDERZOEK

VAN HET

ONDERSCHEIDENDE KENMERK

DER

CHRISTELYKE OPENBAARING,

EN DERZELVER VERBAND MET DEN

NATUURLYKEN EN JOODSCHEN GODSDIENST.

****

INLEIDING.

De voorgeſtelde vraag is hoofdzakelyk Tweeledig. Zy betreft, volgens de nadere verklaaring der Opſtelleren aangaande het bepaald doel, het onderſcheid tusſchen de *Kristelyke Openbaaring* en de *Mozaiſche*, zo wel als den *Natuurlyken Godsdienst*, als mede *het Verband* of de betrekking die de Eerſte tot de beiden Laatstgemelden mag hebben. Het antwoord op *het Eerſte* Lid zal ons, mene ik, enen geréden weg banen ter ophelderinge van *het Twede* voorſtel, en zelfs, ten groten dele, daar in opgeſloten zyn.

Dat 'er wezenlyk onderſcheid plaats heeft tusſchen de *Kristelyke Openbaring*, en tusſchen de *Mozaiſche*, zo wel als den *Natuurlyken Godsdienst*, zal, buiten allen twyffel, geredelyk door alle Kristenen worden toegeſtaan; dog waar in dat onderſcheid eigenlyk gelegen is, wat *het onderſchei-*

dende kenmerk der Kristelyke Openbaaringe uitmaakt, of wat het zy, 't geen haar *byzonder eigen* is en *onderscheid* van de daarbygenoemde Openbaring en Godsdienst; hier over word zekerlyk, onder de Kristgelovigen, op ene zeer verschillende wyze, gedagt; en de antwoorden, die omtrend dit punt staan ingeleverd te worden, zullen, naar alle waarschynlykheid, vry verre uit elkanderen lopen. Ondertusschen is dit een zeer gewigtig en keurig onderwerp, overwaardig om, met alle oplettenheid en onzydigheid, overwogen te worden, naardien het, wel behandeld, strekken kan, om den Kristelyken Godsdienst in deszelfs waar Ligt te stellen, en, daar door, ene menigte van verschilstukken, onder de Kristen belyderen, uit den weg te ruimen, en zeer vele Tegenwerpingen van Ongelovigen aftesnyden, als die beiden tog, voornamenlyk, uit een verkeerd begrip van den waren aart en wezenlyken inhoud des Kristendoms voortvloeijen.

De E. Heren Leden van TEYLERS Godgeleerd Genootschap gaven derhalven zoo veel blyk van gezond oordeel in de voorstelling van deze eerste en inleidende vraag, dat hunne goedkeuring geen geringere beloning ons beloofd, dan de gouden Eerprys, der beste Verhandelinge toegezegd, hoe aanzienlyk ook, in staat is opteleveren. Het is de hoop van iets te zullen toebrengen tot het bedoeld nut dezer Loflyke Instellinge, en de toestemming van verstandige en oordeelkundige mannen te mogen wegdragen, welke my voornamenlyk aandryft, om myne kragten, in het aangewezen strydperk, te beproeven, en myne beste pogingen aantewenden, om, ware het mogelyk, den Opgehangen Prys te winnen. — En egter zal ik mynen arbeid geenzins onbeloond agten, zo ik dien,

slegts

flegts in zo verre, goedgekeurd zie, als blyk konne geven, dat dezelve niet geheel nutteloos geöordeeld word.

Wanneer wy, gelyk in het tegenwoordig geval, Twee of meer zaken, met elkanderen vergelyken zullen, is niets noodzakelyker, om die vergelyking wel te treffen, dan dat men, vooräf, ene juiste befchryving of naauwkeurige bepaling van elk afzonderlyk geve: naardemaal, langs dien weg, het wederzyds Onderfcheid, terftond van zelve in 't oog moet vallen. — En hier zal ik, om myne gedagten te duidelyker en te geregelder te ontvouwen, de orde van voorftelling omkeren, en beginnen met *den Natuurlyken Godsdienst.*

EERSTE AFDEELING.

Natuurlyke, Joodsche en Kristelyke Godsdienst.

Door *Natuurlyken Godsdienst* word verstaan, immers behoord, naar myn inzien, verstaan te worden, „ Dat ontwerp of Samenstel van Godsdienst, of die *regte* „ en *zuivre* kundigheden van *God*, en *zyne Eigenschappen*, „ van *den Goddelyken wil* en *'s menschen pligt*, als mede van „ *deszelfs beweeg* en *drangredenen*, welken, door *het natuurlyk ligt der Rede*, kunnen verkregen worden, en *zonder* „ behulp ener Goddelyke *Openbaringe*, binnen het bereik „ van 's menschen *eigen*, oplettende en onzydige *beschouwingen* vallen." — Zodanig een ontwerp of Samenstel van Godsdienst, kan zekerlyk niet dan zeer *onvolkomen* en *gebrekkig* wezen, zelfs in deszelfs *grootste zuiverheid* beschouwd zynde: en, daaröm, mene ik, dat de Natuurlyke Godsdienst, eigentlyk dus genoemd, geenzins behoord verward te worden, met dat *volmaakter* voorschrift, of die veel *duidelyker*, *uitgebreider* en *juistere* kundigheden van *waren* Godsdienst *in 't algemeen*, welken de *Openbaring*, zo die van *Mozes wet*, als van *het Euangelie* ons aan de hand geeft. Het heeft my altyd verkeerd toegeschenen, den Natuurlyken Godsdienst in *den Bybel* te willen zoeken, (daar deszelfs *regte* kundigheden veelêer, in den zelven, onderfteld worden, ten groten dele, of *verloren* of grovelyk *bedorven* en verbasterd te wezen, en op weinige *over-*

geblevene en *zuiver* bewaarde denkbeelden daar van *gebouwd* word) naardemaal men, dus doende, zig altyd een ongelyk begrip van zaken moet vormen, en zig een veel *volkomener* famenftel voorftellen, dan dezelve, uit *eigen aart*, met mogelykheid kan opleveren. — Ene doling, welke niet alleen onaffcheidelyk moet gepaard gaan met een verkeerd begrip aangaande het *wezen* en den *waren aart* van *den Geopenbaarden* Godsdienst in 't algemeen, en den *Kristelyken* in 't byzonder, en dus regtftreeks aanleiding geeft tot velerhande gefchillen en verdeeldheden, onder de *vrienden* en hoogägters *der* Goddelyke *Openbaringe;* maar ook tevens der ydele verbeeldinge van *de Ongelovigen* niet weinig voedzel verfchaft, en hunner redeneringen kragt byzet, wanneer zy beweren, dat de Openbaring en zelfs het Euangelie, niet meer dan voor *ene* enkele, geheel nodeloze *vernieuwing* of *herhaling* van *de wet der Natuure* kan gehouden worden; gelyk één hunner, de vermaarde *Tindal* namentlyk, in zyn boek (*het Kristendom zo oud als de waereld*) zig byzonderlyk hier op toegelegd heeft.

Inderdaad, dat geen, welk, zo van de vyanden als vrienden der Openbaringe, als *Natuurlyke* Godsdienst word opgegeven, is veel eer *geöpenbaarde*, en voornamentlyk *Kristelyke* Godsdienst: en misfchien is 'er, eigenlyk gefproken, wel zodanig een geregeld Samenftel in 't geheel niet, als, gemeenlyk, Natuurlyke Godsdienst geheten, en onderfteld word, alleen door behulp van 's menfchen natuurlyke Rede te kunnen worden opgemaakt. — Mogelyk is wel *alle ware* Godsdienst *geöpenbaard*, en alle regte kundigheden van God en Goddelyke Zaken, hoe bepaald, duister, en onvolkomen, in derzelver *eerften oorfprong*, aan het *onderwys*, welk *Gode* behaagde, van tyd tot tyd, in

 ver-

verschillende mate, en op verscheidenerleije wyzen, den menschen te verlenen, voornamenlyk toeteschryven. — Dog, wat hier ook van zy, zeker is het, dat de denkbeelden van God en Godsdienst, welken *natuurlyken* kunnen geheten worden, by de zodanigen moeten gezogt worden, die buiten het Ligt ener *standhoudende* of *geschrevene* Openbaringe leefden; en dus, nog by de *Joden*, nog by de *Kristenen*, maar by de *Heidenen*, by hen, *die de wet*, of het geopenbaard woord, *niet hebbende*, nogtans door Apostel *Paulus* gezegd worden *van Nature dingen*, *die der wet waren gedaan* te hebben, hebbende *het werk der wet geschreven in hunne harten*. Rom. 2. vs. 14, 15. Of, gelyk hy het elders uitdrukt, *het geen van God* en zynen wil, *kennelyk is*, hun *geopenbaard* zynde, door middel van *'t geen uit de Schepzelen*, *zyne zienlyke dingen*, kan *worden verstaan en doorzien*. Hoofdst. 1: 19, 20. Zodat, wat gebruik zy ook al of niet van deze hulpmiddelen mogen gemaakt hebben om tot de regte kennis van God en zynen dienst te geraken, zy egter daar toe in *de gelegenheid gesteld* waren; gelyk dan ook *enigen* hunner, 't zy men dit *eniglyk* aan de kragt hunner *eigene overdenkingen* toeschryve, of enige nog *nadere* daar by komende *onderrigtingen van Gods wege* onderstelle, met 'er daad niet geheel ontbloot geweest zyn, van zodanige Godsdienstige Beginzels en Praktyken, welken, door de Openbaring, in een *nieuw ligt* gesteld, naauwkeuriger aangewezen en *breder ontvouwd* zyn geworden.

En hier, zo wy de ondervinding raadpleegen, indien wy op de vroegere tyden van onwetenheid het oog te rug willen slaan, en zien, welke vorderingen de menschen, van tyd tot tyd, door hun *eigen onderzoek*, en *alleen door* behulp hunner *Rede* en redelyke beschouwingen, of door die

die middelen, die zy, in den staat der Nature bezaten, (voor zo verre wy met gene zekerheid bepalen kunnen of hun enig verder ligt of onderwys verleend was) in Godsdienstige kennis gemaakt hebben: — zo wy de moeijte willen doen, om, in den algemeenen baaijert van verwarringe hieromtrent, het ware van het valsche te ziften, en de weinige zuivere begrippen en kundigheden, van onder het slyk van bygelovige en afgodische dwalingen, optedelven: — de Schriften der Geleerden, der *Wysgeren* te doorsnuffelen, — en, uit de, hier en daar verspreide, stukken, een enigermate geregeld samenstel, of ontwerp van Godsdienst, optemaken: — dan zullen wy ten klaarste bespeuren, dat dit samenstel, over 't geheel, zeer *duister*, *afgebroken*, *gedeeltelyk* en *onvolkomen* is; en dat zy, die het verste zagen en het meeste gevorderd waren, niet dan zeer bepaalde, bekrompene en gebrekkige denkbeelden hadden van God en Godsdienst: — dat het *hun* ten enemale *mangelde* aan de kennis van *zommige* zeer voorname en allergewigtigste beginzels, pligten en beweegredenen van waren Godsdienst, en dat hunne begrippen omtrent *de overigen* nog zeer veel *verbeterd*, *opgehelderd* en *uitgebreid* konden worden, gelyk in het vervolg van deze Verhandeling blyken zal. En nogtans waren de lieden van die tyden, waarop ik in dezen doele, ten minsten enigen derzelven, meer verligt en geoeffend, dan in enige vooräfgaande Eeuwen der waereld; zodat wy den *eigenlykgezegden natuurlyken* Godsdienst, of dezelfs kundigheden, die alleen uit de natuurlyke *Rede* of het *Ligt des Natuurstaats*, zonder behulp der *Openbaring* of der *Heilige Schriften*, kunnen verkregen worden, nergens in groter volkomenheid, misschien, zullen aantreffen, dan in de

Les-

Lesſen en Schriften van enen *Socrates*, *Plato*, *Cicero*, *Seneca* en ſoorgelyke geoeffende mannen. Want, ſchoon 'er te voren, en in de vroegſte eeuwen der waereld, gedurende het leven der eerſte Stamvaderen, van *Adam* tot *Noach*, zuiverder begrippen van Godsdienst, onder het menschdom, of een gedeelte van hetzelve, mogen geheerscht hebben, moeten dezelven veeleër tot het denkbeeld van *Geopenbaarden* Godsdienst gebragt worden, gelyk de *Aartsvaderlyke*, ook van volgende tyden, in 't algemeen was; daar, volgens het berigt der Gewyde Gedenkſchriften, deze menſchen, met het meer onmiddelyk onderwys van God zelven, en herhaalde openbaringen van zynen wil verwaardigd werden. Daar is 'er, die beweerd hebben, dat zelfs *de Heidenſche Wysgeren*, van welken wy, zo aanſtonds, enigen noemden, niet zonder ene byzondere *Goddelyke verligting* geleerd en geſchreven konnen hebben; terwyl anderen hunne betere kundigheden, gedeeltelyk, aan den zylings verſpreiden *invloed* van vroegere, en ſedert, by monde, *overgeleverde Openbaringen*, of wel, aan de eerstgeſchrevene, *de Mozaiſche* namentlyk, toeſchryven. Zo veel blykt klaar, dat enigen hunner, aan de ſchriften van *Mozes* kennis gehad hebben. Ook is het niet min duidelyk, uit de geſchiedenis der waereld, dat overäl, waar de menſchen het meest *aan zig zelven gelaten* werden, en, 't zy *toevallig*, of door eigene *verwaarloozing*, het Goddelyk onderwys het meest onbeerden, daar *de grootſte onkunde* en de deerlykſte misvattingen aangaande God en zynen dienst ſteeds geheerscht hebben, zodat, ſchoon zy al, door het gebruik hunner eigene natuurlyke Rede, en door ene aandagtige beſchouwinge der geſchapene dingen, *konden opgeleid zyn* geworden, om den groten

ten Schepper en zynen wil enigermate te kennen, zy nogtans gebleken zyn, die kennis niet dan ten uiterften *gebrekkig bereikt* te hebben; ja veel eer, van tyd tot tyd, zodanig *verydeld* te zyn geworden *in hunne eigene overleggingen*, dat zy, elk om 't zeerfte, elkanderen voorbyftreefden, in het vormen van de *gedrogtelykfte famenftellen* van *zogenaamden* Godsdienst, welken inderdaad niet anders waren, dan de zinnelooste opwelling van bygelovigheid en verhitte verbeeldingen, tevens en in het volgen van de fnoodfte en verfoeijelykfte praktyken. En daaröm behaagde het Gode, in grote goedheid en ontferminge, reeds vroeg, de beste voorzorg tegen *den aangroeij* der influipende bygeloovigheid en bedorvenheid te nemen, en, by gepaste treden, door *ene regtftreekfche Openbaring* van zynen wil, het menschdom te verligten en te hervormen, en de regte kundigheden van Godsdienst, meer en meer, aan den dag te brengen, te verfpreiden en eens voorăl vastteftellen in de waereld.

En dit leid my van zelve tot de overweging en aanwyzing der *Mozaifche Openbaring*.

Deze is de *eerfte gefchrevene Openbaring* van God, het vroegfte Goddelyk onderwys aan enig *aanmerkelyk deel* des Menschdoms, *een* geheel *volk*, gegeven, welke ene *ftellige verklaring* van zynen wil, en *een geregeld*, *bepaald* en *onfeilbaar* ontwerp van Godsdienst, gefchikt naar de byzondere omftandigheden, opleverde. En egter was deze Openbaring niet meer dan een *voorbereidend middel*, om de regte kundigheden van God en Godsdienst aan het menschdom te ontvouwen, gefchikt, om den weg te banen, tot ene *meer volkomene* en *uitgeftrektere* Openbaring, hoedanige wy, in *het Euangelie*, ontfangen hebben. Te weten, toen

 het

het, in vorige eeuwen, geschapen stond, dat de kennis van den waren Godsdienst, voor altoos, zoude bedolven worden, onder den woesten hoop van bygelovige en afgodische begrippen en praktyken, welken, van tyd tot tyd, op de verscheidene volkeren der waereld de overhand kregen, en het, onder deze wyd en zyd' verspreide en reeds diep ingewortelde bedorvenheid, niet mogelyk was, immers, in Gods wyze regering over het Menschdom, *niet oorbaar geagt* werd, *op eenmaal*, ene *algemene* Hervorming van begrippen en zeden te ondernemen en uittewerken, behaagde het Gode, ene *trapswyze verligting* en verbetering te bezorgen, en, in den beginne, *een* zeker *deel* van *het geheel aftezonderen*, en van de algemene besmetting te zuiveren, ten einde het ligt van den waren Godsdienst, zig by trappen, van onder het zelve mogte verspreiden, tot dat ten leste de waereld ryp werd voor ene *algemene hervorminge*, en bekwaam, om een nog volkomener, verhevener en uitgestrekter Goddelyk onderwys te ontfangen.

Deze eerste Openbaring werd, door middel van *Mozes*, aan het Nageslagt der drie beroemde *Aartsvaderen* verleend. *Aan Jacob* maakte *God zyne Regten bekend en aan Isräel zyne Inzettingen, alzo deed hy* op dien tyd, en gedurende verscheidene eeuwen naderhand, *aan geen ander volk*. Den voornamen *Inhoud*, en het ware *wezen* der Mozaïsche Openbaringe, levert ons *de Wet der tien Geboden* op: deze is, een *kort begrip* van alles, de ziel van Mozes wetten, en alle de overigen schynen voornamenlyk te dienen om deze te beter te doen opvolgen en handhaven. Zy behelsd, „ ene *duidelyke aanwyzing* en vaststelling van het groot en „ algemeen beginzel van waren Godsdienst, *de Eenheid*
„ van

„ *van God*, en ene *stellige verklaring* van zynen wil, onder „ de blykbaarste tekenen van regtstreeksche *Goddelyke tusschenkomste* en *Gezag*. — Ook werd de Leer der *Voorzienigheid* in een *buitengewoon* dagligt door dezelve gesteld, „ de *Afgodery* ten strengsten verboden, en de pligten „ van *dankbaarheid*, *regtvaardigheid* en *Menschlievenheid* ontvouwd en aangedrongen. Met één woord, de regte „ beginzels, pligten en beweegmiddelen van zuivren „ Godsdienst en deugd, welken, tot dien tyd, of geheel „ *onbekend*, of zeer *gebrekkig* en met velerleije *bygelovige* „ en *hersenschimmige* Onderstellingen *besmet*, omhelsd en „ in agt genomen waren, worden *met* en *in* dezelve regtstreeks door *God zelve* aangewezen en bekragtigd." — Daar nogtans deze Openbaring slegts aan een *enkel volk* gegeven werd, — een volk, dat reeds door de algemeenheerschende Afgodische dwalingen en ondeugden niet weinig besmet was, — en ter gelegenheid van deszelfs *afzonderinge* van alle overige Natien der waereld, en deszelfs *aanneminge* tot het *byzonder volk van God*, waaromtrent Hy alleen, *by voorraad*, deze zyne byzondere gunstige bemoeijing verkoos te bepalen, ging dit *algemeen* onderwys of deze algemene Openbaring van verscheidene andere *meer byzondere* instellingen, wetten en voorschriften verzeld, die meer geschikt waren naar hunnen toenmaligen toestand, hunne ongeoeffende denkwyze en hunne verkleefdheid aan vroeg ingeprente vooröordelen en bedorvene Gewoonten en Zeden, en die best strekken konden, om hunne eigene hervorming te bevorderen en hunne afzondering van anderen te handhaven. En dit maakte *het Geheel* dier Openbaringe tot een soort van GODSDIENSTIG STAATSBESTUUR, waarin *het Zedelyke* en *Godsdienstige*, met het

Burgerlyke of *Staatkundige*, ten naauwsten verenigd, en onder elkanderen gemengd was.

De *Godsregering* was zekerlyk ene der meest *kenmerkende Byzonderheden* der Mozaifche bedelinge. God openbaarde zig aan de *Israëliten*, als *hun* byzonderen Befchermer, Heer, en *Koning*. En, ten zelfden tyde, als Hy hun *den waren* en Hem welbehagelyken *Dienst* aanwees en voorfchreef, vormde Hy tevens hunnen *Staat*, en bepaalde deszelfs gronden en wetten; terwyl hy *beiden* met *het zelfde* gezag bekragtigde en door *ene gelyke* tusfchenkomst handhaafde. Deze *mengeling* bragt noodzakelyk te wege, dat de Mozaifche Openbaring, hoe voortreffelyk ook in hare oorfprongelyke en bedoelde inrigting, nogtans, in enen *vergelykenden* zin, zeer *onvolkomen* was, — als zig niet flegts tot één enkel volk voornamenlyk bepalende, maar ook opgepropt met menigvuldige en lastige waarnemingen, waaraan de byzondere geneigdheid des volks, en deszelfs verzotheid op uitwendige vertoningen, en plegtige of zinnebeeldige verrigtingen, niet weinig toebragt. En naardemaal de gehele inrigting een *Staatkundig aanzien* hadde, fcheen zelfs het eigenlyk *Godsdienstig deel* daar van zig voornamenlyk tot *het uiterlyke* en *zinnelyke* te bepalen; waardoor de zuivre *Geestelyke* aanbidding niet weinig *verdonkerd*, immers ten uitterften *moeijlyk gemaakt* werd. Om dezelfde reden moesten, in die Bedeling, wel, aan de éne zyde, verfcheidene *vergunningen*, ten aanzien van *het Zedelyke*, plaats hebben, om een vleeschgezind en nog niet genoeg hervormd volk enigermate toetegeven en te gemoet te komen, dog ook tevens, aan den anderen kant, *ftrenger lesfen* en *harder dreigementen* ingevleid worden, om hunne wispelturigheid te beteugelen, en hunne ge-

hoor-

hoorzaamheid te verzekeren. — En eindelyk, daar alles ene aardſche en zigtbare vertoning maakte, moesten de grote *drangredenen* dezer *wet des vleſchelyken gebods*, gelyk *Paulus* haar noemd, geheel van *het aardſche* en *tydelyke* ontleend zyn, en *loon* en *ſtraf* zig tot *het tegenwoordige* bepalen: 't geen gevoeglyk konde geſchieden onder ene *onmiddelyke handhaving* der wetten, door gedurige en onyerwylde Goddelyke tusſchenkomſten.

Wel is waar, de Mozaiſche Openbaring werd, van tyd tot tyd, door *de Profeten* die na *Mozes* gezonden werden, en lang aan één elkanderen opvolgden, in verſcheidene gewigtige punten, vooral wat *het zedelyke* en deszelfs gronden en beweegredenen betreft, al verder en verder *opgehelderd*, en zelfs met *nieuwe* ontdekkingen, aangaande *Gods bedoeling* met de menſchen in het algemeen en het Joodſche volk in 't byzonder, *vermeerderd*, tot welken voornamenlyk de voorſpellingen van den *Mesſias* en deszelven verrigtingen moeten gebragt worden: dog dit alles veränderde geenzins den aart en het wezen der oorſprongelyke Bedelinge, welke, zo lang zy ſtand hield, ſteeds hare eigen gedaante en kragt behield. En, ſchoon de invloed dezer Openbaringe zig, door vele bykomende omſtandigheden en toevallen der waereld, allengskens, meer en meer, onder het Menschdom, verſpreidde, was die nogtans te zwak, om ene *algemene* Hervorming van begrippen en zeden uittewerken, en den zuivren Godsdienst, zo in deszelfs kennis als Betragting, op *ene volkomene wyze* openbaar te maken en vastteſtellen, onder *de Heidenen*, of onder *de Joden* zelve. Tot dit groot en verheven einde moest *het voorbereidend onderwys* der *Mozaiſche* Openbaringe door een *volmaakter* opgevolgd en *vervangen* worden. En

dit is het, waarmede *het Euangelie* of de *Kristelyke* Openbaring ons gezegend heeft.

Deze, door *Jezus van Nazareth*, alleréérst, en naderhand door zyne *Apostelen*, geleerd en gepredikt, is „ het beste en kragtigste middel, 't geen God ooit den „ menschen verleende, om tot de kennis en betragting van „ waren Godsdienst te geraken: als behelzende *de duidelykste* en *naauwkeurigste aanwyzing* van den *enen waren* „ God, den *Vader van allen* en van zyne glorieryke en „ beminnelyke eigenschappen, volmaaktheden, werken, „ voornemens en bedoelingen, gepaard met de *nadrukkelykste verklaring* van zynen wil in der menschen betragting van alle die pligten en deugden, van *Godzaligheid*, „ *regtvaardigheid* en *matigheid*, welke hunne natuurlyke betrekking tot hunnen Schepper en Opperheer en tot elkanderen, als hoogst betamelyk, vorderd, die met hunne „ Natuur overéénkomen en tot hun waar geluk vorderlyk „ en noodzakelyk zyn, onder de sterkste verzekering van „ *zyn* byzonder *welbehagen* in ongeveinsde Godsvrugt en „ deugd, en van zynen *afkeer* van alle boosheid en zonde, als mede van *zyn besluit*, om éénmaal *den gantschen* „ *aardbodem regtvaardiglyk te oordelen*, de goeden en vromen te belonen en de kwaden en onverbeterlyken te „ straffen, in een *Toekomend* Leven, waartoe Hy het „ Menschdom, na den dood, zal verwekken: welke „ regtmatige vergeldingen tevens verklaard worden, te „ zullen worden uitgedeeld, door *denzelfden Persoon*; door „ wien Hy, deze Openbaring, alleréérst liet verkondigen, als die, uit hoofde van zyne bereidwilligheid, „ om dit zyn welbehagen te verrigten, *zyne* diepe vernedering en standvastige *Gehoorzaamheid*, zelfs *tot den* schan- „ de-

„ delyken en ſmertelyken *kruisdood*, onder alle de lotge„ vallen en ontmoetingen, Hem in deze zyne edele be„ moeijing overgekomen, (na door Hem uit den dode „ ten leven herſteld te zyn) zigtbaar opgenomen is, in „ den Hemel, *verhoogd aan de regterhand van God*, en aan„ geſteld tot enen *Middelaar*, Heer, en *Kristus*, en tot „ Regter van levenden en doden: opdat allen, wien deze „ Openbaring verleend word, dezen *Zoon* van God mo„ gen *eren*, *gelyk zy den Vader eren;* en Hem de Hulde, „ onderwerping, Lof en Gehoorzaamheid toebrengen, „ als een perſoon van zo veel waarde en verdiensten, en „ met zo groot een Gezag by God bekleed, toekomt „ en waardig is." — En, naardemaal deze Nieuwe Openbaring alleréérst gegeven werd, op enen tyd, wanneer *alle vleesch zynen weg*, zo by uitſtek, *bedorven* hadde, en de *gehele waereld*, zo Joodſche als Heidenſche, *voor God verdoemelyk was*, behaagde het Gode wyslyk en genadig, ten einde de menſchen aantemoedigen, om dezelve gewillig en blymoedig te omhelzen, en dezen zynen hemelſche Roepinge gehoor te geven, „ *Ene openbare aankondiging* „ daar by te laten voegen, *van een algemeen ontſlag* en *ver-* „ *giffenis* van alle voorheen bedrevene zonden en overtre„ dingen, hoe menigvuldig, groot en heilloos zy ook „ waren, alleen op een opregt berouw over en verzaking „ van dezelven, met een ongeveinsd opzet, om zig „ voortaan aan zynen tans zo duidelyk verklaarden wil, „ te onderwerpen, dat is, op Geloof en Bekering:" — om welke genadige aankondiging te geloofbaarder te maken, en de bevreesde verbeeldingen van der menſchen ſchuldig geweten en bygelovige opvattingen te ſtillen, en hen, naar hun eigen gevoelen, des te volkomener gerust

te ſtellen, Hy hun, door velerleije bykomende omſtandigheden en *zigtbare proeven*, voornamenlyk in en door *den dood* van zynen *Geliefden* en *Eeniggeboren Zoon*, het groot werktuig van deze zyne genadige Bemoeijinge omtrent het Menschdom, *de hoogst mogelyke verzekering* gaf van zyne liefde en vergevende goedheid; verklarende dezen dood, „ voor *een genoegzaam* en *altoosduurend ſlagtoffer* voor alle „ 's waerelds zonden; zodat men voortaan, zig daarop, „ als op ene *volkomene voldoening*, van 't geen Gods gehoonde Regtvaardigheid en Heiligheid van den zondaar „ mogte eiſchen, gerust konde verlaten, en niet meer „ nodig hadden, den toevlugt te nemen, tot *enige andere* „ kostbare en bloedige middelen van bevrediginge, of „ *zoenöffers*, waaromtrent het misbruik, door 's menſchen „ Bygelovigheid, tot zulk ene ongerymde en verfoeijlyke „ hoogte, op dien tyd, geklommen was." — Eindlyk, doordien deze Openbaring, ſchoon om wyze redenen, en op de gepaste en eigenäartigſte wyze *allereerst den Joden* gepredikt, ook beöogd werd en geſchikt was, om *het gantſche Menschdom* te verligten en te hervormen, en dus *Joden* en *Heidenen* beiden, tot dus verre zo zeer verwyderd, *tot één*, en onder ene zelfde Godsdienſtige belydenis te brengen, „werd, by dezelve, *een einde gemaakt van* „ *alle* die uitterlyke *Plegtigheden* en gebaren, die het meest „ hadden toegebragt, om deze verwydering aantekweken „ en die ene *verdere verſpreiding* der oude Openbaring vol„ ſtrekt *onmogelyk* maakten, gelyk zy tevens den *regten* „ *invloed* van hare voornaamſte bevelen, en van hare be„ doelde zedelyke nuttigheid, by hare *eigene belyders* niet „ weinig *belemmerd* hadden, en maar alleen zo vele *nieuwe* „ uitterlyke gebruiken of Godsdienſtige *plegtigheden* inge„ ſteld,

„ ſteld, — en dezen waren niet meer dan de Twee een- „ vouwdigen van *Doop* en *Avondmaal*, — als volſtrekt „ onontbeerlyk ſchenen, in dezen tegenwoordigen toeſtand „ der menſchen, om hunne traagheid te gemoet te ko- „ men en hunne aandagt, in de overpeinzing en beoeffe- „ ning der nu voorgeſtelde waarheden en pligten, te on- „ derſteunen, en als tevens zeer gemakkelyk, *overäl* en „ by *elk*, konden waargenomen worden." Waardoor een der voornaamſte kenmerkende byzonderheden van de *Mozaiſche* Openbaringe werd weggenomen; gelyk zy trou- wens in haar *geheel*, als van zelve, *verviel*, en gelyk een ſchaduw by het lighaam verdween, door de invoering der nieuwe Openbaring van *Jezus Kristus*, die *het einde der wet* was, *gekomen om de wet en de Profeten te vervullen*, dat is, te volmaken: hoedanig enen Goddelyken Afgezant, in de voorſpellingen der *Profeten*, onder den naam van *Mesſias* of *den Kristus* was aangeduid en beloofd, wel by- zonder aan de Joden, maar ook tevens ten behoeve en *tot verligting* zo wel *der Heidenen*, als *tot zaligheid van Israël.* „ Zodat, overeenkomſtig daar mede, *het Koningryk van* „ *God*, of de kennis en Heerſchappy van zynen waren „ dienst, welk voorheen, onder *de Mozaiſche* Openbaring, „ in ene meer *vleſchelyke* Gedaante en in aardsch vertoon, „ by *de Joden alleen*, bepaald was, in de *Kristelyke* Open- „ baring, op ene meer *Geestelyke* wyze, en als een *Hemelsch* „ Koningryk, dat is meer wezenlyk, zuiver en kragtda- „ dig, onder *het Menschdom in 't algemeen* verſpreid en vast „ geſteld werd."

TWEEDE AFDEELING.

Onderscheid tusschen de Kristelyke Openbaring en den Joodschen beiden en Natuurlyken Godsdienst, en Kenmerk der eerste.

Uit deze beschryving van den opgenoemden Godsdienst en der gemelde Openbaringen, zal *het onderscheid tusschen ieder* derzelven, zig nu geredelyk voor den oplettenden opdoen, zo wel als *het byzonder kenmerkende van de* laatste, de *Kristelyke* namenlyk, welks aanwyzing het voorste Lid der opgegevene Vrage meer bepaaldelyk vorderd. Deze, die *in 't algemeen* de Twee overigen in *volkomenheid* overtreft, onderscheid zig niet minder van elk derzelven in vele gewigtige *byzonderheden*, die tot haar waar wezen en natuur behoren. Want belangende

I. Vooreerst, de *Mozaische* Openbaringe: Uit het ter nedergestelde blykt, dat de *Kristelyke* over het geheel *de volmaking* of vervulling was, van dat geen waar toe deze (de Mozaische) alleen de *voorbereiding* behelsde. *De wet is door Mozes gegeven: maar de Genade en de Waarheid is door Jezus Kristus geworden. Joh.* 1. vs. 17. *De waarheid*, dat is *het* ware *wezen*, het eigenlyk *lighaam*, in tegenöverstellinge van enig flaauw *beeltenis* of *eerst ontwerp*. 't Geen zeer eigenaartig uitgedrukt word, door het woord *schaduw*, meermalen in de schriften der Apostelen, op den Joodschen Godsdienst, in vergelyking met den Kristelyken, toegepast: gelyk wy zo lezen, dat *de wet een schaduw der*

Toekomende dingen en goederen was. *Kolosſ.* 2. vs. 17. *Heb.* 10. vs. 1. Waarmede te kennen gegeven word, dat de Joodſche Godsdienst ſlegts *ene Proeve*, ruwe *ſchets* en flaauw *afbeeltzel* was van den Kristelyken: gelyk nader aangeduid word, door de woorden *Ligbaam*, en *Beeld*, welken daarbygevoegd en op *Kristus*, dat is den Kristelyken Godsdienst, worden toegepast. Nu deze volmaking, met de daarin opgeſlotene grotere voortreffelykheid, welke het Euangelie, boven de Wet, kentekend, zal nader blyken in de volgende Byzonderheden.

I *Vooreerst* onderſcheid zig de Kristelyke Openbaring van de Mozaiſche, in derzelver *zuiverder* en *verbeterer* onderwys aangaande *het Beſtaan* zelfs van enen Opperſten Heer en Vader des Heeläls, dien eerſten grondſlag van allen waren Godsdienst, benevens zyne *volmaaktheden* en *Eigenſchappen*, zo natuurlyken als zedelyken: omtrent welk één en ander men niet ontkennen kan, dat ene meer *duistere* en *ingewikkelde* onderregting in de Wet gegeven was; zodanig, dat min oplettenden ligt daar door konden gebragt worden, om het Opperwezen als enen *plaatſelyken Beſcherm-* of *Volks-God* zig te verbeelden, — wiens *Tegenwoordigheid*, ten groten dele, aan een *aardsch* en *zigtbaar Heiligdom bepaald* was, — wiens *Gunst* zig weinig verder dan tot *de Joodſche Natie* alleen uitbreidde, — wiens *Toorn*, zonder *ſtrikte vergoeding* en bloedige Offerhanden, niet geleenigd konde worden, — en die gediend ſcheen met velerleije *ligbamelyke ſtrengheden* of ſchitterende vertoningen van *uitwendig Eerbewys* en vleijende pligtplegingen. — Daar integendeel het Euangelie ons het Opperwezen *meer duidelyk* voordraagt, als den *Algemenen Heer* van Hemel en Aarde, den Opperſten van allen, *uit wien*, *door wien en tot*

wien alle dingen zyn, — die *niet woond in Tempelen met handen gemaakt*, maar wiens Tegenwoordigheid *overal* is — wiens *bermhartigheden over alle zyne werken zyn*, en die *goed doet*, zelfs *den ondankbaren en bozen*, — die *geen aannemer des Persoons*, en enkel *liefde*, ontferming en verzoening voor den boetvaardigen zondaar *is*, die, zelve *een* zuivre *Geest* zynde, *in Geest en Waarheid* wil *aangebeden* worden, en die reinheid van hart en zeden, boven de ſtatigſte en plegtigſte vertoningen van Hulde verkiesd, en aanneemd.

2. Even dezelfde grotere zuiverheid en verhevenheid ontdekt zig in *de Euangeliſche* voorſchriften en *geboden*, als in deze hare leerſtellingen en beginzels, boven die der wet. De voorſchriften en geboden van den Mozaiſchen Godsdienst waren, voor een zeer groot gedeelte, van enen *plegtigen* aart, lastig niet alleen in derzelver waarneming, maar ook te veel aanleiding gevende, om 's menſchen Geest van het ware wezen des Godsdiensts, welk in ene geestelyke aanbidding en betragting van zuivre deugd beſtaat, afteleiden, en hem voornamenlyk in uitwendige waarnemingen te doen berusten. Waartegen het Euangelie maar *weinige* ſtellige of *plegtige Geboden* voorſchryft, en niet meer dan volſtrekt nodig ſchenen te zyn, om 's menſchen aandagt in het overpeinzen van Geestelyke zaken te hulp te komen en te onderſteunen, gelyk de, reedsgemelde, Twee eenvouwdige inſtellingen van *Doop* en *Avondmaal*. — En wat de *Zedelyke* Geboden betreft; dezelven gingen, in de wet, gepaard met velerleije *vergunningen*, die den Joden, om hunne hardnekkigheids en onbeſchaafdheids wille, werden toegelaten; maar die, door het Euangelie, zyn ingetrokken, als welk een *zuiverder* en *verhevener* Deugd van deszelfs Belyders vorderd, dan de wet, in

zom-

zommige gevallen, eischte; gelyk onze Zaligmaker, ten aanzien van verſcheidene byzonderheden, naauwkeurig aanwyst in zyne bekende Bergpredikatie by *Matth*. 5, 6 en 7.

3. Over het geheel egter, waren *de eiſchen* van den Joodſchen Godsdienst zeer veel *ſtrenger*, dan die van den Kristelyken. — De wet vorderde *ene volmaakte* en onzondige *Gehoorzaamheid*, en ſprak *den vloek* uit, over *elk*, *die niet bleef in alles*, *wat geſchreven ſtond*, zodat Hy, die *in het minſte* gebod feilde, als *een overtreder der gehele wet* werd aangemerkt. Dus liet zy gene plaats voor menſchelyke zwakheden en overylingen, maar eischte, by de *geringſte* overtreding, de ene of andere kostbare *vergoeding*, ja zelfs, in zommige gevallen, *ene gehele voldoening*, en niets minder dan *het leven* van den overtreder zelve. Maar de Kristelyke Godsdienst, of het Euangelie, vorderd niet meer, dan *ene* opregte en ſtandvastige *poging tot* volmaakte Gehoorzaamheid, en is te vreden met ene *gebrekkige*, indien ſlegts *ongeveinsde*, *deugd:* belovende *verſchoning* van alle te kortkomingen, die uit menſchelyke *zwakheid* en *overyling* voortſpruiten, ja zelfs *volkomene vergiffenis* van meer *voorbedagte* en *moetwillige* overtredingen, en dus *van allen*, zelfs van de zodanigen, *waarvan men*, *door de wet van Mozes*, *niet konde geregtvaardigd worden*, of ter verzoeninge van welken, in dezelve, gene offerhanden waren, — en dat alleen *op* boetvaardigheid en *bekering*, *door* of *in het gelove* in *Jezus Kristus*. Hierom noemde onze Heiland zyne Leer of Inſtelling, by die der wet vergeleken, *een zagt Juk*, en *enen ligten Last;* en word het Euangelie zeer dikwyls, in onderſcheiding en by tegenſtelling der Wet, *de Genade* geheten: en, om dezelfde reden, vergelykt Apostel *Paulus*, zeer eigenaartig, de Mozaiſche bedeling, by

een' ſtaat van *Dienstbaarheid* en knegten of ſlaven, en die des Euangelies, by enen ſtaat van *vryheid*, ja van *kinderen:* (*Gal.* 3. vs. 4, 5.) waarmede te kennen gegeven word, dat wy, als Kristenen, ontheven zyn van die ſtrenge eisſchen, welken Gods regtvaardigheid konde vorderen van afhangelyke Onderdanen, en onder een meer vaderlyk en zagter beſtuur gebragt zyn, zodanig, dat wy nu *de aanneming tot* en de *vryheid der Heerlykheid van Gods kinderen* hebben verkregen, door het Gelove in Jezus Kristus, in *wien wy* tot God *kunnen* zeggen *Abba Vader*, Lieve Vader! 1 *Joh.* 3. vs. 1. *Gal.* 4. vs. 5, 6. gelyk dan ook, uit dezen hoofde, het groot beginzel der Euangeliſche Gehoorzaamheid en menigmaal het geheel derzelve, door het woord *Liefde* word uitgedrukt, daar de wettiſche Gehoorzaamheid, meer aan een beginzel van *vreze* werd toegeſchreven en de gehele Godsdienst, gedurende de Mozaiſche bedeling, onder die benaming gemeenlyk voorgedragen.

4. Een verder onderſcheid tusſchen de Mozaiſche en Kristelyke Openbaring, betreft de wederzydſche *drangredenen:* hebbende wy, in de Laatſte, zo veel *vreesſelyker* bedreigingen en *heerlyker* beloften ontfangen, boven die van de Eerſte, als zy zig tot ene *langer duurzaamheid* uitſtrekken, en niet alleen *het ligbaam*, maar ook *de ziel*, niet enkel den *tegenwoordigen*, maar onzen *Toekomenden* ſtaat betreffen. De wet hadde enkel *tydelyke* beloningen en ſtraffen aan zig, en zweeg volkomen aangaande het toekomend lot van hare waarnemers en verägters; maar het Euangelie, *Eeuwigen* en die, na den dood, ſtaan uitgedeeld te worden; hebbende *het leven en de onverderflykheid aan het ligt gebragt*, en, in deszelfs Leer van de *Opſtandinge* en *een Toekomend Oordeel*, de verſte en uitgeſtrekſte uit-

uitzigten voor 's menfchen vreze en hoop geöpend. Hierom zegd de Schryver van *den Brief* aan *de Hebreen*, *Hoofdſt.* 10. vs. 26 — 31. *Als iemant de wet van Mozes heeft te niet gedaan, die ſterft, zonder bermhartigheid, onder twee of drie getuigen: Hoe veel zwaarder ſtraffe, meend gy, zal hy waardig geagt worden, die den Zoon van God vertreden heeft*, enz. enz. En noemd Hy elders het Euangelie, of het Nieuw Verbond, *een beter Verbond*, dan het Oude, of de Wet, omdat het *in betere beloften bevestigd is*, de *beloften*, namenlyk *der eeuwige Erven Hoofdſt.* 7: 22. en 8: vs. 6.

5. Zelfs *de Wyze van Handhavinge* der Kristelyke wetten verfchild aanmerkelyk met die van den Joodfchen Godsdienst, zo wel als die van deszelfs *Openbaarmakinge.* Wy hebben te voren aangemerkt, dat een der meest kenmerkende byzonderheden van de Mozaïfche bedelinge in *de Godsregering* beftond, zo als zy zig die vertoonde beiden in hare byzondere wyze van Aankondiginge en Handhavinge, en in den aart van hare inrigtinge. Want fchoon *de Wet* gezegd word, *door Mozes*, en elders, door *den dienst der Engelen gegeven* te zyn; en het Goddelyk beftuur, onder deze Bedeling, doorgaans, en *in gewone* gevallen, *middelende de zigtbare Opperhoofden des Volks*, 't zy die in het karakter van Profeten, Priesters, Regters, Oudften of Koningen voorkwamen, geoeffend werd, — 'er deedden zig, zo wel by de *eerste aankondiging* der Joodfche Wet, als by hare *volgende* handhaving, in vele gelegenheden, de zigtbaarfte en treffenfte blyken op van ene *regtſtreekſche* en *onmiddelyke bemoeijinge* der Godheid; en nimmer ftond de Opperfte Wetgever, onder die bedeling, *zo veel* van zyn *Gezag aan andere dienaren* af, of hy konde fteeds gezegd worden, *het Bewind zelve in handen te houden* en te oeffenen.

nen. — Maar onder de Kristelyke bedeling, ſchoon van genoegzame blyken ener onmiddelyke tusſchenkomſte van God verzeld, maakte *de aloude Godsregering* plaats voor *het beſtuur van enen Middelaar*, aan wien de Goddelyke magt werd afgeſtaan en in wien het Gezag des Vaders, op de volkomenſte wyze, zig vertoonde, beiden in hare Inſtelling en in hare Handhavinge; zodat *de Vader nu* zelve *niemant oordeeld, maar al het oordeel*, en de Heerſchappy *den Zoon heeft gegeven*. Het was niet door ene onmiddelyke ſtemme uit den Hemel, en onder de verſchrikkelykſte tekens van Goddelyke Tegenwoordigheid, gelyk oudtyds by het geven der Joodſche wet plaats hadden, dat de wet des Euangelies werd afgekondigd, en de Kristelyke Leer allereërst openbaar gemaakt; maar door *de prediking* van den *Geliefden Zoon van God*, den *eniggeboren des Vaders*, *vol van Genade en Waarheid*, die als Mensch *onder ons woonde* en verkeerde, en die, daartoe en tot het geheel werk, 't geen Hem was aanbetrouwd, *alle magt in Hemel en op Aarde* ontfing: zodat, in Hem, al het vorig geoeffend, *middelyk* en *onmiddelyk*, Goddelyk en Menſchelyk *Gezag* verënigd werd, — byzonderlyk, na de uitvoering van zynen eerſten last, en zyne diepſte vernedering en *gehoorzaamheid tot den dood, ja tot den dood des kruisſes*, toen hy, by zyne verheffing van deze aarde, aan *de regterhand des* Almagtigen *Vaders gezet* werd en tot *enen Heer en Kristus gemaakt*, *verre boven alle kragt en magt en allen naam die genoemd word in den Hemel en op aarde*; ten einde, gelyk door Hem de Kristelyke wetten waren aangekondigd, ook dezelven, op gelyke wyze, door Hem, als *den enigen Middelaar tusſchen God en de menſchen*, voortaan zouden gehandhaafd worden, gelyk zy ſints gehandhaafd werden, en zullen worden, tot dat hy,

als

als *Regter van levendigen en doden*, de laatste hand aan de uitoeffening van dit zyn Middelaarämpt gelegd zal hebben. — Dit is *het Ryk van* den *Mesfias*, 't geen, volgens de alöude voorspellingen, *het vorig Godsryk* stond *te vervangen.* — Het beloofde *altoosdurend Ryk van* Koning *David*, en *de eeuwige Heerschappy*, welke, door *den ouden van dagen*, in het gezigt van *Daniel*, *den Zoon des mensche gegeven* werd: — een Ryk en Heerschappy, welken niet eindigen zullen, dan by de voleindiging van alle ondermaansche dingen, en nadat onze Heer *Jezus Kristus alles aan zig onderworpen* en ja ook *den laatsten vyand*, *den dood*, namenlyk, zal *te niete gedaan* hebben; als wanneer *Hy zelve onderworpen zal worden*, *Dien*, *wien alle dingen*, oorsprongelyk *onderworpen zyn*, en *het Koningryk Gode*, *den Vader*, wederom *overgeven*, *opdat God zy alles in allen.* 1 Kor: 15: vs. 24—28.

6. Eindelyk onderscheid zig de Kristelyke Openbaring van de Mozaïsche, door ene vele *verdere uitgestrektheid van oogmerk:* want, daar de Joodsche Godsdienst alleen aan *een enkel volk* gegeven was, om de kennis en dienst van den waren God onder het zelve te bewaren en te handhaven, is de Kristelyke voor *heel het Menschdom* bedoeld en geschikt: opdat *de gantsche aarde vol van kennisse des Heren* moge wezen, gelyk *de wateren den Bodem der Zee bedekken*: waarom dan ook deszelfs Insteller, onze Heer *Jezus Kristus*, zynen *Apostelen* beval, (en in hun alle volgende verkondigers zyner Lere, zo velen daar toe bekwaamheid en gelegenheid zouden hebben) om zyn *Euangelie allen Creaturen* (of volkeren) *te prediken. Matth.* 28: 19. — En, alhoewel de Kristelyke Leer, overëenkomstig dit haar doeleinde, tot dus verre, *nog niet* zo volkomen uitgebreid *is* in de waereld, neemt dit egter geenzins hare *Geschiktheid*

 in

in haar zelve weg, om *algemeen* gekend en beleden te worden; noch weten wy wat in *volgende* tyden kan gebeuren, en of niet *de toekomende* eeuwen en geslagten, door ene trapswyze uitbreiding des Euangelies, tot deszelfs heerlyk ligt zullen opgaan: ja wy hebben reden om op deze eindelyke uitkomst te hopen, door 't geen, desaangaande, niet onduistelyk, in de gewyde Schriften des Nieuwen Testaments te kennen gegeven word, wanneer zy voorspellen, dat eenmaal *de volheid der Heidenen zal ingaan en gantsch Israël zalig worden.* Rom. 11 vs 25, 26.

II. Wanneer men nu wyders het gezegde aangaande *den Natuurlyken Godsdienst* overweegd, zal het onderscheid tusschen dezen en de *Kristelyke Openbaring* zig niet minder duidelyk opdoen: een onderscheid, welk, voornamenlyk, tot de volgende punten kan gebragt worden.

1. Is de Kristelyke Openbaring, *als zodanig*, geheel en regtstreeks *van God* afkomstig, en behelsd een, voorheen met *alle blykbaarheid* gegeven, en sedert, *schriftelyk*, en *onvervalscht* bewaard *Hemelsch onderwys* van waren Godsdienst; daar de Natuurlyke Godsdienst ondersteld word, alleen door *'s menschen Rede*, en redelyke overdenkingen en besluiten, uit de beschouwing der Nature te zyn opgemaakt; of byaldien ook de eerste kundigheden van dezen aan *ene Godlyke Openbaringe* moeten worden toegeschreven, gelyk zommigen willen, kan zulks alleen aangaande deszelfs *Hoofdbeginzels*, en *eerste gronden* worden toegestaan, terwyl dan nog die Openbaringen, door lengte van tyd en enkele *mondelyke overleveringen*, voor velerleije *verbastering* bloot stonden. Dus moet dan ook

2. *De Leer* of inhoud der Kristelyke Openbaring, niet alleen zo *veel duidelyker* en *gezuiverder* door elk geleerd, gekend

kend en begrepen kunnen worden, dan enig Samenstel van Natuurlyken Godsdienst, als het gemakkelyker valt en zekerder gaat, enige kundigheden door *lezen*, of uit *een gefchreven* ontwerp, en een altoos heilig en onschenbaar bewaard *Gedenkboek*, te verkrygen, dan dezelve door *eigene overdenkingen*, en ene lange reeks van moeijlyke en afgetrokkene *redekavelingen* afteleiden, of uit enige *duistere* en *afgebrokene verbalen* aangaande enig voorheen verspreid ligt over de zelven in vroegere eeuwen optemaken. — Maar

3. Moeten ook de Leerstellingen en Voorschriften der Kristelyke Openbaringe, en de beginzels, pligten en beweegredenen van Godsdienst, daarin vervat, zo veel *verhevener*, *gepaster* en *zuiverder*, en derzelver kundigheden, zo veel *ontwyffelbaarder* en, in allen opzigte, *volkomener* zyn, dan die van den Natuurlyken Godsdienst, als *de* zuiver bewaarde *lessen* en uitspraken der *Goddelyke Wysheid*, de waarschynlykste *menschelyke* gissingen, redekavelingen, en gevoelens, in *juistheid*, *klaarheid* en *zekerheid* overtreffen. Inderdaad, hoedanige onderscheidene, verhevene en uitgebreide begrippen van Godsdienst en Zedekunde de menschen ook ondersteld mogen worden te kunnen verkrygen, alleen met behulp der Natuurlyke Rede, (en deze is tog het enigst blykbaar middel tot Godsdienstige en Zedelyke kennis, buiten de Openbaring, *eigenlyk dus genoemd*, kunnende het alleen beweerd, dog met *gene verzekering*, bepaald worden, of 'er buiten deze, met 'er daad, ooit enige *verdere* hulpmiddelen, of onderrigtingen, *van Gods wege*, den menschen verleend werden) het *beste famenstel* van zulk enen Natuurlyken Godsdienst, zal altyd, zo wel ten aanziene van het *Leerstukkige* of bespiegelende, als

 in

in opzigt van het *werkdadige* of Zedekundige, zeer *gebrekkig*, *duister* en *twyffeläcbtig* zyn, zelfs in *die* ſtukken, waarby de menſchen, zonderling in dezen *bedorven* toeſtand, het grootst belang hebben, om 'er *volkomen zeker* van onderregt te worden; en die van de uiterſte noodzakelykheid zyn, om hunne harten en daden tot het goede te vormen: gelyk gebleken is in de ſamenſtellen van de meest verligte en beste Heidenen. By voorbeeld, en hier door zal het onderſcheid tuſschen den Natuurlyken Godsdienst en de Kristelyke Openbaring nog verder blyken,

1. Dat God *de waereld* in het gemeen *onderboud* en *beſtuurd*, en in 't byzonder agtſlaat en toevoorzigt houd over *de menſchen*, hunne wezenlyke *belangen* helpt *bevorderen*, in alle *bunne noden voorziet* en hen *byſtaat* en *onderſteund* in allen goed en nuttig werk, — kan wel als een leerſtuk van zuiveren Natuurlyken Godsdienst, regt begrepen zynde, worden aangemerkt, en werd ſteeds, door de regtzinnigſte Wysgeren van vroegere eeuwen, geleerd en beweerd; dog konde nimmer, alleen met behulp der Rede, zo *onderſcheidenlyk* ontvouwd, en zo *duidelyk en onbetwistbaar* worden opgemaakt en vastgeſteld, of velen ontkenden deze Leer, en waren geneigd alle Bemoeijingen der Godheid met deze waereld in twyffel te trekken: terwyl zy, die dezen troost vasthielden, niet dan *een algemeen* en *oppervlakkig* denkbeeld desaangaande konden vormen, en in hunne *beste* redekavelingen hieromtrent, weldra *geſtuit* werden, voor zo verre het *voor de* enkele *Rede* altyd *onbeſlischbaar* moet zyn, op hoedanige wyze, en *in boe verre*, het opzigt en Beſtuur der Godheid geoeffend word en zig, omtrent de menſchen in 't gemeen, en elk derzelven, hoofd voor hoofd, uitſtrekt, — als,

mee-

mede, of dezen wel in 't geheel op enige *gunstige* bemoeijingen van God kunnen wagten, of op enigen *verderen* bystand, dan Hy, in den *gewonen weg* zyner voorzienigheid, en enkel door *natuurlyke* middelen verleend, wanneer zy in enen staat van *afval*, *wederspannigheid* en *ongeboorzaamheid* tegen Hem geraakt zyn, en hunne zedelyke vermogens, moetwillig, bedorven hebben. — Het is de Openbaring, byzonderlyk *de Kristelyke*, welke het een en ander in *een nieuw' dagligt* gesteld en alle duisterheden hier omtrent volkomen opgeklaard heeft. — Niet alleen door het bewys, 't geen zy *op haar zelve* alleen *beschouwd*, voor de Leer ener voorzienigheid, in den uitgestrekten zin, opleverd, — maar ook door de menigvuldige onlochenbare blyken van Goddelyke tusschenkomst, welke de *eerste verkondiging* dezer Openbaringe verzelden, en in 't byzonder door de *volkomene ontvouwing* van alles, wat wy, aangaande deze gewigtige en troostryke waarheid, mogten wenschen te weten, ons verzekerende: „ Dat God niet alleen *alle* zy„ ne *schepzelen* in 't gemeen bestendig gadeslaat en bestuurd, „ maar ook *ieder derzelven* bewaard en van al het nodige „ verzorgd, zelfs de geringsten en kleinsten niet uitge„ zonderd, zodat 'er *geen Muschke op de aarde valt*, *zonder* „ *den wil van onzen Hemelschen Vader*: — dat in 't byzon„ der de redelyke schepzels en *de menschen* dermate in ge„ stadig opzigt door Hem gehouden worden, dat *alle de* „ *hairen* hunnes *hoofds geteld zyn*: — dat Hy zelf den *on*„ *regtvaardigen* zondaren zyne vriendelyke zorg niet wil „ ontrekken, en hun ook dan, wanneer zy zig hier het „ verst van Hem vervreemd hebben, wil *voorkomen* met „ de aanbieding van zyne genadige hulp ter hunner her„ vorminge, gelyk Hy deed, in het zenden van zynen

 „ eni-

„ enigen Zoon, *om te zoeken en zalig te maken*, *dat verloren* „ *was*, en den zondaar, door zyne Leer en Euangelie, „ geheel *nieuwe* en *buitengewone*, maar tevens allerkragtig„ ste *middelen* aan de hand te geven, tot bekering en eeuwi„ ge behoudenis, — en eindelyk dat Hy den *Deugdlieven*„ *den* en allen *opregten Dienaren* van Hem, in zyne *allerte*„ *derste* hoede bewaard, hier van *alles wat* zy tot het *leven* „ *en de godzaligheid nodig* hebben, vriendelyk en rykelyk, „ verzorgd, hun in hunne noden te hulpe komt, en hun„ ne zwakheden ondersteund, tegen de verzoekingen „ kragt byzet, *alles*, zelfs de grootste rampen en tegen„ woordige verdrukkingen voor *hun doet medewerken ten* „ *goede*, en, met één woord, zynen *Heiligen Geest*, en „ *alle goede gaven* gereed is hun te *verlenen*, wanneer zy „ Hem daaröm bidden, ja zelfs *meer* kan en wil *doen*, ten „ hunnen voordele, *dan* zy *bidden of denken kunnen*". — 2) wederöm, dat *God* van Nature *bermhartig* en *verzoenbaar*, en genegen is, de misslagen zyner schepzelen, op boetvaardigheid en bekering te vergeven, kan wel door 's menschen onbedorvene Rede, genoegzaam werden opgemaakt; en de beste en meest verligte *Heidenen* tragten wel, in hunne lessen en schriften, hun Geloof hier aan openbaar te maken; dog zy konden nimmer dit stuk, *zo klaar*, *onderscheiden* en met zo veel verzekering voordragen, als geëischt werd, om *anderen*, wier verstanden minder opgeklaard waren, en wier redekavelingen hier omtrent, door *vooröordeel*, *bygelovigen schrik* of *besef van schuld*, meer verbysterd en belemmerd werden, des aangaande te overreden en volkomen gerust te stellen: zodat *het gros* des Menschdoms, in alle eeuwen, niettegenstaande alle onderstelde klaarheid en kragt der Natuurlyke inspraken, zeer

zeer *verward* in deszelfs *bewyzen*, en zeer *onzeker*, in deszelfs *begrippen* aangaande de Goddelyke *Goedheid* en *Bermhartigheid jegens zondaren* geweest is: en verre de *meesten* alle blyken van ene *wanhopige verlegenheid* gegeven hebben ten dezen aanziene, in hun toevlugt nemen tot allerleije beuzelagtige, en kostbare ja zelfs wrede hulpmiddelen en *ingebeelde vergoedingen*, zelfs tot de bloedigste en barbaarschte *offerhanden*, die *van Menschen* niet uitgezonderd, waarmede zy waanden, of liever hoopten, de wraak der beledigde Godheid te zullen afkeren en haar ongenoegen te lenigen. — Ja zelfs de *meest verligten*, en die het klaarste inzien hadden in dit beminnelyk deel van 't Goddelyk karakter, zyne Bermhartigheid en verzoenbaarheid namenlyk, moesten altyd, van wegens het even natuurlyk denkbeeld zyner Regtvaardigheid, in twyffel hangen, ten opzigte van derzelver ware *uitgestrektheid*, en de byzondere *welvoegelyke* en gepaste *mate* van *derzelver oeffeningen*, voornamenlyk jegens *moetwillige* en *grote* zondaren en ene talryke *menigte* derzelven, gelyk de menschen eertyds genoegzaam algemeen zodanigen waren: en konden nimmer bepalen, in welke gevallen, de eer van het Opperwezen, de handhaving zyner wetten, en het welzyn zyner redelyke en zedelyke schepzelen in 't algemeen, den wyzen en billyken Opperbestuurder, al of niet mogte *wederhouden* in het *afstappen van zyn regt* en het dadelyk betonen zyner bermhartige kwytscheldinge, of Hem integendeel verpligten tot behoorlyke strengheid en *gepaste strafoeffeningen*. Maar nu de Kristelyke Openbaring behelsd ene regtstreeksche en uitdrukkelyke *verklaring van God*, aangaande zyne geneigdheid, om zondaren, en wel *ene* gehele *waereld* van de grootste en doemwaardigste zondaren,

Berm-

Bermhartigheid te bewyzen en hen, op boete en bekering in zyne gunst te herſtellen: een bewys derhalven, 't geen de beste en waarſchynlykſte afleidingen en betogingen van der menſchen Natuurlyke Rede, oneindig, overtreft: en niet alleen behelscht hare Leer de uitdrukkelykſte en herhaalde verklaringen aangaande deze Goddelyke verzoenbaarheid, en onveranderlyke geneigdheid tot vergiffenis jegens het Menschdom, gedurende den gehelen tyd van dezen hunnen brozen en ligtverleidelyken toeſtand; — maar zelfs *ene zigtbare Proeve* van deze gewigtige en dierbare waarheid, door 't geen zy ons verzekerd aangaande het groot en byzonder oogmerk en doeleinde van God, *in* het Lyden en *den Dood* van onzen Here *Jezus Kristus*, als ſtrekkende, om niet alleen zyne bermhartigheid jegens zondaren, op ene allerduidelykſte en eeuwig gedenkwaardige wyze, *openbaar te maken*, maar ook tot een *gepast middel*, om dezelve, ten gevoeglykſte en het meest overëenkomſtig met de eer der Goddelyke Majeſteit en het welzyn der zedelyke waereld, met 'er daad te oeffenen en te betonen. — 3. Ene derde, niet min grote en dierbare waarheid, tot den Natuurlyken Godsdienst behorende, dog door het Euangelie, in een nieuw en helder dagligt geſteld, is de *Leer* van een ander Leven, en *van enen toekomenden Staat van Beloninge en Straffe:* waarömtrent de Natuurlyke Rede, niet dan een zeer *bepaald* en *algemeen* denkbeeld, en enkele *flaauwe* en *onvolkomene* bewyzen, die aan vele zwarigheden en uitzonderingen bloot ſtonden, konde opleveren: zodat de meestgeöeffenden en verſtandigſten onder het Heidendom, genoegzaam allen, aangaande deze waarheid twyffelden, ja zelfs zig ſchenen toeteleggen, om die voor zig zelven en anderen, door allerleije *Tegen-*

wer-

werpingen en *Spitsvindigheden* te verduisteren; terwyl de Menigte, welke in enen Toekomenden ſtaat Geloofde, hare begrippen deswegens, door vele beuzelägtige vertellingen en *poëtiſche verſierzels*, dermate verbasterd hadde, als, ten groten dele, de natuurlyke kragt en *eigenäartigen invloed* van deszelfs Geloof, verydelde en wegname. Waartegen de Kristelyke Openbaring niet alleen dezelfde regtſtreekſche *Goddelyke verzekering*, als in het zo evengemelde ſtuk, behelsd, aangaande een Toekomend leven; maar ook deszelfs Leer ten volle heeft opgehelderd, door *een beſliſſchend voorbeeld*, in *de Opſtanding* en zigtbaren *Hemelvaart* van onzen Zaligmaker, en daarenboven zeer vele *nadere ontdekkingen* van groot aanbelang, omtrent *de byzonderheden* van dezen ſtaat gedaan, tot welker kennis de Natuurlyke Rede onmogelyk bekwaam was de menſchen opteleiden, — gelyk als, *de Herleving des Ligbaams*, of de aanſtaande overgang van *den gehelen mensch*, tot een duurzamer en verhevener ſtaat van Beſtaan, door en na den dood, en verbetering zyner edelſte vermogens en bekwaamheden, zo *ligbamelyken* als *Geestelyken*. — Het *Algemeen Oordeel*, dat ten enigen dage, door *enen daartoe van God verördineerden man* (onzen Heer Jezus Kristus namenlyk) over de menſchen ſtaat gehouden te worden, — de verwoesting en verdwyning van deze zigtbare waereld, en *de ſtellige* heerlyke *Beloningen*, van *onderſcheidene Trappen*, waarmede alle *vrome* Kristenen eenmaal ſtaan verwaardigd te worden, en *ſoortgelyke* regtvaardige *ſtraffen*, welken diegenen zullen ontfangen, *die God niet kenden en het Euangelie ongehoorzaam waren.* Door welk één en ander, beiden de Leer van een toekomend Leven, in grotere klaarheid en volkomenheid werd aan den dag gebragt, en haar invloed, by de menſchen,

fehen, veel kragtdadiger bevorderd, en tevens over die der *Voorzienigheid* in 't algemeen, en de natuurlyke denkbeelden, aangaande Gods *Regtvaardigheid*, *Heiligheid*, en *Goedheid*, een aanmerkelyk en gewenscht ligt verspreid.

4. En gelyk dus de Kristelyke Openbaring deze Gewigtige Leerstukken van den Natuurlyken Godsdienst, nader opgehelderd, bekragtigd en uitgebreid heeft, en met vele nieuwe denkbeelden verrykt (*a*), zyn ook *enige* voorname *Zedelyke pligten*, gelyk als, — *de overgegevenheid* en lydzame onderwerping aan *den Goddelyken wil*, zelfs in de zwaarste rampen, ja in het uitterst lyden van den Dood, — de *algemene Goedwilligheid* en *Liefde*, zelfs *jegens de Vyanden*, en het edelmoedig verdragen en vergeven van Beledigingen en verongelykingen, en meer anderen, ja *het* geheel *bestuur* des *harte* en des *levens*, of van onze inwendige neigingen en uitterlyke daden, in een zo veel *hoger trap van volmaaktheid*, in het Euangelie, ons voorgeschreven, als zy uit *verhevener beginzels* afgeleid, en met *sterkere drangredenen* daar in worden bekragtigd; terwyl in 't gemeen *alle* zedelyke *pligten* ene kragtdadiger *Heiliging*, by het zelve, ontfingen, van wegens het bykomend *Goddelyk gezag*, daar derzelver betragting, in deze geopenbaarde wet, zo duidelyk verklaard werd, *den wil van God* te zyn.

4. En

(*a*) Schoon ik hier slegts enige van *de voornaamste* Leerstukken des Natuurlyken Godsdiensts aangeroerd hebbe, waaromtrent het onderscheid der Kristelyke Openbaringe, by uitstek, zig vertoond; zoude het niet moeijlyk vallen, ook de opheldering aantewyzen, welke de laatste, aangaande genoegzaam *alle de overigen* van den eersten, ons verschaft: byzonderlyk wat betreft *de Eenheid*, *Geestelykheid*, en andere Natuurlyke en Zedelyke Eigenschappen der Godheid.

En egter is 'er in dit alles niet het geheel onderscheid tusschen de twee gemelde Godsdiensten. De Kristelyke Openbaring behelsd niet enkel, *Natuurlyken Godsdienst*, *op nieuw verklaard*, of ene blote *vernieuwde*, schoon Goddelyke, *afkondiging van de Wetten der Nature*, met enige verdere *ophelderingen* en *uitbreidingen* aangaande *enigen* derzelven: neen maar *de* byzondere *wyze* van *Openbaarmaking* en de omstandigheden, die 'er mede gepaard gingen, gaven gelegenheid tot *een merkwaardig* BYVOEGZEL, beiden van *nieuwe* waarheden en beginzels, en van *nieuwe* pligten en Instellingen, welk *het* voornaam *kenmerkende* van dezelve, met opzigt op den Natuurlyken Godsdienst uitmaakt. Het is de Leer van *Kristus Tusschenkomste* en *Middelaarschap*, welke dit byzonder Byvoegzel in zig bevat, en ons een *nieuw voorwerp* van Godsdienstig *Geloof*, *Gehoorzaamheid*, *Dankbaarheid* en *Liefde*, — ene *nieuwe betrekking*, en enigen daar uit *van zelve voortvloeijende*, of uitdrukkelyk *daar by gevoegde Pligten* opleverd. De Natuurlyke Godsdienst heeft tot deszelfs eersten en *enigen* Grondslag, *het Geloof in God*, den Vader; maar het Euangelie vorderd, en deszelfs omhelzing brengt uit eigen aart mede, dat wy ook tevens Geloven *in den Zoon*, onzen Heer *Jezus Kristus*, als den genen, dien *God gezonden heeft*: en dat wy gevolglyk Hem erkennen, in dat hoogwaardig *karakter*, waarin Hy zig, hier *op aarde* omwandelende, opdeed, en waarmede Hy, na zyn vertrek van hier, *in den Hemel* bekleed werd, — aannemende alles wat Hy ons, als den wil en raad zyns Vaders leerde, berustende in de onloochenbare blyken, die Hy, in *eigen persoon*, van zynen Hemelschen Last aan den dag leide; en die hy, naderhand, nog verder, door zyne *Apostelen* en het nederzenden *des*

 Hei-

Heiligen Geestes, op hen en de eerste omhelzers en voortplanters zyner Lere, liet vertonen, vertrouwende op, en ons onderwerpende aan alle zyne eigen uitspraken, verzekeringen en Toezeggingen, en derzelver nadere ontvouwing door deze zyne opvolgers en gezanten, of het onderwys zynes Geestes zelve, — en verwagtende zyne *Twede komst* en *heerlyke verschyning tot zaligheid* van allen, *die zyne eerste verschyning dus lief gehad hebben.* — 2. Wederom, *de Eerbied* voor *het Gezag* van *God* is *het* enig *beginzel van* Godsdienstige *Gehoorzaamheid*, volgens den Natuurlyken Godsdienst; maar het Goddelyk Gezag, *in* onzen Heer *Jezus Kristus* geplaatst, in 't byzonder, by zyne verhoging *aan de Regterhand des* Almagtigen *Vaders*, en zyne aanstelling tot *een Hoofd der Gemeente Gods*, *boven alle dingen*, tot enen *Heer en Regter van allen*, verpligt ons, (gelyk het duidelyk van ons geëischt word) om *ook Hem*, onze Godsdienstige hoogägting te betonen en dus *den Zoon te eren*, *gelyk wy den Vader eren*: dat is, niet alleen alle *zyne afzonderlyke* en *stellige* Inzettingen of Voorschriften, getrouwlyk, optevolgen, maar ook zelfs, om *de algemene Wetten* van Deugd, door Hem van Gods wege aangekondigd, uit een beginzel van eerbied en gehoorzaamheid, *jegens Hem*, te betragten, en dus ook *goed te doen om Kristus wille*; agtervolgens deze Les van Apostel Paulus: *alles wat gy doet*, *met woorden of werken*, *doet het alles*, *in den Naam van Kristus*; *Kolosf.* 3. vs. 17. — 3. Nog eens. De Tusschenkomst van Kristus, waardoor het Gode behaagde, ene onkundige en bedorven waereld te verligten en te hervormen, en ons, de Euangelische Openbaring, met alle hare byzondere voordelen, te verlenen; zyne allerdiepste vernedering tot dat einde, en zyne jegens het Menschdom,

daar

daar in betoonde, Liefde en Mewarigheid, zelfs ten koste van zyn dierbaar Leven, 't geen Hy niet weigerde gewillig opteöfferen, voor der menschen behoudenis en verlossing, uit den deerlykften ftaat van zedelyk bederf en elende, waar in zy, by zyne verschyning, in 't algemeen zig bevonden; — deze zyne Edelmoedige Tusschenkomst en allesovertreffende Liefde t' onswaarts, gaf ons, in Hem, *een nieuw* voorwerp van *Liefde*, *Dankbaarheid*, *Lof* en *Verheerlykinge*. — En schoon wel alle de Hulde en Eer, welke wy *den Middelaar* verpligt zyn toetebrengen, moet gerekend worden, *in haar* uiterst *Einde*, uittelopen op *de Heerlykheid Gods des Vaders*, en wy dus, *door* of in *Hem*, den Vader (als de *eerste* oorzaak en besteller onzer zaligheid) *danken: Kolosf.* 3. vs. 17[b]. nogtans neemt dit niet weg, dat wy fteeds verpligt zyn, *het deel*, 't geen *onze Verlosser* daar in hadde, dankbaarlyk te erkennen, en Hem, uit dezen hoofde, die *wederliefde* te betonen, welke zyne *eerste Liefde* van ons vorderd, en Hem die *Eer*, en *Lof* toetebrengen, welke Hem, ter zake van zyne bewezene diensten, en duurgekogte zegeningen, toekomt: en waar in niemant, buiten God zelven, met Hem kan delen. Het is hierom, dat wy dit gebod van den Natuurlyken Godsdienst, 't geen in de Mozaifche Openbaring zo nadrukkelyk vernieuwd werd: Gy *zult God lief hebben*, *boven alles*, dat is boven alle schepzelen, in de Kristelyke Openbaring vermeerderd zien, met ene regtstreeksche aanmaning tot *Liefde jegens den* Middelaar of den *Zoon*, die zelve *de geliefde* des Vaders is, in *wien Hy een welbehagen heeft*. — en hy, die *den Here Jezus Kristus niet lief heeft*, *ene vervloeking* genoemd word, (1 *Kor*. 16 vs. 22.)

en dat de Hulde Lof en Verheerlyking aan Hem het *Geslagte Lam*, zelfs *na de aflegging van zyn Gezag* als Middelaar, en het *weder bezit nemen* des Vaders *van den Troon* der Heerschappye, als een der zalige bezigheden word afgebeeld en beschreven, van de verheerlykte regtvaardigen in den Hemel. *Openb.* 5 vs. 9-11. Hoofdst. 7 vs. 10-12. — 4. Gelyk de Tusschenkomst en het Middelaarschap van Kristus ene nieuwe betrekking *tot Hem* opleverd, werden wy tevens daar door, als Kristenen, in ene nieuwe betrekking geplaatst, omtrent de *zodanigen onzer medemenschen*, die met ons *zynen Naam belyden* en zyn Gezag erkennen; als waarmede wy, uit hoofde van dit ons Geloof en Godsdienstige belydenis, boven anderen, ten naauwste verbonden werden, en *als Leden* zyn aantemerken *van één Ligbaam*, *waar van Hy* gezegend *het Hoofd* is. — Ene Gemeenschap, welke als de Grondslag is te beschouwen van dat byzonder bevel des Euangeliés, 't geen onze zaligmaker, te regt, *een nieuw* en *zyn Gebod*, noemt, om *elkanderen*, als Kristenen, *Lief te hebben*, niet enkel in die mate, waarin de Natuurlyke Godsdienst leerd, *algemene goedwilligheid* te oeffenen, maar met ene *broederlyke Liefde* en vriendschap. Een pligt die dus, schoon *in soort* dezelfde, egter *in trap* van de *Liefde jegens allen*, ja wel zekerlyk te onderscheiden is; waaröm dezelve dan ook, door den Apostel Petrus, in zyne optelling der algemene Kristelyke Deugden, of Zedepligten, byzonderlyk genoemd, en *in rang voor* de algemeene Goedwilligheid geplaatst word, 2 *Petr.* 1. Eindelyk, en ziet daar

5. Het laatste aanmerkelyk onderscheid, tusschen den Natuurlyken Godsdienst en de Kristelyke Openbaring, —

daar

daar het Gezag van Kristus Hem bevoegd en bekwaam maakte, om alle zodanige voorschriften te geven en alle zodanige byzondere inrigtingen te maken, welken meest geschikt waren, om het groot oogmerk zyner Tusschenkomst te bevorderen, en zyne Leer of Godsdienst in de waereld voortteplanten en te handhaven: behaagde het Hem, *Twee*, byzondere, *Stellige* Inzettingen, of *Plegtigheden*, als Hulpmiddelen voorteschryven: namelyk *den Doop*; en *het Heilig Avondmaal*, zynde de eerste een zinnebeeldig *Teken* van *Inlyvinge* in de Kristelyke Kerk of Gemeenschap, en het laatste, een openbaar Godsdienstig *Gedenkmaal* van Kristus en zynen Dood; beiden, overeenkomstig derzelver *oogmerk* en het standvastig *gebruik* der Kristenen, van de vroegste tyden af, aan de *openbare oeffening* van Godsdienst, of de onderlinge Godsdienstige byëenkomsten, door de Kristelyke Openbaring aangemoedigd, verknogt. — En alhoewel deze uitterlyke waarneemingen zeer *eenvoudig* en van dien aart zyn, dat zy, uit haar zelven, gene aanleiding altoos tot *Bygelovige* en *Geestdryvende vervoeringen*, waarmede de openbare Godsdienstoeffeningen van alle volkeren, die alleen by het ligt der Nature leefden, byna altoos, en dikwils, zo zeer besmet waren, kunnen geven, maar integendeel regt geschikt zyn, om ene mannelyke en redelyke Godsvrugt in der menschen Gemoederen te verwekken en aantekweken, en de *zuivre* Aanbidding voor alle *bygelovige* en *valsche inmengsels* te *bewaren*; kan nogtans derzelver invoering eniglyk rusten op een *Stellig Gebod* van *God* of enigen *Goddelyken Afgezant*: hebbende 's menschen natuurlyke Rede, geen *gezag*, nog *bekwaamheid*, om enige *uitterlyke* daden of *pleg-*

plegtige verrigtingen, als Heilig en Godebehaaglyk voorte-schryven en aantepryzen, dan die regtstreeks *voortvloeijen* uit of *onmiddelyk verknogt* zyn met de *duidelyke* pligten van *Godzaligheid*, waaröm dan de Openbare Aanbidding, welke de Natuurlyke Godsdient mag voorschryven, eenvouwdiglyk kan bestaan in het uitstorten van gemeenschappelyke gebeden en dankzeggingen, het opentlyk belyden en verheerlyken van Gods Bestaan en Eigenschappen, en het onderling nasporen en erinneren van zynen vermoedelyken wille.

Dus dan, om alles kortelyk byëentetrekken, kunnen wy *het onderscheidend Kenmerk* der *Kristelyke* Openbaringe, of dat geen, welk dezelve *byzonder eigen* is en haar by *uitstek* onderscheid van de *Mozaische* Openbaring, en den *Natuurlyken Godsdienst*, hoofdzakelyk bepalen, tot „ de *volkomenheid en standhouding des Goddelyken onderwys*, daarin vervat, aangaande *regte* kundigheden, de wezenlyke *beginzels*, of gronden, *pligten* en *beweegredenen* van waren Godsdienst, die, door de *Rede*, niet dan zeer *gebrekkig* en *duister*, *gedeeltelyk* en *onzeker*, konden gekend worden: dog, door de Kristelyke Openbaring, regtstreeks *van God*, of door zyne *ingeving*, geleerd en aangewezen zyn. — En wel op ene veel *eenvoudiger* en *duidelyker*, *kragtdadiger* en *genadiger* wyze, en in ene veel *verdere* uitgebreidheid en *volmaaktheid*, zo wel als ten meer *algemenen* nutte, dan ooit voorheên, door enige *vooräfgaande* Openbaring, 't zy *voor* of *in de wet van Mozes* zelve, geschied was: — tevens en tot het *merkwaardig Byvoegzel* der Kristelyke Lere, betreffende de *waardigheid* en *het gezag van*, alsmede *de verpligting* aan het

„ door-

„ doorlugtige werktuig, of den verheven Persoon van „ *onzen Here* en Zaligmaker, *Jezus Kristus* zelven, waar„ door deze Openbaring allereerst den menschen gege„ ven werd: — en eindelyk tot de *byzondere voorschrif„ ten* deszelven, zo zedelyke als plegtige, welken „ meer bepaaldelyk aan de *uitwendige belydenis* van zy„ nen Godsdienst gehegt zyn: te weten, het gebod „ tot *Broederlyke Liefde*, en de instelling van *Doop* en „ *Avondmaal*."

DERDE
AFDEELING.

Verband der Kristelyke Openbaring met den Joodschen beiden en Natuurlyken Godsdienst.

Het tot dus verre ter nedergestelde, waar mede ik mene, het *Eerste* Lid der Vrage, genoegzaam, beantwoord te hebben, zal ons nu, wyders, enen gereden weg banen, ter ophelderinge van het *Twede* voorstel, en ons, van zelve, *het verband* aanwyzen, waar in de Kristelyke Openbaring, zo met de Mozaische bedeling, als met den Natuurlyken Godsdienst staat. Want wat,

1. In de eerste plaatse, de *Mozaische* bedeling betreft; het is gebleken, dat de Kristelyke, over 't geheel, *de volmaking* van deze vooräfgaande, en, in het uitterste einde, dat geen behelsd, waartoe de Joodsche Wet, *de* beste *voorbereiding* was: zulks 'er de naauwste betrekking tusschen deze beide Openbaringen plaats hebbe, zo van wegens haar beider *enerleijen oorsprong*, en Goddelyke afkomste, als met opzigt op het ware *wezen* en *algemeen oogmerk* derzelven. — Ene Betrekking, zo naauw, dat zy, met al het onderscheid tusschen derzelver byzonderheden, als *één* kunnen beschouwd worden, en als een zelfde *voortgaand*, en allengskens *opklimmend* Goddelyk onderwys, waar van de Joodsche Openbaring *de eerste beginzels* behelsd, die door de verhevenere en volmaaktere lessen der Kristelyke *vervangen* worden; gelyk in de eerste ook, van tyd tot tyd, op de laatste en in deze wederom op de eerste, duidelyk, gedoeld en gewezen word. Indien men dit verband en deze aanëen-

ſchakeling der beide Openbaringen wegneme, zal niet alleen een groot deel van derzelver inhoud, byzonderlyk wat betreft de voorſpellingen der vroegere en latere Profeten des Ouden, en het herhaald beroep op hare vervulling in de Schriften des Nieuwen Testaments, -- maar ook het onderſcheiden meer byzonder doeleïnde van elk geheel vervallen; en geen van beiden zal, op die onderſtelling, regt begrepen of duidelyk ontvouwd en verklaard kunnen worden.

Zo wel de Joodſche als Kristelyke Openbaring behelsd ene ontvouwing en voorſchrift van waren Godsdienst, door God zelven den Menſchen verleend, en diensvolgens moeten *de eerſte gronden* en *algemene* beginzels, zo wel als de daarop gebouwde pligten en *zedelyke* voorſchriften, altoos dezelfde, en van ene *onveranderlyke* en onöphoudelyke verbintenisſe, zyn en blyven. Onze gezegende Zaligmaker zegd zelve, dat 'er *geen jota of tittel van de Wet zal voorbygaan, tot dat Hemel en aarde* zal *voorbygegaan* wezen; *Matth.* 5: 18. en Hy, overzulks *niet gekomen* was, *om de Wet en de Profeten te ontbinden*, te vernietigen of afteſchaffen, *maar om dezelve te vervullen*, (vs. 16.) dat is, gelyk wy het reeds één en andermaal verklaard hebben, te volmaaken en te voltooijen Het was alleen *de uitterlyke vorm* van Godsdienst, aan de Mozaiſche Openbaring (als ene *voorbereidende*, en voornamenlyk ten nutte van *een bepaald gedeelte* des Menschdoms gegeven, en naar deszelfs ongeöeffenden denktrant en vooröordelen enigermate geſchikt) byzonderlyk eigen, die van ene veranderlyke natuur zynde, en van toevallige omſtandigheden afhangelyk, werd weggenomen, by, of liever *van zelve plaats maakte* voor, de Euangeliſche bedeling, gelyk de ſchaduw

voor het lighaam verdwynt; terwyl deszelfs waar en *innerlyk wezen*, de voorname zedelyke beginzels of waarheden en geboden, *in* volle waarde en *kragt* bleven, en alleen in zulk een ligt, door de Kristelyke Openbaring, gesteld werden, als nodig was, om *het uitterst doeleïnde* van derzelver eerste duidelyker ontdekkingen of vastſtellingen, in de Mozaiſche, de Hervorming van *het Menschdom in 't algemeen*, te bereiken: en dus dat geen met 'er daad uittewerken, *waartoe de wet*, in haar zelve, *kragteloos was*, en eniglyk tot een voorlopend middel diende.

En gelyk dit ons, aan de éne zyde, de reden klaar kan doen bevroeden, waaröm onze Zaligmaker, gedurende zyne eigene prediking, de byzondere Inſtellingen en plegtige geboden van den Joodſchen Godsdienst niet afſchafte, maar integendeel dezelven, in zyn perſoon, op de naauwgezetſte wyze waarnam; kunnen wy, aan den anderen kant, even duidelyk daar uit beſpeuren, met hoe veel regt de Apostels naderhand, zig tegen de onderhouding dier voorſchriften, onder de Kristgelovigen, aankantten: als nu, ſedert *de volle openbaarmaking* der Kristelyke Lere, na 's Heilands verhoging en de Nederdaling des H. Geests op de Apostelen, *uit haar zelve vervallen* zynde, en gevolglyk, daar door als afgeſchaft en vernietigd moetende geöordeeld worden. Zodat, „ ſchoon wy als Kristenen, der „ Mozaiſche Openbaringe ſteeds enen *Godsdienſtigen eerbied* „ hebben toetedragen, — haren Goddelyken oorſpronk te „ erkennen, — de wysheid en goedheid van God, in hare „ gehele inrigting en byzondere inſtellingen dankbaar te „ bewonderen, en byzonderlyk *agttegeven op het Profetisch* „ *woord*, aangaande de Kristelyke Openbaring, *als op een* „ voorbereidend *ligt*, *ſchynende in ene duistere plaatſe, tot dat*

„ deze

„ deze *morgensterre opging*, en de volle dageraad aanbrak:
„ (2 *Pet.* 1: vs. 19.) — Met één woord, haar te beschouwen en te houden voor *het eerste Fundament*, waar op de Kristelyke Leer, naderhand, werd opgetrokken, en als ene Openbaring, welke niet alleen in haar waar wezen, en algemeen oogmerk, maar ook in haar byzonder doeleinde, de naauwste betrekking heeft tot de Kristelyke: wy egter onder gene verdere, of regtstreeksche verpligting aan of verbintenis omtrent de Mozaïsche Openbaring ons gesteld bevinden, dan de opgemelde zaken medebrengen; nog 't geen daar in geleerd of bevolen word voor een regelmaat van ons Gelove en Gehoorzaamheid te houden, dan *in* en *voor zo verre* zulks tevens in de Kristelyke ons ingeprent en voorgeschreven word."

2. Belangende nu wyders *het verband* tusschen de Kristelyke Openbaring en *den Natuurlyken Godsdienst*, waar op de voorgestelde Vraag, ten laatsten, doeld; uit het geen ik, over deze Beiden, in het brede, ter nedergesteld hebbe, kan die betrekking niet min duidelyk worden opgemaakt: Moetende het daar door zig nu ten klaarsten opdoen, dat, „hoe verschillende ook derzelver byzondere „ *oorsprong* (voor zo verre wy dien kunnen naagaan of met „ zekerheid bepalen) moge wezen, en de daar mede verknogt zynde trap van klaarheid, zekerheid en volmaaktheid, en niettegenstaande het merkwaardig Byvoegzel van de laatste; zy nogtans, in *het wezenlykst deel* en *het algemeen* en uitgestrekt *doeleinde*, volkomen overeenkomen; zulks de Natuurlyke Godsdienst als *de* wezenlyke *grond* moet worden aangemerkt, waar op *het geheel* gebouw *van den Geopenbaarden Godsdienst* rust, en op

 „ wel-

„ welken *het eerst Fundament* der *Mozaïsche*, en alles, 't
„ geen naderhand in *de Kristelyke* Openbaring, daar op *ver-*
„ *der opgetrokken* werd, zig bevestigd ziet."

Want, schoon men wel, gelyk ik in den beginne reeds hebbe aangemerkt, den Natuurlyken Godsdienst niet in den Bybel te zoeken hebbe, (dat is denzelven geenzins aftemeten by het ligt, waar in wy dien, in de Openbaring, geplaatst vinden, of naar die voortreffelyker famenstelzels en ontwerpen van Godsdienst, welken, met behulp daar van, naderhand onder de Kristenen, of de Ongelovigen en zogenaamde *Godisten* zelven, gemaakt, en dus op de gronden der Openbaringe gebouwd zyn.) nog ook de Kristelyke Openbaring eniglyk aan te merken als *ene vernieuwing* of *Herhaling* van den Natuurlyken Godsdienst; neemt dit egter niet weg, dat zy *beiden*, gelyk ik onderscheidenlyk meen te hebben aangewezen, immers ten groten dele, omtrent *dezelfde* voorname Zedelyke waarheden en pligten konnen verkeren; en dat *de eerstgenoemde*, het gebrekkig onderwys, en de meer bepaalde, duistere en twyffelagtiger kundigheden, welken *de laatstgemelde* hieromtrent den oplettenden, hoe gering in getal ook steeds in vergelykinge van de Menigte, waar by dezelven, of geheel onbekend, of grotelyks verbasterd en bedorven waren, verschafte, *vervangen* en *verbeterd* heeft, te gelyk met zodanige *nieuwe* onderrigtingen, voorschriften en instellingen, als uit de byzondere wyze der Goddelyke bemoeijinge en Tusschenkomste, in dit geval, natuurlyker wyze voortvloeijden, en best geschikt waren, om deze duister gekende of geheel verwaarloosde beginzels en pligten, *algemeen openbaar* te maken en eens vooral *vastteftellen* en *in praktyk te brengen* in de waereld. — De waarheid is, dat

de

de Kristelyke Openbaring, ten aanziene van een zeer wezenlyk en voornaam deel hares inhouds, alles insluit, wat de Natuurlyke Godsdienst kan onderfteld worden te behelzen, of liever, waartoe 's menfchen Rede, het minst bedorven en het meest geöeffend zynde, hem in ftaat is opteleiden: en dat, alhoewel *de wyze van openbaarmakinge* dezer waarheden grotelyks verfchille van die, waarop men, buiten haar, tot derzelver kundfchap konde geraken, en wel zodanig, als deze waarheden, in een geheel *nieuw* en *onbekend ligt*, en de daar aan verknogte pligten, in de gedaante van *ene Goddelyke wet*, deed voorkomen; nogtans de lesfen en voorfchriften des *Euangelies*, in zo verre zy alleen *deze* waarheden en pligten betreffen, ene zeer *juiste overëenkomst* hebben met *de zuivre* infpraken der gezonde *Rede:* zulks de eerfte voordragt derzelven genoeg in ftaat zy, de Toeftemming der oplettenden te verwerven, zelfs by de zodanigen, die de oeffening hunner redelyke vermogens het meest verwaarloosd hebben: gelyk gebleken is, in de Hervorming van zo velen, als eertyds uit de bedorvene Heidenen, tot het Kristelyk Geloof gebragt werden: — Ja dat zelfs *die ftukken* der Kristelyke Openbaringe, welker ontdekking geheel en al *buiten het bereik* der gezonde Rede was, zig geredelyk by Haar aanpryzen, en zy dus, in allen opzigte, *enen Redelyken Godsdienst* behelze. Diensvolgens *beroept* zig het Euangelie, meermalen, op *de Natuurlyke kundigheden*, die de menfchen van God en zynen wille hadden, of *konden* gehad hebben, indien zy de middelen en wegen, daar toe leidende, behoorlyk hadden ingeflagen: en de Kristelyke Openbaring vervoegd zig, in haar geheel, aan *het redelyk oordeel* of 't natuurlyk verftand der menfchen, als aan den eni-

gen

gen *Toetssteen* harer waarheid en Goddelykheid: zodat zy altyd enige natuurlyke kundigheden van God en Godsdienst, of ten minsten *het vermogen*, om tot deze kundigheden te geraken, en dezelven te onderscheiden en te beöordelen, in ons onderstelle, en daaröp, als op enen noodzakelyken en onontbeerlyken Grondslag, haar geheel onderwys bouwe. En inderdaad, zonder deze Natuurlyke Godsdienstige en Zedelyke kennis, of het vermogen om die te verkrygen, zoude *alle Openbaring*, en zo ook de Kristelyke, geheel *ydel* en *vrugteloos* geweest zyn; nog konden wy, op die onderstelling, over de Goddelykheid van haren Oorsprong, of de redelykheid en geloofwaardigheid van haren Inhoud, oordelen. Daar integendeel, hoe meer wy onze Rede en ons gezond verstand oeffenen, en langs dien weg, de Natuurlyke kundigheden van God en Godsdienst, waartoe wy, met behulp daar van, kunnen geraken, aankweken en uitbreiden, hoe wy des te beter in staat zullen wezen, om de Kristelyke Openring te toetssen, en haar Leer en voordragt, zo in 't algemeen, als in deszelfs byzonderheden, *regt te* verstaan, en te gelyk des te geschikter en gereder, om dezelve te omhelzen en aan te nemen Zonder dit zullen wy het uitterst gevaar lopen, om, of in dolingen aangaande de Euangelische Leer te vervallen, en zodanige begrippen daaruit te trekken, die geheel *Onkristelyk* zyn, en regtstreeks strydig met het algemeen oogmerk en inhoud of de uitdrukkelyke Lezingen der Kristelyke Openbaringe; of om deze in haar geheel te verwerpen, en volslagen *Ongelovigen* te worden: zynde niets blykbaarder, dan dat gebrek van natuurlyke kennis aan of verwarde begrippen omtrent den Godsdienst in 't gemeen, zonderling, wan-

neer

neer het verzeld gaat van een bedorven hart en ene overheerschende neiging tot ondeugd, de gereedste weg is tot Twyffelary en Ongelove aangaande den geopenbaarden Godsdienst.

En daaröm „ gelyk aan *de éne zyde* het Euangelie *zig* „ ten duidelykste *vestigd op de* eerste *grondslagen* van den „ *Natuurlyken* Godsdienst, of die kundigheden van waren „ Godsdienst in 't algemeen, waar toe de gezonde Rede „ in staat is ons opteleiden, en dienvolgens alle deszelfs „ Beginzels, Leerstellingen en Voorschriften *aan den* „ *toets van* dit *ons redelyk oordeel* en deze onze natuurlyke „ kundigheden *onderwerpt*, ja niets voordraagt, dan 't geen, „ of daar mede alrede *overëenkomt*, of, by oplettende en „ onzydige overweging, daar mede *kan worden overëenge-* „ *bragt*: — zo behoren wy, aan *den anderen kant*, daar „ wy zo kragtdadig door het Goddelyk onderwys ge- „ holpen en ondersteund worden, ons met alle vlyt en „ yver, in *deze Zedelyke kennis*, en de *natuurlyke* vermo- „ gens daar toe *te oeffenen*, op dat onze Begrippen, aan- „ gaande de Kristelyke Openbaring en de daar in voor- „ komende Leerstellingen, steeds *redelyk*, *gezond* en *naar* „ *waarheid* mogen zyn, en wy daar door te *opregter* en „ *standvastiger in* ons *Gelove* en belydenis, en des te *naauw-* „ *keuriger* en *getrouwer in* de dadelyke *beleving* van het „ Euangelie mogen wezen."

NON EQUIDEM TALI ME DIGNOR HONORE: EST TAMEN ALIQUID PRINCIPIBUS POSSE PLACERE VIRIS.

VERHANDELING

TER BEANTWOORDINGE DER

VRAAGE:

WELK IS HET ONDERSCHEIDENDE KENMERK VAN DE CHRISTELYKE OPENBAARING; EN IN HOEDANIG EEN VERBAND STAAT DEZELVE, ZO MET DE MOSAISCHE OPENBAARINGE, ALS MET DEN NATUURLYKEN GODSDIENST?

DOOR DEN HEERE

FREDRIK VASTER

INSPECTEUR VAN 'S LANDS MIDDELEN IN 'S HAGE.

EERSTE AFDEELING.

Natuurlyke Godsdienst.

De Godsdienst veronderstelt het aanwezen van God, die 'er het Voorwerp van is, en daarom moeten wy ons vooraf, overeenkomstig aan onze vatbaarheid, van dat Wezen, eenig begrip formeren, dat wy ons telkens, by het noemen van deszelfs naam, gemakkelyk kunnen vertegenwoordigen.

Wy verstaan door God, *een volstrekt volmaakt Wezen, dat, van zich zelve zynde, de eenige verstandige oorzaak van het bestaan aller dingen is.*

Zoo noodzakelyk als het is, het voorwerp van den Godsdienst te kennen, zoo nodig is het ook, dat wy een begrip maaken van de onderwerpen, die voor den Godsdienst vatbaar zyn; Deze zyn alle redenmachtige Wezens, zonder onderscheid; of alle Wezens, die in staat zyn, om God, zich zelve, en hunne betrekking tot God, te leeren kennen; en onder deze in het byzonder de Mensch, waar van wy alléén in deze Verhandeling spreken.

De Mensch is *een Wezen, bestaande uit een redelyke ziel, vereënigt met een dierlyk lichaam.* Maar het zal nodig zyn, een woordje tot nadere opheldering, en teffens, tot bewys van de wezendlykheid dezer bepaling, hierby te voegen.

Tot voorkoming van alle wanbegrippen, zeggen wy voor af, dat wy *goed* noemen, al het geen, dat ons, of onzen

ONDERZOEK

VAN HET

ONDERSCHEIDENDE KENMERK

DER

CHRISTELYKE OPENBAARING,

EN DERZELVER VERBAND MET DEN

NATUURLYKEN EN JOODSCHEN GODSDIENST.

****

INLEIDING.

Om dit Vraagſtuk in een gevoeglyke orde te beänt-woorden, zullen wy deze verhandeling ſchiften in vier Afdeelingen.

Eerst zullen wy ſpreeken van den *Natuurlyken Godsdienst*;

Ten tweede van de *Mozaïſche Openbaring*;

Ten derde van de *Christelyke Openbaring*;

En eindelyk zullen wy in de vierde plaats het geheele Vraagſtuk oplosſen.

van stoffelyke zaken, gelyktydig met de aandoeningen, die 'er in het lichaam voorvallen, dat is, met de veranderingen die deze zaken, door middel hunner bewegingen, in de werktuigen van het lichaam voortbrengen; wordt de ziel gezegt met zodanig een lichaam vereenigt te zyn. Nadien nu alle menschen bewustheid hebben van zich zelve, en zaken buiten zich, en ook een bevatting hebben van goed en kwaad, gelyk zy niet minder een neiging in zich ontdekken, om zich met het goede te vereenigen, en van het kwade te verwyderen, of, dat het zelfde is, om, door het verbeteren van hunnen staat, hun geluk te bevorderen, en de rampspoeden af te keeren, en dat zy daar en boven bewust zyn, dat 'er in hun, gelyktydig met de veranderingen, waar door de werktuigen van hun dierlyk lichaam worden aangedaan, bevattingen veroorzaakt worden; en dat 'er aan de andere zyde op de oeffening van hunnen wil, in dat lichaam, zekere bewegingen ontstaan, die 'er bevorens niet waaren; en dat alle deze zaken op een onlochenbare ondervinding, die elk hebben kan, steunen, zoo besluiten wy, dat de wezendlykheid der bovengemelde definitie geen twyffel onderhevig is, wanneer wy gezegt hebben, dat de mensch, is, een wezen, bestaande uit een redelyke ziel, vereenigt met een dierlyk lichaam.

Wy hebben gemeent, dat het nodig was, den mensch, het onderwerp van den Godsdienst, aan zich zelve bekent te maken, en daarom hebben wy deze kleine schets, die tot ons oogmerk dienstig was, van hem gegeven. Thans zullen wy de betrekking, die de mensch tot God heeft, naspooren, en daar uit het grondbeginsel van den Godsdienst, met de plichten die daar aan verbonden zyn, af-

lei-

leiden; want wy zyn van oordeel, dat een Verhandeling van 's menschen plichten, die uit eenige andere bronnen wordt afgeleidt, wel een Zedekunde kan bevatten, maar dat de betrachting der plichten dan eerst Godsdienstig wordt, wanneer derzelver beweeggronden onmiddelyk uit de betrekking, waar in de mensch met God staat, voortvloejen.

Nadien alle wezens, buiten God, hun bestaan, en hunne wezentlyke vermogens aan God verschuldigt zyn, en dat die wezens, met betrekking tot God, hunne Oorzaak, beschouwt, schepzelen genoemt worden, gelyk wederom, God beschouwt zynde, met betrekking tot die gewrochten, den naam van Schepper bekomt, zoo volgt 'er uit, dat de mensch, die de oorzaak van zyn bestaan, zoo min als andere Gewrochten, in zich zelven heeft, een Schepsel is, dat God voor zynen Schepper heeft te erkennen.

Hier hebben wy dan den grond der betrekking tusschen God, en den redelyken mensch, waar uit de Godsdienst geboren wordt, dien wy, wat lager, nader zullen verklaren; maar wy moeten voor af een grove dwaling, die by veele volken plaats heeft, te keer gaan, of liever aanwyzen; te meer, om dat wy in het Nederduitsch schryven, en dat de klank van het Nederduitsche woord *Godsdienst* aan die dwaling zelfs eenig voedzel verschaft, wanneer de juiste bevatting der zaak, die wy met dit woord willen voorstellen, van het woord zelve, niet zorgvuldig wordt afgezondert.

De woorden *dienst*, *dienen*, *dienst doen*, *van dienst zyn*, brengen, in de zamenleving, altoos het denkbeeld mede van een werkzaamheid, waar door een' ander' eenig voordeel,

deel, hulp, of onderstand bekomt; en, om dat het doorgaans gebeurt, dat hy, die een ander dient, zulks doet met een uitdrukkelyk beding, dat hem een wederkeerige dienst, dien men *Loon* noemt, gedaan zal worden, zoo is men gewoon, op den klank van het woord *dienen*, zich te gelyk het denbeeld van *Loon*, en *beloning* te binnen te brengen, als waaren dit zaaken, die onafscheidelyk aan malkanderen verknocht waaren.

Dit denkbeeld is nochthans geheel vreemd van den Godsdienst; want behalven dat hetzelve, door de volstrekte volmaaktheid van God, die niets behoeft, geheel wordt buitengesloten, zoo spreekt het van zelve, dat de mensch, zynde Gods Schepsel, geene wezentlykheden heeft, die hy niet van God ontfangen heeft, en dagelyks, in zyne voortduuring ontfangt, en dat hy overzulks, noch door de kracht zyner ziele, noch door die van zyn lichaam, noch door het vereenigde vermogen van die beiden, iets wezentlyks kan daar stellen, dat Gode *eenig voordeel*, *hulp*, *of onderstand*, zoude kunnen toebrengen: kunnen wy God dan in deze betekenis niet *dienen*, zoo vervalt ook *de beloning*, namentlyk in die betekenis, die men in de dagelyksche zamenleving aan dat woord gewoon is te hechten.

Wy hebben evenwel boven opgemerkt, het onderscheid tusschen goed en kwaad, en de werkzaamheid van de menschelyke vermogens, daar omtrent; voor zoo verre nu deze werkzaamheden recht zyn, hebben zy goede gevolgen; doch voor zoo verre zy van die rechtheid afwyken, hebben zy, uit haar eigen aart, kwade gevolgen; Dit is een band, die God daar in gelegt heeft. De goede gevolgen, die met de goede werkzaamheden verknocht zyn, krygen wel eens, ten aanzien van den wer-

werker, den naam *van beloning*, en in dien zin kan men dit woord in den Godsdienst gebruiken, als men daar by maar alle verplichting aan de zyde van God, buiten sluit; en dezelve aanmerkt, als een zuivere weldaad van God, die, door een beginsel van volmaakte goedheid gedreven, deze weldaad, aan die der Schepping heeft willen verbinden.

Wy hebben nu gezien waar in de Godsdienst *niet* bestaat, en onmogelyk bestaan kan; Laat ons nu beproeven of wy, uit de betrekking, tusschen God, en den mensch, kunnen opdelven, waar in zy eigentlyk bestaat.

De mensch, hebben wy gezien, is een Schepzel, een beweldadigde van God, die, uit een Grondbeginsel van zuivere en ongehoudene goedheid aangespoort, hem het bestaan, en alle wezentlyke vermogens, welke hy bezit, geschonken heeft; vermogens, die van dien aart zyn, dat zy hem tot een grooter trap van gelukzaligheid, waar toe hy in zyne ziel eene neiging gevoelt, die hem zoo natuurlyk is, als zyn bestaan, vatbaar maken, doch die niet, dan door de voortduring van die zelfde goedheid, by eenige mogelykheid, kan verkregen worden. Hier uit volgt, dat de mensch God moet aanmerken als zyn hoogste goed, hem als zodanig moet trachten te genieten, met een bestendige zucht, om zich met hem te vereënigen.

Wy verstaan dan door den Godsdienst *Een werkzame zucht, of poging, van den redelyken mensch, om zyn geluk te bevorderen, tot den hoogsten trap van volmaaktheid, waar voor zyn wezen vatbaar is, in, en door de vereeniging met God, als zyn hoogste goed.*

Om dat deze definitie een grondbeginsel uitlevert, waar van wy ons in deze Verhandeling zullen bedienen, zal

het nodig zyn, ten einde alle vreemde gedachten van dezelve te verwyderen, dat wy 'er een korte verklaring van geven.

Wy noemen den Godsdienst, een werkzame zucht, of poging van den redelyken mensch, om dat, schoon de lichaamlyke vermogens van den mensch, voor een groot gedeelte, aan de ziel dienstbaar zyn, of behoren te zyn, nochthans de ziel de eigentlyke zetel is van den Godsdienst: want, zal God in waarheid gedient worden, moet Hy in den Geest gedient worden; Nu zyn de gebruikte termen best geschikt, om een werkkracht der ziele uit te drukken. Daar zyn menschen, zelfs geleerde, geweest, die beweert hebben, dat men God, als een volstrekt volmaakt wezen, om zich zelve moet dienen, en liefhebben, met uitsluiting van ons eigen belang, en zonder daar by onze eigene gelukzaligheid te beöogen: maar wy meenen dat zodanig een begrip geheel onbestaanbaar is met de echte bevatting van den Godsdienst; ja, dat zy 'er geheel door verwoest wordt: want het is onmogelyk liefde tot God te hebben, en naar zyne Gemeenschap te staan, en in die gemeenschap, of vereeniging ongelukkig te zyn; Die liefde tot God is verbonden met zyne gemeenschap, en die Gemeenschap, of vereeniging, is niet alleen de bron van onze gelukzaligheid, maar zy is, om eigentlyk te spreeken, onze gelukzaligheid zelve; Wy meenen dan, dat wy niet moeten scheiden, het geen God zamengevoegt heeft.

Maar uit dit zelfde Argument, kan een tegenwerping tegen onze definitie geboren worden. Men kan zeggen, indien 's menschen gelukzaligheid een noodwendig gevolg is van zyne gemeenschap, of vereeniging met God; dan be-

bevat deze Definitie meer, als noodzakelyk is; het is dan eene Definitio abundans; Want het was genoeg te zeggen, dat de Godsdienst bestaat in een werkzame poging van den mensch, om zich met God te vereenigen. Wy hebben 'er niets tegen, mits men dan, by een vervolg van redenering, aantone, dat met die werkzame poging noodzakelyk verbonden is, de bevordering van 's menschen volmaakteren gelukstaat, gelyk wy zoo aanstonds gedaan hebben.

Nochthans geven wy aan onze eerst gegevene Definitie den voorrang, om dat wy dezelve niet beschouwen als een definitio abundans, die namentlyk meer bevat als nodig is, om het gedefiniëerde van alle andere zaaken behoorlyk te onderscheiden; Wy meenen, dat, indien wy de termen van dezelve verminderden het aan verstandige lezers zoude voorkomen, dat zy te schraal was; En waarom? om dat de bevatting van de bevordering van ons geluk, en die van onze gemeenschap met God, niet zo zeer uit malkanderen worden afgeleidt, als wel, dat zy, onderling zodanig verbonden zyn, dat zy, te zamen genomen, maar één éénig idé opleveren: Immers bezit de mensch een neiging om gelukkig te zyn! Die neiging is hem zoo natuurlyk, als zyn Wezen; Die neiging deedt hem omzien na de middelen, en hier ontdekt zich God zyn Schepper, en de betrekking die hy tot Hem heeft, als zyn hoogste goed, buiten wiens gemeenschap, aan die neiging, tot zyne eigene volmaaktheid, nimmer kan worden voldaan Hy verbindt, dus die bevattingen zodanig aan malkanderen; dat de eene zich nooit zonder de andere aan zynen geest vertegenwoordigt; Hy brandt met een vurig verlangen na de Goddelyke gemeenschap, om dat

daar zyn hoogste goed in gelegen is; En daarom meenen wy wel te doen, van beide deze zaken, zodanig in onze definitie te vereenigen, dat zy onder één en het zelfde oogpunt vallen.

Maar, als wy spreken van een vereeniging met God, moet niemand denken, om een vereeniging, of te zamensmelting van verscheidene zelfstandigheden, of van een Physique vereeniging, gelyk, wanneer zich een droppel waters met de Zee vereenigt; zodanig een begrip zoude ongerymt, en geheel buiten ons oogmerk zyn. Wy verstaan door die vereeniging, een bovennatuurlyke, of metaphysische vereeniging, die wy hier eenigzints moeten verklaren.

Wanneer 'er een overeenstemming is, tusschen twee redelyke wezens, ten aanzien van de werkzaamheden van hun verstand, oordeel, en wil, met betrekking tot dezelfde voorwerpen, noeme ik die overeenstemming, een bovennatuurlyke, of metaphysische verééniging. Wy zullen het ophelderen.

A. en B. zyn onderscheidene verstandelyke zelfstandigheden. Wanneer A. dezelfde bevatting maakt van de voorwerpen C. en D die 'er B. zich van vormt; wanneer A. het voorwerp C. oordeelt goed te zyn, om de merktekenen van het goede, en het voorwerp D. oordeelt kwaad te zyn, om de merktekenen van het kwade, die daar in leggen, en dat B. dit zelfde oordeel velt om dezelfde merktekenen by A. daar in waargenomen; wanneer eindelyk A. het voorwerp C. verkiest, en dat van D. verwerpt, en dat B. het zelfde doet, dan zegge ik, dat 'er tusschen de twee redelyke zelfstandigheden A. en B. een vereeniging plaats heeft.

Men

Men kan zich zulk een te zamenstemming en overéénkomst voorstellen tusschen twee, of meer, verstandige zelfstandigheden, die zich uitbreidt tot alle voorwerpen die 'er bestaan, en die zouden kunnen bestaan, zodanig een overéénstemming zoude ik een volstrekte vereeniging noemen. Maar zodanig een vereeniging bestaat 'er niet, noch kan 'er niet bestaan, tusschen den oneindigen Schepper, en het eindig Schepsel, wiens vermogens binnen een engen kring van zaken, die betrekking tot hem hebben, beperkt zyn.

Maar dit neemt niet weg, dat 'er een overéénstemming kan plaats hebben tusschen verstandige zelfstandigheden, die, of in oneindige, of in veele trappen van volmaaktheid van malkanderen onderscheiden zyn; want in dat geval zal het volmaakter wezen, een volkome, en adæquate bevatting van alle mogelyke, of van veele zaaken, en voorwerpen hebben, en dezelve in hun geheel verband, als goed of kwaad kennen, daar het min volmaakte wezen alléén weinige zaaken, en voorwerpen, daar het in zynen kring relatie toe heeft, onvolkomen, doch echter voor hem, en in den staat waar in hy zich bevindt, genoegzaam zal kennen, om daar over, als medewerkende tot zyn geluk, of ongeluk, te oordeelen.

Voor zoo verre dan het minst volmaakte wezen die zelfde voorwerpen binnen den engen kring zyner betrekkingen, als goed, of kwaad aanmerkt, en dezelve daarom bemint, of haat, verkiest, of verwerpt, die een volmaakter wezen, in een veel uitgestrekter verband, en uit een veel dieper inzien, als zodanig beöordeelt, zoo zyn die twee zelfstandigheden, schoon in oneindige, of veele trappen van volmaaktheden van malkandere onderscheiden,

den, echter bovennatuurlyk, of metaphysice met malkanderen vereenigt.

Dit zal genoeg zyn, tot opheldering, en betoog van onze definitie van den Godsdienst.

Bestaat dan de Godsdienst in een werkzame zucht van den mensch, om zyn geluk te bevorderen in de vereeniging met God, als zyn hoogste goed, zoo volgt daar uit, dat hy, die godsdienstig is, zodanig een werkzame zucht, en poging moet bezitten, en beöeffenen, en dat het zyn plicht is, om die, door alle mogelyke middelen, die daartoe kunnen medewerken, in zyne ziel levendig te houden.

Zie daar een ruim veld, om uit dit vruchtbaar grondbeginzel de geheele *Ethica*, of zedenleer, af te leiden, en te behandelen! Doch nadien wy geen boek, maar een verhandeling schryven, die ons tot een enkel voorstel bepaalt, zullen wy slegts met den vinger een korte aanwyzing doen van weinige hoofdplichten, die de menschen omtrent God, zich zelven, en anderen, te betrachten hebben, en die met weinig moeite uit ons grondbeginzel kunnen worden afgeleidt.

Schoon 'er ondergeschikte voorwerpen zyn, waar omtrent de Godsdienst werkzaam is, als omtrent middelen, die tot het einde dienen, zoo is God nochthans, in een volstrekten en eigentlyken zin, het hoofdvoorwerp van den Godsdienst: Het is derhalven de eerste plicht van den mensch, dat hy God, die niet verre is van een iegelyk van ons, leere kennen, door alle die middelen, welke daar toe bekwaam zyn, en die hier niet behoeven opgeteld te worden, om dat dezelve genoeg bekent zyn.

Hy moet de volmaaktheden van dit onbegrypelyk Wezen,

zen, zoo verre het zyne bevatting toelaat, nafporen; hy moet die bewonderen, en dezelve tot een voorbeeld van navolging, en tot beweeggronden ftellen, om 'er zyn gedrag na in te richten.

Is God een volftrekt volmaakt wezen, de Schepper en Weldoender, het hoogfte Goed van den mensch, in wiens gemeenfchap zyne gelukzaligheid beftaat, zoo volgt van zelfs, dat hy God, boven alles, moet lief hebben; Die liefde kan niet nalaten vergezelt te zyn met de hoogfte eerbied, die een kinderlyke vreze met zich brengt; welke beftaat in een omzichtig gedrag, om alles te vermyden, dat Gode onbehaagelyk is, en, daar en tegen, alles te betrachten, dat met zynen wille overeenkomt: Want wy hebben gezien, dat de Godsdienst beftaat in een beftendige zucht, om zich met God te vereenigen, en dat deze vereeniging geen plaats kan hebben, zonder de overeenftemming van onzen wil met den wil van God.

Indien een mensch een levendige overtuiging heeft, dat God zyn Schepper, zyn Weldoender, zyn hoogfte Goed is, van wien hy alle wezendlyke vermogens, en andere goederen ontfangen heeft, en, zal hy gelukkig zyn, by voortduring ontfangen moet, dan heeft zodanig een mensch een levendige befeffing van zyne volftrekte afhangelykheid: want hy merkt ieder oogenblik, dat hy beftaat, en de Goddelyke weldaden geniet, aan, als een uitwerkzel van een voortdurende Schepping: Dit fpoort hem aan, om ogenblikkelyk een dankbaar hart tot God op te heffen, voor het weldadig genot van het voorledene en tegenswoordige, en een biddende ziel voor het toekomende, ftrekkende ter verkryging van die verdere volmaaktmaaktheid, waar voor zyn wezen vatbaar is; Ik wil zeggen,

gen, dat zulk een mensch niet kan nalaten een biddend gemoed te hebben, dat hy zonder ophouden bidt, dat God zyne ziels- en lichaamsvermogens wil bewaren, vermeerderen, bestieren, en alle van buiten aankomende zaaken, die invloed op zynen staat hebben, tot zyn geluk doe medewerken.

Een mensch, die door zulk een Godsdienst bezielt is, die Gods oneindige en volstrekte volmaaktheden, en, onder deze, zyne onbeperkte goedheid, bestendig overweegt, kan niet nalaten, een volstrekt betrouwen, eene hartelyke *fiducie* op God te hebben; Een vertrouwen, dat hem altoos byblyft, en hem nooit in wederwaerdigheden begeeft; Hy merkt de wederwaerdigheden niet aan als onheilen, maar als middelen, die God tot zekere wyze eindens doet dienen: En is dit te verwonderen, daar zyn wil vereenigt is met den wil van God, en daar hy weet, dat de wil van God het gevolg is van Gods oneindig verstand, waar door Hy alles wat 'er bestaat en bestaan kan, gebeurt en gebeuren kan, in deszelfs geheel verband kent, en zodanig bestiert, dat het nimmer het volmaaktste einde door Hem bedoelt, en de gelukzaligheid der redenmachtige Schepzelen, met dat einde verknocht, missen kan.

Uit dit vertrouwen op God ontstaat niet alleen de vergenoegtheid die men met zyn' staat of lot heeft, maar boven al de *vrede der ziele*, die onuitsprekelyke bron van Zaligheden, de hoogste trap van het inwendig genoegen. Wy willen 'er liever onzen Lezer het genot van toewenschen, dan dat wy ondernemen zouden denzelven met onze pen te beschryven.

Wy hebben hier boven gezien, dat de Godsdienst gebo-

boren wordt uit de betrekking die de mensch tot God heeft; gevolgelyk moet de mensch, die een Godsdienst heeft, niet alleen God, het voorwerp van den Godsdienst, leeren kennen, maar hy moet ook aan zich zelven, als het onderwerp van den Godsdienst, bekent zyn. Wy zagen dat de mensch bestaat uit een redelyke ziel en een dierlyk lichaam; Dat elk dezer zyne byzondere vermogens had, en dat het aan de ziel eigen was, te verstaan, te oordeelen en te willen; Deze vermogens zyn door God aan den mensch geschonken, tot zekere einden; gevolgelyk is de mensch verplicht, die einden op te spooren, en dezelve, als den wil van God, met welken zyn wil eenstemmig moet zyn, te betrachten. Wy kunnen ons hier over de Zielskunde, die een afzonderlyke Verhandeling zoude eischen, niet inlaten, en daarom zeggen wy maar kortelyk, dat een mensch verplicht is, om de vermogens van zyn verstand, door oeffening, te volmaken; Dat dit geschieden kan weet elk, die 'er de proef van genomen heeft.

Een mensch kan, door een meer verheven vermogen zyner ziel, dat wy hier in een bepaalden zin de Reden noemen, de bevattingen, die hy door de zintuigen, geholpen door de verbeeldingskracht, verkrygt, en die duister en verward zyn, nader ontwikkelen, en onderscheidend maken: zonder deze oeffening dwaalt ons oordeel, of het loopt gevaar van te dwalen, en onzen wil te doen nygen tot de verkiezing van schynbare goederen, die ons geluk, de bevordering van onze volmaaktheden, wederstreven, en overzulks kwaad zyn: Ons oordeel over het goed en kwaad, en onze wil omtrent dezelve, moet overéénstemmen met het oordeel en den wil van

 God,

God, of wy wyken af van de Rechtheid, die ons de Godsdienst voorſchryft; Wy zyn overzulks verplicht deze twee vermogens, tot hunne uiterſte volmaaktheid te brengen, het geen niet geſchieden kan, dan door de hulp van een opgeklaard verſtand.

Maar misſchien zal ons hier iemand tegenſpreken, en zeggen, dat de ondervinding evenwel leert, dat menſchen van een opgeklaart verſtand niet altoos de deugdzaamſte zyn; Wy erkennen het, en de reden daar van is, dat onze ziel vereenigt is met een dierlyk lichaam, gelyk wy boven zagen; Dat 'er in dit lichaam aandoeningen ontſtaan, door voorwerpen, die het ſterk beroeren, en die, aan de ziel medegedeelt zynde, die zinnelyke begeerte of afkeer verwekken, welke men gewoon is met den naam van hartstochten te noemen: Deze hartstochten hebben hunnen zetel dan in de mindere of lager vermogens der ziel, voornamentlyk in de verbeeldingskracht, die de werkzaamheid van dat hoger vermogen, het geen wy het redelyk verſtand genoemt hebben, doen ſtille ſtaan, ja zelfs doen dienstbaar worden; En in dien ſtaat heeft de mensch *geen opgeklaart verſtand*, maar alléén een verwarde bevatting, die hem voor goed doet houden, dat goed ſchynt, en voor kwaad doet houden, dat kwaad ſchynt, en die hem overzulks in zyne verkiezing doet dwalen.

Als wy dan, van de Godsdienstplichten ſprekende, van een opgeklaart verſtand melding maken, verſtaan wy daar door, niet een beſchouwelyke kennisſe, maar zodanig een opgeklaart verſtand, als de Godsdienst, die in een werkzame zucht en poging beſtaat, om zyn geluk in de gemeenſchap met God te betrachten, komt te vereiſchen. Wat vereischt nu deze Godsdienst? deze werkzame

zucht?

zucht? Zullen wy, gelyk zommigen gewilt hebben, ons zelven gevoelloos maken, door alle onze hartstochten te verdoven, uit te roeijen en te vernietigen? Wy geloven niet, dat het mogelyk is; maar indien dit al mogelyk was, zoude het Godsdienſtig zyn? O Neen! Juist het tegendeel is waar; De hartstochten zyn door God aan den mensch gegeven tot zekere einden; die einden moeten wy, om ons met Gods wil te vereenigen, trachten te ontdekken; wy moeten de hartstochten tot die einden, en tot geene andere, beſtieren, wy moeten dezelve binnen haare juiste paalen beſluiten, en tot dien graad van matigheid brengen en houden, dat zy, verre van de bevordering van ons geluk te benadeelen, daar toe medewerken: met één woord, wy moeten onze zinnelyke begeertens altoos in overéénſtemming houden met onzen redelyken wil, het geen, zonder een opgeklaart verſtand, niet geſchieden kan: En deze betrachting maakt geen gering gedeelte van onzen Godsdienstplicht uit, nadien een mensch, als hy daar in ſlagen wil, zich, zyne afhangelykheid, waar van wy bereids gewag gemaakt hebben, op het levendigſte moet vertegenwoordigen, om, overtuigt dat alle zyne krachten en vermogens in Gods hand zyn, met een biddend hart, den gedurigen invloed van God, zynen Schepper en Onderhouder, met vertrouwen af te wachten.

Wy hebben van Gods goedheid, nevens onze ziel, ook een lichaam ontfangen, dat zyne natuurlyke werkingen doet, die van het gebied onzer ziele niet afhangen, maar dat ook bekwaam is tot verſcheidene verrichtingen, die, na het welbehagen van onzen wil, door het zelve kunnen worden uitgevoert; en voor zoo verre is het lichaam

een voorwerp, waaromtrent de Godsdienſtige ziel werkzaam is.

De mensch is dan verplicht, om te onderzoeken, waar toe de natuurlyke vermogens en werkingen van het lichaam door God geſchikt zyn, ten einde die werkzaamheden, welke van 's menſchen wil afhangelyk zyn, daar mede te doen overéénſtemmen, om aan het oogmerk van God volmaakt te beäntwoorden: Het zintuiglyk geſtel van het lichaam is, voor de ziel, van de grootſte dienst, vermits wy daar door onze eerſte bevattingen verkrygen: Het is dierhalven de plicht van den mensch, om voor de bewaring van het zelve te zorgen, en nadien het lichaam tot verſcheidene verrichtingen bekwaam is, die het, tot een hoger trap van volmaaktheid kunnen brengen, zoo is de mensch verplicht, om zich door de oeffening een hebbelykheid te verkrygen, die tot verdere volmaking van zyne lichaamlyke vermogens kan dienen; en daar tegen, alle die daaden zorgvuldig te myden, waar door onze lichaamlyke vermogens aan een hebbelykheid, die aan die volmaking wederſtreeft, zouden onderworpen worden. Wy hebben al in het begin dezer Verhandeling een korte ſchets van de vereëeniging onzer ziele met het lichaam gegeven; Myne aandachtige Lezers, die wel overwegende, zullen daar zoo veel uit weeten af te leiden, dat zy geene verdere uitbreiding van dezen plicht, hier, nodig zullen oordeelen.

Maar heeft de mensch een ziel, heeft hy een lichaam, die beide voor een meerdere volmaking vatbaar zyn, die malkanderen niet mogen wederſtreven, (want dan zoude 'er een onvolmaakt geheel uit ontſtaan, dat tegenſtrydig is), wy zeggen, heeft hy een ziel en een lichaam, hy heeft

heeft dan ook een plaats in de orde van het Heelal, die hem door de Goddelyke wysheid is beftemt, en hier uit ontftaat des menfchen uiterlyke ftaat. Hieromtrent heeft de mensch zoo weinig befchikking gehad, als hy befchikking heeft gehad over het lot zyner geboorte, en overzulks moet hy die uiterlyke ftaat aanmerken als een weldaad van God, zoo wel als die zyner Schepping: Eischt nu de Godsdienst, dat hy zich tracht te volmaken in de vereeniging met God, dan moet hy zynen wil ook doen overéénftemmen met Gods wil, en onderzoeken de wyze oogmerken die God gehad heeft met hem in zoodanig een orde te plaatzen, als waar in hy zich bevindt: Deze ftaat moet hy doen dienen, om aan die einden te beantwoorden, en overzulks tot vermeerdering van de trappen zyner volmaaktheid; en voor zoo verre die ftaat voor verbetering vatbaar is, is hy ook verplicht, om die verbetering, tot die zelfde einden, te betrachten.

Onze aandachtige Leezers begrypen lichtelyk, dat wy hier fpreken van goederen, die buiten ons beftaan, maar die de alwysheid van God onder onze befchikking geftelt heeft, en die, of nootzakelyk tot ons beftaan, of ten minften nuttig, of aangenaam voor ons zyn; Al het gebruik, dat de mensch van die goederen, volgens het voorfchrift van den Godsdienst maakt, is geöorlooft; daar tegen al het andere, of verdere gebruik, dat hy daar van maakt, of tracht te maken, is een misbruik, en een poging, die van den Godsdienst is uitgefloten.

Omtrent de plichten, die wy aan andere, onze medemenfchen, fchuldig zyn, kunnen wy ons bekorten, om dat dezelve, fchoon weinig betracht, echter genoeg gelezen worden, en doorgaans bekent zyn.

Wan-

Wanneer wy onzen ſtaat, van onze geboorte af, nagaan, weeten wy, dat de eene mensch de hulp van den anderen, tot zyne volmaking, nodig heeft: Een verband, dat Gods oneindige wysheid onder het redelyk menschdom gelegt heeft. Maar wat leert ons dat verband? Wat anders, dan dat elk mensh aan den anderen ſchuldig is, al het geen hy aan zich zelven ſchuldig is; Onze medemenſchen zyn tot dezelve einden geſchapen, waar toe wy geſchapen zyn: De Godsdienst van den eenen, is ook de Godsdienst van den anderen: zy zyn overzulks gezamentlyk, en als één lichaam uitmakende, verbonden tot dezelfde plichten: Die plichten, kunnen, noch mogen niet tegen malkanderen inlopen, of dit verband, en deze overeenſtemming zoude gebroken worden; zy zyn elk op zich zelve, en alle gezamentlyk, verplicht, om God te dienen, dat is, om die werkzame zucht en poging levendig te houden, ten einde hunne volmaaktheid te bevorderen in de vereeniging met God, als hun hoogſte goed: Niemand mag een ander daar in wederſtreven, maar elk moet een ander daar in behulpzaam zyn, om een volmaakt geheel uit te maken.

Is het wel wonder, dat uit deze Godsdienst onmiddelyk die gulde grondles wordt afgeleidt, waar uit dit gedeelte van de geheele Ethica voortvloeit? *Al wat gy wilt, dat u de menſchen zullen doen, doet gy hun ook alzoo:* En wederom, *Al wat gy niet wilt, dat u de menſchen zullen doen, doet hun ook niet alzoo.* Dit zal hier genoeg zyn van de wederzydſche menſchelyke plichten.

Zie daar, zoo kort, als ons mogelyk geweest is, de Natuurlyke Godsdienst geſchetst. Wy noemen denzelven den Natuurlyken Godsdienst, in een volſtrekten zin,

om

om dat zy op de natuur der betrekking, die 'er tusſchen God, en den mensch is, gegrond is; Men kan hem ook den redelyken Godsdienst noemen, om dat de Reden ons dezen, en geen' anderen Godsdienst leert; Hy is die Godsdienst die van boven is, en die zoo oud is als de ſchepping, en daarſtelling van redenmachtige ſchepzelen, die, aan welke toevallen en veranderingen de ſtaat der menſchen ook onderhevig mag zyn, zelfs aan geene veranderingen onderhevig, maar zoo eeuwig, en onveranderlyk is, als de betrekking, die het redelyk ſchepſel tot God zynen Schepper en Weldoender heeft, onveranderlyk is, en die over zulks geene vermindering lydt, het is die Godsdienst, waar van men volmondig kan zeggen, dat de mensch die denzelven betracht daar door zal leven, en eeuwig in de gemeenſchap van het hoogſte en gelukzaligſte Wezen gelukkig zal zyn.

Maar, daar wy den Godsdienst tot hier toe voorwerpelyk, en in het afgetrokkene beſchouwt hebben, wordt het tyd dat wy denzelven nu onderwerpelyk, en in concreto, of in de beoeffening der menſchen zelve leeren kennen en naſpooren, of wy ze aldaar op dezelve wyze vinden.

Om dit te doen, moeten wy onzen Lezer weder terug roepen tot de zelfskennis; wy weeten dat wy eenen wil hebben, die zich op verſcheidene wyze kan bepalen, en dat, voor zoo verre dezelve zich bepaalt overeenkomſtig aan de voorſchriften van dezen Godsdienst, daar uit ontſtaat dat onſchatbaar goed, het welk wy hier boven den *vrede der Ziele* genoemt hebben, en waar van het gemis het duidelyke kenmerk is, dat de mensch van de vereeniging met God, de Bron van zyn geluk, is uitgeſloten.

De Lezer merkt lichtelyk dat wy hier van de conſciën-

 tie

tie willen fpreken. ô Ja; en dat doen wy te liever, om dat wy ons gerust ftellen, dat elk myner Lezeren 'er eene heeft, en dat deze, door hun wel gebruikt, en te werk geftelt, krachtig genoeg zal medewerken, om die klaarheid en overtuiging aan myn vertoog te geven, die ik van harten wenschte dat het had, om de beste uitwerkzelen te hebben.

Die inwendige medewerking van het geweten myner Lezeren, zal my ook ontflaan van uitvoerige redeneringen, en bewyzen van elders, die ik, in een kort gefchrift als dit, gaarne wilde ontwyken.

Het vermogen onzer ziele om te oordeelen, ftrekt zich niet alléén uit over zaaken, die, fchoon zy 'er mede in eenige betrekking ftaat, zy nochthans aanmerkt, als buiten zich, maar ook omtrent alle haare eigene uitwendige en inwendige daden, die de mensch als dan befchouwt, of als overeenftemmende met de voorfchriften van den Godsdienst, of als daar mede ftrydig en onbeftaanbaar.

De oeffening van dat onderzoekend, en oordeelend vermogen onzer ziele, is het, dat men de Confcientie of het Geweeten noemt.

Wanneer dezelve te werk geftelt wordt, voor dat onze wil zich omtrent eenige daad bepaalt, wordt dezelve een voorafgaande Confcientie genaamt; Dan! te werk geftelt zynde na de bepaling des wils, en de verdere werkzaamheden van den mensch, die uit kracht dezer wilsbepaling volgen, noemt men ze een volgende Confcientie.

Men kan het een *Voorgeweeten*, en een *Nageweeten* noemen. De Godsdienst vereischt, dat de mensch dit voorgeweeten beftendig levendig houde, en oeffene: Maar zal dit gefchieden, moet de mensch, bevorens hy zynen wil be-

bepale en het besluit neeme, om eenige daad te doen, of te laaten, de natuur van die daad wel leeren kennen, en daar en boven voorzichtig alle de omstandigheden, die zodanig een daad verzellen, wel overleggen, wikken en weegen, en vooral zorge dragen, dat hy geene schyngoederen voor waare goederen, of schynkwaaden voor wezentlyke kwaaden, beoordeelt, en overzulks een ongelukkige of onzekere verkiezing doe: Want, indien de mensch, meer gehoor gevende aan zyne zinnelyke aandoeningen, dan aan het redenerend vermogen zyner ziele, een kwade verkiezing doet, dwaalt zyne conscientie; En doet hy eene onzekere verkiezing, blyft zyne conscientie twyffelachtig en bekommert over de gevolgen, die de bepaling van zynen wil kan na zich slepen.

Als wy nu een mensch beschouwen in het licht van alle zyne vermogens en bekwaamheden, waarin wy hem hier beschouwt willen hebben, is, en blyft hy echter altoos een mensch, en vatbaar voor zodanig een dwaling. En waarom? Om dat zyn verstand eindig, en bepaalt is, en dat 'er meer dan een eindig verstand, en meer dan bepaalde vermogens vereischt worden, om alle de voorwerpen, waaromtrent onze wil verkeeren kan, zodanig onderscheidentlyk te kennen, dat wy nimmer zouden kunnen dwalen, en dat wy ons nooit door onze zinnelyke begeertens zouden kunnen laaten verrassen.

Tegens zodanig eene dwaling, tegens zulk een gevaarlyke vervalsching is nochthans een betrachter van den Natuurlyken Godsdienst in veiligheid gestelt: Hy heeft hiertegen een zeker en onfeilbaar behoedmiddel; Een onschatbaar voorrecht, dat hem de beoeffening van zynen Godsdienst geeft, en elders vergeefsch gezocht zoude worden.

Een beöeffenaar van den Natuurlyken Godsdienst, namentlyk, is bezielt met eene werkzame zucht, om zyn heil te bevorderen, in, en door de vereeniging met God, als zyn hoogste goed: God, zynen Schepper en Onderhouder, van wien hy ogenblikkelyk den adem ontfangt, is het hoofdvoorwerp van alle zyne bedoelingen; Hy leeft in een gedurige afhangelykheid van hem, van wien hy alle zyne vermogens ter leen houdt. Verschoon my deze uitdrukking! Hy heeft een biddend gemoed, dat onophoudelyk tot zynen weldoender roept; Een ziel, die altoos op God ziet; met één woord; niets voldoet hem, buiten die afhangelyke vereeniging met God, en het is in die vereeniging, met een Wezen van een oneindig verstand, dat het eindige, het bepaalde van zyn verstand, zyne vergoeding vindt.

De mensch wordt langs dezen weg deelgenoot van een volmaakt verstand, dat nimmer dwaalt, en nimmer den Godsdienst betrachter, die in zodanig een aanklevende vereeniging met hem staat, en volhardt, zal doen dwalen: Dit behoedmiddel, zeg ik, is een genoegzame waarborg voor een mensch, die bekommert is over de zedelykheid zyner daaden, die hem te betrachten staan.

Dit zy genoeg van het *Voorgeweeten.* Wy laaten met opzet iets over voor den Lezer, om zelfs te denken. Wanneer wy onzen wil bepaalt hebben, om zekere daaden te doen, of te laaten, en die wilsbepaling opvolgen, heeft het *Nageweeten* plaats; dat is de oeffening van dat vermogen, waardoor wy onderzoeken en beoordeelen, of de volbragte daad van den wil haare rechtheid heeft, dat is, of zy overéénkomstig aan den Godsdienst, en deszelfs lessen, dan of zy daar mede strydig is; Hebben wy een goed ge-

gebruik gemaakt van ons *voorgeweeten*, zo als wy het hier boven beschreeven hebben, en is ons *nageweeten* hier mede éénstemmig, dan bevindt zich de mensch in een gerusten staat des gemoeds, en geniet dien *vrede der Ziele*, die hem het kenmerk oplevert van zyne aanhoudende vereeniging met God: maar zegt hem, in tegendeel, dit oordeel zyner ziele, dat zyne wilsbepaling van die rechtheid is afgeweken, zoo zegt het hem ook te gelyk, dat het *voorgeweeten* van hem deszelfs plicht niet gedaan heeft, dat hy geen gebruik gemaakt heeft van die verstandige vermogens, die hem God geschonken heeft, en voor all' dat hy geen gebruik gemaakt heeft van dit onschatbaar behoedmiddel, dat aan de eindigheid en bepaaltheid zyner vermogens zoude te hulp komen; met een woord, het zegt hem, dat hy zyn' Godsdienst verzaakt, dat is, dat hy die werkzame zucht en poging, die de ziel van den Godsdienst uitmaakt, niet geoeffent, dat hy de betrekking, die 'er tusschen hem en God was, verwaarloost heeft, en dat hy zich bevindt buiten die dierbare vereeniging, met zyn hoogste goed, waar in zyn eenig heil gelegen was.

Zodanig een Conscientie noemt men een beschuldigende, een aanklagende Conscientie, die in ons een aantal van onaangename aandoeningen verwekt, als ongerustheid, schaamte, naberouw, schrik, vreeze, wanhoop, en, om kort te gaan, een aanhoudende wroeging, die, meer of minder is, na maate de mensch in de oeffening van zyn vooräfgaand gewisfen te kort is geschoten.

Schoon de noodwendigheid dezer gevolgen van de beschuldigende Conscientie van vooren kunnen worden bewezen, zoo vergenoegen wy ons hier met het bewys van achteren; De bewustheid namentlyk van my zelven, en

van elk myner lezeren, die zich zelven heeft leeren kennen; en ik ben volleedig overtuigt, dat, wanneer elk zyne eigene ondervinding raadpleegt, niemand hunner het nodig en dienstig zal oordeelen, om 'er de gevaarlyke proeven van te herhalen.

Niemand hunner zeg ik, die zyne eigene daaden, tegen de korte schets, die wy hier boven van de Natuurlyke Godsdienst gegeven hebben, vergelykt, zal verwaand genoeg zyn van te zeggen; Alle deze dingen heb ik betracht van myne Jeugd af, wat ontbreekt my nog? En hy, die deze taal met geen vertrouwen kan voeren, kan ook niet nalaten, in meerdere of mindere graaden, die onaangename gewaarwordingen te hebben, die wy zoo even vermelt hebben.

Denk nu niet Lezers, dat ik tegen de kwade gevolgen van dit Nageweeten, ook een hulpmiddel zal aan de hand geven, dat de vlek dezer Conscientie zal uitwisschen! O Neen! Hier eindigt myne Wysbegeerte; en de schranderste Philosophen lyden hier met hun vernuft schipbreuk: De besten van hun zullen ons alléén zeggen, dat, nadien gedane dingen geen keer hebben, men deze onaangename gewaarwording met gedult moet ondergaan, en zich by vervolg, met meer behoedzaamheid gedragen, om, door nieuwe afwykingen van onze plichten, de smerten niet te vermeerderen.

Dan: nadien het tegenwoordige altoos vruchtbaar is van het toekomende, en onze tegenwoordige staat, met onzen volgenden, als oorzaak, en gewrocht, aan malkanderen hangen, kan men zich weinig van de verbetering onzer plichten beloven, nadien dezelve, als Godsdienstig aangemerkt, nimmer betracht kunnen worden, dan in de

ge-

gemeenschap met God, waar van wy, door het getuigenis van onze eigene Conscientie, zyn buiten gesloten: Confucius konde, toen hy zeventig Jaaren oud was, zich alleen maar beroemen, dat hy zedert den Ouderdom van vyftien Jaaren zich met allen vlyt op de verbetering van zich zelfs yverig had toegelegt, dan dat hy nog maar weinige vorderingen gemaakt had; En denkelyk had de openhartige man zyne plichten nog niet in dat sterke licht van den Godsdienst beschouwt, zoo als wy in deze Verhandeling hebben moeten doen.

Zoo lang dan deze vlek uit onze Conscientie niet is weggenomen, kunnen wy nimmer in de vereeniging met God, ons hoogste goed, herstelt worden; en kunnen wy in die vereeniging niet herstelt worden, zoo kunnen wy ons geluk ook nimmer bevorderen, tot de hoogste trap van volmaaktheid, waar voor ons wezen vatbaar is, en dus verliezen wy all' de vrucht, die ons de Natuurlyke Godsdienst belooft. Niets schiet ons over; dan een vooruitzicht op Gods oneindige Goedheid, waar door Hy zoude willen, en zyne onbepaalde Almacht, waar door Hy zoude kunnen, die vlek uit onze conscientie wisschen, en ons in zyne gemeenschap herstellen.

Maar nadien wy nimmer kunnen weeten, of zodanig een Goddelyke daad bestaanbaar is met de orde van alle zyne werken, en noch minder, of dezelve bestaanbaar is met den te zamenloop van alle zyne deugden, en volmaaktheden, is zodanig eene hoop geheel onzeker; en ontbloot van eenen vasten grond, zoo lang als God zelve ons zynen wil, op een buitengewone wyze, niet openbaart.

Hoe wenſchelyk zoude het zyn Lezer! dat wy, in het midden dezer duisternisſen, door eenen kleinen ſtraal van zulk eene Openbaring mochten voorgelicht worden, en dat zulk een weiffelende, en onzekere hoop, in een vast vertrouwen mocht verandert worden!

TWEE-

TWEEDE AFDEELING.

Mozaifche Godsdienst.

Gelyk wy in het eerfte Hoofdftuk vooronderftelt hebben het aanwezen van God, als het voorwerp van den Godsdienst, zoo vooronderftellen wy nu het aanwezen eener Openbaring, en derzelver Godlykheid; en deze Openbaring vinden wy begrepen in het Boek, het geen onder ons genoeg met den naam van den Bybel bekent is.

Door de Mozaifche Openbaring in het byzonder verftaan wy alhier die geopenbaarde waarheden, die ons door de penne van Mozes, en de opgevolgde gewyde Schryvers, zyn befchreven, en welke begrepen zyn in het Eerfte Deel van den Bybel, dat men het Oude Testament noemt, waar van de inhoud beftaat uit gefchiedenisfen, onderwyzingen, en voorzeggingen.

De afwyking van de rechtheid, waar toe ons de Natuurlyke Godsdienst verbindt, noemt men zonden; En de overtuiging van die zonden verwekt in den mensch die lastige confcientie, waar van wy in het einde van ons eerfte hoofdftuk fpraaken; maar dit is het alleen niet! By deze ziekte der ziele worden de menfchen ook andere natuurlyke kwaaden, zoo binnen, als buiten hun lichaam gewaar; namentlyk ongemakken en rampfpoeden van veelerlei aart, die deze benaauwde confcientie hun min of meer doet aanmerken, als met deze zedelyke kwaaden verbonden; En het was het werk der verftandigfte onder

Ouden, na den oorſprong van dit kwaad, dat zoo algemeen was, onderzoek te doen. Men vroeg niet ten onrechte: indien 'er een God is, van waar komt dan het kwaad? En indien 'er geen God is, van waar komt dan het goed? Dit gewichtig vraagſtuk bleef onbeſlist, en konde zonder de Openbaring nimmer beſlist worden. Hadden zy kennisſe gehad aan de Openbaring, zy zouden kortelyk geantwoordt hebben: Al het goede is uit God, en al het kwaade is uit den mensch.

Het geſchiedkundig gedeelte, waar mede de Openbaring begint, geeft ons een gepast verſlag, van de Schepping, of wording van het menſchelyk geſlacht, en de gevolgen daar van, waar door deze gewichtige knoop niet alleen gemakkelyk wordt los gemaakt, maar waar door wy ook, van achteren, bevestigt vinden, al het geen wy in het voorgaande Hoofdſtuk, van den Natuurlyken Godsdienst, uit redelyke gronden hebben bewezen.

Schoon wy geen voornemen hebben om den Bybel, een boek, dat in veele handen is, uit te ſchryven, moeten wy echter, om het groot gewicht dezer gebeurtenisſe, het zakelyke daar van vermelden.

Na dat God, door zyne ſcheppende kracht, den Aardbol in dien ſtaat had gebracht, dat hy door redelyke ſchepzelen bewoont konde worden, ſchiep God twee menſchen, namentlyk eenen Man en eene Vrouw, om daar uit den gantſchen aardbodem te bevolken; Deze menſchen, zegt Mozes, waaren *geſchapen na Gods beeld en gelykenisſe* (a).

Welke betekenisſe men ook aan deze woorden mag geven, dit is zeker, dat alle lichaamlyke denkbeelden hier moe-

(a) Gen. 1: 27.

moeten worden buiten gesloten, en dat het beeld van God bestaan heeft, in zekere overeenkomsten der ziele van den eindigen mensch, met zekere eigenschappen van den oneindigen God, en voor al in die oorspronkelyke rechtheid, die vergezelt gaat met een werkzame zucht, en poging van den redelyken mensch, om zyn geluk te bevorderen tot den hoogsten trap van volmaaktheid, waar voor zyn wezen vatbaar is, in, en door de vereeniging met God, als zyn hoogste goed.

De eerste menschen hadden dan by hunne schepping den Godsdienst oorspronkelyk in hunne ziele, en zy konden niet nalaten, om, in de beoeffening van dezelve, bestendig gelukkig te zyn.

Een welgestelde ziel, vereenigt met een welgestelt lichaam, vereischte ook een plaats in de orde van het Heelal, die met deze gelukkige gesteltheid overeenkwam: God plaatste deze menschen in eenen alleraangenaamsten, en vruchtbaren Oord, den Hof van Eden genaamt, alwaar deze onze Voorouders in een ryk verschiet van voorwerpen, die getuigenis droegen van de grootheid, en Majesteit van hunnen Schepper, de redelyke vermogens van hunne ziel op eene edele wyze niet alléén konden werkzaam houden, maar alwaar zy ook hunne lichaamlyke bekwaamheden konden beoeffenen; Want God stelde Adam in dien Hof, niet, om daar alleen een ledig aanschouwer van zyne wonderen te zyn, maar ook, om die *te bebouwen, en te bewaren* (*a*).

In deze gelukkige geplaatstheid vergunt God aan deze menschen, het vrye genot van alle de vruchten, die deze Hof

(*a*) Gen. 2: 15.

Hof zoude opleveren, met uitzondering nochthans van de vrucht van eenen eenigen Boom, die de Boom der Kennisse wordt genoemt, waaromtrent God hun een getrouwe waarschouwing gaf, dat, indien zy daar van kwamen te eeten, zy *Stervende zouden sterven.*

Hoe gelukkig was Adam! Hy geniet de grootste vrucht, die zyn godsdienstig gemoed konde opleveren: By alle de bekwaamheden van zyne zielsvermogens ontbrak hem een oneindige kennis: Een gebrek, dat hem niet toeliet, om alle de voorwerpen, die zyne zintuigen aandeden, zoo grondig te kennen, en onderscheiden, dat hy zyne wil, en begeerte niet zoude kunnen bepalen tot iets, dat hem als goed voorkwam, en nochthans kwaad, en schadelyk zoude kunnen zyn: Maar zoo lang hy leeft, in de afhangelyke aankleving, in die vereeniging met zynen Schepper en Weldoender, loopt hy geen gevaar: zyn eindig verstand wordt geholpen door het onbepaalt verstand van God, die alle zyne Schepzelen kent, en 's menschen Wil, daar mede vereenigt zynde, konde nimmer dwalen: In dien godvruchtigen toestand wyst God zelve, aan Adam het schadelyke aan en beveelt hem, dat hy 'er zich voor wachten zoude.

Met dit alles, Adam was een mensch; Hy moest op zyn hoede zyn, en waaken, dat de zinnelyke aandoeningen, en de verbeeldingskracht de verhevener vermogens zyner ziele niet overmeesterden: Dit bleef altoos mogelyk, want zonder dit zoude hy hebben opgehouden een mensch te zyn; Hy moest die redelyke vermogens altoos raadplegen, hy moest blyven in die afhangelyke vereeniging met God, die de ziel van den Godsdienst uitmaakt; Hy moest bidden zonder ophouden.

Wat

Wat gebeurt 'er? Een redenmachtig schepzel, maar van een andere zoort als de mensch, en ook van een andere zoort; dan de gediertens des velds, (want het was veel listiger) wikkelt zich in een gemeenzame kennisse, en redenwisseling met de vrouwe; Hy lokt haar op een behendige wyze uit, dat zy hem verhale, hoe God aan hun veröorlooft had, gebruik te maaken van alle de vruchten van den Hof, één éénige Boom nochthans uitgezondert, waar van hun God gewaarschouwt had, dat zy, daar van eetende, *Stervende zouden sterven* (*a*).

De listige verleider stelt hier zyne geheele welsprekendheid te werk, en bedient zich van zodanige beweeggronden, die het zaad van hoogmoed, de zucht tot onafhangelykheid in haar kunnen verwekken: Beweegmiddelen, die op haare nakomelingen nog tot op dezen huidigen dag van een onwederstaanbaar vermogen zyn: Gy zult (zegt hy op eenen vertrouwelyken toon) niet stervende sterven; maar uw verstand, (en dit weet God) zal door een nieuw licht bestraalt worden, en gy zult, zoo wel als God, het goede van het kwade weeten te onderscheiden.

Het denkbeeld van, onafhangelyk van God, het goede en het kwade te kennen, het schadelyke van het onschadelyke te onderscheiden, heeft zoo veel vermogen, dat de Vrouw, staroogende op de verbodene vrucht, reeds alle die krachten daar in meende te ontdekken: Zy geeft zich geheel aan het zintuigelyke, en aan haare inbeelding over; Zy beschouwt de vrucht als eetbaar, en over zulks als onschadelyk; Zy ziet, dat zy een lust voor de oogen, maar boven all' dat zy begeerlyk is, om dat zy in haar ver-

(*a*) Gen. 3.

verbeelding zulk een verstand verwekkend vermogen had. Wat doet zy? zonder haar redelyk vermogen in te roepen, en raad te plegen; zonder om haare afhangelykheid van God, en zynen nodigen invloed meer te denken, zonder een biddende ziel tot God op te heffen, om haar den nodigen onderstand te verleenen, zy neemt van de vrucht, zy eet, zy geeft ze ook aan haaren Man, en deze eet met haar.

De misdaad is gepleegt! Het vergift der vrucht werkt op hunne ledematen, dat der ongehoorzaamheid op hunne ziel, zy zien malkanderen aan; zy vinden zich naakt; zy schamen zich; zy bedekken hunne schaamdeelen met vygebladen; de conscientie ontwaakt; het nageweten beschuldigt hen, dat het voorgeweten zynen plicht verzuimt had; de Godsdienst is gekwetst; de gemeenschap met God verbeurt; men is beangst voor het ruischen der bladeren; men beeft voor het teken der Goddelyke tegenwoordigheit, men vliedt; O spoorloosheid! men vliedt in 't digste van het bos, om zich voor het oog van een alwetend God te verschuilen; Zie daar het onwederspraakbaarste bewys, dat de wroeging der conscientie haar uiterste kracht had geöeffend, daar zy Adam het verstandig vermogen zyner ziel geheel beneveld had.

Adam, die groote Philosooph, die in den staat der rechtheid God zoo wel kende die zoo veel in de gemeenschap met God geleert had, die groote Natuuronderzoeker, die den aart, en de byzondere eigenschappen der dieren zoo wel wist op te spooren, dat hy elk van dezelven, overeenkomstig met derzelver natuur, wist te benoemen; die groote Man, zeg ik, is thans verstandelozer dan een kind; Hy kent zich zelven, hy kent God niet meer; De

Goddelyke volmaaktheden van alomtegenwoordigheid, en van alwetendheid zyn uit zyn' gezichteinder geweken; Hy waant zyn' Schepper, zyn' Formeerder, die harten en nieren beproeft, te kunnen ontvlieden, en zich voor Hem te verſchuilen: Nog meer! In dien akeligen toeſtand herinnert zich de Man de Goddelyke bedreiging; *als gy van dien boom eet, zult gy ſtervende ſterven:* Die nadrukkelyke woorden treffen nu zyne ooren niet, maar, zyne ziel: Hy mist reeds het leven Gods, hy gevoelt dadelyk dat hy ſterft; maar de nadruk van dat *ſtervende ſterven* geeft hem het droefgeestigſte uitzicht voor het toekomende, en brengt hem tot de uiterſte graad van twyffelmoedigheid, die niets dan de wanhoop voor hem kan overlaten.

Zie daar! Adam buiten de Goddelyke gemeenſchap, en buiten de Goddelyke Openbaring! Zie daar! de uitwerkzelen van eene bevlekte conſcientie, waar van wy, in het voorgaande Hoofdſtuk, maar ter loops ſpraaken, om dat wy voorzagen, dat wy 'er alhier nader van zouden moeten ſpreeken. Adam wist geen' raad om die ſmet uit te wisſchen, en zich in de Goddelyke gemeenſchap te herſtellen; En, zonder eene Goddelyke Openbaring, zyn zyne nakomelingen niet wyzer.

Om daar van overtuigt te zyn, behoeft men ſlegts een matige kennisſe van de historie van het menschdom te hebben; Gewyde, en ongewyde geſchiedenisſen leveren 'er ons de blyken van. Zy, die buiten kennisſe, of erkentenisſe van de Goddelyke Openbaring geleeft hebben, zoo wel byzondere perzonen, als geheele volkeren, zyn niet minder verduistert in het verſtand, als Adam was, toen hy gevallen, en door de aanklacht zyner conſcientie, in de uiterſte verwarringe gebracht was: Een natuurlyk gevolg

volg van hunne geboorte uit een paar menschen, wier beeld zy draagen, en waarin de redelyke, en dierlyke vermogens beide bedorven en bevlekt waaren: Overtuigt, dat hunne zedelyke daaden aan de inspraak hunner conscientie niet beäntwoordden, en de natuurlyke kwaaden, daar zy mede te worstelen hadden, met dat zedelyk gebrek verbindende, moesten 'er middelen worden bedacht, waar door een vertoornde Oppermacht, aan welke zy deze kwaaden toeschreven, bevredigt, en hunne conscientien, op de eene of andere wyze, gepaait wierden. Het waare denkbeeld van die Oppermacht verloren hebbende, en nu onbekwaam, om zich boven het stoffelyke en zintuigelyke te verheffen, had men van die Oppermacht ook niet dan stoffelyke en lichaamlyke denkbeelden, en men wist zelfs niet meer, of 'er maar eene, of veele zulke oppermachtige Wezens waaren, die hunnen invloed op het menschelyk geslacht, en de regering van het Heelal, onder zich verdeelt hadden: Men wist eindelyk niet, of deze Wezens alle van dezelfde natuur waaren, en of dezelve niet bestonden uit een mengeling van goede, en kwaade, wier gunsten op een andere wyze moesten gezocht, en wier ongunsten op eene andere wyze moesten afgekeert worden. Van hier dan alle die spoorlooze afgoderyen, belachlyke, zondige en grouwelyke plechtigheden, die men Godsdienstoeffeningen noemden, en die te bekent zyn, om 'er ons geschrift mede te vervullen.

Andere nochthans, die wyzer meenden te zyn, en met het overgeblevene licht hunner reeden de spoorloosheid van zulke Godsdiensten niet konden overéénbrengen, en nochthans niet minder een conscientie der zonden hadden, dan de overigen, hebben als Philosophen trachten te onder-

derzoeken, of 'er geen middel was, om den band der betrekking, die 'er tusſchen God, en het redelyk ſchepzel was te verbreken, en zich te overreeden, dat 'er geen God, of, om in hunne taal te ſpreeken, geen Goden waaren, en dat de ganſche natuur, onafhangelyk van eene Godheid, door zich zelve beſtond: Hoe deze hunne aanklagende conſcientie hebben kunnen paajen, laat ik aan het oordeel van den Lezer, daar de ganſche natuur, de gebeurlykheid der dingen, die alle uitroepen, dat zy geen nootzakelyk beſtaan hebben, hun in het aangezicht tegenſpreekt, en daar 'er, behalven dit, nog een argument zoude moeten worden gevonden, om zich te overtuigen, dat 'er *geen* God was, nadien het bewys van deze *negative* volſtrekt onmogelyk is.

Zommige, wier begrippen misſchien met de voorgemelde dezelfde waaren, maar die den naam van Godlochenaars wilden ontgaan, en echter de betrekking tusſchen God en het redelyk Schepzel wilden wegneemen, om met hunne bevlekte conſcientie geen verſchil te hebben, trachten hun zelven, en andere diets te maken, dat 'er wel Goden waaren, die, om de voortreffelykheid hunner natuur, behoorden geëerbiedigt te worden, maar die zich aan de ondermaanſche zaaken (na dat dezelve, het zy dan door die Goden zelven eerst in ſtand gebracht, het zy dan dat deze uit haare eigene kracht van eeuwigheid beſtonden) niets bekreunden, en van het bedryf der menſchen geen kenniſſe naamen.

Hoe zeer zulk een leerſtuk dienen konde tot bevrediging van een bevlekt gemoed, kan men lichtelyk oordeelen: want indien zy zulk een verzierde Godheid, die met de ellebogen over malkanderen zit, en zich de waereld

niet bekreunt, hebben kunnen gelooven, dat is, indien zy zich van het tegenstrydige hebben kunnen overreden, vinden wy een doorslaand bewys, van hun beneveld verstand; En indien zy van dit verdichtzel niet overtuigt waaren, zyn zy niet verder gevordert, dan zy, die het denkbeeld eener Godheid vruchteloos uit hun gemoed trachten te wisschen. Nog anderen hebben het reden gebruik, dat hun nog overig was, en hun op een zekere wyze in den weg stond, geheel verdooft, en zyn in een logheid vervallen, die hun weinig voordeel boven het redenloze vee gaf: zelfs in onze leeftyden heeft men Schryvers gehad, die men ook al Philosophen noemt, en die zomtyds met toejuiching begroet worden, welke aan het menschdom geen beter, noch hoger oorsprong toeschryven, dan aan de beesten des velds: En inderdaad, men vindt in sommige oorden van de waereld volkeren, wier verstand zoo log en onbekwaam is, en die zodanig van de menschelykheid ontaart zyn, dat men by hen weinige, of geene denkbeelden van God bespeurt, en welker levenswyze zoo vernedert is, dat zy het redenloze vee zeer naby koomen. Het is zeer te vermoeden, dat de voorouders van deze volkeren diergelyke Philosophen tot leermeesters zullen gehad hebben. Zodanig is de staat van het menschdom na den Val van Adam, met betrekking tot den Godsdienst: Nadien wy nu bewezen hebben, dat deze de springbron is van alle onze plichten, die wy omtrent ons zelven, en anderen te betrachten hebben, behoeven wy ons niet te verwonderen, dat dezelve historie van het menschdom ons leert, dat de bedryven der menschen in hunnen geheelen zamenhang, geene overeenkomst hebben met het oogmerk hunner scheppinge, en dat men hun le-

ven niet anders mag noemen, dan een *ſtervend ſterven*, dat is, om kort te gaan, een *zieltoigen*. Het middel om uit dien zieltogenden ſtaat te geraken is eene *verborgendheid*, waar in wy niet dan door God zelve kunnen worden onderwezen, en waar van het menschdom overzulks niet meer heeft kunnen weeten, dan God 't en hun van tyd tot tyd trapsgewyze van heeft gelieven te openbaren. De eerſte Openbaring, die God na den Val heeft gedaan, is geſchiet aan Adam, in den Hof van Eden, op die plaats, daar wy hem in den kommerlykſten toeſtand gelaten hebben (*a*). God roept hem, *Adam! waar zyt gy?* wat antwoorde Adam? Hy zegt niet, zoo als hy bevorens in den ſtaat der Rechtheid zoude gedaan hebben; Hier ben ik, Heere, ſpreek, want uw dienaar hoort; Neen! als een aangeklaagde, die de wroeging zyner conſcientie gevoelt; hy ſpreekt verwarde, en weinig betekenende woorden. *Ik hoorde* (zegt hy) *Uwe Stemme in den Hof, en ik vreesde, want ik ben naakt; daarom verberg de ik my. Wie heeft* (vervolgt God) *U te kennen gegeven dat gy naakt zyt? hebt gy van dien boom gegeten, waar van ik U het gebruik verboden had?* Adam verſchoont zich, door de oorzaak van zyn ongeluk ten deele op God, en ten deele op zyn Vrouw te leggen, een bewys, dat de band van harmonie, niet alleen tusſchen hem en God, maar ook tusſchen hem en zyne Vrouw, (dat is, onder het menschdom) gebroken was; *De Vrouw* (zegt hy) *die Gy by my gegeven hebt, heeft my van dien boom gegeven, en ik heb gegeten.*

Waarom (vraagt God aan de Vrouw) *hebt gy dit gedaan*, zy antwoordt, *dat de Verleider haar bedrogen, en zy gegeten*

(*a*) Gen. 3: 9.

ten had. Hier op volgt dan die aanmerkelyke Godspraak, de eerste na den Val, die de grondtekening vertoont van het lot van Adam en alle zyne nakomelingen.

God spreekt den Verleider, de Vrouw, den Man, elk in het byzonder aan, en wel eerstelyk den Verleider: „ Dewyl gy, (zegt God) dit gedaan hebt, zoo zyt gy „ vervloekt boven al het vee, en boven al het gedierte „ des velds; op uwen buik zult gy gaan, en stof zult gy „ eeten, alle de dagen uwes levens: En ik zal vyandschap „ zetten tusschen U, en tusschen deze Vrouwe, tusschen „ uw zaad, en tusschen haar zaad, dat zelve zal u den „ kop vermorzelen, en gy zult het de verzenen vermor„ zelen.

„ Tot de Vrouwe (zeide Hy) ik zal de ongemakken „ uwer dracht zeer vermenigvuldigen; met smerten zult „ gy kinderen baaren; Gy zult uwen Man onderworpen „ zyn, en hy zal over u heerschappy hebben.

„ Tot Adam sprak God, dewyl gy na uwe Vrouw ge„ luistert, en van de vrucht, die ik U verbood, gegee„ ten hebt, zoo zy het aardryk om uwen't wille vervloekt, „ met smerten zult gy daar van eeten, alle de dagen „ uwes levens: Ook zal het u doornen en distelen voort„ brengen, en het gewas des velds zal uwe spyze zyn: „ In het zweet uwes aanschyns zult gy u voeden, tot dat „ gy tot de aarde, daar gy uit genomen zyt, wederkeert; „ want gy zyt stof, en zult tot stof wederkeren."

Het gevolg van deze Godspraak was, dat Adam en Eva buiten den Hof van Eden wierden gesloten, en verdreven na een min vermakelyke en min vruchtbare plaats, die overeenkomstig was met hunnen vernederden staat.

Wy

Wy vinden, in de bovengemelde drieleedige aanſpraak van God, een merkelyk verſchil in den ſtyl: Die aan Adam en Eva is onverbloemt, en heeft zyne letterlyke betekenis, die onze verklaring niet nodig heeft: Die aan den Verleider is verbloemt, zinnebeeldig en prophetisch, en vereischte alle de oplettendheid van Adam, zoo als zy nu van ons doet.

De Verleider, een redenmachtig wezen, verheven boven het gedierte des velds, wordt door het Godlyk vloekvonnis vernedert, tot den laagſten graad, waar toe eenig redenmachtig ſchepzel van zyne zoort vervallen kan. Dit brengen de verbloemde woorden, *Vervloekt zult gy zyn boven al het vee, en boven al het gedierte des velds; Op uwen buik zult gy gaan, en ſtof zult gy eeten, alle de dagen uwes levens;* vry duidelyk mede; Deze verbloemde woorden verwekken nochthans, letterlyk genomen, het idée van eene *Slange*, die onder de gedierten wel het vernederſte ſchepzel, en voor den mensch, zoo afſchuwelyk, als gevaarlyk is, en het is daarom te vermoeden, dat men met den naam, dien deze verleider in het hebreeuws voert, 't zedert dien tyd het denkbeeld eener Slange verbonden, en dit verachtelyk dier met denzelfden naam benoemt heeft.

Maar de volgende woorden der Godſpraak zyn voor Adam en zyne Vrouwe van nog grooter belang.

God bedreigt den Verleider: „ Ik zal vyandſchap zetten tusſchen u, en tusſchen deze vrouwe, tusſchen uw zaad, en tusſchen haar zaad, dat zelve zal u den kop vermorzelen, en gy zult het de verzenen vermorzelen"

Deze woorden geven duidelyk te kennen, een worsteling en ſtryd, tusſchen den verleider en zyn zaad, en tus-

schen de vrouwe en haar zaad, waar van het gevolg zoude zyn, dat het zaad der vrouwe, door den verleider wel beledigt, maar niet overwonnen zoude worden, maar dat de overwinning aan de zyde van het zaad der vrouwe zoo volkomen zoude zyn, dat het hem zyn geheele macht zoude benemen, zodaniger wyze, als een Slang, die de kop ingetrapt is.

Wy, die het geluk hebben, onder den glans van het Euangelium, deze Godspraak te beschouwen, kunnen de toepassing daar van met weinige moeite maken, gelyk myne lezers van zelfs zullen doen: Hier komt het er nu maar op aan, welke uitwerking of deze Godspraak op de begrippen van onze voorouders heeft kunnen hebben, en of dezelve iets tot hunne hereeniging met God, en het herstel van den verloren Godsdienst, heeft kunnen toebrengen.

Het is te vermoeden, dat Adam, onder het gehoor van deze drieleedige Godspraak, door de verwarring waar in hy zich bevond, meer de woorden zal onthouden, dan den waaren zin begrepen hebben; maar dat hy naderhand, meer tot zich zelven gekomen, den zin der woorden, zoo veel hem mooglyk was, zal hebben trachten op te spooren, met oogmerk, om daar uit, in zynen kommerlyken staat, eenige vertroosting te trekken.

In deze bezigheid konde hy zich zelven verzekeren, dat, schoon hy het lichaam in het stof zoude moeten afleggen, God hem echter eenigen tyd des levens vergunnen zoude, indien hy, hoewel gebukt onder eenen lastigen arbeid, echter het nodige voezel, tot instandhouding van zyn lichaam, op deze Aarde zoude vinden. Hy konde zich overtuigen, dat, hoewel Eva met smerten

zoude kinderen baaren, het menschelyk geslacht nochtans door haar zoude voortgeplant, en by vervolg in staat gehouden worden, en dat God overzulks den zegen, *wast en vermenigvuldigt*, niet had ingetrokken: Hy konde weeten, dat de Verleider, die door zyne listigheid hem zoo gevaarlyk was geweest, in eenen staat van vernedering was gebracht, die hem minder geducht maakte. Hy konde ook weeten, dat, schoon de verleider zoo aanmerkelyk vernedert was, hy, en zyne nakomelingen, nochthans tegen denzelven, en vooral tegen het zaad der besmettinge, dat hy, by het plegen der misdaad, in zynen boezem had uitgestort, en dat tot zyn nakroost stond over te gaan, by aanhoudentheid zoude moeten stryden en arbeiden, om de ongeregelde hartstochten te onder te brengen, en dat hy overzulks van het redenlicht, dat hem overgebleven was, alle mogelyk gebruik zoude moeten maaken. Hy konde hier echter by overwegen, dat, daar het hem in den staat der rechtheid niet konde gebeuren, onafhangelyk van God, gelukkig te zyn, het hem veel minder in zynen tegenwoordigen toestand mogelyk zoude zyn, om de hier voorgemelde plichten te betrachten, zonder den invloed en bystand van God, en dit konde hem aanspooren, om, in de diepste vernedering, met berouw en leedweezen voor God te verschynen, en Hem, om zyne genadige hulpe te smeeken.

Eindelyk; hoe raadzelachtig hem het verbryzelen van den kop van den Verleider ook mogte voorkomen, hy konde er echter een gewichtige gebeurtenis uit voorspellen, waar in hy, en zyne nakomelingen, het grootste belang hadden, namentlyk, dat het zaad der vrouwe een volkomene overwinning op den Verleider zoude behaalen; en

dit

dit konde zyne hoop, en (mag ik het 'er by voegen) zyn vertrouwen op God merkelyk doen klimmen, en hem doen verlangen na een nadere Openbaring.

De hoofdzom van dit alles leerde aan Adam, dat hy niet geheel van God verlaten was, en dat 'er een goed vooruitzicht was, om wederom in de gemeenschap van God te geraken, buiten welke hy nimmer zyn geluk konde betrachten; En het was dan voor all' zyn zaak, om die ernstige zucht en poging, die de Godsdienst vereischt, door een bestendige onderwerping aan Gods wil, met alle vlyt, en afhangelyk van God, onder gedurige gebeeden in zyne ziel op te wekken.

Zie daar de Godgeleertheid van Adam! zie daar het beginzel van den Godsdienst wederom in hem ontstoken! Hoe veel kundigheden is hy niet aan deze Godspraak verschuldigt, en hoe merkelyk is zyn staat verbetert, zedert dat hy, vluchtende voor God, zich in het dichte bosch poogde te verbergen.

Of Adam in deze Godspraak, die thans alléén zyn geheele Bybel uitmaakte, meer heeft kunnen zien, weeten wy niet; wy willen het noch ontkennen, noch bevestigen: Ook weeten wy niet, of God zich by vervolg nader aan Adam geöpenbaart heeft, om dat Mozes 'er van zwygt.

Dit kunnen wy met eenigen grond van zekerheid zeggen, dat Adam tegen die hoofdsmet, *de zucht tot onafhangelykheid*, ernstig gewaakt, en God als zyn hoogsten Weldoender erkent heeft, in zoo verre zelfs, dat hy de vruchten, die hy in het zweet zyns aanschyns uit de aarde trok, niet anders aanmerkte, dan onverdiende geschenken, die hem door de goedheid Gods genadig verleend wierden, en die hy niet wilde gebruiken, zonder zyne erkentenis pleg-

te-

telyk te betuigen, door de eerstelingen van dezelve met dankzeggingen en gebeden aan God zynen Leenheer op te draagen.

Dit kan men afnemen uit het waarnemen van zodanig een Offerplechtigheid door twee zyner kinderen, die hier in, zekerlyk, het voorbeeld en het gebruik van hunnen Vader gevolgt hebben; Doch wy leeren uit het verhaal, dat Mozes ons daar van geeft, teffens, dat zodanige uitwendige daaden, by God, niet verder in aanmerking komen, dan voor zoo verre dezelve uit een godvruchtig grondbeginzel des gemoeds hunnen oorsprong ontleenen: Het verschillend onthaal der twee Broeders, by deze gelegendheid, bevestigt dit (*a*).

God heeft, dit hebben wy gezegt, zyne verborgendheden aan het menschdom medegedeelt, van tyd tot tyd, en by trappen: De lotgevallen van het menschdom, zedert Adams tyden, dan daar latende, doen wy een treede verder, om te zien, met welk een licht het God behaagt heeft, Abraham, dien uitmuntenden Man, dien Vader der Gelovigen, te bestraalen. Wy behoeven de moeite niet te nemen, om dezen Aardsvader aan onze Lezers te doen kennen; zyne historie komt voor in het twaalfde, en eenige volgende Hoofdstukken van Mozes eerste Boek, en behelst een aaneengeschakelt tafereel van bedryven, die zodanig een volkomen geloofsvertrouwen op God te kennen geven, dat hy met recht tot een voorbeeld van de talryke nakomelingschap, die God hem by verscheidene gelegendheden, in weerwil nochthans van alle menschelyke waarschynelykheid, belooft had, mag gestelt worden;

Trou-

(*a*) Gen. 4.

Trouwens God zelve kende hem bekwaam, om aan zyne kinderen den weg des Heeren te onderwyzen, op dat zy recht en gerechtigheid zouden betrachten.

Onder de veelvuldige verschyningen, waar mede het God behaagde dezen Gunstgenoot te verwaardigen, vindt men 'er eene, die zeer opmerkelyk is, daar God hem zegt, *Ik ben God de Almachtige*, (of zoo als andere liever vertalen) *Ik ben God de Algenoegzame*, *wandelt voor myn Aangezichte*, *en zyt oprecht*; Als men hier nu mede een andere Godspraak, *Vrees niet Abraham*, *ik ben U een schild*, *en zeer groot loon*, vergelykt, en daar nog byvoegt een toezegging, te meermaalen aan hem, en zyne kinderen, herhaalt, waar by God niet alleen belooft hem te zegenen, maar dat hy ook tot een zegen voor anderen zoude zyn, want *dat in hem*, *of in zynen zaade*, *alle volkeren en geslachten des aardbodems zouden gezegent worden*, krygt de Godgeleerdheid van Adam een aanmerkelyken aanwas in het verstand van dezen Geloofsvader.

Want, daar Adam alleen zyne hoop konde vestigen op gevolgtrekkingen, die het hem ten hoogsten waarschynelyk maakten, dat hy de Goddelyke Gemeenschap weder zoude kunnen genieten, daar krygt Abraham, alhier, een rechtstreeksche verzekering, dat God *zyn' God*, en *Algenoegzaam* voor hem was: meer was 'er niet nodig, om al zyn vertrouwen in God te plaatzen, en het bevel van God, om met een oprecht gemoed in zyne tegenwoordigheid te leven, en alle zyne inwendige en uitwendige daaden zodanig te bestieren, als wierden dezelve van een Alwetend God van naby gezien en gade geslagen, met allen yver op te volgen.

Maar, daar het zaad van den Verleider, dat grondbegin-

ginzel namentlyk der besmetting, die wet der zonden, ook in hem, als een afstammeling van Adam, wrocht, daar hy tegen had te stryden, konde 'er echter een kommer in hem opryzen, dat hy, hoe oplettend op zyn gedrag, echter tegen zulk een' geduchten vyand, die ons overal op de hielen volgt, niet bestand zoude zyn, maar daar voor zoude moeten bezwyken; Doch die kommer wordt weggenomen, door de overweging van die sterke en versterkende toezegging, *Vrees niet Abraham! Ik ben uw Schild;* het geen niet minder zeggen wil, dan; Ik ben het, die U tegen alle uitwendige en inwendige aanvechtingen zal dekken; *Ja, Ik, Ik zelve, bin U een zeer groot loon,*

Wy hebben in het voorgaande Hoofdstuk dezer Verhandeling gezien, dat het woord *loon*, in de betekenis, die het in de dagelyksche zamenleving der menschen heeft, by den Godsdienst geen plaats kan hebben, maar dat het zelve daarom evenwel, in eenen anderen zin, van gebruik kan zyn: Wanneer men het, namentlyk, neemt, als een gevolg, dat God gunstig aan zekere daaden verbindt, met uitsluiting van alle verdiensten, aan onzen kant, die nu altoos, zedert dat de mensch uit den staat der rechtheid is vervallen, nog minder dan ooit, kunnen plaats hebben.

Maar met welk een daad, zal men vraagen, heeft God dan, zoo gunstig, zulk een groot loon verbonden, dat niet minder dan het genot van zich zelven was? Wy behoeven 'er niet na te gissen Leezer! Mozes zal het ons zeggen, daar Hy schryft, *Abraham geloofde God, en het is Hem tot rechtvaerdigheid gerekent* (a).

Dit Geloof in en aan God, dat volleedig vertrouwen op

(a) Gen. 15: 6.

op God, die ontwyffelbare berusting in Gods wil en zyne beloftenisfen, wierdt Abraham toegerekent tot *rechtvaerdigheid*, en die toerekening van *die gerechtigheid*, die niet uit Hem, een bevlekt mensch, maar uit God was, stelde hem in staat, om de Gemeenschap van God, na de vatbaarheid van zynen tegenwoordigen staat, aanvangelyk te te genieten, en een vooruitzicht te hebben, van een zoo veel grooter genot, als met zulk een heerlyke belofte, *Ik God, Ik zelve, ben U een groot loon*, overeenkwam.

De belofte aan Abraham gedaan, dat in Hem, en zynen zade, alle volkeren en geslachten des aardryks zouden gezegent worden, konde in hem geen ander denkbeeld verwekken, dan dat 'er uit zyne nakomelingschap, waar van God een afgezondert volk wilde maaken, een zeeker heil moest ontspruiten, waar in alle de geslachten der waereld een groot belang zouden hebben, en waar van zy deelgenoten zouden zyn: Deze belofte heeft Abraham kunnen vereenigen met die aan Adam was gedaan, *dat het zaad der Vrouwe de Slang den kop zoude vermorzelen*, en de overweging daar van konde zyn geloof oeffenen, zyne hoop tot op de toekomende eeuwen uitstrekken, en het konde zyne menschenliefde tot blydschap verstrekken, dat God niet alleen zyne afstammelingen, maar ook de andere volkeren des aardbodems, die, reeds ten zynen tyde, zoo zeer van de waare Godskennisse vervreemt waren, zoude zegenen, en overzulks tot kennisse, en erkentenisse van hem doen koomen.

Dit was de Godgeleertheid van Abraham, en ook die van zyne kinderen, zoo veele als 'er, voor de wetgeving op Sinaï, geleeft hebben.

Zy moesten wandelen in de voetstappen van hunnen

Vader Abraham, dat is, zy moesten met een oprecht gemoed voor Gods aangezichte leeven; God voor hun als Algenoegzaam beschouwen; In Hem met een volkomen geloofsbetrouwen berusten, God altoos, als hun Schild, tegen alle uitwendige en inwendige aanvechtingen, tegen welke zy, door eigene krachten, niet bestaan konden, aanmerken, en, op fundament van een *toegerekende geloofsgerechtigheid*, God zelven dat is zyne gemeenschap trachten te genieten, om in die Gemeenschap gelukkig te zyn, en nog gelukkiger te worden: Voor het overige, moesten zy hun verlangen uitstrekken na de ontspruiting van dat grooter beloofde heil, waar in ook de andere volkeren, met hun, zouden deelen.

Schoon wy hier boven gezegt hebben, dat deze Godgeleertheid van Abraham dezelve was, die zyn Nakroost, tot op de Wetgeving van Sinaï toe, te beoeffenen had, hebben wy daar door niet willen te kennen geven, dat dezelve by die wetgeving eenige verandering heeft ondergaan: ô Neen! Deze Godgeleertheid bleef voor Abrahams Kroost, door alle de tyden heen, onveranderlyk; schoon zy, by vervolg van tyd, eenige nadere verklaringen en uitbreidingen bekomen heeft; Wy maakten daarom gewag van de wetgeving op Sinaï, om dat die een gewichtig tydstip, in de historie van Abrahams nakomelingen, oplevert, en welke wy daarom niet kunnen voorbygaan, om dat die nadere uitbreidingen en verklaringen, van dien tyd af, voornamentlyk een begin naamen.

Het Kroost van Abraham was, in de Nakomelingschap van Israël, in wien zyn zaad zoude genoemt worden, tot een groot volk aangegroeit, en door God uit de Slaverny van Egipten gevoert, met inzicht, om daar van een af-

zonderlyk gemeenebest te formeeren, en onder het zelve de waare Godskennisse, die nu door de Openbaring, welke God van zich zelve, tot heil van het menschdom, gedaan had, van zoo veel belang geworden was, te bewaaren, tot dien tyd toe, dat het Hem behagen zoude, ook de andere Geslachten des Aardbodems in het zaad van Abraham te zegenen.

Het spreekt van zelve, dat dit volk tot dat einde, onder een burgerlyk bestier, en onder burgerlyke wetten, moest gebracht worden, die na hunnen staat en stand geschikt waaren, en waar van de verbintenissen, meer of minder duurzaam waaren, naar mate dat hunne staats, en stands gesteltenisse, aan meer, of mindere veranderingen zouden onderhevig zyn.

Deze burgerlyke inrichtingen en wetten, die Mozes, op Gods bevel, aan Israël gaf; behooren dan ook niet tot ons onderwerp, nadien wy hier alléén die Goddelyke Openbaring te betrachten hebben, die haare betrekking heeft tot dien Godsdienst, die van eene onveranderlyke natuur is, en waar in ook andere geslachten der aarde op zynen tyd zouden deelen.

De Godsdienstige begrippen van dit Volk waaren ten tyde der wetgeving zodanig van die van Abraham verbastert, dat God het nodig oordeelde, om aan hun, zodanige waarheden in te scherpen, die uit de reden van zich zelven kennelyk zyn, en die God door geen buitengewoone verschyningen aan Abraham had behoeven te openbaren. Dit vleeschelyke volk, aan het zintuiglyke verslaaft, had reeds voor het meêrder gedeelte, het denkbeeld van de Goddelyke éénheid, en van zyne onstoflykheid verloren, en daarom was het nodig, dat God zich aan

aan hun, niet alléén als de God hunner Vaderen openbaarde, maar ook als een volstrekt volmaakt Wezen, die de Schepper en Onderhouder van het Heelal, en de *eenige* Beheerscher van alles was, wat 'er buiten Hem bestond.

Schoon dit begrip der Godheid van zich zelve de onstoflykheid insloot, was zulk een verklaring voor dit zinnelyke volk niet genoeg; God moest hun met uitdrukkelyke woorden inscherpen, dat Hy onder geen stoffelyke denkbeelden, van hoedanig een natuur die waaren, konde gebracht, en overzulks door geene beeltenissen afgebeelt worden, die hun dan ook onder zwaare bedreigingen, onder het vreeslyk klateren des donders, en schitteren des blikzems, op een nadrukkelyke wyze wierden verboden (*a*).

Nog meer; toen God zich aan Abraham openbaarde, was het genoeg hem te zeggen, *Ik ben God de Algenoegzaame; wandelt voor myn Aangezichte, en zyt oprecht.* Abraham wist, dat het wandelen met een oprecht gemoed, in de Goddelyke tegenwoordigheid, in zich begreep de betrachting van de geheele zedenleer, die wy, in het voorgaande hoofdstuk, uit het grondbeginzel van den Godsdienst hebben afgeleidt, en welke ons de plichten leert, die wy aan God, ons zelven, en onzen naasten schuldig zyn: Maar dit volk scheen weinige begrippen van de oorspronkelyke zedenleer meer te hebben, noch bekwaamheid, om, uit algemeene gronden, tot byzondere plichten en omstandigheden te besluiten; en dit maakte het nootzakelyk, dat zommige voorname byzondere plichten van de natuurwet, hun, als stellige wetten wierden verkondigt, welke dan

(*a*) Exod. 20.

dan ook op steene tafelen geschreven, en tot een getuigenis bewaart wierden.

Een gebeurtenis, die, juist niet tot eere van dit Volk, by Mozes staat aangetekent.

Alle deze, en diergelyke nadere verklaringen, van waarheden die reeds aan Abraham geöpenbaart, of door de reden genoeg aan hem bekent waaren, merken wy daarom niet aan, als ontdekkingen van nieuwe grondbeginzelen, maar als toepassingen van algemeene gronden, op, en in byzondere omstandigheden; Nadien nu de Schriften van Mozes, en die der opgevolgde Propheeten van dezelve als doorzaait zyn, houden wy ons van de moeite ontslagen, om dezelve op te spooren, en uit te schryven.

Ondertusschen vinden wy by Mozes uitdrukkelyker verklaringen van de vergevinge der zonden, die God belooft aan die geenen, die Hem lief hebben, dan wel in de voorgaande Bybelplaatzen: En deze verklaringen zyn in de gewyde Snaarliederen, en de volgende Propheeten zeer gemeen, en zomtyds niet alleen zeer nadrukkelyk, maar ook zeer opmerkelyk: zoo spreekt God by Jesaias; „ Gy hebt my arbeid gemaakt met uwe zonden, gy hebt „ my vermoeit met uwe ongerechtigheden; Ik, ik ben „ het, die uwe overtredingen uitdelg, *om mynen't wille*, „ en ik gedenke uwe zonden niet: En elders; Ik delge „ uwe overtredingen uit als een nevel, en uwe zonden „ als een wolke; keert weder tot my, want ik hebbe u „ verlost." (*a*).

Zulke verklaringen zyn voor den zondaar van zeer veel ge-

(*a*) Jes. 43 en 44.

gewicht Om daar van overtuigt te zyn, behoeft de Leezer zich maar te binnen te brengen, het geen wy in het laatste gedeelte van het eerste hoofdstuk, van de Consciensmet, die wy, uit eigene overtuiging met malkanderen gemeen hadden, gezegt hebben; Dat namentlyk dezelve ons sluit buiten de vereeniging met God, waarin wy alleen ons hoogste goed en geluk te zoeken, en te betrachten hebben: Die smet kan, zonder vergeving der zonden niet uitgewist worden, en zonder die uitwissing kunnen wy God niet naderen met de vraag van eene goede Conscientie, en in het genot van zyne gemeenschap geraken: *Uwe ongerechtigheden*, zegt daarom Jesaias, *maaken een scheiding tusschen Ulieden, en tusschen Uwen God, en uwe zonden verbergen het aangezichte voor Ulieden, dat Hy niet hoort* (a).

Hoewel nu deeze woordelyke beloften van vergevinge in de Godgeleertheid van Abraham niet gevonden wordt, zoo is deze Aardsvader nochthans van dezelve niet minder bewust en overtuigt geweest, om dat het toerekenen van de Geloofsgerechtigheid in zich sluit, het niet toerekenen van de Ongerechtigheid, waar in de vergeving der zonden bestaat, daar de zaligheid aan verknocht is: Deze aanmerking is niet van my; zy is van Paulus, daar hy het getuigenis van David aanhaalt, die den mensch zalig spreekt, welken God de rechtvaardigheid toerekent, zonder de werken. zeggende, *zalig zyn ze, welker ongerechtigheden vergeven zyn, en welker zonden bedekt zyn. Zalig is de man, welken de Heere de zonden niet toerekent* (b). Dit zal genoeg zyn, tot betoog, dat de Godgeleertheid, en overzulks

ook

(a) Jes. 59: 2.
(b) Rom. 4. en Ps. 32.

ook de Godsdienst van Abraham, dezelfde is, met die van Mozes, en de volgende Propheeten.

Maar misschien zullen zommigen myner Lezeren vragen: behoorden de Offerhanden, en andere menigvuldige plechtigheden, door Mozes ingestelt, dan mede niet tot den Godsdienst, en had deze, zedert den tyd van Abraham, daar door geen nieuwen aanwas bekomen? Ik antwoorde hier op zonder eenige bedenking, *neen*. Deze Ceremoniedienst, die vergezelt ging van een geest der dienstbaarheid tot vreeze, was een juk, aan dit vleeschelyk en wederspannig volk, hun ter straffe, en ter tuchtiging opgelegt (*a*), waaraan de Godvruchtigen, onder hen, zich nochthans gewillig onderwierpen, om dat het Gods wille was, die middelen tot zyne wyze einden te doen dienen. Deze plechtigheden hadden op zich zelven geene waarde, zoo min, als de Offerhande van Kain, die by God in geen aanmerking kwam, om dat 'er het rechte grondbeginzel, namentlyk de Godsdienst zelve, aan ontbrak.

Wilt gy daar van overtuigt zyn Leezers? hoort God by Jesaias spreeken, en gy zult het onderscheid, dat hy tusschen Godsdienst, en plechtigheden maakt, ras ontdekken. „Waar toe zal my zyn de veelheid uwer slachtofferen, zegt de Heere; Ik ben zat der Brandofferen der „Rammen, en des smeers der vette beesten, en heb geen „lust aan het bloed der Varren, noch der Lammeren, „noch der Bokken. Wanneer gy voor myn aangezichte „komt te verschynen, wie heeft zulks van uwe handen „geëischt dat gy myne Voorhoven betreden zoudt? En „brengt

(a) Gal. 3: 19. 24.

„ brengt niet meer vergeeffchen Offer; het reukwerk is „ my een grouwel; De nieuwe maanden, en de fabbathen, „ en het by een roepen der vergaderingen, en vermag ik „ niet: het is ongerechtigheid, zelfs de verbodsdagen. „ Uwe nieuwe maanden, en uwe gezette hoogtyden, „ haat myne ziele; zy zyn my tot eenen last; Ik ben „ moede geworden die te dragen; Als gy uwe handen uit- „ breidt, verberge ik myne oogen voor u; ook wanneer „ gy het gebed vermenigvuldigt, en hoore ik niet; Want „ uwe handen zyn vol bloeds; wafchet u, reinigt u, „ doet de boosheid uwer handelingen van voor myne „ oogen weg; Laat af van kwaad te doen; leert goed „ doen, zoekt het recht, helpt den verdrukten; doet den „ weezen recht, handelt de twistzaken der weduwen: „ komt dan, en laat ons te zamen richten, zegt de Hee- „ re; Al waaren uwe zonden als fcharlaaken, zy zullen „ wit worden als fneeuw, al waaren zy rood als Carmo- „ zyn, zy zullen worden als witte wolle." (u).

Nu vraag ik U Leezer! als men deze verhevene uitdrukkingen overbrengt, in een gemeenzamen ftyl, waar in God gewoon was met Abraham te fpreken, of dezelve iets anders willen zeggen, dan; Gy kunt, noch door offerdienften, of andere uiterlyke plechtigheden, geen deelgenoot van myne gemeenfchap worden; *maar wandelt met een oprecht gemoed voor myn aangezichte, en Ik, God de Algenoegzame, zal U een zeer groot loon zyn.* Hoort nog eens denzelven Propheet in het 52fte Hoofdftuk.

„ Zoude het zulk een vasten zyn, dat ik verkiezen „ zoude, dat de mensch zyne ziele eenen dag kwelle? „ Dat

(u) Jef. I.

„ Dat hy zyn hoofd kromme, gelyk een bieze, ende een'
„ zak, en asſche onder zich ſpreide? Zoudt gy dit een
„ vasten heeten, en eenen dag den Heere aangenaam?
„ Is niet dit het vasten dat ik verkieze? dat gy los maakt
„ de knoopen der Godloosheid, dat gy ontdoet de ban-
„ den des joks, en dat gy vry los laat de verpletterde,
„ en alle jok verſcheurt; Is het niet, dat gy den honge-
„ rigen uw brood mededeelt, en de arme verdrevene in
„ huis brengt; als gy eenen naakten ziet, dat gy hem
„ dekt; en dat gy u voor uw vleesch niet verbergt:"
en wat 'er meer volgt.

Zulke uitdrukkelyke plaatſen geven genoeg te kennen, dat de betrachtingen van de wet der geboden, in inzettingen beſtaande, niet de minſte waarde hadden, wanneer zy dezelve niet van den Godsdienst ontleenden, en dat zy overzulks van den Godsdienst zelven, zeer te onderſcheiden zyn.

Ik wil evenwel niet ontkennen, dat deeze tuchtmeester der Jooden ook een leermeester voor hun konde zyn; Gods wysheid voegt by de beſtraffingen ook haar onderwys; maar voor dit onderwys waaren die Iſraeliten alléén vatbaar, die eenen *Godsdienst* hadden, en die zeer overtuigt waaren, dat het bloed van ſtieren en bokken de zonden niet konde wegnemen, en die overzulks in deeze kerkplechtigheden een ſchaduwachtig voorbeduidzel zochten, van eene hoogere verborgendheid, waar van zy de verdere ontwikkeling met verlangen te gemoet zagen: De lezer kan hier over zyne voldoening vinden, by den verlichten Schryver aan de Hebreën. Deze ſchaduwachtige betekenisſen hadden iets gemeens met de voorzeggingen der Propheeten, daar wy nog een woord van moeten ſpreken.

Wy

Wy hebben, in de Godgeleertheid van Adam, de beloften van een *Vrouwe zaad* gevonden, *dat den Verleider den kop zoude vermorzelen*, en in die van Abraham, een herhaalde verzekering, dat *in zyn zaad, alle de geslachten des Aardbodems zouden gezegent worden*; Deze beloftenissen moesten de aandacht der Vaderen bestendig op iets toekomstigs, dat van veel belang was, gevestigt houden, en hun vervullen met een verlangen, dat deze Godspraken nader mochten ontwikkelt worden: Ook zien wy inderdaad, dat Jacob, Abrahams Kleinzoon, reeds zoo verre verlicht was, dat hy, door dat zegenende zaad, een doorluchtig nakomeling (*a*) verstond, dien hy den Scilo, den Vredemaker noemt, dien de volkeren gehoorzamen zouden, en die verschynen zoude, eer dat de wetgevende macht aan Juda zoude ontnomen zyn (*b*). En by vervolg van tyd, hooren wy God tot Mozes spreken; „ Een „ Propheet zal ik hun verwekken uit het midden hunner „ Broederen, als U, en ik zal myne woorden in zynen „ mond geven, en Hy zal tot hen spreeken, alles wat ik „ Hem gebieden zal: En het zal geschieden, de man die „ niet zal hooren na myne woorden, die Hy in mynen „ naame zal spreken, van dien zal ik het zoeken (*c*).

Een Godvruchtig Israëliet konde hier zyne aandacht al weder op het toekomende vestigen, en overwegen, of zulk een uitmuntend Propheet niet wel dezelve zoude zyn, die door de voorige Godspraaken bedoelt was, en waar door alle de geslachten des Aardbodems zouden gezegent wor-

(*a*) Gal. 3: 16.
(*b*) Gen. 49: 10.
(*c*) Deut. 18: 18.

worden; Het bleef echter voor hun, in dien tyd, raadzelachtiger, dan voor hunne nakomelingen, die het gebruik van Davids harpgezangen hadden, waar in niet zeldzaam op deze toekomstige gebeurtenisse gezinspeelt wordt; maar nog duidelyker wierden deze voorzeggingen ontwikkelt in de Prophetische eeuw, daar wy Jesaias hooren zeggen; „Het volk, dat in de duisternissen wandelt, zal „ een groot licht zien, den geenen, die woonen in 't „ land van de schaduwe des doods, over dezelve zal een „ licht schynen. — Want een Kind is ons geboren, een „ Zoon is ons gegeven, en de heerschappy is op zyne „ schouderen, en men noemt zynen naam wonderlyk, „ Raad, sterke God, Vader der eeuwigheid, Vredevorst; „ De grootheid dezer heerschappy, en des Vredes, en „ zal geen einde zyn." (a) Dat hier gesproken wordt van dien doorluchtigen Nakomeling van Abraham, in wien alle de volkeren des Aardbodems zouden gezegent worden, die overzulks het volk, dat in de duisternisse zat, verlichten zoude, lydt geen bedenking: Dat Hy het ook was, die den Slang den kop zoude verbryzelen, leert ons die zelve Propheet met andere woorden zeer uitvoerig, daar hy van Hem spreekt, „ als de knegt des Heeren, „ die verstandelyk zoude handelen, en die verhoogt en „ verheven, ja zeer hooge zoude worden, schoon hy „ zich aan het menschdom openbaren zoude, in zulk „ een' nederigen staat, dat zyne lessen, en predikingen „ naauwlyks geloofd zouden worden, maar dat Hy het „ echter was, die in dien staat, om onze overtredingen „ gewondt, om onze ongerechtigheden verbryzelt was, „ dat

(a) Jes. 9.

„ dat door zyne ſtriemen ons genezinge zoude worden,
„ en dat Hy, na zyne ziele tot een ſchultoffer geſtelt
„ te hebben, zaad zoude zien" (*a*)

Wy moeten den Lezer tot onzen Propheet zelven verzenden, om die doorluchtige Prophetie in haar geheel verband na te zien, en dit gedaan hebbende, zal hy dien grooten perzoon herkennen, voor denzelfden, die Daniel noemt *Mesſias den Vorst*, die het ſlachtoffer, en ſpysoffer zoude doen ophouden; die wel uitgeroeit zoude worden, maar niet voor zich zelven, en die de ongerechtigheid en zonden verzoenen, en een eeuwige gerechtigheid zoude aanbrengen (*b*).

Zoo veel hebben wy gemeent, tot ontwikkeling van de Oudſte Godſpraken, die minder duidelyk waaren, te moeten zeggen; De Lezer begrypt lichtelyk, dat ons plan niet toelaat, dat wy van alle de byzondere Prophetien, en toeſpeelingen, tot dit zelfde onderwerp betrekkelyk, melding kunnen maaken.

Als wy nu alles, wat in dit Hoofdſtuk verhandelt is, by malkanderen trekken, zullen wy bevinden, dat de Godsdienst der Vaderen beſtaan hebbe, in *een werkzame, en gelovige zucht, en pooging, om hun geluk te bevorderen, tot den hoogſten trap van volmaaktheid, waar voor hun wezen vatbaar was, in, en door de vereeniging met God, die zich nu, zedert den Val, had geöpenbaart, als Algenoegzaam om de zonden te vergeven, of dat het zelfde is, hun een Gerechtigheid toe te rekenen, die uit den Geloove was, uit kracht, of op fundament van een werkelyke, doch nog toekomſtige verzoening.* Een God-vruch-

(*a*) Jeſ. 52 en 53.
(*b*) Dan. 9.

vruchtig Israëliet, overtuigt van zyne zonden, overtuigt van de Goddelyke vergiffenisse, doch niet minder overtuigt van die nog toekomstige verzoening of verlossing, riep tot God, uit de diepte. „ Heere hoort myne Stem„ me; Laat uwe ooren opmerkende zyn op myne smee„ kingen! zoo Gy Heere de Ongerechtigheid gadeslaat, „ Heere! wie zal bestaan! maar by *U is vergevinge*, op dat „ Gy gevreest wordt. *Ik verwacht den Heere, myne ziele* „ *verwacht*, en ik hoope op zyn woord. Myne ziele „ wacht op den Heere, meer, dan de wachters op den „ morgen, Israël hoope op den Heere, want by den Hee„ re is goedertierenheid, en *by Hem is veel verlossinge. En* „ *Hy zal Israël verlossen van alle zyne Ongerechtigheden*" (a). En hier mede hebben wy dan teffens aangetoont, dat het middel, om de smet en wroeging der Conscientie weg te neemen, waar van wy, by het einde van het voorgaande Hoofdstuk, spraaken, als eene onoverkomelyke zwarigheid, waar voor de Philosophie geen raad weet, door de Goddelyke Openbaring, ons is aangewezen, en dat 'er buiten dezelve te vergeefsch na een ander hulpmiddel gezocht wordt.

(a) Ps. 130.

DERDE AFDEELING.

Christelyke Godsdienst.

„ God, voortyds veelmaal, en op veelerley wyze tot „ de Vaderen gesproken hebbende door de Prophe- „ ten, heeft in de laatste dagen tot ons gesproken door „ den Zoone; die, na dat Hy de reinigmaking onzer „ zonden, door zich zelfs te wege heeft gebracht, ge- „ zeten is aan de rechterhand der Majesteit, in de hoog- „ ste hemelen (a)."

Deze woorden van Paulus schetsen ons den korten inhoud van de Christelyke Openbaring, waar door wy alhier bepaaldelyk verstaan, die waarheden, die Christus en zyne Apostelen ons geleert hebben, en welke begrepen zyn in het tweede Deel van den Bybel, dat men het Nieuwe Testament noemt.

Wy hebben in het eerste Hoofdstuk gezien, dat de Godsdienst bestond in een werkzame zucht of poging van den redelyken mensch, om zyn geluk te bevorderen tot den hoogsten trap van volmaaktheid, waar voor zyn wezen vatbaar is, in, en door de vereeniging met God, als zyn hoogste Goed.

Wy hebben ook gezien, dat deze Godsdienst zyn eigentlyke zitplaats had in de ziel, en overzulks redelyk was, en dat uit denzelven afgeleidt wierden, alle de plichten,

(a) Hebr. 1.

ten, die wy omtrent God, onzen Schepper en Weldoender, omtrent ons zelven en onzen naasten schuldig zyn.

Wy zagen niet alléén, dat 'er eene overstemming moest zyn, tusschen den eindigen mensch, en den Oneindigen God, maar ook, dat de mensch moest overeenstemmen met zich zelven, dat is, dat 'er een verband moest zyn tusschen zyne verstandige en dierlyke vermogens, zoo dat de laatste aan de eerste moesten dierbaar zyn, en dat 'er geen minder overéénstemming vereischt wierd in de vermogens zyner ziele onderling, zoo dat de mindere aan de meerdere, dat is de zinnelyke bevattingen en de verbeeldingskracht aan de Reden, moesten onderworpen zyn.

Wy zagen al verder, dat ieder mensch omtrent andere moest betrachten, alles, dat hy omtrent zich zelven, in het bevorderen van zyne volmaaktheid, schuldig was, en dat daar uit moest ontstaan eene volmaakte overéénstemming van het menschdom onderling, zodaniger wyze, dat elk Lid op zich zelve, en deze wederom gezamentlyk, door een geklonken verband, in de verëeniging met God, als hun hoogste goed, en dus, in eene gedurige erkentenis van hunne afhangelykheid, ontstaande uit eene levendige overtuiging van hunne betrekking tot hunnen Schepper, Onderhouder, en Weldoender, hun heil moesten beyveren, en hun Gemeenebest bevorderen.

Zie daar dan het *Natuurlyk Zedenryk*, zoo als het bestaan zoude, indien het menschdom by zyne *Oorspronkelyke rechtheid* bestond; Een Ryk, dat geen andere wet, dan de *Natuurwet*, voor de fundamenteele, voor de Koninglyke *wet* eerbiedigt, die nochthans onmiddelyk uit den *Natuurlyken Godsdienst* voortvloeit, en daar onafscheidbaar mede verknocht is; Een Ryk, waar van de eenige God,

de

de Formeerder van 't Heelal, de Koning is, en waar van zyne redelyke Schepzelen, en overzulks ook de menschen, onderdanen moesten zyn.

Hoe onwedersprekelyk deze waarheden ook zyn, en hoe zeer wy, by de behandeling van dit onderwerp, van dezelve overtuigt waaren, zoo waaren wy nochthans, door de inspraak van onze eigene *conscientie*, niet minder overtuigt, dat wy de merktekenen misten, die aan een Onderdaan van dit Koningryk eigen moeten zyn: Ons gedrag was niet eenstemmig met die Koninglyke wet, en wy besloten 'er uit, dat wy verstoken waaren van de voorrechten, die daar mede verknocht waaren.

Onder de toelichting van de Mozaïsche Openbaring kreegen wy in het tweede Hoofdstuk kennisse van de oorzaak van dezen onzen vervallen staat, namenlyk de Ongehoorzaamheid van onze Stamoudeten, die zich aan deze Koninglyke Wet onttrokken hadden, en, door hunne afhangelykheid van hunnen Koning te verzaken, afhangelyk waaren geworden van hunne eigene hartstochtelyke en zinnelyke begeerlykheden, die door de verleiding van *een redenmachtig Wezen, van een andere zoort*, in hun verwekt waaren. Dit redenmachtig Wezen, deze Verleider, draagt in de Christelyke Openbaring, onder anderen, den naam van den *Satan*; En die vervalle staat, waar in Adam, en zyne nakomelingen, afgescheiden van de oorspronkelyke gemeenschap met God, zedert geleeft hebben, wordt zeer eigentlyk genoemt, *het Ryk des Satans*, om dat deze 'er de Stichter van is; En nog eigentlyker *het Ryk der Duisternisse*, in tegenstelling van het oorsprongelyke Zedenryk, dat een Ryk des Lichts was.

De merktekenen van dit *Ryk der duisternisse*, ontdekten

wy al ras in Adam, zelfs onmiddelyk na den Val, daar wy hem, in deszelfs verduisterden en verwarden staat, afgescheiden van de Goddelyke Gemeenschap, beschouwden, en wy zagen, hoe het zich, over den geheelen Aardbodem, onder zyne nakomelingen hadt verspreidt, toen wy, uit de historie van het menschdom, schoon slegts met een' flaauwen trek, derzelver kwalyk aaneenhagende, en strydige bedryven, afschetsten.

Wy hebben vervolgens gezien, hoe het God behaagt heeft, om zich by trappen aan het menschdom, als *Algenoegzaam*, te openbaren; En wy behoeven onze gezegden dieswegens niet te herhaalen, maar wy moeten den Leezer doen opmerken, om dat het hier ter zaake dient, dat God elke gewichtige Openbaaring heeft verzeld doen gaan van een toekomstige belofte, die van het uiterste belang voor het menschdom was, en na welker vervulling zy moesten reikhalzen.

In de Moederbelofte (want zoo noemt men de eerste Godspraak na den Val) sprak God van een *Vrouwezaad*, dat den *Satan*, die Slang, *dien Vorst van het Ryk der duisternisse*, den kop zoude verbryzelen: Aan Abraham beloofde God *een zaad*, een doorluchtige Nakomeling, in wien alle de Volkeren des Aardbodems zouden gezegent worden; Aan Mozes, en, door hem, aan Israël, *een Propheet*, naar wien zy moesten hooren (*a*): David kende Hem, onder anderen, als een *Priester in der eeuwigheid* (*b*): Jezaias, als een *groot licht*, dat het volk, dat in de duisternisse wandelde, en in een land van de schaduwe des doods woonde,

zou-

(*a*) Deut. 18: 18.
(*b*) Ps. 110: 4.

zoude bestralen, wiens naam, onder anderen, zoude zyn *Vredevorst*, wiens heerschappy niet alleen groot, maar ook oneindig zoude zyn (*a*). Jeremias spreekt van hem, als een *Spruite*, *een afstammeling van David*, die Jehovah zoude verwekken, die, *Koning* zynde, regeeren zoude, recht, en gerechtigheid doen op de Aarde, en benoemt worden met den naam van *Jehovah onze Gerechtigheid*.

Daniel, gelyk wy reeds gezien hebben, noemt hem *Messias den Vorst*; en hy voorzegt een Koningryk, dat alle de andere zoude vermalen, doch dat zelfs nimmer verstoort zoude worden, maar dat een eeuwig bestaan zoude hebben (*b*).

Alle deze, en meer andere voorzeggingen, die wy niet kunnen aanhaalen, geeven een denkbeeld van een' nieuwen staat, en wel van *een groot*, *algemeen en eeuwig Koningryk*; Een Koningryk, dat, niet minder dan het oorspongelyke Zedenryk, schoon het daar van onderscheiden is, strydig zoude zyn aan het Koningryk der duisternisse, en dat, overzulks, een Ryk der verlichting zoude zyn: Dit Ryk zullen wy by voorraad noemen *het Ryk van den Messias*.

Wy hebben nog in het voorgaande hoofdstuk opgemerkt, dat God zich, uit de nakomelingen van Abraham, een Volk had afgezondert, en daar van een zichtbaar Gemeenebest geformeerd, dat, afgescheiden van andere volkeren, by hunne eigene burgerlyke Wetten, en Kerplechtigheden bestondt; Het was dit volk, aan het welke God, als een uitmuntend voorrecht, zyne woorden op eene byzonder wyze toevertrouwde, en dat het getuigenis, waar van wy

(*a*) Jer. 23: 5.
(*b*) Dan. 2: 44.

wy ons thans met zoo veel nut bedienen, bewaart heeft, hoe zeer het hun wederſpannig gedrag in het aangezicht verwyt, en hun de rampzalige gevolgen daar van voorzegt heeft.

Dit Gemeenebest, dat onder een meer onmiddelbare beſtiering van God ſtondt, dan eenige andere Ryken der waereld, heeft Joſephus een *Theöcratie*, een *Godsregering* genoemt; Dan, Wy meenen, onder verbetering, dat de nadruk van dien naam beter zoude pasſen op het Ryk van den Mesſias, en, om het daar van dies te beter te onderſcheiden, zullen wy het met den naam van *het Ryk van Israël*, of dat der Jooden noemen.

Eindelyk komt nog in aanmerking, het *Koningryk der Heerlykheid*, dat nog toekomſtig is, en waar van wy wat laager zullen moeten ſpreeken.

De optelling en onderſcheiding van deze *vyf* byzondere, en *verſchillende Ryken*, hebben wy gemeent noodzakelyk te zyn, om dat zy niet weinig toebrengt, tot het recht verſtand van de Christelyke Openbaring, en om dat de Jooden niet alléén, maar ook eenige van de eerſte Christenen, by gebrek van die onderſcheiding, zeer geſtruikelt hebben, gelyk zommige andere hedendaags nog doen.

Toen Jezus Christus op de aarde verſchenen was, en in dien vernederden ſtaat, waar in wy Hem uit Jeſaias reeds hebben leeren kennen, zyn Prophetiesch Ampt, by Mozes voorheenen beſchreven, ſtondt te aanvaarden, had Hy Johannes tot eenen Voorlooper, die den doop der bekeringe predikte tot vergeving der zonden, gebruikende tot een aandrang zyner vermaning dat *het Koningryk der Hemelen* naby was (*a*). En Jezus Christus begon zyne openbaare

(*a*) Matt. 3: 2.

baare lessen niet lang daar na, met dezelve betuiging: *Bekeert U, want het Koningryk der Hemelen is naby gekomen* (*a*).

Dit *Koningryk*, dat wy bevorens *het Ryk van den Messias* genoemt hebben, draagt dan, in de Christelyke Openbaring, den naam van *het Koningryk der Hemelen*, niet alléén in tegenstelling van het *Ryk der duisternisse*, maar ook in onderscheiding van het Aardsche *Koningryk van Israël*, dat vernietigt stond te worden, om voor *dit Nieuwe en Algemeender Ryk* plaats te maaken; Een Ryk, dat geheel geestelyk was, en geene Onderdanen erkende, dan onder de voorwaarde van bekeering.

In weerwil nochthans van de duidelyke voorzeggingen der Propheeten, die zodanig een Ryk voorspeld hadden, waaren de gedachten der Jooden, en zelfs van de naauwziende Schriftgeleerden, vervult, met de bevattingen van een Messias, die hun waggelend Gemeenebest weder zoude opbeuren, en het, als een Aardsch Vorst, zoude brengen tot dien aanzienlyken luister, dat zy niet alleen van de overmacht der Romeinen ontslagen zouden zyn, maar dat zy ook andere volkeren aan den Scepter hunner oppermacht onderwerpen, en daar over triumpheeren zouden.

Dit gevoelen had by de Discipulen van Jezus zelfs diepe wortelen geschooten, zoo als uit verscheidene plaatzen genoeg bekent is: Dan, dit waaren ongeletterde menschen; maar het is te verwonderen, dat de Wetgeleerden, het Ryk van den Messias, het Koningryk der Hemelen, van het zichtbaare Ryk van Israël niet beter wisten te onderscheiden.

De

(*a*) Matt. 4. 17.

De oudste Godspraak, die van een Koningryk van Juda, eer het nog in wezen was, ja, eer de Jooden nog tot een volk waaren aangegroeit, gewag maakt, had hun alléén beter kunnen onderrichten; Ik meen de Voorzegging van Jacob. „ De Scepter, sprak hy, zal van Juda niet wy- „ ken, noch de Wetgever van tusschen zyne voeten, tot „ dat *de Scilo*, (de Vreedevorst) komt, en denzelven zul- „ len de volkeren gehoorzaam zyn (*a*)." Als men deze woorden van hunne propheetische cieraden ontbloot, wat denkbeeld blyft 'er dan over, anders dan dat het Ryk van Juda vernietigt zoude worden, en plaats moeten maaken voor een Algemeener Ryk, waar van de andere volkeren des Aardbodems mede Onderdanen zouden zyn, en het welk staan zoude onder de beheersching van dien *toekomstigen Vredevorst.*

Die groote gebeurtenisse stond nu voor de deure; De byl, sprak Johannes, was reeds aan den wortel des booms (*b*), en Jezus Christus verklaarde, by gelegendheid dat Hy in een Romeinsch krygsoversten een grooter geloofsvertrouwen aantrof, dan Hy in Israël gevonden had, „ dat „ veelen zouden koomen, van Oosten en Westen, en „ met Abraham, Isaäc, en Jacob aanzitten in het Koning- „ ryke der Hemelen, en dat, daar en tegen, de kinderen „ des Koningryks zouden uitgeworpen worden, in de bui- „ tenste duisternisse, daar weeninge zoude zyn en kners- „ singe der tanden (*c*).

Een zeer aanmerkelyk getuigenis, dat, zonder een zorgvuldige onderscheiding van het *Ryk der hemelen, het*

Ryk

(*a*) Gen. 49: 10.
(*b*) Matt. 3: 10.
(*c*) Matt. 8: 10, 11.

Ryk der Joden, *het Ryk der heerlykheid*, en het *Ryk der duisternisse*, onverstaanbaar is; want de zin daar van is deze: Dat veelen, uit het *Ryk der duisternisse*, dat zich Oost en West over de gansche oppervlakte van de Aarde verspreid had, zouden overgaan tot het *Koningryk der hemelen*, waar van Abraham, Isaäc en Jacob mede onderdanen waaren, wier zielen, in den afgescheiden staat hunner lichamen, zoo wel als die Gelovigen, die 'er nog aan verbonden waaren, tot dezelve burgerschap behoorden, waar van Christus het Hoofd en Koning was, die de eene en andere, na dat Hy over den dood zoude hebben gezegepraalt, door een zalige opstanding, in het als-dan voltooit *Koningryk der heerlykheid* zoude inleiden. Dat daar en tegen het zichtbaar Ryk der Jooden binnen korten tyd, (want de byl was reeds aan den wortel der boomen,) stond vernietigt te worden, en dat de kinderen, dat is *de onderdanen van dat Koningryk*, in weerwil van de uiterlyke voorrechten, daar zy zich op beroemden, tot *het Ryk der duisternisse*, daar veele andere waaren uitgetrokken, zouden verwezen worden, en dat 'er in dien staat, waar in zy verstoken waaren van de troostgronden, die het Koningryk der hemelen aan deszelfs onderdanen verschaft, voor hun niets zoude overblyven dan weeninge en knersinge der tanden.

Ik vooronderstel leezers te zullen aantreffen, die gewoon zyn den Bybel te behandelen, en deze zullen haast zien, dat de opheldering, die wy aan dezen text geven, met den geest van het geheele Nieuwe Testament instemt, want ons bestek laat geene breedvoerige uitleggingen toe: En of de voorzegging omtrent de Jooden, die thans hunne Republiecq voorlang verwoest zien, en in de dikste, de akeligste en uiterste duisternisse, over den geheelen Aard-

bodem rondzwerven, vervult zy, behoeven wy niet te melden. Zie Paulus, in het elfde Capittel van den Brief aan de Romeinen. Struikelden de Jooden, by gebrek van de onderscheiding tusschen het Koningryk der hemelen en het Koningryk van Juda, daar waaren 'er reeds ten tyde van Paulus onder de Christenen, die niet minder dwaalden by gebrek van de nodige onderscheiding tusschen het Koningryk der hemelen en het Ryk der heerlykheid, om dat de overgang uit het Ryk der duisternissen, tot het Koningryk der hemelen, aangemerkt wierdt als een overgang uit den dood tot het leven, en dus als een Opstanding uit den dooden. Deze spreekwyze, die, in een' verbloemden zin, zeer gepast is om die groote verandering aan te duiden, en daar toe dikwils gebruikt wordt, naamen deze Lieden op in een' eigentlyken en volstrekten zin, waar door zy het gelove van zommigen verkeerden, lerende dat de Opstandinge der dooden alrede geschiet was (*a*); Waar van daan het gevolg moest zyn, dat het Koningryk der Heerlykheid reeds bestond, en dat de gelovigen de beloofde zaligheid reeds werkelyk genoten; daar het nochthans klaar was, dat zy, die getrokken waaren uit de macht des Satans, uit het Ryk der duisternissen, en overgebracht waaren in het Koningryk van den Messias, den Zoon van Gods liefde, alleen *in hoope* waaren zalig geworden (*b*); *zy roemden in de hoope van de heerlykheid Gods* (*c*), terwyle zy in dit leven, zoo wel met hunne zondige gebreken, als met veele lichaamlyke wederwaardigheden, te stryden hadden, die in het Koningryk

(*a*) 2 Tim. 2: 17, 18.
(*b*) Rom. 8: 24.
(*c*) Rom. 5: 1.

ryk der heerlykheid geen plaatze kunnen vinden; Het was 'er zoo verre van daan, dat de begrippen van deze menschen met de waarheid bestaanbaar waaren, dat de Gelovigen, die uit het Koningryk der duisternisfen tot het Koningryk der hemelen getrokken en overgebracht waaren, zeer veele redenen hadden van te zeggen: „ Indien wy „ alléén in dit leeven op Christus zyn hopende, zoo zyn „ wy de elendigste van alle menschen (*a*)."

Daar zyn 'er, (en dit heeft wel in onze daagen voornamentlyk plaats) die wederom op eene andere wyze mistasten, door het Koningryk der hemelen te vermengen met het *oorsprongelyke Zedenryk*, en het een voor het andere aantezien. Het oorsprongelyke Zedenryk, gelyk wy reeds gezegt hebben, was een Ryk van verlichting: Dit is ook het Koningryk der hemelen, en, als zodanig, zyn zy beide tegen het Ryk der duisternisfen overgestelt. Hier komt by dat Jezus Christus en zyne Apostelen ons de zuiverste Zedenleer gepredikt, en daar op by alle gelegendheden aangedrongen hebben, waar uit men dan opmaakt, dat het groot oogmerk van Jezus is geweest, het oorsprongelyke Zedenryk, onder het menschdom, weder te herstellen, en hier uit besluit men dan verder, dat het Ryk der Zeden en het Koningryk der hemelen, één en het zelve Ryk is, met twee byzondere naamen benoemt.

Dit besluit gaat echter niet aan; Deze Ryken zyn, in weerwil van derzelver overéénkomsten, in *Specie* van malkanderen onderscheiden, en de *differentia Specefica* is zelfs zoo aanmerkelyk, dat zy aanstonds in het oog loopt.

Het Ryk der Zeden is een *Ryk der werken*, het Ryk der He-

(*a*) 1 Cor. 15: 19.

Hemelen is een *Ryk der Genade*; Ik fpreek Bybeltaal, als ik met Paulus, *werken* en *Genade* tegen malkanderen ftel (*a*). Het Ryk der Zeden kent geene andere dan vlekkeloze en onfchuldige Onderdanen, die, uit eene volkomene bewustheid hunner onfchuld, overtuigt zyn, dat zy in de Gemeenfchap van God hun heil verder zullen kunnen uitwerken, en tot den hoogften trap van volmaaktheid brengen, waar voor hun wezen vatbaar is: Zulk een Onderdaan is een betrachter van den Natuurlyken Godsdienst, dien ik in het eerfte Hoofdftuk gefchetst heb. Een Godsdienst, waar van ik gezegt hebbe, dat dezelve volmaakt is en geene vermindering lydt, want, die hier in een gebod ftruikelt, is een overtreder geworden van alle, nadien alle de natuurwetten aan malkanderen gefchakelt zyn, en uit één beginzel voortvloejen.

De zedelyke volmaaktheid, als 'er de fchakels niet van verbroken worden, brengt, door een nootzakelyk verband, de verdere volmaking van den mensch voort, en de zedelyke onvolmaaktheid kan nooit in dit Ryk nalaten rampzalige gevolgen te hebben; De termen van *genade* en *vergeving* zyn in de Koninglyke Wet der Natuur niet bekent.

Ik hebbe in het eerfte Hoofdftuk zoo veel van dit onderwerp gezegt en betoogt, dat ik my hier van de moeite ontflaan kan om meer te bewyzen.

Het Koningryk der Hemelen, daar en tegen, is *een Ryk der Genade*, beftaande uit bevlekte en fchuldige, doch berouwhebbende en boetvaardige, Onderdanen, die, van hunne misdaden overtuigt, vergevinge van zonden verlangen, die

(*a*) Rom. 4: 4 en 11: 6.

die hun God, om Christus wille, op zyne voorgaande beloften, om niet verleent.

Het zyn zodanige Onderdanen, die uit het Ryk der duisternisse getrokken zyn, en welke in het Zedenryk, niet dan trapsgewyze, door de medewerkende kracht van Gods Geest, en gedurende dit leven, slegts aanvangelyk herstelt worden: Van zodanig een Ryk is Christus Koning: tot zulke voorwerpen was Hy gezonden, en geenzins tot hun, die waanden, dat zy, als echte Onderdanen van het Zedenryk, hunne eigene gerechtigheid konden oprechten: Deze hadden *geen Medicynmeester* van nooden, gelyk Hy zelve spreekt (*a*).

Nog worden 'er gevonden, die het Koningryk der Hemelen met het Ryk der Duisternisse vermengen, even als of het licht met de donkerheid te zamen bestaan konde: Zy verbeelden zich dat het genoeg is, zich tot de een of andere zichtbare gemeenschap, daar men den naam van Christus noemt, te voegen, en derzelver uiterlyke Kerkgebruiken waar te neemen, om een Onderdaan van dit Ryk der Hemelen te zyn, zonder dat zy zich op de dadelyke beöeffening van *Geloof*, of *Bekeering* toeleggen, of zich daarmede bekommeren, daar nochthans deze zaaken de volstrekte vereischtens van eenen Onderdaan van dit Koningryk zyn: Doch nadien de Predikstoel beter geschikt is tot wederlegging van deze Lieden, dan dit vertoog, zoo zullen wy 'er ons niet mede ophouden, en hier alleen maar byvoegen, dat Jezus Christus zelve verklaart, dat zyn Koningryk van deze waereld niet is; *Het komt*, zegt Hy, *niet met uiterlyk gelaat; En men zal niet zeggen, ziet*

(*a*) Luc. 5: 31.

ziet hier, of ziet daar! maar het is binnen in Ulieden (a). *Het bestaat ook niet*, volgens Paulus, *in spyze, of drank, maar in Gerechtigheid, vreede, en blydschap door den Heiligen Geest* (b). Deze *Gerechtigheid*, die de vreede, en blydschap door den Heiligen Geest, tot haar gevolg heeft, maakt den Grondslag uit van het Koningryk der Hemelen: Gerechtigheid, ende Gerichte, zyn de vastigheid van Messias Throon, terwyl Goedertierenheid en Waarheid voor zyn Aangezichte heenen gaan.

Deze Aanmerking leidt ons tot een allergewichtigst poinct, namentlyk, de daarstelling van *die Gerechtigheid* of wel *de verzoening des Zondaars met God*, en de gevolgen van dezelve: Wy moeten 'er ons een weinig by ophouden: En, om dat deze Verhandeling dient, om het onderscheidend Kenmerk van de Christelyke Openbaring op te spooren, en wy ons dus van deze Openbaring alleen mogen en moeten bedienen, zoo zullen wy, zonder eenig stelzel te vormen, een aantal van verstaanbare texten vooraf laaten gaan, en dan by vervolg zien, welk noodzakelyk besluit wy daar uit moeten afleiden.

Om daar in echter eenige order te houden, zullen wy eerst zodanige plaatzen ter nederstellen, die wel voornamentlyk van *de verzoening* spreeken; Ten anderen, zullen wy 'er by voegen, die texten, welke meer byzonder van het *middel* spreeken, waar door 'er de gevallen mensch Deelgenoot van wordt; En eindelyk zulke plaatzen, die van de *gevolgen* dezer verkregene verzoening melding maaken.

Wy

(a) Luc. 17: 20.
(b) Rom. 14: 17.

Wy kunnen hier geen ander fondament leggen, dan het geene reeds gelegt is, namelyk *Jezus Christus* (*a*); van wien een Afgezant des Hemels by de aankondiging zyner onbevlekte geboorte voorspelde, *dat Hy het was, die zyn Volk zoude zalig maken van hunne zonden* (*b*). Hy was het, die van zich zelven getuigt, *dat Hy niet gekomen was, om de wet te ontbinden, maar om die te vervullen* (*c*). *Dat Hy, als de Zoon des Menschen, ook niet gekomen was om gedient te worden, maar om te dienen, en zyne ziele te geven, tot een rantzoen voor veelen* (*d*). *Dat zyn lichaam voor ons gebroken, en zyn bloed voor ons vergooten wordt* (*e*).

Hy is het, zoo als Paulus spreekt: „die, in de gestal-„ tenisse Gods zynde, het geen roof geächt heeft, Gode „ even gelyk te zyn; maar die zich zelven vernietigt, en de „ gestaltenisse eenes dienstknegts aangenomen hebbende, „ den mensche is gelyk geworden, en die, in de gedaante „ gevonden van een mensche, zich zelven heeft vernedert, „ gehoorzaam geworden zynde tot den dood, ja tot den „ dood des kruises; met dat gevolg, dat God Hem daar-„ om uitermate heeft verhoogt, en Hem een naam gege-„ ven, welke boven allen naam is, op dat in den naam „ van Jezus zich zouden buigen, alle knieën der geenen, „ die in den Hemel, en die op de Aarde, en die onder „ de Aarde zyn, en alle tongen zouden belyden, dat „ Jezus Christus de Heere zy, tot heerlykheid Gods des „ Vaders (*f*)."

Die

(*a*) 1 Cor. 3: 11.
(*b*) Matt. 1: 21.
(*c*) Matt. 5: 17.
(*d*) Matt. 20: 28.
(*e*) Matt. 26: 26.
(*f*) Phil. 2: 6—11.

Die zelfde Apostel leert ons, „ dat Christus, als wy „ nog krachteloos waaren, te zyner tyd voor de Godlo- „ zen is geſtorven; God, *zegt hy*, bevestigt zyne liefde „ tegens ons, dat Christus voor ons geſtorven is, als wy „ nog zondaars waaren, veel meer dan, zynde nu ge- „ rechtvaardigt door zyn bloed, zullen wy behouden wor- „ den van den toorn; Want, indien wy, vyanden zyn- „ de, met God verzoent zyn, door den dood zynes Zoons, „ veel meer zullen wy, verzoent zynde, behouden wor- „ den door zyn leven (*a*).” En daarom dankt hy elders „ den Vader, die ons bekwaam gemaakt heeft, om deel „ te hebben in de erven der Heiligen in het licht; die „ ons getrokken heeft uit de macht der duisterniſſe, en „ overgezet heeft in het Koningryk des Zoons zyner lief- „ de, in den welken wy hebben, de verlosſinge door „ zyn bloed, namelyk de vergeving der zonden: Want, „ *vervolgt hy wat verder:* het is des Vaders welbehagen ge- „ weest, dat in Hem alle de volheid woonen zoude, „ en dat Hy door Hem vreede gemaakt hebbende door „ het bloed zynes kruisſes, door Hem alle dingen ver- „ zoenen zoude tot zich zelven, het zy de dingen die op „ de Aarde, het zy de dingen die in de Hemelen zyn; „ en Hy heeft U, (gaat hy voort) die eertyds vervreemt „ waart, en vyanden door het verſtand in booze wer- „ ken, nu ook verzoent in het lichaam zynes vlees, door „ den dood, op dat Hy U zoude heilig, en onberispelyk „ voor zich ſtellen, indien Gy maar blyft in het Gelove, „ gefundeert en vast (*b*).”

De

(*a*) Rom. 5: 6.
(*b*) Colosſ. 1.

De Brieven van dezen Grooten Kruisgezant zyn zodanig vervult met diergelyke Onderwyzingen, dat wy naauwlyks weeten, welke verkiezing wy uit dezelve zullen doen. Wy moogen echter van dit Onderwerp zoo fchielyk niet afftappen, het is van te veel gewicht, en de verfcheidenheid der plaatzen kan hier van dienst zyn, om dat de eene de andere nader aandringt, en dikwils opheldert.

Hoort dan dien zelven Schryver tegen de Corinthers fpreeken. Deze had hy geleert, *dat Christus geftorven is voor onze zonden, dat Hy is begraven, en dat Hy is opgewekt ten derden dage, na de Schriften* (*a*). En vervolgens leert hy hun, „ dat, indien één voor alle geftorven is, zy dan alle „ geftorven zyn; En dat Christus voor alle geftorven is, „ op dat die geene, die leeven, niet meer zich zelven „ zouden leeven, maar dien, die voor hun geftorven en „ opgewekt is." En een weinig verder voegt Hy 'er by; „Alle „ deze dingen zyn uit God, die ons met zich zelven ver- „ zoent heeft door Jezus Christus, en ons de bediening „ der verzoening gegeven heeft; Want God was, in „ Christus, de waereld met zich zelven verzoenende, „ haare zonden haar niet toerekenende, en Hy heeft het „ woord der verzoeninge in ons gelegt; Zoo zyn wy dan „ Gezanten van Christus wege, als of God door ons „ bade; Wy bidden U, van Christus wege, laat U met „ God verzoenen! Want dien, die geen zonden gekent „ heeft, heeft Hy zonden voor ons gemaakt, op dat wy „ zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem (*b*).

Op dezelve wyze redeneert Paulus in alle zyne brieven,

(*a*) 1 Cor. 15: 3.
(*b*) 2 Cor. 5.

ven, die Hy aan de Gemeenten geschreven heeft; Hy scherpt hun altoos by herhaling in „ dat Jezus Christus „ zich zelven gegeven heeft voor onze zonden, op dat „ Hy ons trekken zoude uit deze tegenwoordige booze „ waereld, na den wille onzes Gods en Vaders (*a*). Dat „ Christus ons verlost heeft van den Vloek der Wet, een „ Vloek geworden zynde voor ons (*b*). Dat wy in Hem „ hebben de verlossinge door zyn bloed, namelyk de ver„ geving der misdaden na den rykdom zyner Genade (*c*); „ Dat Hy ons verlost van den toekomenden toorn (*d*): „ Dat Christus ons heeft lief gehad, en zich zelven voor „ ons heeft overgegeven tot een Offerhande en Slachtoffer, „ Gode tot een' welriekenden reuk (*e*); Dat Hy hen, „ die dood waaren in de misdaden, mede levendig heeft „ gemaakt met Hem, alle hunne misdaden hun verge„ vende (*f*)."

Zoo schreef Paulus aan de Gemeenten. En op geen andere wyze schreef hy aan zyne Vertrouwelingen, zyne byzondere goede Vrienden: Hoort wat Hy aan Timotheus zegt! „ Daar is één God; Daar is ook één Middelaar „ Gods en der menschen, de mensche Jezus Christus, „ die zich zelven gegeven heeft tot een rantzoen voor „ alle (*g*). Dit is, zeide Hy, een getrouw woord, en „ aller aanneminge waardig, dat Jezus Christus in de wae„ reld

(*a*) Gal. 1: 4.
(*b*) Gal. 3: 13.
(*c*) Ephes. 1: 7.
(*d*) 1 Thess. 1: 10.
(*e*) Ephes. 5: 2.
(*f*) Colos. 2: 13.
(*g*) 1 Timot. 2: 5.

„ reld gekomen is om zondaren zalig te maken (a)." En „ aan Titus; De zaligmakende genade Gods is verschenen „ aan alle menschen, en onderwyst ons, dat wy de God„ loosheid en de waereldsche begeerlykheden verzaken„ de, matiglyk, heiliglyk en Godzaliglyk leven zouden „ in deze tegenwoordige waereld, verwachtende de zalige „ hoope, en de verschyning der heerlykheid des grooten „ Gods, ende onzes Zaligmakers Jezus Christus, die zich „ zelven voor ons gegeven heeft, op dat Hy ons zoude „ verlossen van alle ongerechtigheid, en zich zelven een „ eigen volk reinigen, yverig in goede werken (b)." En een weinig verder drukt Hy zich op deze wyze uit: „ Wan„ neer de goedertierendheid Gods, onzes Zaligmakers, „ en zyne liefde tot de menschen verschenen is, heeft „ hy ons zalig gemaakt, niet uit de werken der recht„ vaerdigheid, die wy gedaan hebben, maar na zyne „ barmhartigheid, door het Bad der Wedergeboorte en de „ vernieuwinge des heiligen Geestes, welken Hy over ons „ rykelyk heeft uitgegooten door Jezus Christus onzen „ Zaligmaker, op dat wy, gerechtvaerdigt zynde door „ zyne genade, erfgenamen zouden worden, na de hoope „ des eeuwigen levens (c)."

Sprak Paulus de Apostel der Heidenen op deze wyze van de wederverzoeninge der menschen met God; de Apostelen der Besnydenisse spraaken 'er niet anders van. Hoort Petrus! „ Indien gy," zegt hy tot de gelovige Verstrooijelingen „ tot eenen Vader aanroept, den geenen, die „ zonder aanneminge des perzoons oordeelt, na een iege- lyks

(a) 1 Timot. 1: 15.
(b) Tit. 2: 11.
(c) Tit. 3: 4.

„ lyks werk, zoo wandelt in vreeze, den tyd uwer in-
„ woninge, wetende dat Gy niet door vergangelyke din-
„ gen, Zilver of Goud, verlost zyt uit uwe ydele wan-
„ delinge, die U van de Vaderen overgelevert is, maar
„ door het dierbaar bloed van Christus, als van een onbe-
„ ſtraffelyk en onbevlekt Lam; Dewelke wel voorgekent
„ is geweest voor de Grondlegging der waereld, maar
„ geopenbaart in deze laatſte tyden, om uwent wille, die
„ Gy door Hem gelooft in God, welke Hem opgewekt
„ heeft uit den dooden, en hem heerlykheid gegeven
„ heeft, op dat uw gelove en hoope op God zouden
„ zyn (*a*)."

Hy leert hun vervolgens, „ dat zy door de ſtriemen
„ van Christus genezen zyn; Die zelve onze zonden in
„ zyn lichaam gedragen heeft op het hout, op dat wy,
„ der zonden afgeſtorven zynde, der Gerechtigheid lee-
„ ven zouden (*b*): Dat Christus ook eens voor de zon-
„ den heeft geleden, Hy rechtvaerdig, voor de Onrecht-
„ vaerdigen, op dat Hy ons tot God zoude brengen (*c*)."
Johannes leert ons, „ dat wy eenen voorſpraak hebben
„ by den Vader, Jezus Christus den rechtvaerdigen, die
„ een verzoeninge voor onze zonden is, en niet alléén
„ voor de onze, maar ook voor de zonden der geheele
„ waereld (*d*). Dat Hy geöpenbaart is, op dat Hy onze
„ zonde zoude wegnemen, en dat 'er geen zonde in Hem
„ is (*e*). Dat wy hier aan de liefde gekent hebben, dat
„ Hy

(*a*) 1 Pet. 1: 17.
(*b*) 1 Pet. 2: 24.
(*c*) 1 Pet. 3: 18.
(*d*) 1 Joh. 2: 2.
(*e*) 1 Joh. 3: 5.

„ Hy zyn leven voor ons gesteld heeft (*a*). Hier in," zegt hy, „ is de liefde Gods tegen ons geöpenbaart, dat „ God zynen eeniggeboren Zoon gezonden heeft in de „ waereld, op dat wy zouden leven door Hem; Hier in „ is de liefde, niet dat wy God lief gehad hebben, maar „ dat Hy ons heeft lief gehad, en zynen Zoon gezonden „ heeft tot een verzoening voor onze zonden (*b*)."

Maar, waartoe behoeven wy meer getuigenissen by te brengen, de geheele Christelyke Openbaring is met deze Leere vervult, en indien 'er al op de eene of andere plaats van eenig ander onderwerp gehandelt wordt, is het zelve nochthans zodaniger wyze aan deze groote waarheid verbonden, dat die Onderwerpen, zonder de veronderstelling van *dit leerstuk der verzoening*, onverstaanbaar zouden zyn.

Denk niet, Lezer! dat wy hier een breede redenering, en uitweiding over deze bygebrachte plaatzen zullen maaken, even als of dezelve onze verklaring en opheldering nodig hadden: O Neen! Dit zoude zoo veel zyn, of wy voor de helderschynende zon een kaars wilden ontsteken, om haar meer glans by te zetten.

Wy trekken 'er alléén deze korte en eenvoudige stelling uit, die ons niemand, die het voorgaande gelezen heeft, zal betwisten: namentlyk, *dat Jezus Christus, Gods Zoon, ons met God verzoent, en ons, door zyne bloedige heilverdiensten, de vergeving der zonden, en de zaligheid verworven heeft.*

Maar hoe worden wy, aan wien dit dierbaar Euangelium, deze troostryke Leer verkondigt is, nu deelgenoten van

(*a*) 1 Joh. 3: 16.
(*b*) 1 Joh. 4: 9.

van deze verzoening? Dit, Lezer, hebben ons verscheidene van de bygebrachte plaatzen reeds kunnen leeren: Dan! eer wy het besluit opmaken, zullen wy 'er nog eenige, die deze Vraag rechtstreeks beantwoorden, by voegen.

Paulus, die groote Apostel der Heidenen, op wien wy, als zondaars uit de Heidenen, een byzondere Betrekking hebben, zal ons hier wederom voorlichten: Deze leert ons, „ dat de rechtvaardigheid Gods geopenbaart is ge-„ worden zonder de Wet, hebbende getuigenis van de „ Wet en Propheeten, namentlyk, de rechtvaardigheid „ Gods *door het gelove Jezu Christi* tot allen, en over allen, „ die *geloven*; Want daar is geen onderscheid; Want zy „ hebben allen gezondigt, en derven de Heerlykheid „ Gods; En worden om niet gerechtvaardigt, uit zyne „ genade door de verlossinge, die in Christus Jezus is; „ welken God voorgestelt heeft, tot een verzoeninge *door* „ *het gelove*, in zynen bloede, tot een betoninge van zy-„ ne rechtvaardigheid door de vergevinge der zonden, die „ te vooren geschiet zyn, onder de verdraagzaamheid „ Gods, tot een betoning van zyne rechtvaardigheid, in „ dezen tegenwoordigen tyd, op dat Hy rechtvaardig zy, „ rechtvaardigende den geenen, die *uit den gelove* Jesu is: „ Waar is," voegt Hy 'er by, „ dan de roem? Hy is uitgeslo-„ ten: Door wat Wet? der werken? neen: maar door „ *de Wet des Geloofs*: Wy besluiten dan, dat de mensch „ *door het Gelove* gerechtvaardigt wordt, zonder de werken „ der Wet (*a*)."

En wat lager in dien zelfden brief, redeneert hy aldus; „ Wat

(*a*) Rom. 3. 21.

„ Wat zullen wy dan zeggen? Dat de Heidenen, die de „ rechtvaardigheid niet zochten, de rechtvaardigheid ver„ kregen hebben; doch de rechtvaardigheid *die uit den ge„ love is*; maar Israël, die de wet der Rechtvaardigheid „ zocht, is tot de wet der Rechtvaardigheid niet geko„ men. Waarom? om dat zy die zochten, *niet uit den Ge„ love*, maar als uit de werken der Wet, want zy hebben „ zich gestoten aan den steen des aanstoots, gelyk geschre„ ven is, ziet ik legge in Siön eenen steen des aanstoots, „ ende een rotze der ergernisse, en een iegelyk, die *in „ hem geloost*, zal niet beschaamt worden (*a*)."

Krachtig drukt de Apostel zich over dit onderwerp uit, in zynen brief aan de Galaters; daar Hy onder anderen zegt: „ Weetende, dat de mensch niet gerechtvaardigt „ wordt, uit de werken der wet, maar *door het gelove* Jezu „ Christi, zoo hebben wy ook in Christus Jezus *geloost*, „ op dat wy zouden gerechtvaardigt worden, *uit het gelove „* Christi, en niet uit de werken der wet; daarom, dat „ uit de werken der wet geen vleesch zal gerechtvaardigt „ worden." En een weinig verder zegt hy; „ Ik ben „ met Christus gekruist, en ik leeve, doch niet meer ik, „ maar Christus leeft in my; En het geen ik nu in het „ vleesch leeve, dat leeve ik *door het gelove* des Zoons „ Gods, die my lief gehad heeft, en zich zelven voor „ my overgegeven heeft (*b*)."

Wy verzoeken den Lezer, dat hy, om dat wy alles niet kunnen uitschryven, het Derde Hoofdstuk van den Brief aan de Galaters geheel gelieve na te lezen, en het zel-

(*a*) Rom. 9: 30.
(*b*) Gal. 2.

zelve te vergelyken met het Vierde Hoofdſtuk van den Brief aan die van Rome, daar de Apostel handelt van *de toerekening der rechtvaardigheid des Geloofs* aan den Aardsvader Abraham, waar van wy in het voorgaande Hoofdſtuk ſpraaken, en waar omtrent hy aanmerkt, *dat dit niet alleen om zynen't wille geſchreven is, dat het hem toegerekent is, maar om onzen't wille, welken het zal toegerekent worden, namelyk die geloven in Hem, die Jezus onzen Heere uit den dooden heeft opgewekt, welke overgelevert is*, zegt Hy, *om onze zonden, en opgewekt om onze rechtvaardigmaking:* Hy leert ons aldaar uitdrukkelyk, dat het zaad aan Abraham belooft, waar in alle de geſlachten der Aarde zouden gezegent worden, dat zegge ik, *die doorluchtige Nakomeling*, welken wy, in ons voorgaande Hoofdſtuk, alleen in het verſchiet zaagen, niemand anders is, dan *Jezus Christus*, die ons van den Vloek der wet verlost heeft, op dat de zegeningen Abrahams tot de Heidenen koomen zouden, in Christus Jezus, en op dat wy de belofte des Geestes verkrygen zouden *door het gelove* (*a*).

Is het dan wel wonder, dat Paulus, die deze verlichting had, zoo zeer yverde, „ dat Hy Christus mochte ge„ winnen, en in Hem gevonden worden, niet hebbende „ zyne rechtvaardigheid, die uit de wet is, maar die *door* „ *het Gelove Christi is*, namelyk de rechtvaardigheid, die uit „ God is, *door het Gelove* (*b*).

Maar waar toe houden wy ons langer op, daar Petrus ons verzekert, dat alle de Propheeten aan Christus dit getuigenis geven, dat een iegelyk *die in Hem* ge-

(*a*) Gal. 3: 14.
(*b*) Phil. 3: 9.

gelooft, vergeving der zonden ontfangen zal door zynen naame (*a*).

Niemand onzer Lezeren, die het voorgaande wel overdacht heeft, zal ons nu kunnen beschuldigen, dat wy te veel zeggen, wanneer wy uit dit alles dit eenvoudige gevolg trekken; Dat wy van de Gerechtigheid van Christus, van de door Hem te wege gebragte verzoening deelgenoten worden, *door middel van het Geloof*, met uitsluiting van alle verdiensten, aan onze zyde: Of wilt gy het lie, ver met andere woorden? Hoort dan Paulus spreken! *Uit Genade* zegt hy, *zyt gy zalig geworden, door het Geloove, en dat niet U, het is Gods Gave, niet uit de werken, op dat niemand roeme* (*b*).

Nog een woordje, eer wy van dit onderwerp afstappen. De Lezer heeft zekerlyk onder het lezen van deze, en soortgelyke Schriftuurplaatzen, met ons opgemerkt, dat de termen, van *te geloven in God*, en van *te geloven in Jezus Christus*, dikwils met malkanderen verwisselt worden, en dus moet men hier natuurlyk vragen, is dan het *geloven in God, den Algenoegzamen*, en het *Geloven in Jezus Christus den Middelaar Gods, en der menschen, die zich zelven tot een rantzoen gegeven heeft*, één en dezelfde zaak? Deze vraag wordt met recht gedaan; want hier wordt een *verborgendheid* vooronderstelt, zonder welke deze texten niet overééngebragt, ja, zonder welke de geheele Leer der Verzoening, ja de geheele Christelyke Openbaring niet begrepen kan worden. Het is de verborgendheid der heilige Drieëenheid, en der twee natuuren in Christus.

De

(*a*) Hand. 10: 43.
(*b*) Ephes. 2: 8.

De Lezer ziet wel, dat dit tegenwoordige Vertoog niet geschikt is, om daar opzettelyk van te handelen: Het zoude beeter de stoffe opleveren van een afzonderlyke verhandeling, die met de tegenwoordige zeer wel verbonden konde worden, om dat zy 'er uit voortvloeit, en daar deze een merkelyk licht over kan verspreiden: Wy zeggen het nog eens, en wy zeggen het na eene bedaarde overweging, volmondig, dat de Christelyke Openbaring, die ons het middel der verzoening des zondaars met God aan de hand geeft, niet begrepen kan worden, zonder deze *groote verborgendheid* te erkennen, en te gelooven, hoe zeer ons menschelyk verstand 'er voor stil staat: Genoeg is het dat zy met geen strydigheid gemengt is.

De menschelyke Reden, hoe zwak, hoe onvolkomen, leert ons, dat 'er een onnadenkelyk verschil is tusschen den eindigen mensch, en den oneindigen God; Dat het eindige het oneindige nimmer kan bevatten; Dat 'er een merkelyke afstand en onderscheid is; tusschen het Schepzel en den Almachtigen Schepper; Dat 'er noodwendig verborgendheden in dat Godlyk Wezen, en zyne werken moeten zyn, die van een mensch niet doorgrond kunnen worden, wiens denkbeelden binnen zulk een naauwen kring besloten zyn, dat hy zelfs niet vatbaar is, om de natuur der dingen te doorgronden, die onder zyne eigene zintuigen vallen, en dat het over zulks zeer te verwonderen zoude zyn, dat God, ons een buitengewone Openbaring van zich zelve doende, die Openbaring niet zoude bevatten, zodanige zaaken die verwondering baren, en onzen eerbied voor den Onbegrypelyken God opwekken.

Doch laaten wy tot de voorgestelde Vraag, en bedenkelykheid terug keeren, en daar zoo veel op antwoorden, als

als dit tegenwoordig vertoog noodzakelyk van ons vordert.

Wy moeten den Leezer in geen twyffeling laaten, en dit is te minder nodig, daar Jezus Christus zelve, die bedenkelykheid voorzien, en dezelve, by voorkoming, tot onze gerustst elling heeft weggenomen.

Die in my gelooft, zegt Hy, *gelooft niet in my, maar in Hem, die my gezonden heeft, en die my ziet, ziet Hem, die my gezonden heeft* (*a*). En daarom, *Uw harte worde niet ontroert, Gylieden gelooft in God, gelooft ook in my* (*b*). Indien Jezus Christus niet was, *Jehovah onze Gerechtigheid* (*c*); Indien Hy niet was, *God boven al te pryzen in der eeuwigheid* (*d*); Indien Hy niet was, *het afschynzel van Gods heerlykheid, en het uitgedrukte beeld zyner zelfstandigheid, die alle dingen draagt door het woord zyner kracht* (*e*); zoude Hy het voorwerp van ons geloof, van ons hartelyk vertrouwen niet kunnen zyn; maar, daar van onderricht zynde, en Hem kennende, *als de kracht en de wysheid Gods* (*f*), weeten wy ook, dat het Gelooven in Hem, en het Gelooven in God, als Algenoegzaam om ons weder te brengen tot zyne Gemeenschap, geen strydige zaak is. Dit, namelyk, is *die verborgendheid der Godzaligheid, die buiten twyffel groot is, dat God is geöpenbaart in het Vleesch, gerechtvaardigt in den Geest, gezien van de Engelen, gepredikt onder de*

(*a*) Joh. 12: 44.
(*b*) Joh. 14: 1.
(*c*) Jer. 23: 6.
(*d*) Rom. 9: 5.
(*e*) Hebr. 1: 3.
(*f*) 1 Cor. 1: 23.

de Heidenen, geloofd in de Waereld, en opgenomen in Heerlykheid (a).

Nu moeten wy nog, volgens onze belofte, spreken, van de gevolgen, die dit Geloven in Jezus Christus, en het vertrouwen op zyne heilverdiensten heeft, en eenige plaatzen bybrengen, die daar van meldinge maaken.

Wy kunnen dit stuk nu korter dan de voorgaande afhandelen, maar wy verzoeken den Lezer, dat hy zich hier weder gelieve te binnen te brengen, het geen wy in het laatste gedeelte van ons eerste Hoofdstuk, over de *Conscientie* verhandelt hebben, en wel over het missen van die *Vreede der Ziele*, welke uit de bewustheid van de gemeenschap en vereeniging met God, onzen Weldoender, ontstaat, en voor hun, die ze bezitten, de bronwel van alle zaligheden is: Wy wisten aldaar geen raad, om dat *gemis* te vergoeden; maar hier is het eindelyk de juiste plaats, om een voorstel, dat ons toen onoplosselyk voorkwam, te beäntwoorden. Het herstel van die *Vreede met God*, is juist het gevolg, en *de Vrucht van het Geloof*. *Wy dan*, (het is Paulus die spreekt) *geregtvaardigt zynde uit den Geloove, hebben Vreede by God, door onzen Heere Jezus Christus, door welke wy ook de toeleiding hebben, door het Geloove tot deze Genade, in welke wy staan, en roemen in de hoope der heerlykheid Gods (b).* Het is door *dat geloof*, dat wy, bewustheid hebbende van ons deelgenootschap aan de Gerechtigheid van Christus, de vreede en blydschap genieten door den heiligen Geest, en God nu, *met de vraage eener goede conscientie kunnen naderen (c)*, en onze Gemeenschap met Hem vernieuwen:

Tot

(a) 1 Tim. 3: 16.
(b) Rom. 5: 1.
(c) 1 Petr. 3: 21. Zie ook Ephes. 3: 12.

Tot dat einde verkondigde Johannes het Euangelium; *op dat ook Gy* (fchryft hy) *met ons gemeenfchap zoudt hebben, en deze onze Gemeenfchap ook zy met den Vader en met zynen Zoone Jezus Christus* (a). *Door welken*, volgens Petrus, *ons de grootfte en dierbaare beloften gefchonken zyn, op dat Gy door dezelve der Godlyke natuur deelachtig zoudt worden, na dat Gy ontvloden zyt het verderf dat in de waereld is door de begeerlykheid* (b).

Wy, door het Geloove met Christus, als de ranken met den Wynftok, vereenigt zynde (c), is het niet te verwonderen, dat wy door Hem met God vereenigt zyn, en dat Jezus Christus, den Vader biddende, zegt, *Ik hebbe haar de heerlykheid gegeven, welke Gy my gegeven hebt, op dat zy één zyn, gelyk als Wy één zyn, Ik in haar, en Gy in my, op dat zy volmaakt zyn in één* (d).

Zie daar dan de gefchondene Godsdienst wederom herftelt, die nu beftaat in *een ernftige zucht, om zyn heil door het geloove in Jezus Christus, en dus in de Gemeenfchap van God te bevorderen, tot de hoogfte trap van volmaaktheid, waar voor ons wezen vatbaar is* „ Wie zal nu befchuldigingen in„ brengen tegen de Uitverkoorne Gods? God is het die „ rechtvaerdigt; Wie is het die verdoemt? Christus is „ het die geftorven is, Ja, dat meer is, die ook opge„ wekt is, die ook ter rechterhand Gods zit, die ook „ voor ons bidt (e)."

Vroegen wy bevorens aan ons zelven, Lezer, toen wy nog

(a) 1 Joh. 1: 3.
(b) 2 Pet. 1: 4.
(c) Joh. 15.
(d) Joh. 17: 22.
(e) Rom. 8: 33.

nog geen anderen, dan den Natuurlyken Godsdienst kenden, by het overzien van alle deszelfs plichten, Wie kan, als dit alles betracht moet worden, wie kan dan zalig worden? Het antwoord is thans gereed: *By de menschen is dit onmogelyk, maar by God zyn alle dingen mogelyk* (a). *Geloofs in den Heere Jezus Christus, en Gy zult zalig worden* (b).

Nu zoude de goede order van ons eischen, dat wy, de verzoening des zondaars met God, en zyne rechtvaerdiging uit den gelove, afgehandelt zynde, den Lezer onderhielden over de Heiliging en verheerlyking van de Gelovigen: Zaaken, die onverbrekelyk aan malkanderen geschakelt zyn, en het is die schakel, welke wy, om dat dit Hoofdstuk reeds breed genoeg is uitgelopen, den Lezer met weinige woorden zullen doen kennen.

Hebben wy, in het Eerste Hoofdstuk, alle de plichten, die wy omtrent God, ons zelven, en onzen naasten schuldig zyn, afgeleid uit den Natuurlyken Godsdienst, wy zyn nu in staat om die zelfde plichten ook af te leiden uit de bevatting, die wy van den Christelyken Godsdienst ons geformeert hebben: Die Godsdienst eischt niet minder dan de Natuurlyke, een bestendige zucht om ons met God te vereenigen. en die zucht, om zich met God te vereenigen, brengt mede, een zucht, om onzen wil te vereenigen met den wille Gods, *die onze Heligmakinge is* (c). En daar komt het van daan, Lezer, dat alle de natuurplichten, die wy in het Eerste Hoofdstuk opgenoemt hebben, ook Christelyke plichten zyn, en dat wy dezelve in de Chris-

(a) Luc. 18: 27.
(b) Hand. 16: 31.
(c) 1 Thessal. 4: 3.

Christelyke Openbaring alomme in de hoogste zuiverheid gepredikt en aangedrongen vinden, veel beter dan onze zwakke vermogens dit hebben kunnen doen: *Wy doen de wet niet te niete door het Geloove, maar wy bevestigen de wet, en geeven haar getuigenis, dat zy goed is* (a). Maar hebben wy in dat eerste Hoofdstuk den Natuurlyken Godsdienst afgeleid uit de betrekking die het Schepzel had tot zynen Schepper en Weldoender; en was die Godsdienst, met deszelfs geheele Zedenleer, zoo verplichtende, hoe veel verplichtender is dan niet de Christelyke Godsdienst, die nog een beweeggrond te meer heeft, nadien dezelve opgemaakt wordt, uit de betrekking die 'er is, tusschen het vernieuwde Schepzel en zynen Herschepper en Verlosser; *Want by die in Christus is, is een nieuw Schepzel, geschapen tot goede werken* (b). Hoort Paulus, uit dit Grondbeginzel, eens redeneren! „ Indien Gy dan met Christus „ opgewekt zyt, zoo zoekt die dingen die boven zyn, „ daar Christus is, zittende aan de Rechterhand Gods — „ Want gy zyt gestorven, en uw leven is met Christus „ verborgen in Gode. — Doodt dan uwe leeden die op „ Aarde zyn, namelyk hoerery, onreinigheid, schandelyke bewegingen, kwaade begeerlykheid, ende Gierigheid, welke is afgodendienst. — Legt af de Gramschap, „ toornigheid, kwaadheid, lasteringen, vuil spreeken uit „ uwen mond; Liegt niet tegen malkanderen, dewyle gy „ uitgedaan hebt den ouden mensch met zyne werken, en „ aangedaan den nieuwen mensch, die vernieuwt wordt „ tot kennisse, naar het evenbeeld des geenen die hem „ ge-

(a) Rom. 3: 31.
(b) 2 Cor. 5: 14. en Ephes. 1: 10.

„ geschapen heeft. — Doet dan aan, als Uitverkoornen „ Gods, Heilige en Beminde, de innerlyke bewegingen „ van barmhartigheid, goedertierenheid, lankmoedigheid, „ verdragende malkanderen, en vergevende de een den „ anderen, zoo iemand tegen iemand eenige klachten „ heeft, gelykerwys als Christus U vergeven heeft, doet „ ook gy alzoo, en boven dit alles, doet aan de Liefde, „ welke is de band der volmaaktheid, en de Vreede Gods „ heersche in uwe harten, tot welke gy ook in een lichaam „ geroepen zyt, en weest dankbaar (*a*)."

Heeft men, Lezer! immer zulk een zuivere zedenleer elders ontmoet, als Paulus hier afleidt uit onze betrekking die wy hebben tot Jezus Christus onzen Verlosser, en door Hem tot God onzen Herschepper? En is het wel mooglyk, dat Christenen met andere gemoedsneigingen zouden bezielt zyn, *daar de liefde van Christus hun onophoudelyk dringt, om te oordelen, dat, daar Christus voor hun gestorven is, zy ook verplicht zyn, niet meer zich zelven te leven, maar dien, die voor hun gestorven en opgewekt is* (*b*).

Doch wy bemerken, dat wy te wyd zouden uitlopen, indien wy de voortreffelykheid van de Euangelische zedenleer geheel wilden uithaalen; Elke bladzyde van het Nieuwe Testament levert nieuwe preuven, en wy verzenden den Leezer na die Bron zelve.

Dit alléén voegen wy 'er nog by, dat zy, die zich beroemen tot het Koningryk der Hemelen te behooren, niet ontbloot kunnen zyn van een bestendige zucht om deze heilige Zedenleer te betrachten: *Want*, zegt de geliefde Apos-

(*a*) Colosf. 3.
(*b*) 2 Cor. 5: 14.

Apostel, *Indien wy zeggen, dat wy gemeenschap met God hebben, en wy in de duisternisse wandelen, zoo liegen wy, en doen de waarheid niet: Maar indien wy in het licht wandelen, zoo hebben wy gemeenschap met malkanderen; en het bloed van Jezus Christus zynen Zoon, reinigt ons van alle zonden* (*a*).

Ik zegge met opzet, dat zy niet ontbloot kunnen zyn van die bestendige zucht, om na de volmaaktheid te *streven:* want het is 'er zeer verre van daan, dat zy die zouden verkregen hebben, of gedurende dit leven verkrygen kunnen; Die zelfde Apostel zoude 'er anders niet onmiddelyk op laaten volgen; *Indien wy zeggen, dat wy geen zonden hebben, zoo verleiden wy ons zelven, en de waarheid is in ons niet; Maar indien wy onze zonden belyden, Hy is getrouw en rechtvaerdig, dat Hy ons de zonden vergeve, en ons reinige van alle ongerechtigheid.*

Een Christen, in het licht van dit Koningryk der Hemelen geplaatst, ziet en kent alle zyne ongerechtigheid; Hy zucht onder dezelve, en tracht ze, door den bystand van God en zynen heiligmakenden Geest, te ontvlieden; Hy ondervindt met Paulus, dat het grondbeginzel, of die wet der zonden, die in zyne leeden is, en hem gevangen houdt, strydt tegen het licht van zyn gemoed: (*b*) En hy is daarom met denzelven overtuigt, dat, hoe zeer het zyn plicht is om na de volmaaktheid te staan, hy nog verre van dezelve af is; Hy verbeelt zich niet die volmaaktheid reeds verkregen te hebben, maar hy jaagt daar na, of hy ze ook grypen mocht; weetende, dat hy tot dat einde van Christus gegrepen is (*c*). En is het te ver-

(*a*) 1 Joh. 1: 6.
(*b*) Rom. 7: 23.
(*c*) Philipp. 3: 12.

verwonderen, dat een Christen na die volmaaktheid ſtaat? Die volmaaktheid der Zeden is immers het eigen kenmerk van het *Koningryk der Heerlykheid*, daar al zyn hoope op gebouwt is; En het is daar door, dat hy het *Koningryk der Hemelen*, waar van hy nu een Lid is, vindt te zamengeſchakelt met *dat Koningryk der eeuwige Heerlykheid*, alwaar het *Zedenryk* als dan, en niet eer, in de uitverkoornen volmaakt zal herſtelt worden, wanneer Jezus Christus den laatſten Vyand, de Dood, zal hebben te niete gedaan (*a*); wanneer zegge ik, die Vyand zal verſlonden zyn tot overwinninge, en de Gelovigen zullen juichen, *Dood, Waar is uw prikkel? Helle! Waar is uwe overwinninge? de prikkel nu des doods is de zonde, en de kracht der zonde is de Wet, maar Gode zy dank, die ons de overwinninge geeft, door Jezus Christus onzen Heere* (*b*)!

(*a*) 1 Cor. 15: 26.
(*b*) 1 Cor. 15: 54.

VIER-

VIERDE

AFDEELING.

Kenmerk der Christelyke Openbaaring, en verband derzelve, zo met de Mozaische Openbaaringe, als met den Natuurlyken Godsdienst.

Wy hebben, in de behandeling van het voorgaande, het voorgeſtelde Vraagſtuk als van achteren opgevat, om dat onze betoging die orde vereischte; thans zullen wy het in dezelve orde, waar in het voorgeſtelt is, trachten te beäntwoorden.

Men vraagt, *eerst; Welk is het onderſcheidende kenmerk van de Christelyke Openbaring?* En deze Vraag vooronderſtelt, dat die Openbaring onderſcheiden is, zoo wel van de Mozaiſche Openbaring, als van den Natuurlyken Godsdienst, en wel, dat zy *by uitſtek* iets moet hebben, waar door zy van de anderen kan onderkent worden.

Wy hebben dan ſlegts na het onderling verſchil te zoeken, om dit onderſcheidende kenmerk, dat aan de Christelyke Openbaring *alléén* eigen is, te vinden, het geen ons nu, na zulke breede voorbereidzelen, niet zeer moeïjelyk kan vallen.

Wy hebben gezien, dat de Natuurlyke Godsdienst zyn grond vindt in de betrekking die 'er is, tusſchen God en het redelyk Schepzel, en dat die Godsdienst eigentlyk beſtaat, in een werkzame zucht of poging, van den redelyken mensch, om zyn geluk te bevorderen tot de hoogſte trap van volmaaktheid, waar voor zyn Wezen vatbaar is,

in, en door de vereeniging met God, zynen Schepper, als zyn hoogste Goed, en hier uit hebben wy afgeleid alle de plichten, die de mensch aan God, zich zelven, en zyne medemenschen schuldig is, als onafscheidelyk aan dezelve verbonden.

Dan! nadien deze Godsdienst *onschendbaar* is, en menschen veronderstelt, wier natuurlyke vermogens toereikende zyn, om denzelven te betrachten, zoo hebben wy, uit eigene overtuiging, dat wy ons in eenen anderen staat bevinden, besloten, dat wy die verdere volmaking van onzen gelukstaat in de vereeniging met God te vergeefs zochten, indien God ons niet begunstigde met eene Openbaring, waarby Hy ons verzekerde, *de smet onzer conscientie, door de vergeving der zonden, uit te willen wisschen.*

Dit nu is de inhoud van den geöpenbaarden Godsdienst, en daar in is hy onderscheiden van den Natuurlyken, dat in den eersten *geen genade, geen vergeving* bekent is, in den laatsten *immers.*

Die verklaring, dat God uit de ruime bron van zyne Algenoegzaamheid de zonden der menschen wil vergeven, en de geschondene zedelyke orde herstellen, maakt dan den inhoud uit van de Godlyke Openbaring. Dan! nadien deze openbaring tweeleedig is, de Mozaïsche namentlyk en de Christelyke, dienen wy nu te onderzoeken, waar in het onderscheid van deze beide bestaat.

Wy hebben by den aanvang van het tweede hoofdstuk te kennen gegeven, dat wy door de Mozaïsche Openbaring verstonden, alle de geöpenbaarde waarheden, die ons door de pen van Mozes, en de opgevolgde gewyde Schryvers, zyn beschreven, en die begrepen zyn in het Eerste deel van den Bybel, dat men het oude Testament noemt.

De-

Deze bepaling moeten wy hier den Lezer herinneren, om dat de Mozaïsche Openbaring, gelyk wy gezien hebben, by trappen is geschiet, en dat 'er, in latere tyden, meer licht aan is bygezet, dan in de vroegere: Wy verstaan 'er dan door, die geheele Openbaring zoo als wy dezelve thans bezitten.

Nog willen wy opgemerkt hebben, dat hier de Vraag niet is, hoe verre, en hoe algemeen deze Openbaring is gekent, erkent, aangenomen, begrepen, en geloofc, en wat denkbeelden 'er de Jooden, wier Schriftgeleerden dezelve niet zeldzaam, door bedorvene uitleggingen, vervalschten, van gemaakt hebben, want wy hebben in het derde hoofdstuk gezien, hoe verkeerd men van deeze Openbaring gevoelde, toen het Koningryke Gods, of der Hemelen naby was: Het komt hier ook niet in aanmerking, hoe klaar de voorzeggingen, aan hun die ze hoorden, en de Openbaringen, aan hun die ze ontfingen, in der tyd zyn voorgekomen; Die klaarheid kan verscheidene trappen gehad hebben, na maate het Gode behaagde, den eenen meer, den anderen minder te verlichten; of het reeds ontfangen licht te doen toenemen.

Wy hebben, sprekende van de beloften aan Abraham gedaan, dat in zyn zaad alle de geslachten des Aardbodems zouden gezegent worden, niet meer uit die woorden gehaalt, dan dezelve oppervlakkig medebrachten; Het is nochthans zeer te vermoeden, dat die gelovige Aardsvader, het zy by de eerste Openbaring van dezelve, het zy by een volgende nadere verlichting, daar veel meer in gezien heeft.

Het is Jezus Christus zelve, die my op deze gedachten brengt: *Abraham Uw Vader* (zegt Hy) *heeft met verheu-*

ginge verlangt, dat hy mynen dag zien zoude, en hy heeft hem gezien, en is verblydt geweest (*a*).

Het schynt my ook toe, dat de andere Propheeten mede onledig zyn geweest in het bespiegelen der verborgenheden hun van God geöpenbaart, om, onder de verlichting van Gods Geest, dezelve nader te leeren kennen, dan zy dezelve bevorens gekent hadden; Dit komt my, (het zy met nederigheid, en onderwerping aan beter oordeel gezegt,) voor, dat Petrus ons wil leeren, wanneer hy zegt, *dat zy onderzochten, op welken, ofte hoedanig een tyd, de Geest van Christus, die in hun was, beduide, en te vooren getuigde, het lyden dat op Christus komen zoude, en de heerlykheid daar na volgende* (*b*).

Zonder overzulks in deze byzonderheden te treden, en daar over stout te beslissen, hebben wy de Mozaische Openbaring beschouwt in dien staat, als wy ze thans hebben, en gelezen met dat oordeel, dat wy nu bezitten, en, zonder evenwel de nadere Ophelderingen van het Nieuwe Testament te baat te nemen, niet meer uit de woorden willen haalen, dan dezelve noodzakelyk mede brachten; Wat brachten nu de woorden noodzakelyk mede? Dit hebben wy, by het slot van het tweede Hoofdstuk te kennen gegeven, wanneer wy zeiden, *dat God zich zedert den Val had geöpenbaart, als Algenoegzaam om de Zonden te vergeven, of, dat het zelfde is, om een Gerechtigheid te schenken, die uit den geloove was, en wel,* (dit hebben wy 'er bygevoegt,) *uit kracht, of op fundament van een werkelyke, doch nog toekomstige verzoening:* Gelyk het eerste lid, dat de-

(*a*) Johann. 6: 56.
(*b*) 1 Petr. 1: 11.

deze Openbaring met de Christelyke Openbaring gemeen heeft, dezelve onderscheidt van den Natuurlyken Godsdienst, zoo wordt zy, door het tweede lid, van de Christelyke onderscheiden.

Dit kenmerk van de oude Openbaring, hebben wy niet gestelt, en naderhand, door bewyzen, uit haar verband gerukt, zoeken te staven; Neen! Wy hebben het gevonden, en konden niet anders vinden, om dat het ons de Openbaring, in haar geheele verband beschouwt, duidelyk opleverde.

Men herleze, zoo iemand twyffelt, dit ons geheele tweede Hoofdstuk; doch, die dit te veel werk zoude zyn, herleeze slegts, het geen wy uit het 52ste en 53ste Capittel van Jesajas hebben aangehaalt, of nog liever, den Propheet zelven.

Laat ons nu het onderscheid en het kenmerk van de Christelyke Openbaring ontdekken, of liever, laaten wy Jezus Christus zelven hooren, die het ons met één woord ontdekken zal. Hy roept ons van het kruis toe, HET IS VOLBRACHT (*a*).

Zie daar de *volbrachte verzoening!* Zie daar het echte en onderscheidende kenmerk van de Christelyke Openbaring! Is het wel wonder Lezer! dat het voorhangzel scheurt, en dat wy nu de verborgendheden der Godzaligheid onbelemmert beschouwen? dat al het raadzelachtige, dat 'er in de Oude Openbaring nog overgebleven was, op éénmaal wordt weggenomen?

De Mozaische Openbaring belooft de vergevinge der zonden; Dit doet ook de Christelyke: De Mozaische Open-

(*a*) Johann. 19: 30.

Openbaring vordert geloof en bekeering; Dit doet ook de Christelyke: Worden de zonden onder de Christelyke Openbaring, gelyk wy in het even voorgaande Hoofdſtuk zaagen, vergeven *om Christus wille*; Dit geſchiedde ook onder de Mozaiſche Openbaring; Want Christus is gisteren, en heden, dezelve, en in alle eeuwigheid (*a*). Daar van daan, dat wy God zoo nadrukkelyk, op verſcheidene plaatzen, in de Oude Openbaring hooren ſpreeken, dat Hy de zonden vergeeft *om zich zelfs wille*. Een ſpreekwyze die wy nu beter verſtaan dan bevoorens; Herinner u ſlegts tot een voorbeeld, twee plaatzen uit Jeſajas, daar wy in het tweede Hoofdſtuk reeds gebruik van gemaakt hebben. Zoo ſprak God! *Gy hebt my arbeid gemaakt met Uwe zonden, gy hebt my vermoeit met Uwe ongerechtigheden: Ik, Ik ben het, die Uwe overtredingen uitdelg', om mynen't wille, en ik gedenke uwer zonden niet, Ik delge uwe overtredingen uit als een' nevel, en uwe zonden als een wolke; Keert weder tot my, want ik heb U verlost* (*b*).

My dunkt ik hoor hier onzen Heiland, even als of het onder het Euangelium was, ſpreeken! Doch, zoo ſprak God reeds op dien tyd, onder de Mozaiſche Openbaring, om dat Hy buiten alle afmetinge van den tyd beſtaat, en het toekomende als tegenwoordig zich voorſtelt; Onderdertusſchen was die verlosſing evenwel, ten aanzien van ons, die in den tyd beſtaan, niet anders, dan *nog toekomend*, en zy, die geloofden, zagen, reikhalzende, *dien dageraad*, die hun een nieuw licht zoude aanbrengen, te gemoet: *zy wachtten 'er op, meer dan de wachters op den morgen.*

Hoe

(*a*) Hebr. 13: 8.
(*b*) Jeſaj. 43 en 44.

Hoe zeer dan ook de Mozaïsche Openbaring en de Christelyke gemeenschap met malkanderen hebben, zoo vindt zich nochtans hier een zoortelyk onderscheid, (*differentia Specifica*) namelyk, dat Jezus Christus nu de verzoeninge *dadelyk heeft uitgewerkt*, die eertyds voor de deure stond. *De volbragte verzoening door Jezus Christus, en de daar aan verknogte bekentmaking, dat beide Jooden en Grieken, door het Geloof, aan dezelve het deelgenootschap verkrygen, maakt dan dit het onderscheidende kenmerk van de Christelyke Openbaring:* Een *kenmerk*, dat haar byzonder eigen is, en haar by *uitstek* onderscheidt van de Mozaïsche Openbaring, en van den Natuurlyken Godsdienst.

Hier zouden wy kunnen geoordeelt worden, aan het eerste Lid van de voorgestelde Vraag voldaan, en dezelve beäntwoord te hebben, maar het lust ons, *de uitstekendheid van dit kenmerk*, nog eenigzints nader onder het oog te brengen.

Aan *de volbragte verzoening* van Jezus Christus is verknogt deszelfs opstanding, die, gelyk ons Paulus leert, de zekerheid is van onze opstanding, en zonder welke ons gelove ydelheid zoude zyn (*a*). Een verborgendheid die wy uit het licht der Natuur niet kennen, en die, schoon onder de Oude bedeeling bekent, echter door het Euangelium in een veel helderder licht gestelt is: Daar aan is verknogt de Hemelvaart van Christus, die tot haar gevolg had, de uitstorting van den heiligen Geest: Dit getuigt Christus zelve, als Hy zegt; „Indien ik niet hee„nen gaa, zal de Trooster, de heilige Geest, niet koo„men, maar indien ik heenen gaa, zal Ik Hem tot U „zen-

(*a*) 1 Cor. 15: 13.

„ zenden (a):" Daar aan is verknogt de verdere verlichting der Apostelen, die hen bekwaam maakte om het Euangelium te prediken, tot Gehoorzaamheid des Geloofs, onder de Jooden niet alleen, maar ook onder de Heidenen (b).

En daar mede kreeg dan die groote Openbaring, aan Abraham gedaan, dat in zyn zaad alle de geslachten der aarde zouden gezegent worden, haare eindelyke vervulling, want Jezus Christus moest zyne ziele eerst tot een Schuldoffer stellen, zoude Hy zaad zien (c). En hier mede waaren dan ook in een helderder dag gestelt, alle zodanige Leerstukken, die bevorens wel eenigzins gekent, maar niet zoo onderscheidentlyk, en nog minder zoo algemeen begrepen wierden, voor zoo verre zy eenige betrekking op dit fundamentele Leerstuk van het Christendom hebben. Ik zwyge, dat die volbragte verzoening van Jezus Christus nog tot zyn gevolg had, het zitten van den verheerlykten Heiland, aan Gods Rechterhand, alwaar Hy altoos leeft, om voor ons te bidden.

Dit Grondbeginzel der *volbragte verzoening*, is, met één woord, zoo vruchtbaar, dat 'er *alle de schatten van wysheid en kennisse in zyn opgesloten* (d). En daarom is het niet te verwonderen, dat Paulus voorgenomen had, *niet anders te weeten, dan Jezus Christus, en dien Gekruisigt* (e).

Ik zal van dit Lid afscheiden met de woorden van denzelven Paulus, waar mede Hy aan die van Ephezen schreef, „ dat

(a) Joh. 16: 7.
(b) Joh. 16: 13.
(c) Jes. 53.
(d) Colosf. 2: 3.
(e) 1 Cor. 2: 2. en Gal. 6: 14.

„ dat God hem door Openbaring heeft bekent gemaakt
„ deze verborgendheid, welke, in andere eeuwen, den
„ kinderen der menschen niet en is bekent gemaakt, ge-
„ lyk zy nu is geöpenbaart aan zyne heilige Apostelen en
„ Propheeten, door den Geest, namelyk, dat de Heide-
„ nen zyn mede erfgenamen, en van het zelve lichaam,
„ en mede deelgenooten zyner beloften in Christo, door
„ het Euangelium. — Waar van ik, vervolgt Hy, een
„ Dienaar geworden ben, om onder de Heidenen, door
„ het Euangelium, te verkondigen, den onnaspeurlyken
„ rykdom van Christus, en alle te verlichten, dat zy
„ mogen verstaan, welke de gemeenschap der verborgend-
„ heid zy, die van alle eeuwen verborgen is geweest in
„ Gode, welke alle dingen geschapen heeft door Jezus
„ Christus — In den welken wy hebben de vrymoedig-
„ heid, en den toegang met vertrouwen, door het ge-
„ loove aan Hem (a).

Nu gaan wy over ter beantwoording van *het tweede Lid* der voorgestelde Vraage.

„ In hoedanig een Verband staat de Christelyke Open-
„ baring, zoo met de Mozaïsche Openbaring, als met
„ den Natuurlyken Godsdienst?"

Deze Vraag is wederom tweeledig, en dit verplicht ons om 'er onderscheidentlyk op te antwoorden.

Dat twee zaaken, die van een verscheiden zoort (*Species*) zyn, maar nochthans tot het zelfde geslacht (*genus*) behoren, met malkanderen in een Verband staan, is den Redenkundigen genoeg bekent: Zy zyn in dat geslacht zodanig te zamen vereenigt, dat men, van elk zoort in het by-

(a) Ephes. 3.

byzonder, kan en moet bevestigen, al het geen in de bevatting van het geslacht is opgesloten, en dat men van elk in het byzonder moet ontkennen, dat van die gemeene bevatting is uitgesloten. Zie hier dan het Verband van de Christelyke met de Mozaïsche Openbaring.

God openbaart zich als Algenoegzaam, om de zonden te vergeven, onder voorwaarde van Geloof en bekeering: Dit hebben de beide Openbaringen met malkanderen gemeen; en alle de gevolgen, die daar uit, door een goede redeneerkunde, wettig getrokken worden, hebben hunne toepasfing, zoo wel op de eene als op de andere Openbaring: Dit wel waar te nemen, is van een zonderling gewicht: Want men ziet zomtyds, dat Lieden, die het redeneerend vermogen hunner zielen weinig beschaaft hebben, hier zeer mistasten, wanneer zy van het eene zoort, tot het andere zoort, gevolgen gaan trekken, zonder te letten op het zoortelyk onderscheid, en te zien, in hoe verre de zoorten haare onderlinge gemeenschap erkennen, en in hoe verre zy die buiten sluiten.

Het is bekent, by elk, die maar den drempel van een goede redeneerkunde betreden heeft, dat 'er meer in de zoort is, dan in het geslacht, en dat 'er overzulks van het zoort tot het geslacht, of van het eene zoort tot het andere, niet wettig kan besloten worden, maar wel van het geslacht tot het zoort. Dit kan genoeg zyn.

Evenwel voegen wy hier nog by, dat de Mozaïsche Openbaring, met de Christelyke Openbaring, nog verbonden is, in de betrekking, die zy onderling hebben: Die betrekking is als die, van de belofte tot de vervulling, en daarom noemt men de Mozaïsche Openbaring niet

niet kwalyk *het Euangelium der beloftenisse*, en het Nieuwe Testament, *het Euangelium der vervullinge.*

De Prophetien in de Mozaische Openbaring, versterken niet weinig ons geloof, wanneer wy derzelver vervulling in de Christelyke openbaring ontdekken; en het duistere en raadzelachtige van de Mozaïsche Openbaring, wordt niet weinig opgeklaart, door de kennisse, die ons de vervulling in de uitkomst verleent. Hier meer by te voegen zoude overtollig zyn.

Nu staat ons nog aan te toonen, *het Verband, dat de Christelyke Openbaring heeft, met den Natuurlyken Godsdienst.*

Wy hebben in het voorgaande Hoofdstuk gezien, dat de Genade de Wet niet te niete doet, maar veel eer bevestigt: Nergens heeft de Christelyke Openbaring den band der betrekking, die 'er tusschen God, den Schepper, ~~en den Mensch,~~ zyn Schepzel, bestaat, verbroken, en den Godsdienst, die uit die betrekking, met alle derzelver gevolgen, voortvloeit, vernietigt. Jezus Christus heeft ze volmaakt vervult: Jezus Christus is den Christenen, tot een voorbeeld van navolging, voorgestelt, (*a*) en Hy heeft de zyne daar toe *gegrepen*, op dat zy *de volmaaktheid grypen zouden*, het geen wy geleert hebben, dat geschieden zal, wanneer het Koningryk der Hemelen, met dat der Heerlykheid zal verwisselt worden, of liever in één smelten: Want dan, en niet eer, zal het volmaakte gekomen zyn, en het geen nu ten deele, en onvolmaakt, zoo in de kennis, als in de betrachting is, te niete gedaan worden (*b*).

Maar

(*a*) 1 Pet. 2: 21.
(*b*) 1 Cor. 13: 10.

Maar een Christen, *en dit moet hier wel opgemerkt worden*, ſtaat tot God, in een tweederley betrekking. *Het is de vereeniging van die tweederley betrekkingen tot, en in denzelven God, waar in het Verband van den Christelyken Godsdienst, met den Natuurlyken Godsdienst, gelegen is.* Hy ſtaat tot God, in betrekking als tot zynen Schepper en Onderhouder, en hy ſtaat tot dien zelven God, in betrekking, als tot zynen Herſchepper en Verlosſer: In de eerſte betrekking ſtaan alle menſchen, en in de tweede ſtaan alle Christenen, en dus liggen de laatſte onder een dubbele verplichting. De weldaad der Herſchepping is by hun een nieuwe beweeggrond, waar door hunne verplichting tot het betrachten van den Natuurlyken Godsdienst te ſterker wordt aangedrongen, en verbonden met de verplichtingen die de Christelyke Openbaring meer eigen zyn.

De zedenplichten van den Natuurlyken Godsdienst, en die van den Christelyken Godsdienst, erkennen daarom, beide één en dezelfde regelmaat in de betrachting van het geen de een aan den anderen ſchuldig is; namelyk, *Al wat gy wilt, dat U de menſchen doen, doet gy hun ook alzoo*; Dit leeren, zoo wel de Wet, als de Propheeten (*a*). En even daarom zyn de Christenen verplicht, om *by de broederlyke liefde te voegen, de liefde jegens alle* (*b*).

Hier mede hebben wy dan aangewezen, het Verband, of de betrekking, die de Mozaïſche en de Natuurlyke Godsdienst tot de Christelyke Openbaring hebben, en daarby eenigzins aangeſtipt, hoe derzelver kennis, in de ontvouwing der Christelyke Openbaring in aanmerking kan koo-

(*a*) Matt. 7: 12.
(*b*) 2 Pet. 1: 7.

koomen, waar van de verdere uitwerking een gevoeglyke taak voor anderen zyn kan.

Ons webbe is afgeweven.

Wy hebben in de behandeling van dit deftig onderwerp, zoo veel ons mogelyk was, de klaarheid en de overtuiging betracht: Ons doelwit is geweest op te bouwen, en te ſtichten, vooral niet te ontſtichten, of iemand te ergeren: In hoe verre wy daar in geſlaagt zyn, ſtaat nu niet aan ons, maar aan onze geleerde Onderzoekers, en den beſcheiden Lezer te beöordeelen.

Wy eindigen deze Verhandeling, door aan den Lezer nogmaals ons *criterium diſtinctivum* te binnen te brengen, met de woorden van onzen Verloſſer, die hier de plaats van een Zinſpreuk zullen innemen.

HET IS VOLBRAGHT.